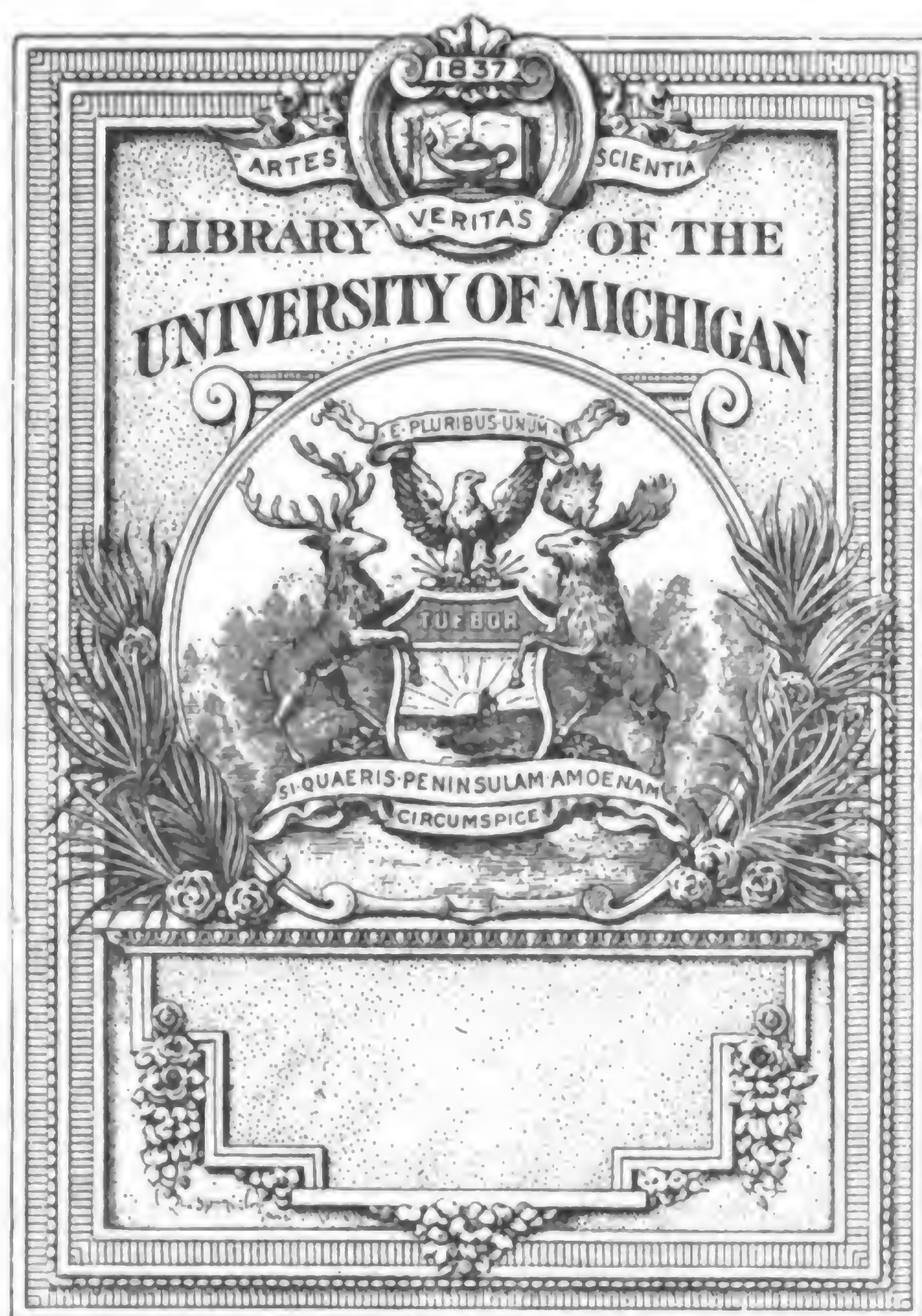
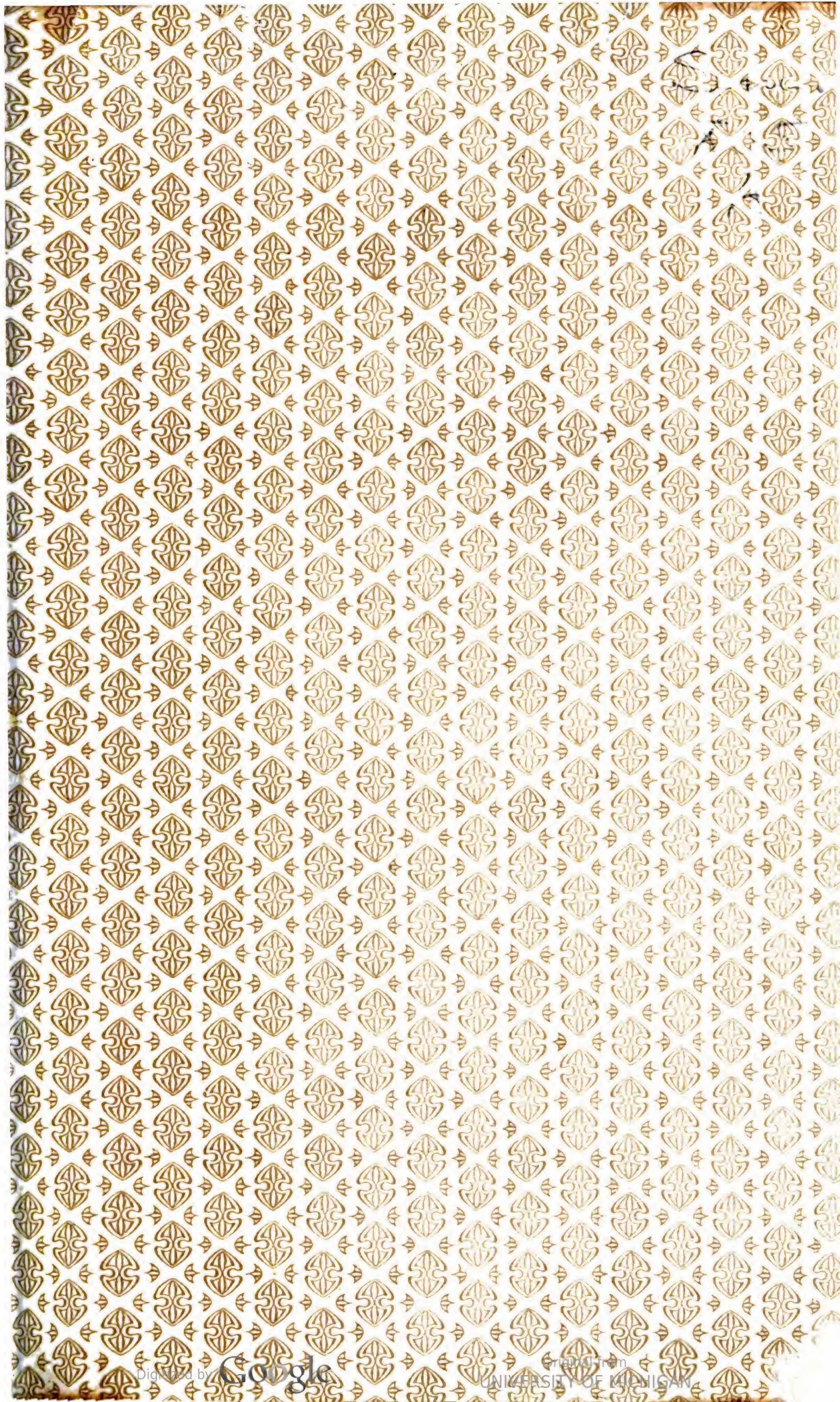

B 391476

DL
1
.A2

AARBØGER

FOR

NORDISK OLDKYNDIGHED OG HISTORIE,

UDGIVNE AF

DET KONGELIGE

NORDISKE OLDSKRIFT-SELSKAB.

1912.

III. RÆKKE.

2. BIND.

KJØBENHAVN.

I KOMMISSION I DEN GYLDENDALSKE BOGHANDEL, NORDISK FORLAG.

H. H. THIELES BOGTRYKKERI.

INDHOLD AF AARGANGEN

1912.

	Side
Finnur Jónsson: Sagaernes Lausavísur.....	1
Hans Kjær: Et mærkeligt arkæologisk-antropologisk Fund fra Stenalderen.....	58
Kr. Nyrop: At svøbe sit Hoved i Skind.....	73
Sophus Müller: Vendsyssel-Studier. III. Jernalderens Kultur- historie og Fund.....	83
Konsul F. Ollendorff, Justitsraad Lønborg Friis, Overlærer F. C. Lorentzen, Professor Mathias Bidstrup, Museums- direktør, Dr. phil. M. Mackeprang og Museumsdirektør, Dr. phil. Sophus Müller: Nationalmuseet og Provinsmuseerne.	143
K. Friis Johansen: Sølvskatten fra Terslev	189
Dr. Med. Fredrik Grøn: Om Misfostrene i de gamle norske Love. En retshistorisk-teratologisk Skitse.....	264
Sofus Larsen: Brugtes Kappen som Hovedbedækning i Middel- alderen?.....	299

I Teksten findes indsat følgende Afbildninger:

- S. 60—61: Gravkisten ved Over Vindinge, Vordingborg.
- S. 68—69: Hofteben, fundet i Gravkisten, med isiddende Spydspids af
Bronze.
- S. 84—87: Gravfund fra Store Vildmose.
- S. 89: Rangle og S. 90—91: Lerkar, fra Vendsyssel.
- S. 93—100: Gravpladsen ved Donbæk og Oldsager herfra.
- S. 102—104: Gravpladsen ved Ris og Oldsager herfra.
- S. 105—107: Boplads ved Donbæk, Grav og Lerkar herfra.
- S. 109: Lerkar fra en Grav ved Vester Flade.
- S. 111: Fingerringe af Guld, fra Vendsyssel.
- S. 114—121: Jordhuse paa Bopladsen ved Donbæk og Lerkar herfra.
- S. 127—128: Boplads- og Gravkar fra Vendsyssel.
- S. 130—135: Jernalders Grave og Fund, Vendsyssel.
- S. 139: Rembeslag, af Fundet fra Trinnemose.
- S. 190—203: Sager i Sølvskatten fra Terslev.

256731

S. 227: Smykker i Seierø og Gravlev Fundene.

S. 242—244: Filigranmønstre i Terslev Fundet og paa karolingiske Arbeider.

S. 245: Sager i danske Sølvfund.

S. 246: Trefliget Bronzespænde med Forgyldning.

Samtlige Figurer ere zinkætsede ved Pacht & Crone. Tegningerne ere udførte af B. Müller.

Til Bindet høre to Tavler med Sager af Terslev Fundet. tegnede og raderede af B. Müller.

SAGAERNES LAUSAVÍSUR.

AF FINNUR JÓNSSON.

Det spørgsmål, som her skal drøftes noget nærmere i sammenhæng, er, hvorvidt der er grund til at anse de i de islandske slægtsagaer optagne vers (*lausavísur*, improvisationer) for ægte eller ej. Bortset fra de vers, som af klare indre grunde er uægte, ɔ: meget sent digtede, gælder det om disse vers, at deres »ægthed« ikke kan siges hævet over al tvivl, idet der nemlig er flere lærde, der mener, at mange af dem ikke er eller kan være digtede af dem, hvem de tillægges. Der ytres endogså ikke sjælden tvivl om muligheden af den slags improvisationer i den form, hvori de findes. Denne tvivl er nu i hvert fald uberettiget, ti gennem alle århundreder har man på Island på stående fod formået at digte vers af større eller mindre omfang, mere eller mindre udviklede. Altid er bogstav- og andre rim rigtig iagttagne. Herom har man fuldt tilforladelige efterretninger; selv har jeg hørt endogså de simpleste almuesmænd på stående fod fremkaste vers eller udtale sig på vers (jfr. slutningsbemærkningerne i min afhandling i festskriftet til Wimmer). Jeg kunde anføre en mængde sådanne — også vers, der er digtede af flere, idet én har digtet den første halvdel, en anden den sidste, hvorunder da den første endogså har lagt an på rimvanskeligheder; der har da været tale om indbyrdes kappestrid, om hvem der var den dygtigste. Alt denslags beror på øvelse og praktisk færdighed, naturligvis også på åndelig snarrådighed og opvakthed. Noget lignende kendes også fra andre lande, f. eks. fra Italien.

Ja, men, kunde man sige, formerne var dog i gamle dage endnu mere indviklede end de var senere og altså vanskeligere. Hertil er at svare, at de yngre vers i virkeligheden ofte ikke giver de gamle meget efter i formelle vanskeligheder, og dernæst, at de gamle former ikke var mere vanskelige — end de senere — for dem, der var opvoksede med dem fra barnsben af; også de kunde ved idelig indøvelse og anvendelse blive meget lette at håndtere, ja ligefrem blive digterens anden natur. Det har været lige så let for Einarr Skúlason at digte sit vers om gögleren:

Austr tók illa kristinn
 Jarlmaðr frá búkarli
 (gráðr vas kjöts á kauða)
 kiðling, hinns slær fiðlu;
 vöndr hrökk, vámr lá bundinn,
 vísmáll, á skip þíslar;
 söng leikara lengi
 lími harðan þríma,

(*skip þíslar* = vogn), som det var for Kristján Jónsson (d. 1869) at digte følgende vers:

Hrímnis vafrinn haus má sjá
 hvítu þokubandi
 Dvalins fjörni drjúpa frá
 dropar óteljandi

(*Hrímnis haus* og *Dvalins fjörnir* = himlen), og han skal endda dengang kun have været 12 år gammel, — eller følgende to vers, hvoraf det sidste er svar på det første (bægede digtede af almuesmænd):

Sú er bónin eptir ein
 (ei skal henni leyna)
 ofan yfir Breiðfjörðs bein
 breiddu stöku eina.

(Breiðfjörð, 3: digteren; svaret lød:)

Ef jeg stend á eyri vaðs
ofar fjörs á línu,
skal jeg köggjum kaplataðs
kasta að leiði þínu.

Lignende eksempler kunde anføres i hundredevis. Muligheden for sagaernes løse vers med hensyn til deres øjeblikkelige tilblivelse er ganske sikkert uomtvistelig. Men deraf følger naturligvis ikke, at de alle er bleven således til, som sagaen siger. Her er andre muligheder at regne med, nemlig at verset er blevet til i en noget længere tid, end sagaen antyder, eller ikke netop i det øjeblik, den angiver; derfor kan det godt være »ægte«; dette tages der ofte mindre hensyn til.

I denne sammenhæng er det ikke uvigtigt at påpege, at vi finder løse vers anførte af digtere, der så at sige er samtidige med nedskrivningen af det sagastykke, hvori de findes, eller kun lidt ældre. Jeg sigter hermed til alle de 'løse vers', der tillægges Einarr Skúlason fra 12. årh. (se navnlig Morkinskinna; ét er ovenfor anført). Det er utænkeligt, at de ikke skulde være ægte. Jeg sigter til Snorre Sturlusons, til Sturla Þórðarsons vers, samt alle de andre lausavísur, der findes i Sturlunga-samlingen, og som kan siges at være samtidige. Rigtignok får vi ikke nogen direkte angivelse af, hvor længe (eller kort) man var om at digte de pågældende vers; der står i reglen blot: »da (dette) el. derom kvad N. N. (dette) vers«; dette »da« kan forklares eller fortolkes på flere måder. Ægtheden af disse vers kan ikke betvivles og er heller aldrig bleven betvivlet; men så må det også indrømmes, at lige så dygtige skjalde i det 10. og 11. årh. har kunnet gøre det samme. Spørgsmålet bliver så det om overleveringsmuligheden. Men ligesom drapeversene, om hvis ægthed ingen tvivl i virkeligheden er mulig, kunde bevares i den mundtlige tradition, således kunde de løse vers det selvfølgelig

også, ikke mindst fordi der til dem vistnok altid var knyttet en lille anekdote.

Jeg har ment det hensigtsmæssigt at underkaste hele spørsmålet en undersøgelse, og jeg bliver da nødt til at tage enhver saga og dens vers for sig. Der bliver flere sider af sagen at tage i betragtning: versenes form og sprog, deres forhold til den omgivende tekst (hvorvidt denne er kongruent med versets indhold, hvorvidt den synes at bero på verset eller omvendt) osv. En sådan gennemgang kan blive trættende for læseren, men jeg kan ikke se rettere, end at den er nødvendig.

Jeg skal da begynde med kortelig at omtale sagaer, ved hvilke forholdet er klart som dagen.

Þórðar saga hreðu er en vistnok helt opdigtet saga fra 14. årh. Dens vers er da også uden al betydning for sagen; men jeg bemærker blot, at de i virkeligheden på forskellig vis bærer præg af deres sene tilblivelse åbenlyst til skue, ved kenningers art («efterklassiske»), sprog, versemål.

En anden sag kunde det synes at være med Harðar saga Grímkelssonar, der i dens nuværende form ganske vist er meget ung; men den vides at bero på en ældre (kortere, klassisk) saga. Men atter her er versenes form og navnlig sprog tydeligt nok. Her findes sprogformer og udtaleformer, metriske afvigelser, uklassiske kenninger overalt, der utvivlsomt viser, at versene stammer fra det 14. årh. og altså formentlig er forfattede af den sene bearbejdelses istandbringer; herom kan der henvises til J. Jónssons grundige afhandling i Tímarit hins ísl. Bókmentafjelags XIII.

Jeg skal dernæst tage Njálssaga. Her findes ret ejendommelige forhold. Selv er sagaen i dens nuværende skikkelse ikke ældre end fra den sidste halv- eller fjærdedel af det 13. årh. Men den er åbenbart sammenstykket af to bestanddele (sagaer), den ene en saga hovedsagelig om Gunnarr, der ikke er ældre end fra midten af det nævnte århundrede (hvorvidt den grunder sig på en ældre saga, er uvist og i

sammenhængen her ligegyldigt) — den anden om Njáll og hans sønner, og den er åbenbart ældre end hin, selv om den måske i sin nuværende form er overarbejdet. I sagaen (sagahelheden) findes en mængde vers, tildels anførte på en ejendommelig måde i håndskrifterne, hvorom jeg kan henvise til min afhandling om Njála (Aarbøger 1904, s. 93—97). Her har jeg påvist, hvorledes versene deles i to grupper, hvoraf den ene udelukkende hører til Gunnars-sagaen, den anden hovedsagelig til samlingens sidste del. Den første gruppe viser sig ved sproglige kriterier at være afgjort yngre og i det hele meget ung, ikke ældre end fra den sidste del af 13. årh. (derfor kan de herhenhørende vers godt hidrøre fra forskellige forfattere). Den anden gruppe er betydelig ældre; den har ikke de samme kriterier på yngre tiders sprog og udtale. Til dem hører for det første den 2-linjers spottekvædning af Torhild, Tráins hustru, der uden tvivl er ægte (v. 2 i min udg. er af en navngiven yngre digter og os her uvedkommende). V. 3 (s. 174) er et gengangervers. Hvor gammelt det er, er det ikke muligt at sige; men ret meget yngre end den tid, det skal hidrøre fra, behøver det ikke at være, jfr. alle gengangerversene i Sturlungasamlingen, der for så vidt er »ægte«, som de utvivlsomt hidrører omtrent fra den tid, de siges at være fra (d. v. s. er omtrent samtidige). I verset findes intet af afgørende betydning; men deri findes et ord (*dōgla*), der ellers er ukendt; altså meget gammelt? Noget lignende gælder også varselsverset (v. 11; s. 293). Versene i kristendomsafsnittet, der tildels tillægges Ulfr Ugga-son, Hjalte, Steinun — vers der også findes i andre kilder —, er aldrig bleven gjort til genstand for tvivl; de indeholder heller intet i sprog eller metrum eller m. h. t. andre forhold, der kunde gøre dem tvivlsomme; derimod indeholder de meget gammeldags. Hjaltes kvædning anføres af Are, ganske vist kun i form af 2 linjer; når der i Njála og i Olaf Tryggvasons saga findes 4 linjer, beror de to sidste upåtvivlelig på en ret forståelig tildigtning.

Af de øvrige vers er der 3 varselvers (s. 293. 317. 418) og det vers, der høres op af flammerne (Skarphedin, s. 306). Om alle disse gælder det, at de er meget gammeldags, delvis lidet forståelige (306), og alle bærer de præg af at være bleven til under tidens (samtidens) følelse i øjeblikket — de har det samme, om man så kan sige, aktualitetens præg som f. eks. lignende vers i Sturlunga. M. h. t. det første vers synes der at være en uoverensstemmelse til stede mellem dets og sagaens beskrivelse af flammestokken. Der er intet i verset, der hindrer at tidfæste det til 1. fjærdedel af det 11. årh. Det samme gælder de andre. Snorre godes lille kvædling (s. 376) bærer ægthedens fulde præg (formen *Pórketill*; de små afvigelser fra den rigtige form: én bistav i l. 3, manglen af en stavelse i l. 2); Snorre vides jo ellers ikke at have været skjald, men en sådan lille let kvædling kunde enhver sætte sammen; var den bleven digtet i 12. eller 13. årh., var den sikkert blevet mere regelret. Hertil kommer, at indholdet ikke helt synes at stemme med prosaen.

Endelig er der Móðolfs vers (s. 305) og Káris 6 vers (s. 315—16, 324. 374—75. 404). Ingen af dem kendes ellers som skjald. Om disse vers kan det kun siges, at de uden tvivl er ældre end det 13. årh. (jfr. udtalen *Níall*). Modolfs vers er præget af en aktuel, dyb følelse, der tyder på samtidighed. Noget lignende gælder også Káris. Det er umuligt at påpege noget som helst i sprog eller form, der kunde vise deres »uægthed«. Versets *ófúss*, som Kári bruger om sig selv (324), svarer ikke nøjagtig til sagaens fremstilling, ifølge hvilken det netop var Káris forslag, at han og Skarphedin skulde se at undkomme; og det passer heller ikke til, at Skarphedin tvang ham til at løbe først ud af det brændende hus. I et af de 3 vers, der findes samlede (374—75), findes en skildring af Skaptens udvortes (»med det røde skæg«), der ikke kan være hentet fra sagaen, der ikke omtaler dette; det taler for versets ægthed. I det andet vers siges Skapte at være bleven slæbt ind i en »gøgler« (*trúðr*)

bod; i sagaen kaldes denne bodejer *sverd-skriði* (»sværd-feger«); om en sådan var eller betragtedes som en gögler, forekommer tvivlsomt. Ordet *trúðr* findes i forbindelse med *leikari* i Torbjörns digt. Denne omstændighed taler for versets ægthed (betydelige alder).

Der er intet som helst i versene, der kunde bevise deres unge alder (at de f. eks. skulde tilhøre det 12. årh.); der er for så vidt heller intet, der ikke kunde hidrøre fra denne tid, undtagen versenes friske subjektivitet, men den vejer netop så meget tungere i vægtskålen.

Grettissaga. Også denne saga er meget ung; den går desuden næppe tilbage til en ældre (kortere) saga om hovedpersonen. Sagaen er fuld af vers, der ikke er uden vanskeligheder m. h. t. bedømmelsen. Det vides fra andre kilder (Snorre, Landnáma), at Grettir var eller betragtedes som skjald. Snorre anfører et halvvers, der genfindes i sagaen (s. 166); Landnáma anfører 1 vers og begyndelsen af et andet (Sturlub.; Hauksb. har dette fuldstændigt), der genfindes i sagaen (s. 147). Dette er vidnesbyrd, der vejer godt til. Hertil kommer, at disse vers afgjort er meget gamle og ikke bærer noget af det til skue (yngre sprog og lign.), som så mange andre af sagaens vers; tværtimod har de også, hvad der ovenfor kaldtes en frisk subjektivitet, for ikke at tale om deres aktualitet. Men her er der tillige den vigtige ejendommelighed tilstede, at de to vers (som citeres i Landn.) ved deres indhold står i skarp strid med sagaens fremstilling og forudsætter en anden sammenhæng.

Det vers, Snorre anfører, er åbenbart digtet noget efter den begivenhed, hvortil det i sagaen er knyttet (hvilket versets imperfekta tydelig viser). Versene er utvivlsomt ægte.

På den anden side er mange vers i sagaen ligeså bevislig uægte, d. v. s. først digtede i det 13. årh.s sidste halvdel eller først ved 1300. Herom kan der henvises til J. Jónssons udførlige afhandling i Arkiv f. nord. filol. XVII, 248 ff.; jeg er i det hele og store ganske enig med forfatteren (på enkelte

punkter, f. eks. angående hans mening om *þessi*, uenig). Her findes yngre sprogformer (fra tiden efter c. 1250; æ = æ, je f. é, q i *gjóra*, -ur f. -r og mere af den art). Men bestemt at afgøre, hvilke vers der er ældre (og altså [?] ægte), er meget vanskeligt. Afgjort uægte er alle de vers, der tillægges Qnundr tréfótr, Ásmundr og Ásdís (Grettis forældre), Haflíði, Sveinn, Hallmundr (bjærg-vætte), og Þorbjörn qngull, samt et par anonyme vers. Intet af disse vers indeholder andet, end hvad prosaen indeholder, og de er ikke individuelle. Af Grettis egne vers kan kun et mindretal være ægte, højst de, som er medtagne i Skjaldedigtingen (B, s. 288—90), bortset fra et par kvædlinger ialt 8, deriblandt de ovenfor nævnte (der står i Landn. og Snorra Edda), og endda kan der være tvivl om nogle; her findes (i ét) udtalen *séa*, der viser, at verset er afgjort ældre end c. 1200, og der findes visse ejendommelige kenninger (også i Grettis biografiske digt), der kunde antages at være typiske for Grettir (omskrivninger af navne, bl. a. hans eget navn), og som ikke eller så godt som ikke findes i sagaens øvrige drotkvædede vers. Endelig er der et vers af Þórsteinn drómundr, Grettis broder; her findes et rim (*a : q* som helrim), der aldrig findes i det 13. årh., men i de ældre og ældste digte; og der er andre ting, der peger i samme retning; verset er i hvert fald ældre end c. 1100, og der er således intet til hinder for, at det er af Torstein. Der er vistnok ingen virkelig grund til at betvivle, at Grettir har digtet; men usikkert bliver det, hvor mange af sagaens vers der bør tillægges ham selv; sikkert de i andre skrifter anførte (jfr. ovf.).

Svarfdœlasaga. Denne saga er selv meget ung, fra o. 1300, og slet overleveret. Der har dog været en ældre saga, anført i Landn., der citerer et fornyrðislagsvers af en af sagaens hovedpersoner, skjalden Torleif jarlsskjald (*Belg hjó fyr mér . . .*). Verset frembyder intet holdepunkt for at erklære det for uægte. Det genfindes i sagaen. Foruden dette findes der af Torleif 3 vers. Af sproglige kriterier findes her

det meget vigtige, at *troll* rimer på *poll*, altså udtalt med *o*. Denne udtale tyder på en meget gammel tid, snarest ældre end 12. årh.; ved 1200 findes udtalen *tröll* (senisl. *tröll*), ganske vist i Málsh. kv. Der er ellers intet der kunde vise, at verset er yngre; derimod lyder det ret gammelt, »klassisk«. I det sidste vers findes formen *órir* = *várir*, hvilket peger i samme retning (jfr. K. Gísl. Aarb. 1889 s. 343). Beviset for ægtheden af disse vers er ikke hermed givet; men så meget er sikkert, at versene må være ældre end sagaen. Til sammenligning haves desværre kun meget lidt af ægte vers (drapevers), nemlig 1½ vers; men disse ligner hine meget. Der er intet til hinder for at antage, at disse vers er ægte.

I sagaen findes også vers tillagte Karl den røde (3) og bersærken Klaufi (10, deriblandt små kvædlinger) — der ikke ellers kendes som skjalde. Blandt den sidstes findes gengangervers, hvilket viser, at de ikke er »ægte«. I det hele er der næppe grund til at antage, at de nævnte to overhovedet har været skjalde. Noget særlig antikt-klassisk findes ikke i versene; derimod findes den meget unge form *skerðandar* (f. *skerðendr*) i et af Karls vers; det er afgørende. Versene er næppe ældre end fra 13. årh.

Hertil vil jeg føje en omtale af de vers, der findes i Þórleifspáttur (i Flatøbogen). Denne er nu åbenbart meget ung og sikkert ikke historisk undtagen i dens grundtræk; den går ud fra den i øvrigt temlig tidlig opståede opfattelse af Torleif som en troldmand. Bortset fra verset om Torleif af Hallbjørn hali (i det 12. årh.), om hvis ægthed der ikke er grund til at tvivle, findes her vers om et menneskeligt væsen, der skulde dræbe Torleif; i verset forekommer det mistænkelige ord *míla* (om tiden), der vistnok efter alt at dømme er et ungt låneord. I det første vers findes kenningen *qldu fill* 'bølgens elefant'; hvor tidlig *fill* er blevet til eller indkommet, vides ikke; men det kunde slutte sig til ord som *visundr*, der faktisk er indkommet i sproget ved (för) år 1000; det, som taler for, at verset er gammelt, er rimet *qld(u)* : *skald*,

samt i sidste linje *kǫld : gjald(a)*. Der findes vers af en drape om kong Sven tveskæg, hvori Sven siges at have nydt »himmelkongens lykke«; dette kunde synes mistænkeligt, da Torleif ikke selv var eller vides at have været kristen; på den anden side var Sven døbt, og derved kunde udtrykket blive forståeligt; for versets ælde taler brugen af dativ (*Englandi*) uden præposition særdeles kraftig. Endelig findes her et vers af »Sven tveskæg« selv. Det er meget mistænkeligt på grund af ordet *léón* i kenningen *báru léón* = skib. Det er næppe »ægte«. Det er af alt dette ret klart, at i disse to sagaer er ægte og uægte vers blandede sammen.

Alle de nævnte sagaer er, som anført, meget unge. Deres uægte vers bliver meget let forståelige som efterligninger af ældre sagaers form. For her ikke at sige for meget kunde de ældre norske kongers sagaer have afgivet forbilledet med deres ægte drapevers. De var det formelle forbillede for Sturla, da han i sin saga om Hakon d. gamle indsatte sine egne (drape-)vers om kongen. Dette kunde kun ske under den forudsætning, at vers helst skulde høre til en sagas form, men ikke fordi de — som naturligvis i ældre tid og som direkte udtalt af Snorre — skulde tjæne som historiske kilder og beviser. I kraft af denne betragtning bliver det forståeligt, at de yngre sagaskrivere fylder deres sagaer med selvdigtede vers (eller vers, som de fik andre til at digte; det er dog muligt, at de har modtaget vers fra den mundtlige overlevering, vers, som kunde være en eller to menneskealdre ældre end de selv).

Spørgsmålet bliver nu, om det samme er tilfældet med de andre og ældre sagaer.

Men før jeg går over til disse, skal jeg behandle én, der efter min opfattelse ikke er ældre end fra den sidste halvdel af det 13. årh., nemlig *Kormáks saga*. Den er ret uordenlig fortalt og gør indtryk af at være lavet udenom versene (jfr. min Litt. hist.). Dens sagatradition er vistnok ret tvivlsom eller stærkt afbleget, selv om hovedpunkterne kan være

eller er historiske. I sagaen findes en mængde vers, for største delen af hovedpersonen selv, Kormákr Ögmundarson, der også vides at have været hirdskjald, og af hvis drape om Sigurd Ladejarl der haves nogle få utvivlsomme rester.

I sagaen findes et par småkvædlinger, tillagte en Narfi (af samme art som Torhilds i Njála) og Steingerðr (svar på 4 linjer på et halvvers af Kormákr). Den første er utvivlsomt ægte; om den sidste kunde der være tvivl, dog ikke på grund af verset i og for sig; det er ret simpelt. Men om Steingerds digterevne forlyder der ellers intet. Det forekommer mig, at forklaringen her — som den i øvrigt i flere tilfælde kunde være den rette, jfr. det følgende —, er den, at det er Kormákr selv, der havde versificeret Steingerds svar (der i prosa vilde have lydt omtrent som så: »selv om du [Kormak] var blind, vilde jeg bortfæste mig til dig«). Men følgen blev og måtte så at sige blive, at verset kom til at gå under hendes navn.

Dernæst findes der en níðvísa (v. 64), der i hvert fald er meget gammel, den er tildels forvansket (og uforståelig). I metrisk henseende har verset den gammeldags ejendommelighed at være rimfrit i en ulige linje; det har også det meget sjældne ord *reini* (hingst), som skriveren af cod. reg. (af Eddadigtene) i hvert fald ikke har forstået, som i 13. årh. synes at have været ganske forældet, og som Fritzners ordbog ikke kender.

Så er der to vers af Steinarr Sjórnason (også kendt fra Egilss.), det ene i drotkvædet, det andet i fornyrdislæg. Dette sidste handler om amuletter, så ægte hedenske som noget kan være, i tilslutning til en meddelelse i prosaen om, at hans modstander (Bersi) havde om halsen en *lyfsteinn* i en lille skindpose. Det er utænkeligt, at sådanne træk er opdigtede i det 13. årh. (eller overhovedet); de er åbenbart grebne ud af livet, som det var. Det andet vers er meget gammelt, og bærer alle ægthedens tegn; det nævner et bestemt tal på dem, som Steinarr har dræbt med sit sværd (sagaen nævner intet herom, og det kendes ikke andet steds fra).

Så er der 15 vers af den gamle kæmpe Hólmǫngu-Bersi, der ellers ikke forekommer som skjald. Rimeligvis har han aldrig været udenlands; men Snorre anfører i sin Edda et halvvers (genfindes i sagaen), og Laxdøla anfører også hans lille fornyrdislagsvers om sig selv som gammel og sin unge fostersøn (Haldor). Disse vers kan i det hele siges at være urkraftige og individuelle; digteren er hjærtelig glad over sine drab og sin kraft, viser stadig sin trods og ytrer den ubændigste lyst til at kunne kæmpe til sin sidste stund; han klager over sine venners færd imod sig (hvorom sagaen tier). Det er højst urimeligt, at disse vers med deres mange enkeltheder i fremstillingen skulde være digtede f. eks. i 12. årh. Hertil kommer vigtige sproglige kriterier, former — ikke blot som *órir*, men også rimet a : o flere steder —, den gamle komparativ *æri* (= *yngr*), *þórrøðr*; *þanna* i acc. synes også at måtte antages i et vers (l. 8; alle de andre lige linjer har helrim). Alt dette taler kraftig for at henhøre disse vers til 10. årh., d. v. s. til Bersi selv. Dette bestyrkes ved den dårlige overlevering; der er flere forvanskninger i enkelthederne, som det er vanskeligt at rette. Det er før bemærket, at versene i alt er 15; men i virkeligheden er de kun 14, idet et af dem (v. 45 i udg.) kun er en variant til et andet (v. 37). Det er tillige klart, at versene kun ganske løst eller helt urigtig er knyttede til prosaen (således v. 5—6, o: 39—40, 12 og 14, o: 47 og 49 med det sidste). I virkeligheden har man aldrig tvivlet om ægtheden af disse vers.

Så er der Kormáks egne vers, i alt 65 (efter sagaens anførelsesmåde); men ser man nøjere efter, vil ret mærkelige ting opdages. Tre vers (30, 70, 71) begynder alle ens, desuden er en linje fælles for 30 og 71; her synes en kontamination at have fundet sted, eller at ét vers i al fald er blevet til to under den mundtlige tradition; men det er nu ikke muligt at udrede det oprindelige forhold. At to vers har begyndt ens, findes også ved v. 18 og 19, hvilke vers i øvrigt er ganske

forskellige. Derimod er v. 52 og 65 kun varianter af det samme; kun to linjer (de første) er forskellige (idet dog verbet *hæta* er fælles). På første sted findes versets ægte form; på sidste sted beror varianten på forvanskning, og her er det også åbenbart, hvor løst det er knyttet til prosaen. Endelig skal bemærkes, at v. 24 aldeles tydelig er en sammenstøbning af to oprindelig ikke sammenhørende halvvers; disse har ingen logisk sammenhæng. Allerede dette viser tilstrækkelig, at versene er ældre end sagaen, og at de længe har levet i mundtlig overlevering. Dette fremgår ikke mindre klart af den meget forvanskede form, hvori de findes. Herom kan der henvises til de meget grundige afhandlinger af B. M. Ólsen og S. Bugge i Aarbøger f. nord. Oldkyndigh. 1888—89. Der findes her meget gode undersøgelser af fejlene og forslag til rettelser af disse, som jeg dog langt fra alle kan billige. Hverken den ene eller den anden af de to kritikere synes at have ringeste tvivl om versenes ægthed i det hele. For at henføre dem til meget gammel tid, ja ligefrem til 10. årh., taler afgjort for det første flere sproglige former; *hugstærkr* (i rim), *rinna* (bis), *mannr*, *hvaðarr* (*tveggja*), *þissa* (i rim, hvor de øvrige helrim er iagttagne); hertil slutter sig former som *áar*, *tváa*, *sæing*, *þórketill*, *goll* (bis), *troll*, *órar*, samt og ikke mindst *nær* udtalt i to stavelser; fremdeles rimet *a: o*, der findes godt og vel en halv snes gange. Herimod taler ikke låneordet *manga*, handle, købe, der sikkert er et af de ældste nordiske låneord. Uden betydning er det ikke, at et af versene (3) i Gunnlaugss. tillægges Gunnlaugr. Det er vanskeligt at forklare dette i øvrigt ret sjældne tilfælde, at samme vers tillægges to; de fleste mener, at verset rettelig er Kormáks, og unægtelig ligner det mere den ånd, der ellers fremtræder i sagaens øvrige vers. I hvert fald er det klart, at verset er gammelt.

Undersøges det nu, hvorledes forholdet er mellem sagaen og versene, kommer man til mærkelige resultater. Man vil da finde, at flere vers passer yderlig slet til sammenhængen

i sagaen, at de åbenbart er anførte på et urigtigt sted, at de er ganske løst og rent mekanisk indsatte osv. (således v. 10, 15, 23 — her skulde verset være svar på et spörsmaal, men derom er ikke tale —, 24, 25, 34—35, 67; 31—33, 60, 62, 69); brugen af imperfektum viser, at verset er digtet senere end sagaen vil (altså behøver de — og mange andre — ikke just at være improvisationer; 2—6, 14, jfr. 10). Der findes uoverensstemmelser mellem vers og prosa (v. 15: skjold, sagaen: sværd; v. 68 omtaler penge, som Kormák har givet Tordis; det nævnes ikke i sagaen; v. 82 hvor Kormáks modstander angives — meget rimelig — at have været en 'skibstyrer', sagaen: rise!). Endelig nævnes en *Skardi* i 3 vers (v. 53—55), som sagaen slet ikke kender; det er blevet antaget — vistnok med rette —, at navnet har været tilnavn til Kormáks broder Torgils; at dette findes her, men er ukendt i sagaen, er af en særlig betydning for spörsmaalet.

Hertil kommer så endelig den fuldstændig klassiske og individuelle ånd og tone i versene — forfatterens voldsomme karakter, lige voldsom i elskov som i kamp. Det er, tør jeg sige, umuligt, at disse vers er et fabrikat fra f. eks. 12. årh. Når Bugge (i sin afhdl. s. 18) antager, at v. 82 ikke er digtet af Kormák, fordi sværdet Skrymir nævnes, der af Steinarr skulde være foræret ham, er dertil at sige, at denne grund aldeles ikke er afgørende. Netop dette vers med sin modsætning til sagaen synes særlig godt afhjemlet. Kronologiske beviser er her meget omtvistelige. Selv om Steinars vers og forhold til Bersi var af senere datum end Kormáks død, kunde Steinarr jo have fået sværdet (som han tidligere havde foræret ham) efter denne igen; det var naturligt, at det efter Kormáks død kom tilbage til den forrige ejer. Dette vers er, såvidt jeg kan se, det eneste, om hvis ægthed Bugge har udtalt tvivl.

Hvad Kormáks skjaldesprog angår, er det naturligvis vanskeligt at udtale sig bestemt derom, da skjaldesproget næppe kan siges at have været synderlig individuelt, og ialfald vilde

et sådant særmærke kun vise, at versene måtte være digtede af én person. Til sammenligning haves her kun de få rester af Kormáks digt om Sigurd Ladejarl. De deri indeholdte kenninger er ikke et tilstrækkelig stort materiale til at drage slutninger af; dog skal det fremhæves, at disse to vers indeholder ikke mindre end to kenninger, hvis sidste led er part. præs. (-*fœðandi*, -*særandi*); i de løse vers findes netop dette ikke så sjældent (-*kjósandi*, -*miðlendr*, -*rjóðandi*; -*rækjandi*, osv.); *mord* findes i *mordlinnr*; i de løse vers forekommer *mord* nogle gange. Flere ligheder kunde findes (jfr. f. eks. *vés vægivaldr* i drapen med *geirfitjar gegnigautar* på den ene og *reidar valdr* på den anden side, sml. også sammensætninger som *fœgi-Freyja* osv.; *sannreynir* i drapen $\neq$ *sannelding*); men, som antydet, nogen bindende betydning behøver dette ikke at have. En umiskendelig lighed er der dog tilvisse tilstede (også f. eks. hvad enkelte længere kenninger angår, jvf. *fen-tanna Sýrar greppa jast-Rín* med *hjarra krapta húnknarrar happþægi-Bil*, hvis enkelte led ganske vist ikke er helt klare).

Resultatet bliver, at medens der er mangt og meget, der mer eller mindre bestemt taler for versenes ægthed, er der absolut intet, der taler for, at de er uægte; ikke ét af dem røber noget som helst i den retning. Kormáks vers er bleven bevarede hos den åndslivlige og opvakte Midfjordsbefolkning. Ved hjælp af disse og den — i øvrigt usikre — mundtlige tradition er sagaen søgt dannet; men noget godt resultat er der i så henseende ikke opnået. Skade kun, at det ikke skete 100 år tidligere.

Hávarðarsaga ísfirðings er den sidste af de sagaer, der må henføres til tiden o. 1300. Den må stilles ved siden af Svarfdøelas, også fordi den uden tvivl er forfattet i samme egn. Hávarðr, sagaens hovedperson, nedsatte sig i Svarfardalen som ældre mand, efter at han på grund af drab var blevet fordrevet fra sin oprindelige hjemstavn (Isefjorden). Sagaen selv er dårlig med hensyn til den deri indeholdte tradition, og forfatteren har kun haft ringe kendskab til sa-

gaens lokaliteter. I sagaen findes ialt 15 vers; af disse tillægges ét Hávarðs sön, den unge Óláfr; det er runhent, overmåde simpelt (kun én kenning, hvis enkelte led står samlet: *hjórpings víðir*). Så meget er vist, at der intet kan udpeges, der strider imod muligheden af versets ægthed. Af Hávarðs vers¹ udgår ét, der er en sammenstøbning af vers af Hrómundr halti (Hávarðr havde også tilnavnet *halti*; deraf åbenbart sammenblandingen) og dennes sön Þórbjörn. 13 vers bliver således tilbage. Desuden anfører Snorre i sin Edda et halvvers af Hávarðr, hvilket er bevis for, at han var skjald. Sagaens vers er forfærdelig forvanskede; den håndskriftlige overlevering er så uheldig som muligt (lutter papirsafskrifter). Det er derfor vanskeligt at restituere dem; et forsøg derpå findes i min nævnte afhandling. Der har jeg henvist til former som *þjórekr* (f. *þjóð-*), *ógóligr*, *hvinnendr* (kun her), jfr. *ívegstafir* (kun her; ordet er gammeldags-dunkelt); der findes *a: q*-rim. Der findes lighed mellem det af Snorre anførte vers og et sted i disse løse vers (*nú es arnar flaug of vangi* ≠ *svangr flýgr sára sundlíri fyr eyrar tanga*). Jeg har der også påvist, at nogle af versene ikke stemmer med sagaen; de er i hvert fald betydelig ældre end den. Endelig »taler afgjort for ægtheden den friske, personlige tone og hele, om jeg så må sige, samtidsfølelse i versene, der næppe kan tænkes at hidrøre fra en senere tids forfatter«.

Bandamannasaga. Denne lille saga er for så vidt enestående, som den handler om personer og begivenheder ved midten af det 11. årh., altså efter den tidsgrænse, der gælder for de andre slægtsagaer. Den findes i to bearbejdelser (håndskrifter), den ene noget vidtløftigere end den anden. Den oprindelige tekst synes at være bleven udvidet dels ved samtaler og lign., dels ved (5) vers. Det reelle indhold er dog det samme, uden at noget videre nyt er kommet til. Imod denne opfattelse af forholdet har A. Heusler udtalt sig i sin udgave (*Zwei Isländergeschichten* 1897), idet han mener, at den

¹ Om disse se i det hele min afhdl. i Festskriftet til Wimmer s. 96 ff.

længste er den oprindelige saga; men det er næppe rigtigt. Hvis nu teksten i den længere saga beror på bearbejdelse og udvidelse, kunde man konsekvent slutte, at de 5 vers, der her tillægges den gamle Ófeigr, også var en tildigtning. Dette behøver dog naturligvis ikke at være tilfældet. 3 af versene er i fornyrdislag, 2 i drotkvædet. I metrisk henseende er de udadlelige, undt. for så vidt som der findes en 5-stavelleslinje i det 3. fornyrdislagsvers (skulde dette have nogen betydning, vilde det snarest tale til gunst for ægtheden); i det andet drotkvædede vers findes rigtige æ-rim; i det hele taget findes der intet i disse vers, der kunde vise, at de skulde være f. eks. fra 13. årh. På den anden side er de ikke særlig gammeldags, men det kan man heller ikke vente fra den tid, det her skulde dreje sig om. Skulde det vise sig — hvad jeg dog ikke tror —, at den længste saga var den oprindeligste, vinder sandsynligheden af, at versene er ægte, i styrke. Alt i alt vil man ikke kunne bevise ægtheden af disse vers, men heller ikke det modsatte.

Endelig indeholder bægge sagaens bearbejdelser et vers i fornyrdislag, tillagt Óspakr Glúmsson. Her foreligger der således et bedre kriterium for ægtheden af dette vers. Det er et smukt følelsesfuldt, subjektivt vers og er uden tvivl ægte (ordet *slíðrum* er sikkert forvansket af *skeiðum*).

Heiðarvígasaga. Denne saga hører til de allerældste slægtsagaer og findes i et tildels meget gammelt håndskrift, hvoraf dog første del er gået tabt; indholdet kendes gennem Jón Ólafssons (d. 1779) optegnelser efter hukommelsen. I den del, der endnu haves, findes løse vers (7) af Eiríkr viðsjá — alle om og i anledning af det i sagaen skildrede hovedslag på »heden«, to vers af den bekendte skjald Tindr Hallkelsson, 4 af bonden Þórbjörn Brúnason og ét af Þuríðr, Bardes moder, og endelig ét af Gísli Þórgautsson.

M. h. t. alle disse vers kan det bemærkes, at de er ikke så lidt forvanskede og må altså være ældre end det ret gamle håndskrift, hvori de findes. De samme kriterier af sproglig

art, som ellers kan skaffes, foreligger for dem; der findes ingen bevislig yngre former, ingen overgang af *æ* til *æ* eller lign.; der findes mangel på rim i Turids vers (l. 1); usammentrukne former (*bl̥qu* i Torbjörns 1. vers, *ófqum* i sammes 4.). Overhovedet intet i form eller sprog, der kunde tyde på, at versene ikke kan være fra tiden o. 1015; hertil svarer hele tonen.

Hvad Turid angår, bør det bemærkes, at hun var Egils datterdatter; fra ham kan hun have arvet ævnen til at forme vers. Tindr var jo bekendt som skjald; selv var han en kraftig mand, der hørte til en kraftig slægt; hermed passer fortrinlig den kraftige, krigersk-overmodige tone, der mærkes i hans (to) løse vers, samt hans deri udtalte ønske om hævn. Kenninger i Tinds digt svarer — såvidt materialet når — godt til dem i de løse vers (*geira gnýr* ≠ *geirs glaumr*; *sverðs mót* ≠ *sverða þing* og fl.). Der kan vist heller ikke rejses tvivl om versenes ægthed.

Torbjörn er ellers ukendt som skjald. I to af hans vers fremtræder så individuelle følelser angående forholdet til hans hustru, at de ikke synes at kunne være digtede af en anden. De to sidste vers siges at være drømmeverse; men det er vist en misforståelse; selv bærer de intet præg deraf, og de indeholder ikke de om drømmesyn sædvanlig brugte udtryk (som *þykkjask*), men ligefrem impf. (*þat varð mér . . . þars hnit* osv.; jfr. parentesen *minn vandak brag*) og taler således om noget, der faktisk må være sket. Disse vers er således uden tvivl digtede under andre omstændigheder end sagaen vil.

Gisle er også ellers ukendt som skjald. Hans vers siges at være digtet om en drøm, han havde haft, og det kan godt stemme med verset. Ellers lader der sig ikke sige noget mere om det.

Så er der endelig Eiríks vers. De handler om kampen, forberedelserne til den og den selv. Også de bærer det stærkeste præg af begivenhedernes aktualitet og synes udsprungne

deraf (jfr. f. eks. et udtryk som »*þótt sagt sé sunnan*«). Hvad forholdet til sagaen angår, er det klart, at v. 2 ikke passer til fremstillingen, hvor det står, idet det står i ligefrem modsætning til prosaen; det er altså løst indsat. I vers 5—6 angives antallet af de faldne (nemlig $9 + 2$, jfr. også Tinds vers); men sagaen stemmer ikke ganske hermed. Endelig skal nævnes, at det sidste vers genfindes i den 4. grt. afh. (Sn. E. II 192, dog kun de 6 linjer), hvad der dog ikke behøver at have meget at sige.

I det hele må det siges, at alle disse vers synes så godt afhjemlede og støttede ved indre og ydre kriterier, at der ikke med nogen udsigt synes at kunne rejses en tvivl om deres ægthed.

I sagaens første del har der også stået vers, men de er nu tabte med undtagelse af bersærken Leiknis vers (som i øvrigt her er indsat efter Eyrb. s.), hvorom henvises til behandlingen af versene i Eyrbyggja s., og 1 vers af Gestr Þórhalla-son (et halvvers findes også af ham i cod. Worm., Sn. E. II 628), hvori han meddeler Víga-Styrs af ham selv udførte drab (i verset hedder det to gange: »jeg så . . .«). Gestr er ellers ukendt som skjald; mod verset kan intet reelt indvendes.

Gunnlaugssaga. Denne lille elskovs- og rivalhistorie behøver ingen videre omtale. Ganske vist har B. M. Ólsen søgt at vise, hvorledes den er bleven til, og at den ikke er ældre end fra slutningen af det 13. årh. Jeg er på flere afgørende punkter uenig med ham, men det hele berører ikke versene så meget, da spørgsmålet om deres ægthed ikke beror på, hvorvidt sagaen er lidt ældre eller yngre. Ganske vist hænger versenes ægthed nøje sammen med sagaens tilblivelsesmåde efter B. M. Ólsens syn på denne. Han bruger meget stærke udtryk om flere af versene (»jammerligt« om v. 1; flere vers »er lavede af den samme poetiske stymper«, »tarveligt« om v. 5 osv.). Men det er netop dette hans syn på sagen, jeg umulig kan dele. Jeg skal nu gennemgå versenes form og sprog, idet jeg forudskikker den almindelige be-

mærkning, at når versenes ufuldkomne form antages at være bevis for deres sene oprindelse, så beror dette på en forkert opfattelse. Sagen er den, at »uægte vers« netop i formel henseende plejer at være fuldkommenheden selv. Digterne i det (12. og) 13. årh. var udmærket godt inde i alt det metrisk formelle og havde netop det syn på dette, at det skulde være fuldkomment. Det er ikke på dette område, at de røber sig. Derimod undgår de naturligvis ikke yngre sprogformer; disse er derfor særlig gode kriterier. Det er i virkeligheden meget betegnende, at i alle Sturlungasamlingens drotkvædede vers er uregelmæssigheder som mangel på rim rene særsyn¹. Jeg tillader mig i denne forbindelse i det hele at henvise til min afhandling om ulige linjer i drotkvædet versemål i Arkiv VII.

Ser vi nu på versene i Gunnls. og deres forhold til dette spørgsmål (bortset fra en kvædling), er resultatet følgende. 4₁, 11₁, 12₈ er uden rim, 10₅ (*nýztr : aust-*) i grunden også, da *z* er lig *ts* (men følelsen af en samklang er her dog uundgåelig); 1₃ er stærkt forvansket og 5₃ er mangelfuldt (linjens sidste ord mangler). Derimod er der intet at indvende imod rim som *linnr : kindar* (1₈) og *lands : gunnar* (12₇), selv om de ikke er så fuldttonende. Der er altså 3 eller 4 linjer uden rim — et forhold, der netop udmærket svarer til forholdene i draperne ved år 1000, og som altså aldeles ikke kan anvendes som bevis imod versenes ægthed. Tværtimod. I Hrafn's 3 vers findes samme uregelmæssighed 2 gange (2₁ og 3₈); derimod har de to drömmever's intet eksempel derpå; heller ikke Torkels vers, hvor 2 linjer dog mangler. Af andre uregelmæssigheder bør nævnes 12₈: *lítil þórf at líta*, to *l*'er; en sådan fejl — ti det er det — er imidlertid hverken et kriterium for ældre eller yngre tid, ti således har man aldrig digtet en drotkvædet linje; der må her stikke en fejl i

¹ Jeg ser naturligvis bort fra det helt frie drotkvæde, systematisk gennemført. — Jeg ser overhovedet også her bort fra Fornaldarsagaernes bevidste efterligninger.

overleveringen. 5₁ indeholder en metrisk fejl *Segið ér frá jarli*, første led ㄣㄣ. At Gunnlaugr kan have begået en sådan fejl er meget muligt og ikke mærkeligere end, at en hovedskjald som Tjodolf Arnorsson ved midten af det 11. årh. kunde begå en af selvsamme art (*grqm en þat vas skqmmu*), hvorfor han dadledes af den strænge konge, Harald hårdråde. Også Sigvat kunde begå lignende fejl (jfr. også de af K. Gíslason anførte eksempler Nj. II, 1008 ff, hvor dog ikke alt hører herhen).

Intet af det fremførte vidner således mod versenes ægt-hed. Af ting, som i det mindste er ret gamle, kan anføres *bláar* (5₈), *þeima* (5₂), samt *a : q*-rimet *gjarn : bqrn-* (12₄). Af yngre former, der ikke kunde have eksisteret o. 1000, kan ikke én med nogen ret udpeges. Genitivformer som *þeys* og *hyrs* (8₆, 9₄) er sikkert så gamle (i øvrigt findes også *hyrjar* 7₁); der er ellers eksempler på, at samme digter bruger den slags dobbelformer. At formen *yngrí* er yngre end o. 1000, kan slet ikke bevises. Derimod göres formens eksistens så at sige bevislig ved *yngra* (*bróður*) i Sig. sk. (fra 11. årh.) og superl. *yngsti* i Rigspula. Endelig har man anført *hnakkr* (11₅) som tydende på en senere tid. Den ældre form skulde være *knakkr*. Det hele er dog meget usikkert. Ganske vist findes *knakk* i norske dialekter. Men dér findes også et *nakk* 'bjærgknold', der dog sikkert er et *hnakkr*, og i Yngl. tal findes jo *hnakk-marr* (hvor *hnakk-* uden tvivl etymologisk er identisk med vort *hnakk-*). Således kan ikke de indvendinger, der er rejste imod *hn-* her, siges at være bindende, så meget mindre som et oprindeligt *kn* i virkeligheden meget sent går over til det (senere isl.) *hn* (som i *kné*, *knífr*; formerne med *hn* kan i det hele ikke siges at være oldtidens). Torkels vers indeholder den ialfald meget sjældne form: *þungara* (findes ikke i Larssons Ordförrådet).

Det er således klart, at jeg ikke kan underskrive nogen »uægt-heds«erklæring om disse vers af metriske eller sproglige grunde.

De indvendinger, som B. M. Ólsen synes at rette mod enkelte udtryk (s. 48 nederst), kan jeg heller ikke erkende som berettigede eller betydningsfulde. Ordstillingen *Att hafid ér við prettum oddrjóð*, hvor et ord (styret af *att*) står imellem præpositionen og det styrede ord. Det samme findes f. eks. i Sigvats Víkingarvísur (3, *við ló leysti leið* 3: *við leið*, 5: *í gogn* i l. 7 styrer *rekkum* i l. 8 osv.). Mod *andnes* 'andens næs, land = sø' lader der sig slet ikke indvende noget. Og støtter ikke *alvangr* om altingssletten sig meget nøje til *Almanna* (-*gjá*)? *Svanmærr* om Helga er et ypperligt udtryk: 'herlig som en svane' (»svanefager« og »cygni instar splendidus« udtrykker det samme, hvad meningen angår). *Háðvarr* brugt af Gunnlaugr om Ravn er ikke påfaldende, når det huskes, at det i det hele ikke var skjaldeskik at nedsætte en modstander, men tværtimod at lade ham vederfares retfærdighed. Iøvrigt kan ordet fortolkes på flere måder; K. Gíslason, som B. M. Ólsen henviser til, har anvist flere muligheder.

B. M. Ólsen erkender v. 8 og 9 samt 12 første halvdel (men ikke den sidste) som ægte. Hvorfor den sidste halvdel af dette vers ikke også er eller kan være ægte, er mig ubegribeligt. Den indeholder en smuk modsætning især til den parentetiske sætning i den første halvdel: »jeg vilde meget gerne besidde hende« — men »nu er der for mig ringe grund til at se hen imod hende«, »mine sorte øjne svier« (hentydning til, at han har stirret sine øjne trætte efter Helga, hvilket naturligvis er et ikke-bogstaveligt udtryk); netop dette individuelle udtryk og de »sorte øjne« er for mig afgørende m. h. t. ægtheden også af denne halvdel.

Hvad nu de andre vers angår, kan jeg ikke indse, at de er så »jammerlige« osv., som de betegnes; sådanne udtryk skulde helst undgås, da de dog til syvende og sidst kun beror på subjektivt skøn og smag. Jeg må tilstå, at jeg ikke har nogen lignende følelse af versenes slethed. Det første vers i sagaen findes kun i det ene håndskrift, åben plads derfor i det andet. Dette kan naturligvis forklares på for-

skellige måder. Den simpleste måde er den, at verset har været ulæseligt i et grundhåndskrift. Verset er stærkt forvansket. Tanken deri er klar: »hvis du ikke modtager den dig tilbudte mark, kan du være vis på, at du ingen ting får.« Hvor ligner ikke denne tankegang og trussel Gunnlaug? I formel henseende er verset — såvidt skønnes kan — fortrinligt, udtryksmåden naturlig. Når det indvendes, at »den foregivne anledning dertil var så ubetydelig, at det må anses for ganske utænkeligt, at erindringen derom har kunnet bevares gennem et par århundreder«, er dertil at bemærke, at vi ingen målestok har for, hvad der kunde bevares i erindringen igennem så og så lange tider, og dernæst, at vi heller ikke kan vide, hvad der i gamle dage ansås for at være mindeværdigt eller ikke. Her råder desuden tilfældigheder af uberegnelig art. Anledningen til verset var dog det ikke helt ubetydelige, at en mand var bleven slået af Gunnlaug, så at han faldt i afmagt; straffen herfor ifølge Grágås var fredløshed; det kunde altså blive en meget alvorlig sag for Gunnlaug, som nok kunde blive omtalt og erindret. I en saga som Kormákss. — hvis vers B. M. Ólsen, som ovf. anført, anser for ægte — findes sandelig flere vers, der ikke er foranledigede ved vigtigere begivenheder end den her omtalte, f. eks. det, som Kormákr digtede om drengen, der stjal hans kappenål. De fremførte grunde mod versets ægthed duer ikke, og jeg mener, at der intet som helst er, der afgør dets uægthed. V. 3 kaldes »sikkert uægte«, uden at noget egentligt bevis herfor gives. Det er det vers, Gunnlaug skal have digtet i anledning af mellemværendet med Tororm (pengelånet), og hvori han atter truer sin modstander: »det er et dårligt råd af dig at forholde mig mine penge — du har anvendt svig imod mig — du bör vide, at jeg som ung (som dreng) fik navnet 'ormetunge', og det har jeg ikke fået for ingenting«. Anledningen var ganske vist ikke her så overvældende vigtig, men derom er intet videre at sige, end at der her var tale om strid og anledning til kamp, og netop

alt sådant var det, der fortrinsvis bed sig fast i erindringen og blev genstand for omtale. Jeg indser heller ikke her, hvad der kunde tale for uægtheden. Henvisningen til 'ormetungen' gælder naturligvis ikke blot bidende ord, men også 'bid' af en anden art. En sådan trussel er her både naturlig og så udmærket forståelig — for ikke at tale om dens individuelle karakter. Eller er det meningen at nægte, at Gunnlaug så tidlig har fået sit tilnavn? Det kan påstås, men ikke bevises. Han var jo opkaldt efter sin oldefar, der havde samme tilnavn; nu tyder alt på, at Gunnlaug som ung har kunnet være hvas i sine ord; hvad var da naturligere end, at også tilnavnet tidlig fæstede sig til ham, ikke mindst i betragtning af, hvor stor en rolle tilnavne spillede i de tider. Det er i dette vers at rimet *hér : færi* findes i udgaver og i den hidtil gældende så at sige textus receptus, som jeg i min Litt. hist. endnu tildels fulgte, uagtet jeg havde mistillid til den. Jeg var ikke opmærksom på læsemåden *verre* i det ene håndskrift; *her se ek at því verre*, er jeg nu ikke i tvivl om, bør læses *herr sér af því verra*¹; dette er den oprindelige læsemåde; således falder altså den grund bort, som rimet tilsyneladende havde givet til at anse verset for uægte. Så er der v. 5, det som Gunnlaug siges at have digtet hos Sigurd jarl i Skara. Det er blevet indvendt, at selve denne jarl er problematisk; dog henvises der til Munch, der mente, at efterretningen kunde være rigtig; heri har Munch ret, ti der foreligger ingen god hjemmel for, at Rögnvald jarl Ulfsson allerede i de første år efter 1000 var bleven jarl dér, så at der ingen plads var til denne Sigurd. I *Jöfraskinna* hedder det blot, at Rögnvald var — hvilket godt kan betyde 'blev' — jarl, medens Olafssaga (udg. 1853) udtrykkelig siger: 'var siden', d. v. s. senere hen. Det synes således sikkert at kunne antages, at Sigurd, der netop siges at have været temlig til års (*við aldr*), er bleven efterfulgt af Rögnvald, der ellers først i Olaf d. helliges regeringstid siges at have

¹ Der kunde dog læses *her* (dativ) *sék*.

været jarl i Skara. Det er kun i den yngste recension af Olafs saga, i afsnittet om Hallfred, at Rögnvald allerede i Olaf Tryggvasons tid kaldes jarl i »Vester-Götland«. Hallfredarsaga selv ved intet herom. Det hele beror på misforståelse og kronologisk usikkerhed.

Verset er digtet i anledning af en kappestrid eller mandjævning; fortællingen herom kaldes 'naiv' — hvori det naive ligger, forstår jeg ikke; den slags mandjævning var i oldtiden meget ligefrem og hyppig; (fra vore dages standpunkt kan en sådan leg måske nok tage sig noget naiv ud; men det er ikke vor betragtningsmåde, der her bör gøre sig gældende). Gunnlaugs kendelse (hvorved jeg intet »latterligt« ser) går ud på, at den gamle gubbe Sigurd jarl har været ude på havet »og set høje(?)¹ bølger« — medens Erik har set endnu flere; heri ligger ikke andet end, at Erik jarl har været ude på endnu flere vikingetog eller sørejser, og for så vidt bærer fortrinnet.

De andre vers (foruden kvædningen, der bærer alle ægthedens præg — Gunnlaugs bidske karakter, og den lille unøjagtighed i rimet *vart : svartr*, er her talende nok), 3: 4, 6—7, 10—11, 13, skal nu kortelig omtales.

Om v. 4 er der lidet at sige; Gunnlaug omtaler deri de fyrster, han vil besøge. Så meget er sikkert, at verset ikke refererer sig til noget, der er fortalt i sagaen, og for så vidt er uoverensstemmende dermed. Dette vilde ikke kunne forstås, hvis det og de andre pågældende vers var blevne til, som B. M. Ólsen vil. På den anden side støtter denne omstændighed — som ellers — versets ægthed. V. 6, hvori digteren udtaler sig om sin sejlads med fortrøstning til sit ry i sammenligning med sin medbejlers, kan stilles ved siden af de af B. M. Ólsen lovpriste smukke vers. På grund af situationens klarhed og det aktuelle deri vilde det næsten være ufatteligt, om ikke verset var ægte. Noget lignende gælder også om v. 7, hvor digteren mindes sit tidligere kær-

¹ Det er dette eller et andet ord, der mangler i linjen.

lighedsforhold til Helga; den sidste halvdel af verset er ligefrem yndefuld. Man lægge også mærke til den ægte klassiske, gennemførte sammenligning i udtrykkene: *hafnar jörð . . . á andnesjum því . . . (alnar gims) landi*. V. 10—11 handler om digterens forestående kamp med Ravn på altingsletten. De bærer bægge lignende præg som f. eks. v. 8, vemodig følelse af, at Helga har han mistet (jfr. her den betegnende sætning: *því es [mér] minni málgróðr*), — og så truslerne mod Ravn i v. 11. I v. 10 står en linje, som genfindes enslydende i v. 8: *gefin vas Eir til aura*. Lignende træffes utvivlsomt hos Kormákr; deri er der i og for sig intet at undres over. Om enkelte udtryk i disse vers er før talt. Hvad endelig det sidste vers angår, det vers, hvori Gunnlaugr omtaler sin sidste kamp med Ravn, kunde man måske synes, at det er det, der mindst vækker tillid. Noget umuligt er der sikkert ikke derved; jfr. f. eks. de to vers, som tillægges Jökull i Heimskringla, og som aldeles utvivlsomt er ægte. At sagaens fremstilling af kampen måske ikke er i fuld overensstemmelse med virkeligheden, er naturligvis meget muligt. Verset er heller ikke ganske stemmende med sagaen, idet det nævner en *malmflaug of Gunnlaugi*, der tyder på pileregn eller anvendelse af skudvåben (spyd; jfr. *spjóta dynr* i l. 2); men heraf har sagaen ikke spor. Hvad stedsnavnet *Dinganes* o. a. angår, har B. M. Ólsen bemærket, at han ikke har kunnet finde dem eller noget lignende på svenske og norske generalstabskort; dette er jo dog ikke i mindste måde påfaldende; det vilde være langt mere mærkeligt, om de fandtes. De slutninger, som B. M. Ólsen drager, både med hensyn til *Dinganes* og *Gleipnisvellir* (i noten s. 52), kan jeg ikke godkende.

Det er af alt dette klart, at det er så langt fra, at jeg mener, at uægtheden af vers i Gunnl.s. er bevist, at jeg tværtimod tror, at der er fremført så gode grunde for det modsatte, at det vil blive vanskeligt at gendrive eller svække dem. Kun drömmeversene er »uægte« — men meget yngre end begivenhederne behøver de ikke at være. Dem skal jeg ikke op-

holde mig ved, men kun bemærke, at de ikke kan tages til indtægt for en formentlig uægthed af sagaens øvrige vers. Iøvrigt skal jeg ikke nægte, at de ikke gör noget særlig gammelt indtryk, især fordi de er så kunstlede i form (næsten regelret *íðurmælt*).

Om Tord Kolbeinssons vers skal der senere blive gjort en bemærkning.

Om Hrafn's 3 vers er der noget lignende at sige som om Gunnlaugs. Det første af dem er det, hvori Hrafn fortæller om sin dröm. Dette skal være uægte, fordi »man ikke plejer at versificere drømme, når man fortæller dem«. Dette ved jeg intet om; men der findes ialfald rigelige paralleller andre steder, f. eks. i Gíslasaga (se nedenfor); dette udelukker selvfølgelig ikke, at den egentlige fortælling først er given på jævn prosa. At verset er ret gammelt, viser dets forvanskede tekst.

Bjarnar saga hitdœlakappa. Denne saga er meget dårlig overleveret, egentlig kun i et papirshåndskrift, der ovenikøbet har en lakune. I sagaen findes ikke få vers af hovedpersonen Björn og dennes modstander, den bekendte skjald Tord Kolbeinsson. Af denne haves desuden ikke få rester af draper, medens sådanne ikke haves af Björn; og mærkeligt nok antydes intet fyrstedigt af ham, uagtet han færdedes udenlands og hos Olaf d. hellige. Derimod antydes et digt om apostlen Tomas. Vi har altså intet her til sammenligning og må holde os til sagaens vers selv og de sædvanlige kriterier. Versene er meget forvanskede, hvad der i dette tilfælde dog ikke kan have betydning for deres alder. Sagaen indeholder i alt 24 vers af Björn, deraf to i fornyrdislag, samt 3 vers af et spottedigt om Tord (*Grámagaflím*) i firstavelsesrunhent; v. 2 består kun af 6 linjer; to linjer mangler. Disse vers er sikkert ægte, idet mindste findes intet at indvende imod dem.

Angående de løse vers (÷ v. 4 og 11, i fornyrdislag, der er regelrette og formelt udadlelige) skal følgende bemærkes.

Hvad først det metrisk-sproglige angår, er versene i det

hele meget regelrette. Rimfrie linjer er 8_7 , $17_{8.7}$, 21_7 ; i 21_2 findes halvrim (for helrim), uagtet rimene ellers er regelrette; her synes der ikke at foreligge nogen forvanskning; en sådan afvigelse i de bevislig uægte sagavers er uhørt. Der findes engang rimet $\acute{a}-\acute{q}$ (18_6). Tilfældigvis findes der ikke former som *séa*; derimod *sæing* (12_4) og — hvad der har mere at sige — *Háars* (21_6) og *Pórræði* (15_8) ved siden af *Porðr* (med *o*; 6_4 , 8_4) og *mannr* (14_2 ; rigtignok ved en, men som det synes aldeles afgjort rigtig, rettelse). Dobbeltformer findes som *beds* og *bedjar* (i samme vers; men *beds* findes som sidste led i en sammensætning, hvilket forklarer formen). *skriðs* (2_7) er ikke gen. af *skriðr*, men af *skrið* ntr.; *nær* findes 1_6 , men denne form læses også hos Hallfred, Óttarr, Sigvatr osv.; *gengud* med *e* findes 6_6 , men *genginn* står også hos Hallfred (erfidrápa); ligeledes findes *fengit* 2_2 , men *fengum* og *fenginn* har Sigvatr og fl. brugt. Det er alle de former, som kommer i betragtning. Ikke én viser hen til senere tider end første fjærdedel af 11. årh. Derimod viser nogle af de anførte tilbage til en meget gammel tid. Af sjældne udtryk kan mærkes *launkarr* (med kort *a*) og *rusilkvæðr* (5_8 , 9_6).

Et af versene (c: 2 linjer deraf), v. 15, citeres af Óláfr hvítaskáld (uden at dog skjaldens navn anføres; Olaf har vel anset det for ret gammelt). V. 19 findes også i Eyrbyggja s., her tillagt Björns navne. Björn breiðvíkingakappi (mærk også tilnavnenes lighed; desuden var de to naboer, skönt noget skilte i tid); der har været tvivl om, hvem af de to der var forfatteren. Det spørgsmål skal ikke drøftes her, men det må betones, at denne omstændighed peger på en dobbelt og altså gammel tradition m. h. t. dette vers.

Men endnu en vigtig omstændighed er tilbage, versenes forhold til teksten. Her er der op imod en halv snes af versene, der er i større eller mindre uoverensstemmelse med prosaen. V. 1 passer ikke godt og synes at forudsætte en situation, forskellig fra den, prosaen beretter om. Det synes at forudsætte, at Björn er langt nærmere ved Oddnys davær-

ende opholdssted; ifølge sagaen skulde han ligge hårdt såret (verset antyder ikke dette med en stavelse) et steds i Rusland; hele sammenhængen — Björns ophold og kamp i Rusland — er åbenbart meget udsmykket og vist lidet historisk. Han kæmper dér med en »kæmpe« ved navn Kaldimar; der er næppe tvivl om, at dette navn beror på sværdnavnet »Kaldamarsnautr«, der nævnes i v. 20, hvor også sværdet Mæringr nævnes, men netop dette sværd siges »kæmpen« at have båret; efter dennes fald blev det Björns ejendom; navnet Kaldamarsnautr findes også i þulur blandt sverðaheiti. Det er således klart, at verset er benyttet i en gal sammenhæng og altså må være ældre end sagaen. Om v. 2 gælder noget lignende; ifg. prosaen ligger Björn ved land, da han digter verset, medens dette snarest synes at forudsætte, at det er blevet til under selve roning; men mulig har dette ikke så meget at sige. I v. 9 hentydes der til et møde mellem Björn og Tord i *Sólundir*, som sagaen ikke kender det mindste til. V. 10 er ganske løst føjet ind i sagaen. V. 13 ligger åbenbart til grund for prosaen, og når Björn i verset spøgefuldt-naturligt udtaler, at nu må Oddnys små døtre være ham i hustrus (ǝ: hendes) sted, siger sagaen, at Oddny engang tidligere havde ytret, at hendes datter måtte komme i hendes sted — hvilket aldeles ikke antydes i verset. V. 15 er rigtignok mangelfuldt, men hvad der er tilbage, antyder ikke med en stavelse noget af det, prosaen har fortalt, og i anledning af hvilket det skulde være digtet (det er her formen *Þórræði* findes). I v. 18 angives udtrykkelig Klifsjörfi som stedet for Torsteins drab; i sagaen nævnes ikke dette. Endelig stemmer indholdet af v. 20 (der ligesom v. 22 er et referat af en dröm, jfr. ovenfor; herom gælder samme bemærkning, som dér blev gjort) aldeles ikke med noget i prosaen.

Af alt dette kan kun den slutning drages, at versene — og det ikke blot de her omtalte — er meget ældre end sagaen, og vistnok ægte (jfr. sprogformerne).

Da vi som sagt her ingen draper har til sammenligning, kan det ikke nytte at anføre de i versene anførte kenninger. Det kan dog i hvert fald siges, at de er meget ensartede og tyder på én forfatter (således anvendes hyppigst i kvindenkenninger et gudindenavn, *skorða* 3 gange; mandskenninger varierer på sædvanlig vis; digteren kaldes *bragsmíðar skekkir* eller *kennir*; spottende er de analoge *mörva mýgir* og *ætna eyðir*). De er ret simple i det hele; dog findes nogle flerleddede. Der findes intet i dem — eller i det digteriske sprog overhovedet —, som ikke kunde passe til det 11. århs. første halvdel. Men det må indrømmes, at dette ikke siger så meget. Endelig må det dog også fremhæves, at versene i det hele ikke frembyder synderlig mange omskrivninger — nogle vers er så godt som helt frie derfor —, men dette passer fortræffelig netop til den nævnte tid.

Det er af alt dette let at se, hvilke slutninger jeg for mit vedkommende er tilbøjelig til at drage. Det synes mig fuldkommen evident, at versene er ægte.

I samme saga findes også 12 vers af Björns modstander, hövdingeskjalden Tord Kolbeinsson, af hvem der haves betydelige rester af fyrstedigte, især et kvad om Erik jarl (fra o. 1014). Af sagaversene er to i fornyrdislag, de øvrige i drotkvædet; de to første begynder og ender ens (*út skalt ganga*). Der findes her former som *óru* (pron.), *blendu*, rimet *a : q* to gange, samt *á : q̇* 3 gange; uden rim er kun to linjer (5_3 , 8_3); dette sidste stemmer godt med Tords fyrstedigtvers. V. 4 slutter sig nøje til v. 1 (fornyrdislagsvers); måske er bægge to digtede ved samme lejlighed; i sagaen siges de bægge at være digtede ved aftentide, og fortællingen om det sidste er meget løst knyttet til det foregående. Her findes noget (omtale af mel af dårlig beskaffenhed, som Björn skulde have solgt Tord), hvorom sagaen ellers intet ved. V. 9 er ligeledes ganske løst føjet ind i fortællingen. Foruden dette er der to omstændigheder, der afgjort taler for versenes ægthed. Den første er den, at de bærer vidne om samme

tekniske egenart som fyrstedigtversene, idet Tord i disse holder af assonantiske gentagelser (samme eller forskellige ord), således *hjalm(sqmum) hilmi, skyldligast skyldi, leyfð þars lofða lof*; hertil svarer *Björn at (en) Birni* to gange (2. 11) *brátt . . . bráðr* (8); noget sådant findes ikke i Björns vers (jfr. dog 8₁); jfr. også gentagelsen af det anførte *út skalt ganga*. Den anden er den, at Tord i sine fyrstedigte holder af at indskyde betragtninger i korte sætninger især af moralsk og lignende art. Således: *skop manna fýsa margs, slíks vas vön at hönnum, una líkar vel slíku, fátt bilar flestra ýta fár*; foruden korte sætninger som: *skilk hvað gramr lézk vilja, velk orð*. Tilsvarende findes netop også i de løse vers: *ráð es slíkt til snúðar* (2, mærk den gentagne brug af *slíkr*), *þat mun sorg* (5), *þætti betri þogn* (7), *rétt skilk* (9). Navnlig dette sidste er slående og, forekommer det mig, direkte bevis for ægtheden af de løse vers. Hvad anvendelse af kenninger angår, svarer de løse vers nøje til drapeversene — Tord bruger i det hele ret få; de, der findes, er væsenslige.

Alt i alt er der således overvejende sandsynlighed, eller en så stor sandsynlighed, at den grænser til vished, for ægtheden af sagaens løse vers, der tillægges Tord.

Uagtet det egentlig ligger udenfor rammen for denne afhandling, skal jeg dog her indskyde en bemærkning om det vers, som Gunnlaugssaga anfører af Tord, der skulde have hørt til et arvekvad om Gunnlaugr. I virkeligheden slutter det sig til de — ikke talrige — digte om indenlandske hövdinge og stormænd, som vi ellers kender. Hvad der kunde have bevæget Tord til at forfatte sit kvad om Gunnlaugr, vides nu ikke; det behøver ikke at have været andet end Gunnlaugs tragiske skæbne, som kan have gjort indtryk på Tords bevislig følsomme sind. Man kunde jo også tænke sig, at Tords forhold til Björn, der var nærbeslægtet med familien på Borg, havde spillet ind. Det får nu være, som det være vil. Hvis ikke verset var ægte, kommer man uvilkaarlig til at spørge: hvorledes kunde det falde nogen ind at

begå et sådant falskneri?. Hvorfor netop lade Tord gøre et arvekvad om Gunnlaug og ikke f. eks. hans egen farbror, skjalden Tindr? B. M. Ólsen har i sin ovf. nævnte afhandling udtalt, at »verset gör ubetinget indtryk af at være uægte«. På mig gör det »indtryk« af det stik modsatte. Der fremhæves, at der mangler rim i 3. linje, hvilket skal være »meget påfaldende i et arvekvad«. Men netop dette er eller kan lige så godt være tegn på ægthed (eller ælde i hvert fald). B. M. Ólsen har selv fra Eiríksdrápa anført et eksempel herpå; men det pågældende halvvers er hverken »dunkelt« eller synes på nogen måde »forvansket«. Der anføres formen *hjør* (i dativ) som talende for versets uægthed (*hjørvi* findes i Eiríksdrápa); men denne form er sikkert så gammel, at Tord kan have brugt den, ligesom *hjors* i gen. allerede findes i 10. årh.; *hjør* i Goðr. II er ganske sikkert heller ikke yngre end Tord. At udtrykket *med hjørvi* (og ikke *hjørvi* alene) er udadledigt, forekommer mig afgjort. *Hlada med hjørvi* er fuldstændig analogt med *rísta brynju med bana Fáfnis, sláa e-n med eggjum, vega sigr med slævu sverði, eyða med sverði* (Hallfr.) osv. Der er intet at indvende mod brugen af *med*. Derimod er en anden ting af vigtighed for versets ælde — som B. M. Ólsen ikke synes at have ænset — formen *Aleifr* f. yngre *Óláfr*; i denne form ser jeg et vidnesbyrd om versets ælde og ægthed. At verset skulde være »tarveligt«, indser jeg ikke; det fortæller om Gunnlaugs kamp og om, at han fældede først de to og så Ravn som den tredje. Og så synes der endda at være en uoverensstemmelse mellem sagaen og verset, den at ifølge den første var Gunnlaugr efter at have fældet de to (Grim og Olaf) »ikke såret«, medens han i verset kaldes i almindelighed *blóði drifinn* i forhold til alle 3 modstandere.

Gísla saga Súrssonar. Denne saga er opbevaret i to hovedhåndskrifter; heraf er det ene åbenbart meget nærved originalsagaen, medens det andet er meget ændret især i begyndelsen; det er klart, at denne er helt ny (jfr. min Litt.

hist.), men dette gør m. h. t. sagaens vers intet til sagen, ti i øvrigt indeholdes det samme stof og de samme vers (med undtagelse af ét) i bægge bearbejdelser. Versene er ialt 37; deraf er to små kvædlinger, og to er digtede i fornyrdislag. Her har vi ingen draper til sammenligning; Gísli Súrssons vers kendes kun fra sagaen. Det bemærkes, at han var indfødt nordmand, indvandret til Island først efter landnamstiden, og døde henimod 980.

Vi finder lignende, men tildels endnu mere afgørende kriterier som ellers. Helrimet $\varrho : a$ findes 30₂ (og 28?), $\acute{\varrho} : \acute{a}$ 33. Vi finder rimfrie ulige linjer i mængde (3₆, 5₈, 7_{8.5}, 9₇, 14₁ osv. — ialt en 14 gange). Vi finder former som *bráa*, *áar*, *páa* (4, 8), *gróum*, *gnáar* (22, 33), *sæing* (23), *féi* (24), *pórketill* (21), former som *órum* (2), *miðli* (3), *þvísa* (24), og fremfor alt *rinna* (32), en form, som kun forekommer ellers hos Kormákr og Hallfreðr (og Glúmr Geirason). Uagtet ikke alle disse former har bindende kraft, synes man dog at måtte tillægge den omstændighed, at der her er så mange på ét bræt, en stor betydning og en større, end om de forekom enkeltvis i et så stort antal af vers som her. De findes, som víst, i ikke mindre end 11 vers (to af kriterierne undertiden i ét og samme vers). Hertil kan føjes, at i ét af dem (28) findes hovedstaven i 2. stavelse, hvilket ellers ikke findes i vers fra senere tider. På den anden side findes absolut intet, der kunde tyde på meget sen tid (alle æ-rim er f. eks. i fuld orden). Versene kan fra denne side betragtet godt hidrøre fra 10. årh.

Når man tager versene og prosaen i betragtning, kan man ikke undgå at se, hvor løst adskillige af dem er knyttede til eller føjede ind i sagaen; det er, som forfatteren havde haft en samling af vers foran sig uden at have en dertil svarende mundtlig tradition, og så havde indsat dem lejlighedsvis med en kort prosaisk overskrift; dette gælder v. 20 og en hel del af drömmerversene. Nogle synes at forudsætte andet og mere end prosaen indeholder; således er v. 5 løst knyttet til

denne og forudsætter en forskellig situation: i v. 12 beskylder Gísli Börk og Stein for at have udvirket hans fredløshedsdom; dette forklares ikke med et ord i sagaen, der går ganske let henover, hvad der foregik på tinget. V. 7 og 19 er meget løst føjede ind og tager sigte på noget, som prosaen slet ikke antyder. Det samme gælder også v. 31. V. 21 og 25 er åbenbart digtede ved en anden lejlighed end den, sagaen angiver; i hvert fald passer enkelte udtryk deri ikke til den. I v. 26 er der tale om virkelige hanryper (som Gísli drömte, at han så kæmpe), medens sagaen har en anden opfattelse.

Det er således aldeles uomtvisteligt, at (flere af) versene umulig kan hidrøre fra sagaens forfatter, men må være ældre — meget ældre. Afgørende beviser for, at de derfor er af Gísli selv, er der naturligvis ikke. Men det må indrømmes, at der heller ikke er nogen grund til at tillægge dem nogen anden, tilmed da ordformer fører så langt tilbage som til det 10. årh. Der er et par ting, som taler for ægtheden, hvoraf ialfald den ene forekommer mig temmelig afgørende. Det er betegnelsen af Gisle selv som *Egða andspillir* (v. 14), hvorved han betegner sig selv som nordmand; det er ikke rimeligt, at netop dette var blevet fremhævet af en anden end ham selv. Det andet er, at et af versene hentyder til sagnet om Gudrun og hendes forhold til hendes brødre (v. 9); dette er en enestående hentydning i hele skjaldepoesien, sagaversene medregnede. For den, der antager, at eddadigtene hovedsagelig er norske, er det naturligt også heri at se en antydning af Gisles norske herkomst og kendskab til norsk digtning; for dem, der hævder det modsatte, gælder denne hentydning ikke noget i så henseende.

Efter versenes indhold og anledning deler de sig i to grupper, drømmevers og alle andre; de første er 19 ialt, hvoraf de fleste fortæller drømmenes indhold (undertiden med det sædvanlige verbum *hugðak* i spidsen). Ovf. (s. 27) har jeg antydnet, at jeg intet unaturligt finder i, at en dröm

meddeltes på vers. Bortset fra, at dette findes — naturligvis — i eddadigtene, kunde man sige, at det for en skjald måtte være naturligt ligesom at hæve det højtidelige ved drømme, som ganske sikkert spillede en overordenlig rolle for vore forfædre, ved at give dem versform, ligesom det jo før og senere er almindeligt, at personer, som viser sig for en i drømme, taler på vers. Vi finder dette jo i Sturlungasamlingen atter og atter, i de to små stykker Kumlbúapátttr, Draumr Þorsteins, Stjörnu-Odda draumr osv., osv.; dette er ikke noget, man har fundet på i det 12. og 13. årh.; det er et gammelt nedarvet fænomen. I den senere isl. personalhistorie finder man eksempler herpå atter og atter.

Psykologisk kan Gisles drømme forklares på det bedste. Han levede under evig uro, angst og spænding; ingen dag var han tryg, stedse kunde han vænte overfald af sine fjender eller baghold. Ensomheden, forladthedsfølelsen, har flere gange været ved at overvælde ham. Alt dette forklarer hans drømme som noget virkeligt — og at drømme af lignende indhold kan gentage sig, ved vel enhver fra sin egen erfaring. Der er intet, der strider imod muligheden af Gisles drømme, og alt taler for, at han så at sige efter skik og brug måtte fortælle dem på vers. I et par af dem findes leveregler — om at afholde sig fra alt ondt og umoralsk som galdre —, derimod lære, hvad der er godt, af skjaldene; man kommer uvilkårlig til at tænke på de gamle þulir —, om ikke at være den første til at yppe strid og udføre drab, om ikke at fortrædige de hjælpeløse eller drivespot med andre. Tone og indhold er den selvsamme som i Hávamál-reglerne, især findes paralleller i Loddfáfnismál. Versene kan således udmærket godt sættes i forhold til og forbindelse med digte bevislig fra 10. årh. Der skal i virkeligheden meget stærke grunde til under sådanne omstændigheder at erklære det for sandsynligt eller blot rimeligt, at disse vers er uægte eller digtede meget senere (end det 10. årh.). Og det samme gælder sagaens øvrige vers. Om dem alle gælder også det aktualitetens

præg og den personlighedens inderlighed, der tyder på en digter, der selv har oplevet, hvad versene handler om, og ikke en person, der blot har tænkt sig ind i de givne situationer.

Af det ovf. om versenes forhold til prosaen sagte fremgår det, at traditionen ikke er eller kan være rigtig eller — rettere sagt — fuldstændig. Det er jo ikke andet end, hvad man kunde vente. Derfor er sagaen eller kan den være rigtig i alle hovedtræk.

Víga-Glúmssaga. Denne saga hører utvivlsomt til de ældste slægtsagaer, men er i sin nuværende form noget udvidet. Hovedpersonen er den kraftige stormand Glúmr, kaldt Víga-G., på grund af sine kampe og drab. Af ham indeholder sagaen 10 hele og et $\frac{1}{2}$ vers, der nærmer sig til en kvædning. Overleveringen er, som sædvanlig, ikke særdeles god (af v. 7 mangler de 2 sidste linjer); der findes flere fejl deri, som næppe alle kan rettes på en tilfredsstillende måde. Af disse vers findes v. 8₁₋₄ anført i Snorres Edda (I 438) og v. 10₁₋₄ to steder sst. (I 232. 422) og l. 5—8 (I 490). Det er altså klart, at Snorre har anset disse vers for at være ægte. I Melabók af Landn. anføres også v. 10 samt Einars vers, men dette er uden betydning, da citatet beror på sagaen.

I øvrigt findes her de sædvanlige kriterier for høj alder som *o-a* rim (5₄); sprogformer som *hverjan* (i halvverset) og *þeima* (v. 4); mangel på rim (1_{1.8.7}; kvædningen er meget rimfri; 7₈, 8₁, 11₈; desuden er en lige linje, 6₄, noget unøjagtig). Af disse er *hverjan* allervigtigst. Versene stemmer ikke helt med prosaen, således v. 5, hvorefter de to personer slår hinanden med sten (i drømme), medens sagaen siger, at stenene ramte hinanden i luften. Den »bragen«, sagaen nævner, antydes ikke i verset. Noget lignende gælder v. 6. Ifølge prosaen udøses blodet (også her er der tale om drømmesyn) over hele herredet, medens verset siger, at det østes ud over mændene; at forene bægge fremstillinger går næppe an. Endelig passer v. 9 slet ikke; i dette taler Glum om følgerne af et »hugg«, hvoraf han har fået og vil få megen

fortræd, og mindes sin tidligere lykkesperiode, — medens sagaen antyder, at verset skulde være digtet i anledning af et fjeldskred; det handler i hvert fald ikke om dette. — Tre af versene (2, 5, 6) er atter her drömmever, d. v. s. beretninger om drømme. Herom gælder, hvad der tidligere er sagt.

Versene er gennemgående subjektivt-aktuelle i høj grad. Særlig betegnende er det sidste vers, hvori Glum klager over sin alderdomssvagelighed.

Jeg drager af alt dette den bestemte slutning, at versene er og må være ægte.

En omstændighed til, der taler for, at Glum virkelig har været skjald, er den, at hans søn Vigfus anføres i Skáldatal (B) som en af Hakon jarls skjalde, og at der i vidt forskellige kilder anføres vers af ham; et vers findes i Fagrskinna, åbenbart af det her antydede digt, samt et halvvers (sst.), hvis ægthed næppe kan betvivles. Skjaldeævnen gik, som vi ved, ofte i arv fra fader til søn.

I sagaen anføres også vers af en Brúsi Hallason og hövdingen Einarr på Tværá om og i tilknytning til de begivenheder som Glums v. 10 handler om. I Einars vers findes den om alder og ægthed stærkt vidnende form *rinna*; den sidste halvdel af verset er forvansket. I en helt anden kilde, et håndskrift af Olaf d. helliges saga, findes et andet vers af Einarr, hvori han fraråder at give Grimsø til kong Olaf; det indeholder intet bestemt kriterium. I denne forbindelse må det anføres, at der af Einars fader, Eyjólfur Valgerðarson, anføres et vers i Jómsvíkingasaga (hds. 291), digtet i anledning af rygter om Harald blåtands påtænkte krigstog til Island. Verset ser ud til at være gammelt og ægte.

Droplaugarsonasaga hører til de ældre sagaer. Den indeholder et vers af Helgi Ásbjarnarson og 5 af Grímr Droplaugarson. Ingen af dem kendes ellers som skjald. Helgis vers udtrykker hans frygt for fjender, der vil overfalde ham (på hans gård — er vel meningen); det er godt digtet; her findes det enestående og om gammel tid vidnende subst.

argspæingr (dannet af adj. *spár* 'spåkyndig'). I øvrigt indeholder det, naturligt nok, intet af uimodsigelig betydning (jfr. dog rimet æ:æ). Verset passer ikke helt godt til prosaen: det er nemlig ikke — hvad man skulde vente — et svar på det deri indeholdte spørgsmål.

Hvad Grims vers angår, kan man ikke vente at finde meget af stor betydning i et så ringe materiale. Der findes *a : q*-rim to steder (3₄, 5₈); 4₁ er uden rim. Der findes formen *sunnr* (1₄), der findes hos flere skjalde omkr. 1000 (men også i Geisli). Vigtig er formen *þría* (4₈), der i hvert fald er ældre end o. 1200. Vigtigt er det også, at i det sidste vers angiver Grim, at han har måttet »ligge ude« i 8 dage (*dægr*), vistnok efter drabet på Helge; men sagaen indeholder ingen sådan oplysning. Der foreligger intet, som kunde bevise versenes uægthed.

Landnámabók. Her findes ikke så få vers af forskellig art, de fleste i det ældste håndskrift (bearbejdelse), et par alene i de yngre. Der er for det første nogle kvædlinger (1/2-vers) af Þórir (s. 223), Hallsteinn (s. 224), Herjolf (s. 91), Vémundr (s. 270). Om dem alle gælder, hvad der ellers gælder om sådanne småvers — de er omtrent det sikreste af alt m. h. t. ægtheden. Hertil slutter sig et helt vers i fornrydislag af Styrbjörn (s. 153). Alle øvrige er i drotkvædet versemål. Hvad der fortælles om verset, der hørtes fra gravhøjen (s. 81—82), får stå ved sit værd. Sikkert er, at verset er ret gammelt (rimmangel i l. 3; *q : a*-rim i l. 4). Tvivlsomere er et vers, der kun findes i Hauksbók (fremsagt af et jættelignende væsen; det synes også at være ret gammelt, åbenbart fordærvet som det er). Noget lignende gælder det af Þorsteinn tjaldstœðingr — også kun i Hb. (s. 293). Dette er et af de vers, hvorom man fristes til at antage, at de er digtede af en (tilstedeværende) og lagte i en andens mund (digtede så at sige på en andens vegne), noget man så godt kender fra senere tider på Island.

Af de øvrige vers er der først to drotkvædede *anonyme*;

derom hedder det blot: »derom er dette digtet«, »om deres møde er dette digtet« — om kort eller længe efter, siges der ikke; spørgsmålet om ægthed falder her således egenlig bort. Det skal dog bemærkes, at vi her finder formen *troll*, *ísarn*, — og *holtvartaris* (sjældent ord og sjælden form). Versene har ialfald en betydelig alder.

Så er der vers af Hallbjörn (det sjældne ord *lesni*, formen *gervir*, som i øvrigt ikke har stor betydning), Tjórvi (om hans drillerier mod medbejleren — sikkert ægte vers), og endelig Helgi Ólafsson og dennes efterkommer Helgi dýr (¹/₂); det første viser fuldstændig hedensk opfattelse af den dræbtes ankomst til Valhal (*gafk Óðni*, *guldum galga-valdi*); det sidste har rim *á : q*. Jeg tvivler ikke om ægtheden af disse småvers.

Foruden et citat af Hafgerðingadrápa og Brages vers om de to Heljarskinn, som jeg ikke her skal dvæle videre ved, er der endnu vers, tillagte Hrómundr halte (2) og hans to sønner, Þórbjörn (1) og Hásteinn (8) — ialt 11 vers, alle i bægge hovedhåndskrifter, med undtagelse af de 4 sidste, der kun findes i Sturlubók. De er alle digtede før, om og efter kampen med norske købmænd, der tillige var en slags vikinger, og som faldt for Hromund og hans sønner. Om dette haves også en særlig þátr, der findes i Flatøbogen, uden tvivl her afskrevet efter et ældre håndskrift. Þátr'en er vistnok ikke synderlig gammel; den indeholder kun Hromunds to vers og Torbjörns, som den i øvrigt også tillægger Hromund. Versene er aldeles utvivlsomt ægte. Deres indhold — Hromund hører den griske ravn skrige kort før kampen, og udtaler modige ord til trods for dødsvarslet — er så aktuelt, beskrivelsen af kampen med vikingerne og deres fald i Hásteins vers er så levende, at de kun kan tilskrives et øjenvidne eller en deltager. Hertil kommer deres antike karakter, deres mindre gode overlevering; enkelte steder er uforståelige. I fuld overensstemmelse hermed er rim som *a : q* (Hróm. 1₈, 2₈), mangel på rim, (Hróm. 1₅, 2₁, 7, Hást. 1, sprogform

som *séa* (Hást.); jfr. også brugen af *hildingar* i den oprindelige betydning 'krigere' (þórbj.).

Laxdæla saga er ikke nogen skjaldekvadssaga. Her findes Holmgöngu-Berses lille vers til Haldor (se ovf. 12), Auds lille kvædning (2 linjer; vistnok blot et citat af ældre digt), samt Torgils Höllusons vers i runhent, hvis ordform *svelga* er gammel. Versets ufuldkommenhed (m. h. t. rimstave) kunde tyde på versets ægthed; Torgils var vist aldrig nogen øvet digter; forholdet er noget lignende som ved Snorre gode (se ovf. s. 6). Så er der to kvædninger på 6 og 4 linjer — varselsvers, der uden tvivl er betydelig ældre end sagaen.

I Eiríkssaga rauða findes de to vers af Þórhallr veiðimaðr, om hvis ægthed jeg har udtalt mig i min afhandling i (Norsk) Hist. tidsskr. V. R. 1. bind (1911) s. 142. At versene er ret gamle, viser formen *baztr*, *órir*; i øvrigt er der ikke beviser for ægtheden — men den levende følte modsætning mellem strabaserne ved skibets øsning og drikken vand på den ene og forvæntningen om vin på den anden side taler afgjort for ægtheden (jfr. også *kelda* her i sin oprindelige betydning). »Enføddingsverset« i samme saga slutter sig til lignende vers i andre sagaer; fordi det næppe er historisk, hvad der fortælles derom, kan det dog være gammelt.

Blandt de såkaldte þættir (der er udgivne samlet i den Reykjavíkske udgave af Islændersagaer) findes endel, hvori der er vers. Deriblandt er Einars þ. Skúlasonar, Gils þ., Gullásupórðar þ., Mána þ., þ. af Þórarni stuttfeld. Alle disse er fra 12. årh., og da de deri indeholdte vers kunde være nedskrevne dels af digterne selv (Einarr), dels i den næste generation, kan man trygt gå ud fra, at de er fuldkommen ægte; ingen har heller tvivlet om deres ægthed lige så lidt som om ægtheden af de vers, der tillægges en Snorre, en Sturla. Dem vil vi her helt se bort fra. Så er der Sneglu-Halla þátr og egentlig ikke flere.

Hvad Halles vers angår, hidrører de fra midten af det 11. årh., er altså yngre end mange andre og alle de hidtil be-

handlede vers. Fra denne side er der altså endnu mindre grund til at mistænke dem — hvis de selv intet indeholder, der afgjort strider imod muligheden af deres ægthed. At dette ikke er tilfældet, vil følgende bemærkninger vise. Versene er 4 hele, et halvt og 3 kvartvers i drotkvædet, 1 helt i fornyrdislæg på 10 linjer, samt et $\frac{1}{2}$ og endelig et $\frac{1}{2}$ i runhent (på 4 stavelser). Om alle disse vers og versstumper (kvædlinger) gælder det, at de er nøje knyttede til de fortalte begivenheder og det på en sådan måde, at det er utænkeligt, at de ikke skulde have hørt til sammenhængen fra først af. Halle er blandt skjaldene et særsyn som den lystige galgenfugl, han var. Versene bærer et umiskendeligt præg af den aktualitet, hvorefter de fremgik — kan f. eks. verset om dværgen, eller det om den stegte gris egentlig tænkes at være et senere fabrikat? — eller kan det hele, også prosaen, være det? Vrøvleverset (v. 7) er også særdeles betegnende. Af sproglige og metriske ting er der, som vænteligt var, ikke meget, der kommer i betragtning. Vi finder engang rimet *a : q*, en linje er rimfri, og vi finder, hvad der ikke er uvigtigt, rimet *sék (sé ek) : leik-*.

Vi har nu 4 af de større sagaer tilbage, hvorefter de tre handler om skjalde, der tillige var fyrsteskjalde, og hvorefter der haves betydelige lævninger både af fyrstedigte og løse vers. Det er Eyrbyggja saga, Egilssaga, Hallfreðar saga og Fóstbrœðra saga.

Eyrbyggja saga. Om denne sagas historiske værd kan der ikke tvistes, og der er derom heller ingen strid. Selvom den i dens nuværende form hidrører fra tiden efter 1250, er den oprindelige saga sikkert ældre, og ikke yngre end fra o. 1200. I den findes for det første vers af Tormod Trefils-sons drape om Snorre gode, ialt 5 vers, af Oddr breidfirdings drape om Illuge på Gilsbakke, 2 v., samt de til en flokk sammenknyttede 15 løse vers af Torarinn svarte på Mávahlíð, Máhlíðingavísur, som de kaldes i Landnáma, alle digtede om og efter overfaldet og kampen ved Mávahlíð. Dernæst findes der i sagaen 6 vers (+ 1, der i Bjarnar s. hitdœlakappa

tillægges dennes Björn) af Björn breiðvíkingakappe, 3 vers tillagte henholdsvis bersærkerne Halli og Leiknir, samt Víga-Styrr (ét hver); to tillagte en gammel kone (*kerling*), og endelig en kvædling ($\frac{1}{2}$ v. i fornyrdslag; varselsvers).

Hvad de 3 første digte angår, har der aldrig, såvidt vides, været ytret den ringeste tvivl om deres ægthed.

Tormods digt er affattet i det besværlige versemål haðarlag (ǝ: málahátt med de drotkvædede rim). Allerede anvendelsen heraf eller, rettere sagt, den ufuldkomne form, som dette versemål her fremtræder i, er i og for sig tilstrækkeligt vidnesbyrd om digtets alder og ægthed; der findes rimløshed også i de lige linjer, for ikke at tale om de ulige; på disse mangler skal enkelte steder slutningsrim bøde, osv.

Hvad Torarins vers angår, er det klart, at prosaen er indrettet som en ramme om dem; sammenhængen (og prosaforklaringen) er ofte, som vænteligt var, meget løs; jfr. forholdet i Kormákss. Versene er således meget ældre end sagaen. Desuden indeholder de i hvert fald ét sted (i v. 9) en hentydning til noget, der tidligere er sket, men hvorom sagaen intet beretter. Ægtheden af versene bestyrkes ikke blot ved den ejendommelige individualitet — for ikke at tale om aktualiteten —, der fremtræder deri, men også ved metrum og sprogformer. Rimløse linjer findes 3₈, 12_{5. 7}, 13₈; rimet *ǫ* : *á* et par gange, *i* : *y* én gang (*þing* : *syngva*), hvad der er af stor betydning. Desuden former som *nær* i to stavelser, *fáa*, *ór-*, *Arnketill*. Formen *skjaldi* (7₂) taler ikke herimod; det er en gammel analogiform, der både findes hos Kormákr og, noget senere, hos Tormod. Endelig findes nogle sjældne ord, ligesom også det må fremhæves, at versene er dårlig overleverede.

Af Björn breiðvíkingakappes vers fragår et, som snarere tilhører navnefællen i Hitardal; men forvekslingen vidner om betydelig alder. Alle de øvrige vers er i drotkvædet undt. det 5., der er digtet i halfhnept. Dette sidste kunde synes en mistænkelig omstændighed. Muligheden for

anvendelsen af et sådant versemål (for ikke at tale om dets alder) er given ved, at Ottar har digtet et af sine første fyrstekvad netop i dette versemål. Det sidste af versene antyder bestemt, at Björn har været i den berømte Styrbjörns hær, dengang da denne gjorde sit tog til Upsala, og at han har kæmpet med i Fyrisvoldslaget. Dette skal af kronologiske grunde være umuligt eller højst usandsynligt (således H. Gering i indledningen til Eyrbyggja-udg. i Sagabibl.). Dette er dog langt fra sikkert. Tidsregningen i slægtsagaerne er jo, som bekendt, noget af det allervanskeligste. Indrømmes må det, at vi i sagaens angivelse af Turids søns, Kjartans alder, født »13 eller 14 år før kristendommens indførelse«, har et holdepunkt. Vi er efter udtrykkets art berettigede til at regne med det sidste tal. Efter det skulde Kjartan være født 986. Ifølge sagaen skulde Björn være rejst udenlands samme sommer som Kjartan blev født. Fyrisvoldslaget kan — efter P. A. Munch — have stået netop 986, men heller ikke her er årstallet fuldt sikkert. Hvad sagaen (i slutn. af kap. 29) meddeler om Björn og hans forhold til (Jomsborg og) Pálnatóki er nu ganske sikkert ikke historisk. Men det er dog klart, at vi allerede ved de angivne muligheder er så nær ved sammenstillingen Björn—Styrbjörn—Fyrisvoldslaget, at man helst skulde være lidt forsigtig med at erklære det hele for digt. Hvorfor, og hvorledes, kommer man uvilkårlig til at spørge, har man da fået den tanke, at sætte Björn i forbindelse netop med Styrbjörn og hans tog? Hvorfor gjorde man sig — hvis man lavede noget — ikke sagen lettere og tog hvad der lå nærmere for?, hvorfor lod man ham ikke gå til Hakon jarl i Norge eller slutte sig til Olaf Tryggvason på hans vikingetog? Der var dog — og det er en vigtig omstændighed — ikke så megen ære ved Styrbjörns tog; selv faldt han, hans mænd enten nedsabledes eller flygtede — ganske vist efter en hidsig kamp. Men egentlig nogen glans over nederlaget var der ikke, mindst over de flygtende; *sáR fló eigi at Uppsalum* var en virkelig lovprisning. Fra den

side set var der egentlig ingen grund til at knytte Björn til toget, da han dog kun kunde slippe levende derfra ved at tage flugten. Jeg må antage, at fortællingen herom er i overensstemmelse med virkeligheden. I verset findes intet mistænkeligt; ti *vór* kan, som Gering har påpeget, læses *ór* uden at alliterationen lider derved. Det modsætningsforhold, som verset indeholder, bestyrker kun troen på ægtheden.

Hvad nu de øvrige vers angår, findes rimløshed 4₁; af sprogformer findes *miðli* (v. 1), der findes meget hyppig i den ældre tid (hos Gísli, Sigvatr, Arnórr osv.), men rent undtagelsesvis i senere tid (kun én gang i 13. årh.), medens *mill*- nu er det almindelige (denne form går dog tilbage til midten af 11. årh.); *tegumk* (v. 1) tyder i samme retning (findes hos Hallfred, Tormod og Sigvat — og så én gang i det 12. årh. hos Kali). Det samme gælder en sammensætning som *gæibrúðr* (v. 5); også den viser langt tilbage. Der findes endelig forvanskninger og et udtryk (*Draupnis skattr*, v. 2), der undrager sig vor forståelse (beroende på et gammelt mytetræk?, eller på forvanskning?). V. 1 og 3 synes ikke ganske at stemme med prosaen. Alt i alt mener jeg, at der er overvejende sandsynlighed for, at de 5 vers virkelig er af Björn; det 6. er jeg nu som før tilbøjelig til at tillægge Björn hitdölakappe — trods Gerings skarpe udtalelser herom. Gering har ment, at Björns (*breiðvíkingakappes*) v. 3 (*þá mun þoll en mjóva*) ikke kunde skilles fra det foregående (det af B. hitdölakappe). Det kan det nu godt, også fordi v. 3 antyder et andet forhold til drengen Kjartan end hint (der bestemt antyder et pater-nitetsforhold). V. 3 forudsætter i virkeligheden en anden sammenhæng. Der findes i dette vers enkelte ligheder med et andet vers af Björn hitdölakappe (hvad Gering også har gjort opmærksom på); men de kan ikke betragtes som identiske, dertil er uligheden for stor:

B. breiðv.

þá mun þoll en mjóva
Þórodds aðalbjóra

B. hitdk.

þá mun þunnrar blæju
þoll (vestarla und fjøllum

(Fold unni mér fólðu)	Rindr vakði mik mundar)
fannhvít getu sanna,	manns þíns getu sanna,
ef áttgöfug ætti	ef gæti son sæta
auðbrík sonu glíka	sunnu mars við runni
(enn emk gjarn til Gunnar	(vón lætk réttrar raunar)
gjalfrelða) mér sjölfum	ríklunduð mér glíkan.

Ulighederne er, som man ser, så store, at det aldrig er faldet mig ind, at disse vers egentlig var identiske. Derimod kunde jeg tænke mig som ret sandsynligt, at det sidste var digtet (af Björn selv) med det første som forbillede (bevidst eller ubevidst reminiscens).

Vanskeligere er det at hævde »ægtheden« af de to vers, der tillægges bersærkerne, bægge om Styrs datter Asdis, samt af de to spåvers, der tillægges den gamle kone — ægtheden i den forstand, at de skulde være forfattede af de nævnte personer. Jeg tilstår, at jeg ikke har megen tiltro dertil. Men jeg tror, at disse vers i alle tilfælde er digtede omtrent samtidig af en anden og lagte de pågældende personer i munden. Intet i versene peger på meget sene tider, men det må på den anden side siges, at de ikke indeholder noget særligt alderskriterium. I den gamle kones vers findes *a* : *o*-rim (to gange), rigtige *œ*-rim, *sék* som rimstavelse — alt tegn på betydelig ælde.

Så er der endelig verset af Víga-Styrr. Fra Jon Olafssons uddrag af *Heiðarvígasaga* vides, at også den har indeholdt vers af Styrr. Det er således muligt, at han har været skjald. Det i *Eyrb.* s. anførte vers kan godt være ægte, *o* : så gammelt, at det kan være af Styrr. Det er mærkeligt, at man ved bedømmelsen af dette vers er gået ud fra formen *eflandar*, der dog kun findes i et par håndskrifter, medens andre og udmærkede håndskrifter har *eflanda* (dat. sing.), som her åbenbart er den rette form. Jeg påstår, at i vers i *Eyrb.* s. vilde en sådan form overhovedet være en umulighed — ligegyldigt om versene var ægte eller ej. Men det er klart,

at følgen bliver, at *élherðendum* (-undum) i l. 7 må rettes til *élherðendr um* (of), en rettelse, som ikke kan være ringere; denne dativ er tildels bleven til, fordi ordet står lige efter *dælir*.

Jeg har nu gennemgået alle sagaens vers. Resultatet er, at der er overvejende sandsynlighed for, at de er eller kan være ægte eller dog omtrent samtidige.

Egilssaga. Herom kan jeg i grunden fatte mig kort og henvise til, hvad jeg har udviklet i min Litt. hist. I, 500 ff. angående Egils vers. Jeg har her fremført Snorres og Olafs vidnesbyrd, forskellige sprogformer og versemaal, versenes gammeldags-individuelle præg, samt påvist, at vi i flere af dem genfinder Egils ånd og personlighed, således som denne fremtræder i hans bevarede ældre digte. Intet af dette lader sig i grunden betvivle. På den anden side findes der enkelte vers, der ikke kan være af Egill. Således de to vers, han som 3 år gammel skal have digtet. Disse vers er dog gamle (formen *þríá, fjörð-*)¹; v. 37 indeholder den unge sprogform *blólar*; v. 49 synes ungt på grund af formen *vexli*; dog er denne forms alder usikker. Det er således et meget ringe tal, som med nogen sandsynlighed kan antages at være uægte; dog er de sikkert ældre end o. 1200. På et par steder (se udg. s. 218. 273) står der i hds. 132: »da kvad Egill« med åben plads for verset; i de andre håndskrifter (henholdsvis W og K) antydes ikke noget vers. Hvorledes dette er at forklare er usikkert. Nogle har ment, at det hidrørte fra sagaens forfatter, der her vilde indsætte (tildigtede) vers i lighed med de andre formentlig uægte (selvlavede) vers. Men det kan også forklares så, at forfatteren vidste, at der i traditionen forefandtes vers, der handlede om de af ham på hvert sted fortalte begivenheder, men som han ikke i øjeblikket havde ved hånden. Endelig er det muligt, at det hele hidrører fra en afskriver, hvis hensigt det var selv at lave de pågældende vers, uden at det er blevet til noget.

¹ Jeg tror nu, at verset, hvor *Vína*-navnet findes (v. 17), er ægte.

Under sådanne omstændigheder er forholdet uden synderlig betydning.

I øvrigt findes der vers af *Kveldulfr* (1) og *Skallagrímur* (3; deraf et halvrunhent). I hvert fald er disse vers meget gamle, især *Skallagríms*; de er aktuelt-subjektive, og antike i hele deres sproglige fremstilling. Jeg nærer ingen betænkelighed ved at antage dem for ægte (mærk rimet *yngv-:hing-*; *yngv-* beror ganske vist på konjektur, men den må betragtes som absolut sikker).

Endelig er der et vers af en jarls datter i Halland; det er næppe ægte i egentlig forstand. Det samme gælder om det vers, der tillægges *Ármóds* unge datter. Disse vers kunde tænkes at hidrøre fra ham, der forfattede *Egils* (to) første vers.

Hallfreðarsaga. Om *Hallfreds* løse vers har vist aldrig nogen tvivlet¹, og er det sikkert heller ikke muligt at tvivle. De er i den grad individuelle, aktuelle, at det vilde være utænkeligt, at sådanne vers var digtede senere, var falsknerier. Overfor *Hallfred*, hovedskjalden fra tiden ved 1000, af hvem store dele af fyrstekvad haves, er det også umuligt at gøre gældende, at det vilde være usandsynligt, at han havde været i stand til at digte disse vers. Hertil kommer til overflod den sproglige og hele øvrige form. Nærmere gåen ind på disse vers mener jeg derfor er overflødig.

Tilbage står nu *Fóstbrœðrasaga*. Denne saga er en af de mærkeligste m. h. t. overleveringen. Den findes i forskellige håndskrifter og bearbejdelser — tildels meget unge; herom se min *Litt. hist.* I sin ældste form findes den i *Hauksbók*, men her mangler begyndelsen. I nogle yngre håndskrifter findes et vers i *hrynjandi* (!), som også af sproglige (-ur f. r) og andre grunde er en meget ung tildigtning². Nogle

¹ G. Vigfússon har ganske vist, rent vilkårligt og uden nogen beviser, erklæret nogle for uægte.

² Dette vers tillægges, karakteristisk nok, heller ikke *Tormod*, men det hedder: »herom blev dette (er dette blevet) digtet«.

— Tormods sidste — vers anføres også i Olaf d. helliges saga, en omstændighed, der kraftig støtter deres ægthed. Foruden de løse vers — ialt 24 (hvoraf G. Vigfússon mener, at op imod 20 kan være ægte) — indeholder sagaen også 15 vers af et arvekvad om Torgeir. Da disse vers — af G. Vigfússon — er bleven erklærede for uægte, må vi — undtagelsesvis — komme nærmere ind på disse drapevers.

I og for sig er der intet m. h. t. deres form, der beviser deres uægthed. Der findes rimløshed kun et par steder; mere har de gamle former *þrétían*, *fímtían* og *drengi* (dat.) at sige; de taler bestemt for versenes høje ælde. Ser vi på prosaen, vil vi se, at der er flere uoverensstemmelser til stede, idet versene indeholder ting, hvorom sagaen tier. Jödurs fader nævnes således ikke deri, men verset kalder ham 'Klœings sön'; et andet vers synes at nævne en Oddr, hvilket navn sagaen intet ved om. Det i v. 4 så karakteristisk omtalte forhold mellem fostbrødrene (bruddet mellem dem) kender sagaen åbenbart kun fra verset. Også i v. 3 findes noget antydet (folks stemning i anledning af et drab — højst karakteristisk), hvorom sagaen intet ved. Alt dette er i virkeligheden så kraftig talende vidnesbyrd om ægtheden som ønskeligt, for ikke at tale om, at versene gennemgående gør indtryk af, at deres forfatter taler så at sige som første hånds vidne (jfr. udtrykket i v. 13: *þau eru orð komin norðan*). Hvad har da bevæget G. Vigfússon til at udstede sit anatema over digtet? Det skal være en anakronisme, som sagaen indeholder, idet den lader Torgeir være på vikingetog med Rögnvald Bruseson (den senere Orknøjarl). Her må der nu for det første lægges mærke til, at håndskrifternes fremstilling er noget forskellig. I 132, hvor sagaen er meget bearbejdet, står det som anført (»Rögnvald Bruseson var da klar til hærtog« osv.; her er jo Rögnvald hovedmanden), medens det ifølge Hauksbók er jarlerne Torfinn og Bruse, der er lederne og de herskende; men hos Bruse var da sønnen Rögnvald, altså vel som mindreårig,

og »med ham (d. v. s. på hans skib) var Torgeir«. Ifølge Orkneyingasaga (Heimskringla) var Rögnvald 10 år gammel 1022, og da tog han med sin fader til Norge; för dette år måtte altså det nævnte hærtog være foretaget, f. eks. året i forvejen. I Fóstbr. saga er tidsregningen noget usikker. Der er, som man ser, intet umuligt i, hvad Hauksbók fortæller; ligesom Rögnvald 10 år gammel tager med sin fader til Norge, kunde han ét år för have været med ham på hærtog. Imidlertid bliver det påfaldende, at verset nævner ham, der dog ved den alder ikke kan have indtaget nogen ledende stilling. — Men, kunde man spørge, er det givet, at versets Rögnvald, der her ikke karakteriseres, men blot nævnes, er identisk med Rögnvald Brusesön? Beror sagaens identificering på andet end en konjektur? Det er dog, fra mit standpunkt, så sin sag at ville betvivle en sådan angivelse; men sagaen er ganske sikkert mindre historisk i enkeltheder end mange andre. Skildringen af Tormods sidste dage er på flere punkter anderledes i Olaf den helliges saga end i sagaen. Om Torgeirs udenlandsrejser ved sagaen i øvrigt meget lidt eller intet. I betragtning heraf vilde det næppe være for dristigt at antage, at versets Rögnvald ved konjektur er bleven identificeret med jarlen, Bruses sön, forudsat at man finder Hauksbóks fremstilling umulig eller usandsynlig. Hvem versets Rögnvald så kunde være, kan det ikke nytte at søge at udfinde. Men det må hævdes, at grundlaget er for spinkelt til at støtte versets (og drapens) uægthed. Da måtte prosaen under alle omstændigheder vige. G. Vigfússon havde da også tidligere en helt anden opfattelse (se Safn I 464), ifølge hvilken Rögnvald ved 1022 skulde have været ældre end 10 år (hvilket han mener fremgår af, hvad der fortælles om ham efter Stiklestadslaget). Dette er slet ikke urimeligt. Er det rigtigt, forliges sagaen og verset naturligvis endnu bedre. Det er nu formentlig sagens sande sammenhæng¹.

¹ Jfr. hermed Gaertner, Beitr. XXXII, 394 f.

Endelig skal jeg bemærke, at G. Vigfússons beskrivelse af disse drapevers i Orig. Isl. II 674 er så urigtig og uretfærdig som muligt.

De løse vers af Tormod findes i sagaen samt i den legendariske saga om Olaf og i Heimskringla (de sidste). For disses vedkommende vejer dette jo tungt. Sproglige kriterier er der, lige så lidt som i drapaen, ikke synderlig mange af. Rimløse linjer findes så godt som ikke (kun et par gange); af $q : a$ -rim er derimod ikke så få (8_8 , 18_8 , 20_2 , 25_8 og måske engang til), $q' : á$ -rim én gang (1_8), gamle ordformer er *skjaldi* (se ovf. 42), *tegask* (ovf. 44), *órum* (verb.), samt *Áleifr* (19. 21. 22). At mærke er, at vi her finder ikke blot *torg* i en kenning (men *torg* er jo et meget gammelt låneord, meget ældre end Tormod), men også *kyndill*, et ord der er indkommet med kristendommen (findes også i sin egenlige betydning hos Tormods samtidige, Torarin lovtunge). Intet spor findes i versene af yngre sprogformer eller ord.

For versenes ægthed taler deres individuelle tone; digteren omtaler sit sorte hår, angiver sin alder — for ikke at tale om enkeltheder i de pågældende begivenheder, som en senere digter næppe var falden på at omtale. G. Vigfússon udpeger op imod 20 som ægte, men hans eklektiske fremgangsmåde er fuldstændig vilkårlig.

V. 2 hentyder til, at Tormod, efter at have tilegnet en anden ung kvinde sine vers om Torbjörg kulbryn, drömte om Torbjörg og fik øjensmerter, så at han ændrede versene igen. Mod versets ægthed taler dette i virkeligheden ikke. Tormod måtte have en dårlig samvittighed i anledning af sin svig mod Torbjörg og har så kunnet betragte en pludselig sygdom som straf for sin troløshed. Dette passer til, hvad vi ellers ved om Tormods sindelag.

I flere af versene fra Grönlandsopholdet er det klart, at prosaen er dannet efter versene (således ved v. 5, 6 og 9) og ikke omvendt. — I v. 10 hentyder Tormod under sit ophold hos kong Knud (efter tilbagekomsten fra Grönland; herom

ved sagaen intet)¹ til Torarin lovtunge, hvilket er et afgjort bevis for versets ægthed. I øvrigt er versene stemmende med prosaen. Derimod er sagaens fremstilling, som anført, ikke helt stemmende med Olafssagaens, hvilket tyder på en gammel tradition, der har spaltet sig².

Alt i alt er grundlaget for at anse Tormods løse vers for ægte så solidt som tænkeligt. At erklære dem eller nogen af dem for uægte er et fuldstændigt postulat.

Dr. K. H. Gaertner har i en grundig — man fristes til at sige: altfor grundig — afhandling (i Beiträge XXXII) behandlet sagaens vers meget indgående. Han er der kommet til det resultat, at endel af versene er uægte, deriblandt f. eks. v. 3 af drapen om Torgeir (men dette kun på grund af en total misforståelse og gale rettelser)³. Forf. opererer med forskellige bevismidler, hvoraf endel er selvfølgelige, som versenes reelle indhold og sprog. Men desuden anvender han højst subjektive og derfor mere end tvivlsomme kriterier, som antagelsen af »uanskuelige, unaturlige epiteta og skruede kenninger«, »digtningens ånd«, for ikke at tale om en særlig rimteknik og lign. Alt denslags er, hvor materialet ikke er større, så godt som ganske værdiløst; det er også mødt med gode modgrunde og kritik af C. F. Hofker: De Fóstbrœðra-saga (Groningen 1908). Jeg finder det ganske unødvendigt at komme nærmere ind på hele sagen. Det vilde føre altfor vidt i denne sammenhæng, og jeg må henvise til ovenstående bemærkninger.

Foruden alle de ovenfor behandlede løse vers findes endel enkelte vers af navngivne mænd (og kvinder) — foruden af hirdskjalde som Eyvindr og Sigvatr. Om disse sidste

¹ Et minde om dette ophold har sagaen dog, når den siger, at kongen til at begynde med ikke var synderlig venlig mod Tormod, — grunden hertil var naturligvis den, at han havde været hos Knud, og kongen har ment at have grund til at mistænke ham. Jfr. Sigvat.

² En udredelse af forholdet mellem sagaen og Olafssagaen er meget vanskelig.

³ Forf. misforstår flere ting, f. eks. ordet *rógsmenn* i þorgdr. 4.

skjaldes vers hersker der vist ingen tvivl; ægtheden af Sigvats vers kan i hvert fald ikke betvivles mere end hans drapevers. Eyvinds vers har alle de ældens kriterier, som der overhovedet kan fremføres (især m. h. t. sprogformer). Af Torf-Einarr haves 5 vers — lige aktuelle alle og i et meget gammeldags versemål (ufuldstændigt drotkvædet). Af brødrene Óláfr helgi og Haraldr harðráði haves en hel del vers — om hvis ægthed der næppe kan rejses begrundet tvivl. Noget lignende gælder nogle vers af Magnus d. gode og Magnus barfod. Man lægge mærke til, at det er medlemmer af den norske kongeslægt, der optræder som skjalde. Tvivl kunde der derimod måske rejses om de par vers, der tillægges Óláfr Tryggvason; det ene er dog vist ægte, kvædlingen, hvorpå Hallfred svarede. Af alle andre skjalde anføres der kun et eller højst 2 vers. Om dem gælder det, at beviser for ægthed eller uægthed ikke lader sig føre. Her gælder det så at sige tro eller ikke-tro — i flere tilfælde ialfald; dette sidste gælder navnlig vers fra de ældste tider, vers, som tillægges Bragi, Harald hårfagre og de til ham knyttede skjalde, samt den med dem samtidige Hildir Hrólfsdóttir. Mindre synes tvivl at være berettiget, når det gælder mænd, som ellers vides at have været skjalde, som Glúmr Geirason, Einarr skálaglamm, Ulfr Uggason, Bersi Skáldtorfuson, Gizurr, Þorfinnr munnr, Óttarr, Arnórr, Oddr kíkinaskáld. At Hárekr, Eyvinds sön, kan have været i besiddelse af skjaldeævne, kan ikke forundre (2 vers). Også Ulfr staller hørte til en familje, der talte skjalde i sin midte. Den Þórarinn, der er knyttet til Olaf Tryggvason, er mulig ingen anden end Torarin svarte. De vers, der er knyttede til kristendommens indførelse, af Þórvaldr veili og Steinunn (moder til Skáld-Refr), jfr. Ulfr Uggason, er ganske sikkert ægte; af Torvald vidförle haves et. Desuden tillægges vers blandt norske: Gunhild kongemoder, Hakon gode (en kvædling af hver) og Torkel klypp (der i hvert fald er forvansket) Bárðr, Haldórr Rannveigarson, Eindriði, Þorgeirr flekkur,

Þórgils, Hjörtr, blandt Islændere: Þórvaldr Hjaltason (to vers), Stefnir, Gríss, Njáll (halvvers, som også tillægges Harald hårdråde), Snæbjörn, Jökull — foruden endel anonyme vers.

Tvivl kan der derimod med rette rejses mod de vers, der tillægges danske mænd som Vagn (jfr. ovf. om Sven tveskæg), skönt noget umuligt i, at danske mænd kunde have digtet vers, som der her er tale om (bortset fra Sven), er der næppe.

Endnu en skjald er det nødvendigt at dvæle ved, uagtet han ikke hører til slægtsagaernes personer, jarlen Rögnvald på Orknøerne (d. 1158). I Orkneyingasaga anføres en mængde vers af ham, digtede ved forskellige lejligheder. Sammen med Islænderen Hallr digtede han også den bekendte Háttalykill, som ikke vedkommer os her. Om de løse vers, der bærer umiskendeligt præg af en digterindividualitet, og som i reglen er skæmtsomme vers om de fortalte begivenheder, har hverken jeg eller overhovedet nogen tvivlet. De er jo alle fra midten af det 12. årh. Den grund, som man har anført mod versene fra 10. og 11. årh. (at versene ikke kunde erindres så længe), måtte her betragtes som bortfalden, da afstanden i tid kun var o. 50 år. Heller ikke kunde man indvende, at der her er tale om orknøske vers; de kunde derfor godt være kommen til Island og opbevarede der, ligesom f. eks. biskop Bjarnes vers, for ikke at tale om de ældre. Mellem Orknøerne og Island gik der skibe måske årlig. Hos Rögnvald jarl vides jo Islændere også at have været¹. I sproglig henseende er der ikke meget, der kan komme i betragtning; mærkes kan udtalen er, der synes at forekomme 2_s; den findes også i Háttalykill; overgangen es til er er først foregået i Norge, derfra er den tidlig kommet ind i orknøsk, senere (kort efter 1200) i islandsk. Men om ægtheden vidner fremfor alt aktualiteten, hentydninger til Rögnvalds egen

¹ Det er sikkert ikke uden betydning for den isl. traditions opståen, at det var et islandsk skib, Rögnvald sejlede til Orknøerne på fra Norge, efter at han var vendt tilbage fra sin Jorsalfærd.

vækst og andre småting, som en islandsk digter sikkert ikke af sig selv havde kunnet hitte på. Har man overhovedet nogensinde indtryk af samtidighed, så er det her, og det så levende som ønskeligt.

Blandt disse vers er der nu en gruppe, ialt 17, der siges at være digtede på den store Jorsalfærd i årene 1151—53, og af disse er der igen nogle, der tilhører en episode, der handler om Rögnvalds ophold i byen Narbón i Sydfrankrig, 卐 Narbonne. Sagaen meddeler, at der i byen herskede en ung, skön dronning, ved navn Ermengerd (en jarledatter; faderen var død), der modtog jarlen, og det antydes, at et giftermål med jarlen ikke skal have været Ermengerd fjærnt.

Jarlen rejste videre, men stillede måske i udsigt, at han på tilbagevejen vilde gæste byen. Her er det, at prof. H. Gering har foretaget en undersøgelse til belysning af denne episode og er kommen til det resultat, at den er et yngre indskud og uhistorisk — hvoraf følgen måtte blive, at dens vers i det mindste blev tvivlsomme m. h. t. ægtheden¹. I denne fortjænstfulde undersøgelse påvises det, at der i virkeligheden i den første halvdel af 12. årh., »altså samtidig med Rögnvald«, var en historisk Aymeri (II) de Narbonne (d. 1134), der var gift med en Ermengarde og efterlod sig en datter af samme navn. Allerede dette er, efter min mening, så fortræffeligt som ønskeligt. Det er naturligvis den sidste, der skulde være sagaens Ermengerd. Men nu oplyses der videre, at denne yngre Ermengerd var gift anden gang 1145 (første gang 1142). Da jarlen altså (1151) kom til Narbonne, var hun, siges der, »forlængst ud over ungdommens blomstring og ikke mere at få«. Hertil er nu straks at bemærke, at denne udtalelse er for rask. Hendes første giftermål finder sted 1142; hun har næppe dengang været over 20—25 år, skulde man tro, altså født o. 1120, hvilket jo passer godt til hendes faders alder og hendes egen levetid. 1151 behøver hun ikke at have været ældre end 32 år. I den alder

¹ Zeits. f. deut. Philol. 43, s. 428 ff.

kunde hun selvfølgelig gøre indtryk på mænd ved sin skønhed og statelighed, men helt ung kunde hun naturligvis ikke kaldes; på dette punkt er sagaen mindre rigtig. Fra historisk synspunkt må det altså siges, at Rögnvald må have truffet en Ermengerd i Narbonne, forudsat at han er kommen til denne by. For så vidt er jo netop alting godt. Hvorvidt hun allerede igen var en enke, kan ikke vides, og jeg indrømmer gerne, at hendes mand ligeså godt endnu kan have været i live. Hvis så er, er sagaen urigtig, men vel at mærke kun sagaen. Hvad versene siger, skal vi snart se. At sagaen i sin beretning om Jorsalfærden ikke er rigtig i alle enkeltheder, kunde man næsten apriori forudsætte. Der er jo her tale om begivenheder i det fjærne, der under genfortællingen og overføringen til Island meget let kunde forstyrres og forvanskes.

Under sådanne forhold har vi heller ingen absolut visshed for, at versenes rækkefølge — forudsat at de er ægte — er den absolut oprindelige.

Det 1. vers beskriver Ermengerds skønhed (statelige skikkelse og silkegule hår), i det 2. (der ligesom de følgende skal være digtet, efter at man havde forladt Narbonne) udtaler digteren, at han vil huske Ermengerds ord om, at de først skal til Jordan; siden vil de vende tilbage til Narbonne (dette kunde jo godt siges, selv om Rögnvald senere ændrede sin rejseplan; i øvrigt kan også det sidste opfattes som Ermengerds ønske). Det 3. vers indeholder en sammenligning mellem livet hos Ermengerd (»hun bar os vin« — og »hendes skønhed sås«) og det strabaserende angreb på et kastel (der ifølge prosaen ganske vist skal være i Galizien). Et 4. vers sammenligner Rögnvalds glade liv ved jul hos en nordmand, og vi kan således se bort fra det. Det 5. vers er af lignende indhold, hvor den »vælske viv« nævnes (»jeg under den ætgode kvinde« hedder det her). I et 6. vers hentyder R. til en kamp i Spanien, han havde haft, og siger, at han »vænter et møde med kvinden«; hermed menes Ermengerd, der nævnes i verset. Dette antyder, at R. endnu agtede sig samme

vej tilbage. »Fordi jeg har haft en så hård kamp, er jeg Ermengerd værd«. (Dette sidste kunde tyde på, at hun da var enke, men det behøver ikke at udtrykke andet end R.s beundring for hendes skønhed). Det 7. vers hentyder til en kvinde, han skulde have lovet noget, da han rejste »nordfra«; hermed sigtes der vistnok til en kvinde hjemme på Orknøerne og har intet med Ermengerd at gøre. I det næste vers (det 8.) omtales atter den »vælske kvinde« (ligesom i det 5. vers), og her er det klart, at de er på sejladsen øst for Spanien. Endnu i et vers — der handler om et angreb på en dromund i Middelhavet — mindes han kvinden i Narbonne, der vil »erfare hans kamp«.

Disse vers udtaler i det hele kun en mands (digters) beundring overfor en smuk og statelig kvinde; der er varme og spøgefuldhed i udtrykkene, men nogen egentlig erotik eller lidenskab kan jeg ikke finde deri. Ikke med ét ord antydes nogen virkelig eventuel forbindelse mellem de to eller overhovedet nogen som helst tilbøjelighed fra hendes side. Der er intet deri, der strider imod, at vedkommende var gift i forvejen. Som forholdene var, kunde enhver have udtrykt sin beundring således. Med andre ord: det er sagaens prosaiske fremstilling, der er i strid med versene; dens ophavsmand har læst eller ment at kunne læse noget ud af dem, som ikke var deri, også fordi han ikke nærmere har kendt vedkommende dames forhold. Hvis versene var lavede i henhold til prosaen eller til en lignende opfattelse som dens, vilde de sikkert være bleven anderledes. Det er den, der giver en urigtig fremstilling —, versene kan derfor være ægte nok, og det er de sikkerlig også.

Ti at Rōgnvald jarl ikke har været i Narbonne, det er så utroligt, at jeg ikke kan tænke mig det. Hvorledes skulde den tanke overhovedet være opstået, at lade ham komme derhen og opholde sig dér, hvis der intet var til grund derfor? Narbonne er jo en by, der ellers så godt som aldrig forekommer i litteraturen; der kan altså ikke have været noget

særligt, senere kendskab til den, der har bevirket, at episoden blev lavet der ude på Island¹. Men at R. er kommen derhen, forklares let deraf, at man netop fulgte kysten. R. er sejlet op langs Spaniens østkyst. I øvrigt kan jeg m. h. t. sagaens fremstilling henvise til, hvad der andensteds vil fremkomme.

Med Rögnvald fulgte 3 skjalde. Af 2 af dem anføres der vers om Ermengerd. Den ene siger, at han var lykkelig, hvis han fik lov til at sove en nat hos hende, og siger udtrykkelig, at de vil aldrig se hende mere; dette tyder afgjort på det modsatte af, hvad sagaen siger, og stadfæster det ovenfor fremsatte. Den anden ønsker, at Ermengerd må leve lykkelig længe — altså også en afskedshilsen.

Jeg håber ved denne gennemgang at have vist, hvor liden grund der i virkeligheden er til at betvivle ægtheden af de løse vers, der findes i de fleste slægtsagaer. Tvivlen om deres ægthed kan i hvert fald ikke støttes af indre eller ydre kriterier, knyttede til versene selv. Tilbage står så kun en almindelig, mere eller mindre vag, tvivlen om muligheden af, at sådanne vers kunde digtes og opbevares. Men selv en sådan tvivl er efter min mening ganske uberettiget.

---

¹ Ti Gerings forudsætning, at et chanson de geste om ›Aymeri de Narbonne‹ (i Karl d. stores tid) fra beg. af 13. årh. er kommet til Island og der har givet anledning til episoden, finder jeg, mildest talt, lidet sandsynlig.

ET MÆRKELT ARKÆOLOGISK- ANTROPOLOGISK FUND FRA STENALDEREN

VED HANS KJÆR.

I Foraaret 1911 indkom der til Nationalmuseet Underretning om, at man paa en Lod af Over Vindinge By¹, ca. 7 Km. nord for Vordingborg, havde fundet et stensat Gravkammer.

Ved den snart efter af Museet foretagne Undersøgelse viste det sig, at Findestedet var paa et højt Punkt i Terrænet, som derfra sænkede sig til alle Sider, især mod Øst og Syd. Nogen egentlig Gravhøj havde i Mands Minde ikke været synlig; der var gennem en lang Aarrække pløjet hen derover. Endnu var dog saa megen Højning af Jordfladen kendelig, at der for Arkæologen ikke var nogen Tvivl om, at de sidste Rester af en Gravhøj endnu var til Stede.

Ved at grave efter Sten havde man i ringe Dybde under Jordfladen truffet paa Østenden af Graven. To flade, opret staaende Sten havde dannet et Lukke, som man havde kunnet fjærne uden i øvrigt at beskadige Kamret. Dette var i Aabningen delvis fyldt med Jord. Man kunde se ind under Dækket og havde kunnet bemærke, at der i Vest laa flere Menneskekranier.

Kamret viste sig at være en Gravkiste fra Stenalderens sidste Tidsafsnit. I sin Bygning svarede den i det hele til det Billede, som disse Grave frembyder paa Sjælland², jvf. Fig. 1—2. For Vestenden begrænsedes det aflange Grav-

¹ Matr. Nr. 10 i af Over Vindinge, Sverborg Sogn, Hammer Herred.

² Jvf. Aarbøger f. n. Oldk. og Hist. 1910, S. 169 o. flg.

rum af en enkelt bred og svær Sten, medens 6 Sten dannede hver af Langvæggene. Til en Længde af 3,30 M. svarede en Bredde af 1,20 M. i Vest, 1,34 M. ved Midten, alt maalt ved Bunden. Bredden var saaledes noget over Gennemsnitsmaalet; ogsaa Længderetningen var noget afvigende fra det normale, nemlig Ø.N.Ø.—V.S.V., medens Gravkisterne sædvanlig har paa det nærmeste øst-vestlig Retning. I Gravens Østende nærmede de 2 Længdevægge sig saa stærkt til hinanden, at selve Indgangsaabningen ikkun havde en Bredde af 0,60 M. Den indvendige Højde fandtes at være 0,80 M. Paa Sidestenene og den vestre Endevæg samt paa indskudte Kilesten og afflækkede Granitstykker hvilede 3 fladagtige Dæksten, hvoraf de 2 vestligste var usædvanlig store. For Østenden havde staaet de 2 foran nævnte Stenflager, lodret op og i næsten lige Vinkel til hinanden, støttede mod de østligste Dæk- og Bæresten. Foran dette Lukke havde ligget en Del hovedstore og større Sten til Afstivning. Det hele var nedgravet usædvanligt dybt, ca. 1,20 M., i Undergrundens faste Ler. Over hele Graven laa en dækkende og skærmende Kappe af knust Flint og Ler.

I alle væsentlige Forhold frembød da Gravkisten ved Over Vindinge i sin Bygning det for denne Art af Mindesmærker typiske Billede. Under Udgravningen viste det sig, at den vestligste, meget brede Dæksten paa Grund af Forvitring og Frostsprængning — det overliggende Jordlag var kun et Par Spademaal dybt — var bleven saa opløst, at den ikke kunde bære sin egen Vægt. Forinden der kunde træffes Foranstaltning til at fjerne den, brast den i adskillige store Stykker, der delvis gled ned i Gravrummet, hvorved de i Vestenden synlige Kranier beskadigedes.

Efter at hele Dækket var aftaget, viste Rummet i Gravkistens Indre sig delvis jordfrit; nogen Jord var dog til Stede, men fordelt paa ulige Maade. I den vestre Fjerdedel laa over Skeletdelene kun faa Cm. Jord. Helt synlige var 3 løstliggende Kranier, Fig. 1, Nr. 4, 5 og 6, kun forneden omgivne

af Jord; et Bækkenben, Fig. 1, Nr. 11, ved nordre Langvæg, var mere end halvt synligt, ligesom ogsaa andre Skeletdele tydelig kunde bemærkes gennem det tynde Jordlag; men ogsaa det øverste af Kranium Fig. 1, Nr. 10, af det sidst gravlagte Individ, var fremme. Omtrent fra dette Kranium blev Jordlaget derimod noget tykkere, jævnt tiltagende østefter, til det helt i Østenden var godt $\frac{1}{8}$ M. dybt. Det var stærkt lerblandet Muldjord af mørk Farve; mod Øst indeholdt det

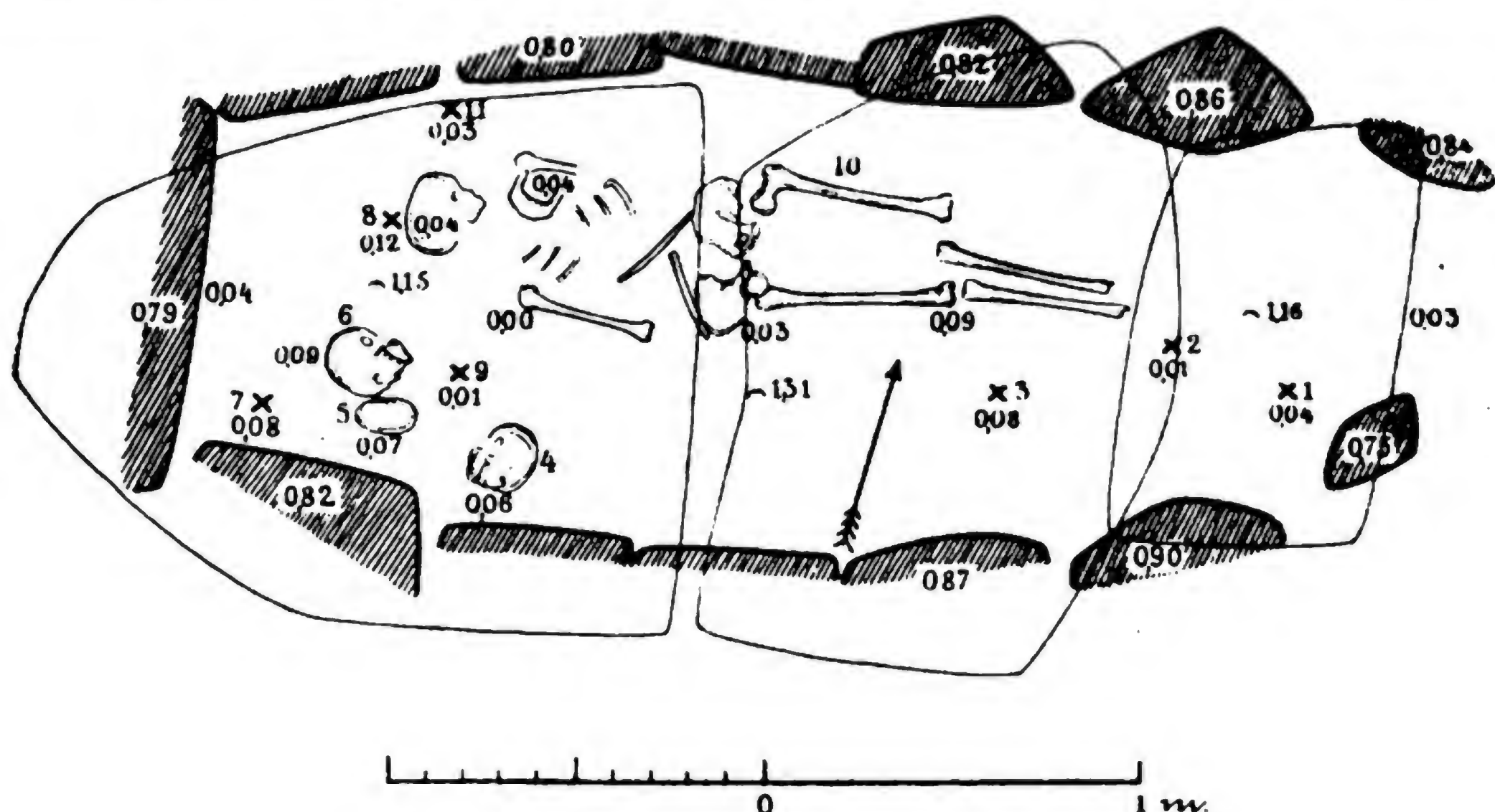

Fig. 1. Gravkiste. Over Vindinge.

Coterne er regnede fra det laveste Punkt af Gravens Bund (0,00); i Øst laa denne 3, i Vest 4 Cm. højere. Cotetallene 1,15—1,31 og 1,16 betegner Dækstenenes Oversider. Snittet af Sidesstenene er taget ved Gravens Bund.

nogle indtil hovedstore Sten. Laget kan kun være indbragt med Hensigt og fra Øst, uden al Tvivl for at dække det sidst gravlagte Individ. Lignende Forhold er nu og da bemærkede ved andre sjællandske Gravkister, i udpræget Form i en senere undersøgt Gravkiste ved Marbjerg, nær Roskilde.

Skeletdelene af det sidst nedlagte Individ forefandtes, ligeledes overensstemmende med ikke faa iagttagelser fra Gravkisterne, at ligge uforstyrret og i alt væsenligt i naturlig Orden, omtrent midt i Graven (Fig. 1, Nr. 10), alt med Undtagelse af Kraniet overdækket med et stenfrit Jordlag af indtil 0,15 M. Tykkelse. Skelettet laa paa Ryggen, med Hovedet mod Vest, Benene udstrakte. Overarmene fandtes ved hver sin Side af Overkroppen, medens Underarmene laa

skraat over Underkroppen, næppe i helt oprindelig Stilling; mulig var den først fremkommen ved Forskydninger under eller efter Indsættelsen i Graven. I hvert Fald laa nogle af de andre Knogler ikke paa helt oprindelig Plads; dette gælder saaledes Underkæben (jfr. Fig. 1), Korsbenet, der ses paa Fig. 2, liggende øst for Bækkenet, ud for det øverste af højre Laarben, og ligeledes Underbenene. Store var Forskydnin-

Fig. 2. Parti af Gravkisten, set fra S.S.V.

Midt i Graven ligger det sidste Skelet; ældre Knogler ses vest og nord derfor.

gerne dog ikke. Var det gravsatte Individ oprindelig omsluttet af en Trækiste, eller hvilede det paa en Træflage eller lignende, kunde Uregelmæssighederne vistnok forklares blot ved Jordens gradvise Sammensynken, idet Underlaget opløstes. Kraniet laa i rette Afstand fra Overkroppen, sluttende til de øverste Hvirvler; det hvilede paa sin venstre Side, saaledes at Ansigtet vendte mod N. Ogsaa en Del Fodrods- og Fodknogler laa paa deres rette Sted, men uden at Føddernes Stilling kan angives; Haandknoglerne var derimod stærkt spredte.

Skelettet laa ikkun 3—4 Cm. (Fødderne dog ca. 9 Cm.) over Gravens Bund. Under det laa kun ganske enkelte Knogler af andre, ældre Skeletter. Talrige Knogler fandtes

derimod mellem dette Skelet og Gravens søndre Langvæg, især nær ved Stenene, samt i Vestenden; et mindre Antal laa ved nordre Langvæg, mest hen imod Vest. Der var aabenbart ved Fjærnelse til Siderne og vestud af de ældre Skeletdele skaffet Plads for den sidste Gravlægning. De lange Rørknogler laa som oftest i Gravens Længderetning, men det var i øvrigt klart, at Bortfjærnelsen var sket temmelig hensynsløst og voldsomt. Adskillige Knogler laa saaledes tæt indpressede i Mellemrum mellem Stenene. En Overarmsknogle fandtes ved Gravens Bund i Hjørnet mod S.V., saa haardt indpresset, at det halve af dens Længde var inde mellem Stenene, hvor Knoglen sad meget fast, med den modsatte Halvdel skraat opefter ind i Kamret, ca. 0,15 M. over Bunden. Kranierne 4 og 6 laa i forstyrret Stilling, som paa Fig. 1 angivet, og midt imellem dem laa en Laarknogle; i tilfældig Stilling laa ogsaa Kanium 5, uden at denne dog blev nøjere iagttaget, idet Kraniet knustes ved Dækkets Indstyrtning. Underkæberne var skilte fra de Kranier, hvortil de hørte: Til Kanium 5 svarede Underkæbe 9, der laa 0,20—0,25 M. mod N.Ø. og i lidt dybere Niveau; til 4 hørte Kæbe 8, der fandtes 0,7 M. mod N.N.V., ved Issen af Kraniet af det sidste Skelet, og 6 Cm. højere; Kanium 6 er sammenhørende med Underkæbe 7.

Ogsaa de i Gravkistens Indre forefundne Forhold henpegede da med al Bestemthed til, at Kamret kun kan jævnstilles med de sædvanlige Stengrave fra Stenalderens sidste Afsnit. Dette har særlig Betydning, idet de fremdragne Oldsager var faa og lidet udprægede:

Skifersmykke Fig. 1, Nr. 1 var af den jævnlig forekommende Form, Sophus Müller, Ordning af Danmarks Oldsager, Stenalderen, Nr. 205, et lille, temmelig slankt Stykke med Indboring fra den ene Side og fra den brede Endeflade, 0,07 M. l. Det er uornamenteret, men viser en Del fine Ridser efter Afslibning.

Lerkar Fig. 1, Nr. 2, en Skaal med temmelig lille Bund,

let udbuget, rundet Side, let indsnøret ved Randen, der er tynd og udadbøjet; H. 0,082 M., Br. 0,15 M.; foroven er det i den ene Side ufuldstændigt, itubrudt allerede i Oldtiden; paa den ene Side findes en lille, fladt udstaaende, aflang, ørelignende Knop med 2 lodrette Gennemboringer; Karret skulde saaledes synes bestemt til at hænge op, men den modsatte Side har næppe haft nogen tilsvarende Knop. Karret er iøvrigt uornamenteret. Lermassen er god og jævn, uden dog at naa de bedste Kar af Jættestuetyperne. Ydersiden er glat, brunlig i skiftende Nuancer. Det er betydelig bedre udført end de Kar, som tidligere er fundne i Gravkisterne, og det ligner intet af dem i Form. Det kunde vel minde om visse Kar fra Jættestuer, men heller ikke fra disse kendes noget nøjere tilsvarende; lige saa godt kunde det efter Formen sammenstilles med Træskaale fra Bronzealderens ældre Afsnit, og dets Forarbejdning og Ydre henleder snarest Tanken paa den ældre Bronzealders hidtil dog kun i et Faatal kendte Lerkar¹. Skaalen kan ikke høre sammen med den sidste Gravlægning; den fandtes, staaende paa sin Bund, helt under Fodknoglerne; maaske just ved den sidste Gravlæg-

---

¹ I de af Stenalderens Lerkar, som var bestemte til at hænge op, anbragtes Snorehullerne som Regel vandret; kun i Laagene gennemboredes de lodret. Lodret Gennemboring kendes kun undtagelsesvis; den findes paa et lille Kar af Stenaldersform, optaget som eneste Gravgoods i en Grav, der efter Formen synes at tilhøre den ældre Bronzealder, ved Illerup, Aarhus Amt. — Allerede i Kar af Jættestuetyper findes Exempler paa, at den lille Knop, hvorigennem Snorehullerne boredes, anvendtes som et Ornament, se saaledes A. P. Madsen, *Afbildninger af Oldsager og Mindesmærker, Stenalderen*, 1869, Pl. 44, Fig. 13 (hvor Snorehullerne er anbragte ved Siden af Knoppen), og Pl. 15, Fig. 1. Et stort Materiale af Fremspring med Gennemboringer af lignende Art som Over Vindingekarrets, ofte med et større Antal Gennemboringer og altsaa sikkert anvendt som Ornament, er meddelt af A. Guébhard: *Sur les anses multiformes à trous de suspension verticaux*, i *Congrès préhistorique de France*, 4. session, Chambéry 1908. De findes over Syd- og Mellemeuropa, fra Grækenland (og Hissarlik) til Sydtyskland; de fleste er fra sen neolitisk Tid; undtagelsesvis kendes de fra tidlig Bronzealder. Lerkar med Indretning til Ophængning kendes ogsaa fra dansk Bronzealder.

ning var den blevet beskadiget; et tilhørende Skaar fandtes løst, i Gravens Østende.

Flintstykke Fig. 1, Nr. 3 er en lille, regelmæssig, aflang Flintspaan med Slagbulen kun for en ringe Del borttaget. Kanten er overalt tildannet med lette Slag. Et lignende Stykke, fra en Gravkiste ved Valsømagle, er afbildet Aarb. 1910, S. 174 Fig. 3.

Spredt rundt om i Gravfylden laa ca. 15 mindre Lerkarskaar, alle af ensartet Karakter og snarest alle af ét Lerkar, et større, groft Forraadskar, mindst $\frac{1}{8}$ M. br. To Fragmenter af Randen viser, at denne var lige afskaaret, let uadbøjet¹. Mulig er Skaarene tilfældig komne i Gravfylden; udelukket er det dog ikke, at de kan være Rester af et ved de senere Gravlægninger knust og tillige ved Lerets Opløsning ellers forsvundet Kar. — Spredt i Jorden laa ogsaa en Del tilfældige og utildannede Flintspaaner.

Saa lidet udpræget end Fundet af Oldsager var, giver det dog et Vink om Gravkistens nærmere Tidsstilling. Skifersmykkerne tilhører i det nuværende Danmark i vel oplyste Fund udelukkende Stenalderen, men i Sønderjylland findes de i den tidlige Bronzealders Grave². Lerskaalen tyder ligeledes paa, at Bronzealderen maaske anden Steds i Nærheden allerede var begyndt. Saa meget mere Grund er der da til at fastholde, at Gravens Bygning saa vel som alle de i dens Indre iagttagne Forhold udelukkende pegede mod Stenalderen og viste denne Periodes Gravskik. Men det hele Fund synes at staa sildigt i Stenalderen, og et Vidnesbyrd om en direkte Berøring med Bronzealderen vilde ikke komme uventet. At dette er rigtigt, fremgaar af et Fund i Skeletdelene fra de ældre Gravlægninger.

Skeletdelene var i Over Vindingegraven til Stede i

---

¹ Saadanne større, grovere Kar træffes som bekendt sædvanlig ikke i Grave. Kun i en Grav fra sen Stenalder, ved Musse, Lolland, er et helt Kar af lignende Art hidtil fremkommet.

² Se Aarbøger f. n. Oldk. 1910, S. 197.

usædvanlig Mængde og gennemgaaende særlig godt bevarede. De blev ved Undersøgelsen optagne i Hobe efter deres Leje i Gravkisten. Senere er de blevne antropologisk behandlede af Professor H. A. Nielsen, til hvis Oplysninger den særlige Del af de efterfølgende Meddelelser støtter sig.

Medregnes det sidste gravlagte Individ, hidrører samtlige Skeletdele fra i alt 5 Personer. Af én af disse, vel en af de tidligst gravlagte, var dog kun enkelte, let kendelige Knogler til Stede: 2 afløste Epifyser af *caput femoris*, højre og venstre, ensartede i Størrelse og Udvikling; 2. og 3. *vertebrae sacrales*, begge epifyseløste; et epifyseløst forreste Parti af *os metatarsi I, sin.*; alt tilhørte et ungt Individ, 16—18 Aar gammelt. Naar bortses fra disse Knogler, var der i det samlede Materiale repræsenteret 4 Skeletter og ikke flere¹. Alle 4 Individer har været Voxne. Heller ikke blandt de meget talrige Haand- og Fodknogler var der Dele af andre eller flere Voxne.

Men de enkelte Individer var tillige i deres Bygning saaledes karakteriserede, at de vigtigste af de til hvert af dem henhørende Knogler med al Sikkerhed kunde udskilles:

- I. Det sidst gravlagte, Fig. 1, 10, jvf. Fig. 2, var en ung Mand paa ca. 25 Aar; beregnet Legemshøjde 1,915 M.
- II. Kranium Fig. 1, 4 med Underkæbe 8 var af en Mand paa 30—40 Aar, 1,940 M. h. De tilhørende Knogler laa temmelig stærkt spredte, mest i Gravkistens søndre Side; saaledes laa højre Bækkenben ved Mellemrummet mellem 2. og 3. Sten (regnet fra V.), i Nærheden af højre Laarben og Overarm, medens venstre fandtes henimod 1 M. længere mod Øst og Korsbenet midt imellem dem; i Nærheden laa venstre Skinneben, højre Lægben og venstre Overarm; andre Knogler optoges fra Vestenden af Gravkisten, saaledes venstre Laarben ved Bunden,

¹ Der var saaledes 4 Kranier med dertil nøje passende Underkæber, 4 øverste og 4 næstøverste Halshvirvler, 8 Knæskaller, 4 Par øverste og 4 Par tolvte Ribben, 4 Sæt Lemmeknogler, 4 Par Hofteskaale, af hvilke 3 Par passede nøje sammen med tilsvarende Korsben.

venstre Radius højere oppe og venstre Ulna blandt de øverste Ben, hvor ogsaa begge Skulderblade fandtes; endnu laa i søndre Side højre Radius, medens højre Ulna og begge Nøgleben laa nord for Skelet Fig. 1, 10.

III. Kranium Fig. 1, 6 med Underkæbe 7 var af en Mand paa 40—50 Aar, 1,660 M. h. Ogsaa dette Individ's Knogler laa spredte, væsentlig dog i søndre Side, Bækkenet helt i Vestenden, begge Nøgleben mod Nord.

IV. Kranium Fig. 1, 5 med Underkæbe 9 frembyder særlig Interesse. Det var af en ældre Mand paa 50—60 Aar. Venstre Bækkenben laa i nordre Side, Fig. 1, Nr. 11; det er synligt paa Fig. 2, liggende mellem første og anden Sidesten (fra V.). Om de øvrige Knogler kan følgende oplyses: Mod Nord laa venstre Lægben, venstre Laarben og begge Overarme; højre Laarben laa ved 2.—3. Sten i Syd; de 2 Ulnae begge i Vest, deraf det højre temmelig dybt, venstre foroven; omtrent midt for søndre Langvæg laa det ene Lægben, det andet vestligere, sammen med Nøglebenene; begge Skulderblade laa, mærkeligt nok, mod Øst i Graven, hvor ellers næsten ingen Knogler forefandtes; det højre Bækkenben laa i søndre Side, uvist hvor.

De 3 Skeletter (II—IV) var omtrent ligelig spredte; navnlig var, som det af det anførte fremgaar, det sidst omtalte Skelets Dele adsplittede paa ganske lignende Maade som de øvriges, og Adsplittelsen var meget indgribende.

Det sidst anførte Skelets venstre Bækkenben (Fig. 1, 11) skal særskilt omtales. I Fig. 3 ses det sammenstillet med højre i naturligt Forhold, svarende til oprejst Legemsstilling. Knoglen havde under hele Undersøgelsen af Gravkistens Indre været synlig, idet de øverste ca. 8 Cm. af *os ilei* ikke havde været jorddækkede; Stillingen var meget nær lodret, med den brede Kam af *os ilei* øverst, *os ischii* og *os pubis* nedad. Kun ved Belliggheden tæt op til Sidevæggens Stene var den bleven værn mod at knuses af den nedstyrtende Dæksten. Ved Undersøgelsen var det en af de sidste Knog-

ler, som optoges. Umiddelbart efter Optagelsen løsnede det øverste af *os ilei* sig; vistnok havde da Knoglen dog faaet et Tryk, som havde medført Bruddet. Det saas nu, at der i Knoglens Indre, paa Brudstedet, sad et Fragment af et Bronzevaaben. Den, som det viste sig, meget svage Knogle blev derefter paa Museet rensat for Jord, smaa afbrudte Fragmenter fæstnedes, og Overfladen styrkedes. I øvrigt er Knoglen nu ganske som ved Optagelsen.

Bækkenbenet foreligger altsaa væsentlig fuldstændigt. Smaadele, mest i de fremstaaende Partier af *os ilei*, *os pubis* og *os ischii*, mangler; Knoglen er meget sprød som Følge af den ringe Jordbeskyttelse, den gennem Aarhundrederne har haft. Af større Partier fattes den nedadstigende Gren af *os pubis* og den opadstigende af *os ischii*.

Ved Professor, Dr. H. A. Nielsens velvillige Deltagelse i en detailleret Undersøgelse kan endvidere følgende meddeles:

Bækkenbenet er sammenvoxet med den øverste, meget store Sacralhvirvel, der har bevaret sin venstresidige *massa lateralis*, medens omtrent hele højre *massa lateralis* mangler. Ogsaa et lille Parti af anden Sacralhvirvel er til Stede. Øverste Hvirvel har endnu det meste af sin øverste Rand. Til højre og fortil ses en fremragende Exostose paa indtil 0,5 Cm. Højde. Paa Midten og til venstre er den øverste Corpusrand læderet, idet dog det mest til venstre liggende Hjørne af Randen er til Stede og viser Spor af en lignende Exostose.

Baade Hvirvlen, *os ilei*, *os pubis* og *os ischii* er store og kraftigt udviklede, *acetabulum* stor og *tuba ischii* ligeledes kraftig og med stærkt fremtrædende Muskelinsertioner.

Indkilet i Hoftebenet sidder den afbrudte Yderende, Odden, af en Spydspids af Bronze. Den er trængt ind i Benet i Individets levende Live. Den har ramt det bageste Parti af venstre *os ilei*, tæt foran og lidt oven over *spina ilei posterior superior*, meget nær i Knoglens Retning paa dette Sted, er trængt ind i Benet og har paa et Stykke gennemskaaet dets Bagflade; med Spidsen naar Spydodden ind i

articulatio ileosacralis. Naturlig Stilling af Hoftebenet forudsat er den trængt ind lige bagfra, tæt til venstre for Rygsøjlen, meget nær vandret.

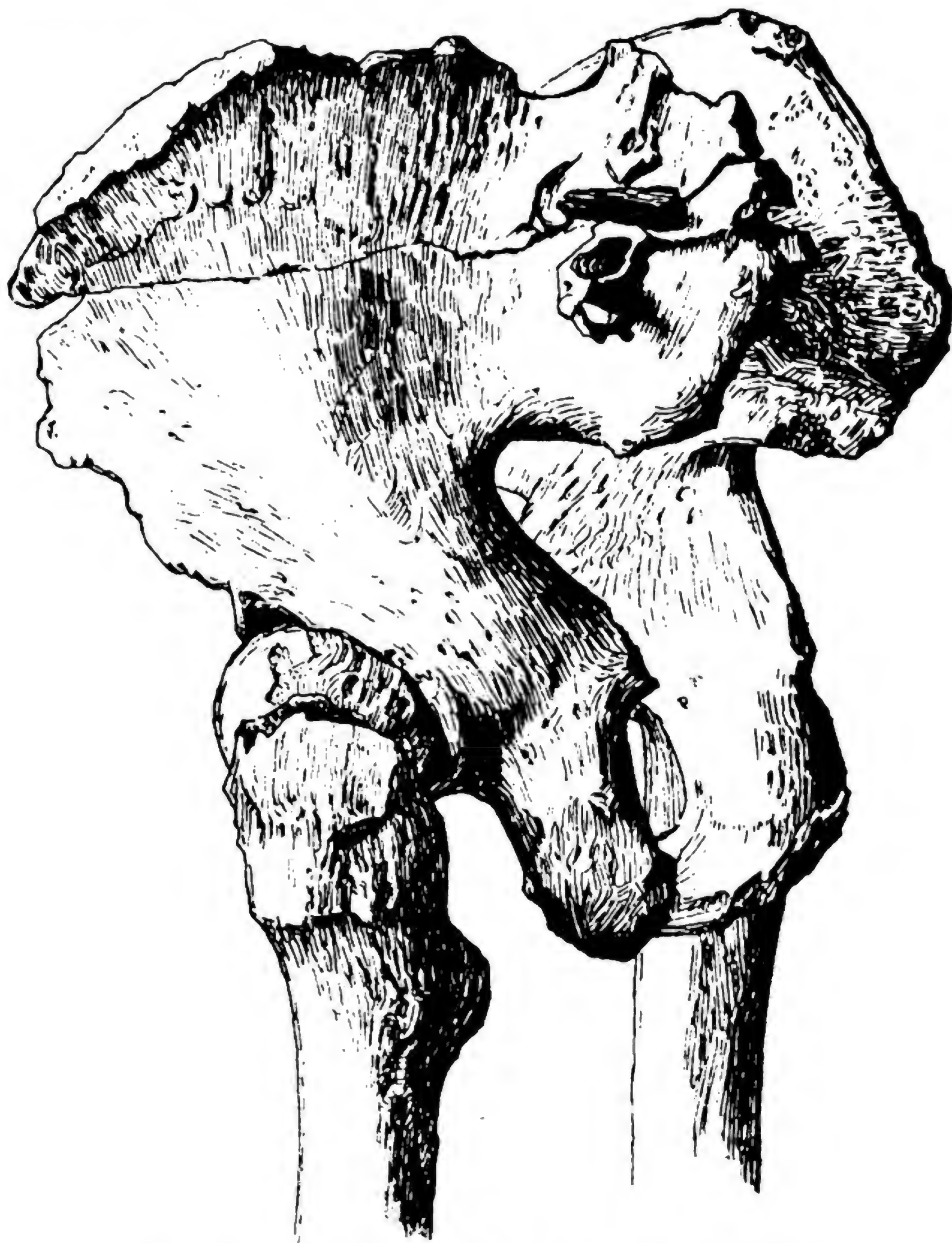

Fig. 3. ca. $\frac{1}{3}$. (Set bagfra og fra v. Side).

Den afbrudte Od er 4,7 Cm. lang, i Bruddet 2,4 Cm. bred. Det allermeste af den ligger nu inde i selve Knoglen; paa dennes udvendige bageste Side ses den ene Sidekant i 2,8 Cm. Længde, ragende indtil 0,08 Cm. frem (jfr. Fig. 4).

Bagved og omkring den fremstaaende Del af Spydodden ses betydelige Udslag af Reactionsprocesser, mest fremtrædende neden for, men ogsaa oven for den. Bag Oddens Brudflade har Reactionsprocessen omgivet dens inderste Del, saavel Brudhjørnet som det tykke Midtparti, med en kom-

pakt Bennydannelse, som gaar op over Brudstedet som en ca. $\frac{1}{2}$ Cm. fremragende Exostose, der har en Længde (bagfra fortil) af ca. 4 Cm., en Højde af $2\frac{1}{2}$ Cm. Denne Nydannelse omgiver hele den bageste Halvdel af Oddens Brudflade og fortsættes paa Benets Yderflade henimod Oddens Spids med en Saarkanalens begrænsende Kam af nydannet Benvæv, som i Saarkanalens forreste Del bøjer nedad og gaar over i

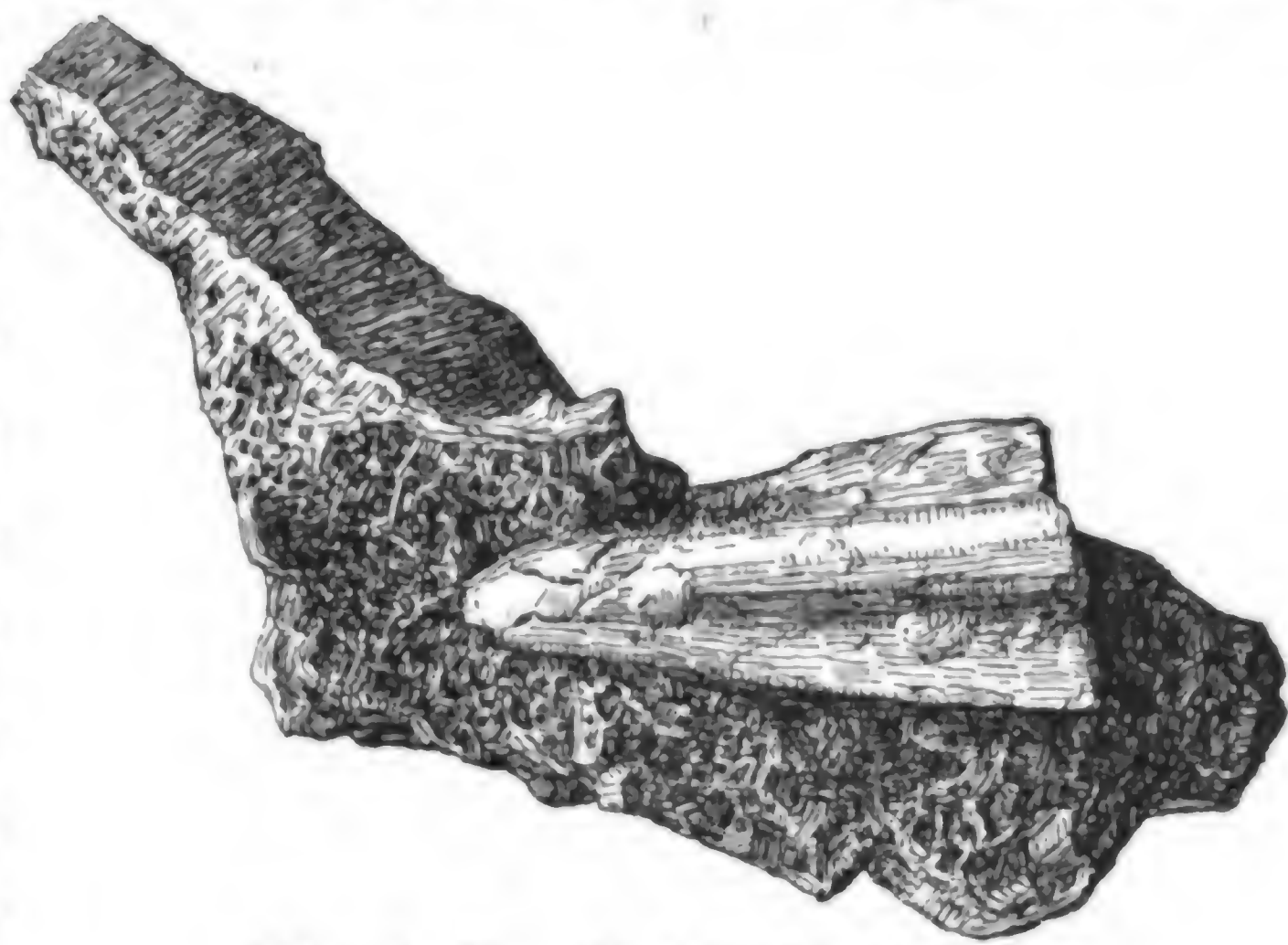

Fig. 4. $\frac{2}{3}$. (Set neden fra).

de Bennyannelser, som findes neden for den frem af Saarkanalens trædende Del af Spydodden. Disse Nyannelser består af en bagtil- og udadvendende, tresidet, nærmest skævt pyramideformet Exostose, hvis Spids vender bagtil, udad mod Hofteskaalen, og som er ca. $2\frac{1}{2}$ Cm. h. Den har svampelignende, hullet Bygning med fligede Rande, gennembrudt navnlig af en ovenfra nedadgaaende Kanal af 1—1,5 Cm. Tværmaal, nærmest oval, som uden paa *os ilei* efterlader et nydannet Benlag paa ca. $\frac{1}{2}$ Cm. Højde. Desuden findes i Toppen et Hul af lignende Størrelse, som gennembryder Spidsen, og hvis omgivende Bensøm er fuldstændig bevaret; endnu findes i denne Exostose et Par mindre Kanaler. Fremdeles er der paa det allerbageste Parti af *spina ilei posterior superior* en knudret Exostose af ca. $2\frac{1}{2}$ Cm. Udstrækning og 4 Mm. Højde.

Den store, pyramideformede Exostoses ejendommelige Bygning ligesom ogsaa de øvrige Nyannelser tyder paa, at der som Følge af Saaret er fulgt en ret langvarig Suppuration med Dannelse af Granulationer.

Alle Exostoser ligger udvendig, paa Hoftebenets Bagflade. Paa den indvendige Side viser sig intet Spor af Betændelse,

men en jævnt afrundet Fremragning med naturlig Overflade. Heller ikke er der i Benvævet over Odden, i den ved Optagelsen afbrudte Kam af *os'ilei*, noget Tegn til sygelig Bændelse. Spydodden sidder omgivet af og fast indvokset i spongiøst, naturligt udseende Benvæv. Saavel det Odden omgivende Benvæv som den ydre Flade af *os ilei* og større Dele af Exostoserne er nu gennemtrængte af Bronzeoxyd.

Hele Tilstanden tyder paa, at paagældende Individ efter Modtagelsen af Spydsaaret har lidt af langvarige Suppurationer i og omkring Saarkanalen. Herfra stammer de uønskede Exostoser. Derimod viser den Del af Saarkanalen, som ligger inde i selve Knoglen, ikke noget som helst Tegn til at have været Sæde for nogen Betændelse. Individet har levet flere, maaske mange Aar efter den modtagne Læsion¹.

Af den afbrudte Ods samlede Længde, 4,7 Cm., omsluttet den forreste Spids, 1,7 Cm., helt af Benet. Bruddet er sket efter en temmelig lige Linie. Midt i Brudfladen ses Spydspidsens svære Midtribbe, ca. 1 Cm. tyk, afbrudt en Smule længere ude end Fligene; den kan ses at have smalle Længdefacetter. Spidsen synes paa den yderste Cm. at være lidt bøjet, dog kan det ikke ses nøjere; den er ved Forvitring nu noget tykkere end oprindeligt. Af Randene er den i Benets Indre liggende ganske ubeskadiget, glat og jævn; den uønskede har lidt noget ved Oxyderingen. Patinaen er grønlig, ujævn, nærmest som Jordpatina, og paa Brudstedet temmelig tyk, saaledes at den ikke tillader en nærmere Undersøgelse af Brudfladen. Der kan dog vanskelig være nogen Tvivl om, at Odden virkelig er afbrudt, ikke afsavet. En Afsavning maa, ganske uanset de Vanskeligheder, der ellers maatte være forbunden med Arbejdet i det haarde Metal, efter Spydets Leje anses for udførlig. En større Del af Benet havde i hvert Fald først maattet aabnes, og heraf er der intet Spor.

Dette Fund er af hidtil ukendt Art. Et Vaaben fra Bronze-

¹ Der findes i Rygsøjlen og ogsaa anden Steds i Benbygningen talrige Spor af giftiske Lidelser.

alderen, siddende i den Knogle, hvori den i Oldtiden fæstede sig, er hidtil ikke fremdraget i Danmark, og det ses ej heller, at noget lignende er fundet anden Steds i Europa. Det er jo vel kendt, at der stundom er fundet Dyreknogler fra Stenalderen, med isiddende Dele af de Vaaben, hvormed det jagede Dyr saaredes eller dræbtes¹. Menneskeknogler med Dele af det fjendtlige Vaaben maa selvsagt være langt sjældnere. Nogle faa Gange er Flintodde af forskellig Art fundne i Mellemeuropa, fastsiddende i Menneskeknogler, oftest Hvirvler²; hidtil kendes dog intet saadant Fund fra Danmark.

Fundets arkæologiske Tidsstilling er ganske klar. Hoftebenet med Bronzeodden er fremdraget i en Gravkiste, der i sin Bygning ikke efterlader nogen Tvivl om, at den hidrører fra Stenalderen. Den fandtes blandt Vestendens fra oprindelig Plads bortskudte Skeletdele fra en Række Gravlægninger og kan ikke være fra nogen senere Tids Efterbrug af Gravkisten. Dennes Indhold forelaa i alle Forhold stemmende med Stenalderens Gravskik. Det sidst nedlagte Individ laa paa sædvanlig Vis, og efter denne sidste Gravlægning er Gravrummet lukket med Jord, Stene og opstillede Flager, atter paa saadan Vis, at det kun kan henføres til Stenalderen. Gravkisten med hele dens Indhold er et Stenaldersfund. Men naar det sidst nedlagte Individ er jordet efter Stenalders Skik, maa det samme gælde de forud gravlagte. Ogsaa det Individ, i hvis Hofteben Spydodden sad, tilhørte Stenalderen. Der hengik endda efter alt at dømme en rum Tid, adskillige Aartier, mellem den Dag, da Sammenstødet med den frembrydende nye Kulturs Vaaben fandt Sted, og den Dag, da Stenaldersgraven sidste Gang benyttedes, og Gravkisten lukkedes for sidste Gang.

Men Fundet staar i Overgangen mellem den gamle og den nye Tid. De forefundne Oldsager berettigede, skønt lidet

¹ Se for Danmark især Aarbøger f. n. Oldk. 1906, S. 225.

² En Del Tilfælde er samlede af J. Déchelette, *Archéologie préhistorique*, I (1908), S. 499.

typiske, allerede til at formode dette. I nogen Grad kunde maaske ogsaa det store Gravrumms ringe Benyttelse tyde paa, at man havde ophørt at bruge det, ikke fordi Rummet var opbrugt -- Gravkister af ringere Dimensioner har rummet indtil det tredobbelte Antal Individuer — men af anden Aarsag, Fremkomsten af ny Gravskik. Saa lidet end selve Bronzeodden tilkendegiver ved sin Form, kan der dog ikke være Tvivl om at henhøre den til en tidlig Del af Bronzealderen. Fundet fra Over Vindinge tilhører just en Overgangsperiode mellem Stenalderens gamle og Bronzealderens nye Tid.

Der ligger heri et slaaende Bevis for Rigtigheden af de Iagttagelser og Slutninger, som forud har ført til at sætte Gravkisten senest i Rækken af Stenalderens Gravformer. Her ved faar Fundet en Betydning, der rækker ud over de særlige antropologiske eller anatomiske Betragtninger, hvortil det kan give Anledning.

Ved Siden heraf bliver det mindre væsentligt, at det nye Fund ogsaa paa et andet Punkt giver en velkommen arkæologisk Oplysning. Spydspidser er som bekendt hidtil yderlig sjældent fundne i Bronzealderens Grave fra de ældste Tidsafsnit. Det er Dolken, senere Sværd eller Dolk, der i Gravfundene er det typiske Vaaben. Lignende Forhold er bemærkede ogsaa uden for Danmark. Heraf har nogle Forskere, senest W. Helbig i: *Zur Geschichte der hasta donatica* (Abhandl. d. kgl. Gesellsch. d. Wissenschaften, Göttingen, N. F. X, 3) ment at maatte slutte, at de ældste Spyd til Kampbrug var Træstager uden Od (*»hasta pura«*), og at det er af denne Grund, de savnes i Gravfundene: Træspydet opløstes i Aartusinderne helt. Det nye Fund viser i den nye Kulturs Begyndelse Bronzeodden anvendt. Naar den ikke findes i Gravene, er Grunden snarest den af Dr. Sophus Müller i: *»Vor Oldtid«*, S. 228, forlængst fremsatte, at den lange Stage var til Hinder for, at Spydet i anvendelig Form kunde finde Plads i det ikkun mandslange Gravrum.

AT SVØBE SIT HOVED I SKIND.

AF KR. NYROP.

I sine »Kritiske studier over vore folkeviser« skriver overbibliotekar Dr. phil. Sofus Larsen: »Der findes i Folkeviserne næppe nogen Formel som i Henseende til hyppig Forekomst og Dunkelhed kan måle sig med den bekendte *at svøbe sig hoved i skind* eller *svøbe sit hoved i skind*«¹. At denne formel er særdeles hyppig, vil ingen benægte, men det forbavser noget at høre, at den skulde være så dunkel. Den forekommer i det mindste mig fuldstændig klar og ganske uangribelig.

Dr. Larsen opholder sig ved det tilsyneladende urimelige i, at man svøber sit hoved i skind, når man går ind i et hus, således som der jo synes at stå i så mange viser:

Ridderen svøbte sit hofvet i skind
så ganger hand i loftet for kongen ind.

(D g. F., I, nr. 6 C, v. 10.)

Han skriver herom: »Man kan trygt gaa ud fra, at aldrig har nogen brugt Skindet (Kappen) til at svøbe sit Hoved ind i, naar han skulde ind i Huset. Det vilde jo ogsaa være ganske absurd at bære sig saaledes ad i en Festsal, og ingen Afbildninger eller Efterretninger fra Datiden tyder paa, at noget saadant nogensinde har fundet Sted.« I henhold til disse betragtninger mener Dr. Larsen, at verselinien er fordærvet og bør rettes.

Efter nogle bemærkninger om anvendelsen af ordet *hoved*

---

¹ *Dania*, vol. IX. København, 1902. S. 96.

i forskellige sammensætninger, særlig i norsk og islandsk fortsætter han: »Stryger vi nu Præpositionen *i* og forbinder Hoved med Skind til ét Ord, faar vi et Udtryk, som der virkelig er Mening i. Ved denne lille Forandring kommer den omhandlede Talemaade nemlig til at betyde: »Han (eller hun) svøbte sig i en udmærket eller fin Kappe«, en, som Vedkommende kunde være bekendt at bære ved højtidelige Lejligheder.«

Jeg er her ganske uenig med min lærde ven. Den foreslåede rettelse synes uantagelig. Man må af rent filologiske grunde afvise en vending som *at svøbe sig hovedskind*, der er ganske uden sidestykke i ældre dansk; forfatterens begrundelse er da også meget svag, idet han væsentlig indskrænker sig til at henvise til norsk og islandsk, hvor man kunde *svøbe sig* uden hjælp af nogen præposition, men noget sidestykke til en sammensætning som *hovedskind* anføres ikke.

Jeg skal imidlertid ikke opholde mig ved den uheldige form, som det gamle vers har fået i den nye redaktion; jeg vil derimod bestemt protestere imod, at der overhovedet røres ved verset. Det bør beholdes ganske uforandret i den en gang overleverede form. Det refererer sig nemlig til en almindelig skik i middelalderen; man brugte den gang under visse givne forhold at svøbe sit hoved i skind, d. v. s. at slå sin kåbe eller kappe op over hovedet og altså benytte den som hovedbeklædning¹.

Dette forhold synes dr. Larsen ikke at have kendt; han vægrer sig i ethvert tilfælde mod den antagelse, at det omtalte vers skulde være udtryk for et virkeligt kulturforhold. Han skriver: »Man maa ikke lade sig vildlede af Udtryk som disse: »hun slou kobenn øffuer hanns hoffuit« (*D. g. F.* IV, 362, 7) eller, »hun faar sin kaabe paa sit hoffuid« (*Peder Plades Visitatsbog* ved Grundtvig. S. 128). De stammer alle

¹ Mærkeligt nok berøres det kun rent forbigående af Alwin Schultz i hans store værk »Das höfische Leben zur Zeit der Minnesinger«. Leipzig. 1879. I. s. 210.

fra langt senere Tider, da Kaaben var forsynet med en Hovedsmug, og kan aldeles ikke benyttes til at kaste Lys over den gamle Talemaade.«

De af dr. Larsen selv anførte eksempler er netop interessante paralleler til den gamle talemåde og viser, at man endnu på renaissancetiden kunde bruge sin kåbe som hat. Denne fremgangsmåde er jo i virkeligheden så simpel og naturlig, at den ikke på forhånd kan vække nogen forbauselse; vi træffer den da også i lande udenfor Danmark.

Mange gamle franske digte omtaler, at ridderne eller deres damer brugte at svøbe deres hoved i skind, hvilket på tidens sprog hedder *afubler* (eller *couvrir*) *son chief d'un mantel*. Exempler:

*Son chief afuble d'un mantel
deduisant vait par le chastel.*

(*Auberée*, v. 91—92.)

*De son mantel cuevre sa teste,
si est en la forest entrée.*

(*Chevalier as deus espees*, v. 644.)

*Fors de la sale en est issus.
Son chief cuevre de son mantel.*

(*Guillaume de Palerme*, v. 1279.)

Disse eksempler, hvis antal let lader sig forøge¹, godtgør, at også de franske riddere i middelalderen kendte den skik at svøbe hovedet i skind. Som teksterne viser, gjorde de det, når de skulde ud², og grunden hertil er ganske simpel og praktisk; hvis man ikke netop havde en hat ved hånden, slog man kappen op over hovedet for således at beskytte det mod regn eller vistnok særlig mod solen. Dette siges udtrykkelig i flere digte:

¹ Jeg henviser særligt til Georg Ebeling's udmærkede udgave af *Auberée* (Halle 1895), s. 74—75.

² Det første eksempel viser os ridderen som han færdes gennem borgeren; her kan menes såvel dens sale som dens gård.

*Et mesire Gavains lisages
Aloit adestrant la roïne
Qui avoit un mantiel d'ermine
afublé pour le caut d'esté.*

(Fergus. p. p. E. Martin. P. 3. v. 3.)

Man hyllede også sit hoved i kappen for at skjule sin sorg og sine tårer:

*Lor veïssiez soz lor manteaus
Plorer dames et dameseus*

(Joufrois. altfranzösisches Rittergedicht. herausg. v. K. Hoffmann und F. Muncker. Halle 1880. v. 533, 534).

*Au lor mantiaus anvelopees
Vindrent por lor lermes couvrir
Et il lor commande a ovrir
Lor mantiaus et les chies lever.*

(Ivain. v. 3966 ff.)

Også i det middelalderlige Italien kendte man til at bruge kappen som hat. I en novelle af Boccaccio (*Decamerone* IV, nr. 8) læses: Deh ponti alcun mantello in capo, e va' a quella chiesa (Kast en kappe over dit hoved og gå hen til den kirke).

Et lignende forhold kendes endnu i vore dage. På Sicilien og andre steder bærer bønderpigerne en slags kappe, der kaldes *mantellina* og kan slås op over hovedet, så at ansigtet næsten helt skjules. I G. Vergas berømte novelle »Cavalleria rusticana« fortællles, hvorledes de unge piger søndag formiddag på byens plads i al hemmelighed sluger den hjemvendte soldat Turiddu Macca med øjnene »mentre andavano a messa col naso dentro la mantellina« (medens de gik til messe med næsen i kappen)¹.

Hvad de sydlige germanske lande angår, har jeg aldrig i den middelalderlige litteratur fundet omtalt, at ridderne svøbte deres hoved i skind; at de har gjort det, anser jeg for

¹ G. Verga, *Cavalleria Rusticana ed altre novelle*. Milano, 1892. S. 3.

givet, men bevise det med citater kan jeg ikke¹. Professor Hermann Möller, til hvem jeg har henvendt mig, har foretaget efterforskninger, men uden resultat.

I henhold til det foran anførte tør det betragtes som et ubestrideligt faktum, at man i middelalderen, i mangel af hat, plejede at dække sit hoved med kappen, når man færdedes i fri luft. Det af dr. Larsen fremdragne og kritiserede vers kan derfor ikke siges i nogen henseende at være dunkelt; tvertimod det refererer kort og klart et træk af den naturligste art fra datidens daglige liv. Enhver tanke om at rette eller »forbedre« et sådant vers må bestemt afvises.

Dr. Larsen har rettet, fordi han fandt det urimeligt, at ridderen svøbte sit hoved i skind, når han gik ind for kongen. Man kunde da spørge, om der muligvis skulde skjule sig nogen fejl i den anden linie, om det var her, der var noget at forbedre. Men heller ikke her er der nogen mulighed for at ændre teksten. Vi må derfor søge at forstå teksten, som den foreligger; hvilket jeg tror udmærket godt lader sig gøre.

Først vil jeg gøre opmærksom på, at dr. Larsen har opfattet teksten ganske bogstavelig; herved er han kommet til at tage noget for håndfast på det hele. Det er jo dog en almindelig bekendt sag, at man sjældent når til en korrekt opfattelse af et ords eller særlig en ordgruppes betydning ved en undersøgelse af de enkelte bestanddele; den etymologiske analyse og den semantiske giver i almindelighed ret forskellige resultater; man kan jo blot prøve sig frem ved forbindelser som *tørklæde*, *urtekræmmer*, *rendesten*, *værsgo*, *bykvarter*, *Vesterbro* osv. Et yderst karakteristisk eksempel afgiver ordet *farvel*, der anvendes som afskedshilsen, også til den, der bliver. Ethvert sprog afgiver tilsvarende eksempler i hobetal.

¹ Man har sikkert anset det for en ganske overflødig oplysning. I hvor mangan moderne roman fortælles det ikke, at folk går ud at spadserere, uden at der tilføjes, at de først tager deres hat på. Ingen vil dog af teksternes tavshed på dette punkt drage den slutning, at man færdedes på gaden med bart hoved.

Hvad ordsproglige vendinger, talemåder, stående formler og eder angår, forholder det sig ganske på samme måde. De er at betragte som enheder og anvendes uden hensyn til de forskellige bestanddele; betydningen er knyttet til ordgruppen som helhed, ikke til de enkelte ord. Der kan derfor let indtræffe tilfælde, hvor deres anvendelse ved en første betragtning kan synes ulogisk; det ulogiske vil dog i almindelighed kun fremkomme, når man holder sig til den historiske og etymologiske analyse. Men dette er ganske uberettiget, da jo netop et af hovedmomenterne i al betydningsudvikling er opgivelse eller glemsel af den oprindelige betydning¹.

Udtrykket *at le i skægget* har antaget betydningen at le for sig selv, at le hemmeligt, og det kan i dansk så vel som i andre sprog anvendes også om mennesker, der ikke har skæg. Lignende betragtninger kan gøres overfor stående talemåder som *at vide, hvor skoen trykker, at have et ord med i lavet, at slå katten af tønden, at slå en plade, at bryde staven over en* osv. De har alle oprindeligt været at forstå efter de enkelte ord, men denne betydning er forlængst opgivet; ordene er smeltet sammen til en helhed, og det er til denne, til den samlede ordgruppe, at betydningen nu er knyttet. Udmærkede eksempler på dette forhold afgiver forskellige eder, hvad Otto Jespersen har gjort opmærksom på. *Gud hjælpe os* betyder tit intet andet end: det ser galt ud, og forestillingen om *Gud* eller *hjælp* er helt afbleget. *Gud nåde dig* udtrykker ikke et ønske om Guds nåde osv.²

Jeg mener, at formelen *at svøbe sit hoved i skind* må betragtes på en lignende måde. Man plejede at svøbe sit hoved i skind, at slå kappen op over hovedet, når man skulde gå ud, ligesom man i vore dage tager sin hat og frakke. At

¹ Se nærmere herom min *Grammaire historique de la langue française*, vol. IV, og *Ordenes Liv* (København 1901), S. 139, ff. Se endvidere K. O. Erdmann, *Die Bedeutung des Wortes*. Leipzig, 1900. S. 191 ff.

² O. Jespersen, *Om banden og sværger* (Festskrift til H. F. Feilberg, 1911).

svøbe sit hoved i skind blev derfor det ganske naturlige udtryk for at berede sig til at gå, eller, med en art metonymisk anvendelse af ordene¹, at begive sig på vej. Såsnart udtrykket var blevet en stereotyp vending, en art cliché, benyttedes det naturligvis uden hensyn til de enkelte ords betydning, uden hensyn til om man virkelig slog kappen op over hovedet eller ej².

Endvidere må man vel erindre, at det drejer sig om folkepoesi; her véd man, at stereotype formler og vendinger altid spiller en stor rolle, og man véd tillige, at deres anvendelse betinges og ændres af hensyn til rim og rytme. Snart forandres slutningsordet i en formel for at tillempe den efter strofernes skiftende rim, snart bevares formlen uforandret og fremtvinger rimordet uden hensyn til, om meningen derved lider eller ej³; det er vistnok det sidste forhold, som må siges at gøre sig gældende i det foreliggende tilfælde.

Når talemåden *at svøbe sit hoved i skind* skulde anvendes i vers, var dermed også rimet i den følgende linje givet. Ganske vist bør jo digteren være rimets herre, og Boileau har forlængst formuleret dette naturlige krav i et ofte citeret

¹ Se *Oversigt over det kgl. danske Videnskabernes Selskabs Forhandlinger*, 1911, s. 431.

² Jeg vil iøvrigt subsidiært hævde, at selv om man ikke vilde gå med til at betragte verselinien som en stivnet formel, selv om den skulde forstås ganske efter ordlyden, behøver man aldeles ikke drage den samme slutning af dens anvendelse i stroferne, som dr. Larsen har gjort. Hvis jeg i en moderne roman træffer et sted som: »Etatsråden iførte sig sin fineste Vinterfrakke, tog sin nystrøgne Silkehat på, og gik til Amalienborg hvor han straks fik Audiens hos Kongen«, vilde det være urimeligt heraf at slutte, at etatsråden beholdt hat og frakke på, når han talte med kongen. Der står ganske vist ikke at han først tog overtøjet af, men det er også ganske overflødigt. Der hersker en vis økonomi på det sproglige område, og en fremstilling vilde blive banal, hvis man vilde medtage alt: de ligegyldige, underordnede biomstændigheder udelades. Brakylogi er jo et fremtrædende træk i megen folkepoesi, og den spiller en betydelig rolle i vor visedigtning.

³ Om episke formler se min *Storia dell' epopea francese nel medio evo*, s. 55—56, 303.

vers i hans »Art poétique«; men vi véd også, at rimet atter og atter tager magten fra digterne, og jo mere man sysler med poesi, jo mere får man øjet op for, hvor vigtig en faktor rimet i virkeligheden er. Såvel store som små digtere ofre til det med eller mod deres vilje og skriver vers »dem Reime zu liebe«; antallet af sådanne vers er dog naturligvis langt større i folkepoesi end i kunstpoesi¹.

Vor formel krævede et rim på *-in(d)*, og ordet *ind* frembød sig straks, men netop fordi det er rimord, må man ikke lægge for stærk vægt på det. Hvis forholdene havde krævet *ud* eller *hen*, vilde disse ord være blevet anvendt, og versets indhold ændret i overensstemmelse hermed.

Ordene *at svøbe sit hoved i skind* var i den gamle vise-digtning utvivlsomt blevet en blot og bar formel, der anvendtes som optakt, hvor der var tale om at begive sig af sted for at træffe en eller aflægge et besøg. Jeg skal anføre nogle eksempler:

Stallt Ellind hun svøber seg hoffuet y skeend
hun gaar y lofft for her Luo-muor ind.

(Frændehævn, *D. g. F.*, nr. 4, vers 7.)

Her Loffmor suøber seg hoffuet i skeend
hand ganger y lofft for stallt Ellind ind.

(Frændehævn, *D. g. F.*, nr. 4, vers 27.)

Duerigen suøber sig hoffuit y skiend
hand ganger y lofft for sin moder ind.

(Jomfruen og Dværgekongen, *D. g. F.*, nr. 37, vers 14.)

Det da gjorde den therne:
hun svøber sit hoffvet i skind:
saa gaar hun i høye-lofft
for Sigvord konning ind.

(Hagbard og Signe, *D. g. F.*, nr. 20, H, vers 35.)

¹ Nærmere oplysninger om rimets rolle med hensyn til valg af ord og former har jeg givet i *Grammaire historique de la langue française*, I, § 125, *Fransk verslære*, § 42—43.

Det war herre Peder Gudmandsen,
hand suøber sit hoffued i skind:
saa ganger hand i biergit
for duerigens daatter ind.

(Peder Gudmandsen og Dværgene, *D. g. F.*, nr. 35, vers 12.)

Som man ser, efterfulgtes formlen altid af et vers, der indeholder forbindelsen at *gange* eller *gå ind*, som afgiver et så bekvemt og nemt rim; de to linjer tvinges sammen af lydharmoniske grunde¹. Kun yderst sjældent knyttes formlen til andre rimord. I visen »Herr Peders Slegfred«, hvor der berettes om, hvorledes Jomfru Kirstin optræder ved Hr. Peders Bryllup, hedder det:

Liden Kiersten suøber sit hoffuit i skind,
hun gaar i lofftet at skiencke vin.

(*D. g. F.*, nr. 210 A, vers 8.)

Denne strofe viser i det hele ypperlig, hvor stereotyp, hvor clichéagtigt udtrykket var blevet; dets anvendelse skyldes her udelukkende hensyn til rimet. I visen »Kong Apollonius« er det ordet *find'*, som medfører clichéens benyttelse:

Tthett wor kieserens datter
hun suøber seg hoffuet y skieend:
saa gaar hun til denn hyffue warn,
som hun aghtet denn harre at finde.

(*D. g. F.*, nr. 88, vers 23.)

Som et kuriosum skal jeg gøre opmærksom på, at kejserens datter i denne sidste strofe svøber sit hoved i skind, da hun går ud af borgen, og at altså formlen anvendes ganske i overensstemmelse med de oprindelige forhold. Man tør dog ikke heri se andet end et rent tilfælde, et tilfælde, der skyldes den særlige omstændighed, at rimforholdene ikke krævede, at hun skulde gå ind i borgen.

¹ *Ordenes liv*, s. 186 ff.

Efterskrift.

Der findes flere andre eksempler på at kritikerne har foregrebet sig på middelalderlige tekster på grund af svigtende kendskab til datidens kulturforhold eller sprogbrug; jeg skal anføre et af ganske ny datum. I det gamle franske digt om Rollo, *Roman de Rou*, fortælles der således, at englænderne før slaget ved Hastings havde forsynet sig med vinduer for at bruge dem som skjolde:

Fait orent devant els escuz
de fenestres e d'altres fuz.

(Vers 7815.)

Håndskriftet er tydeligt nok, der er absolut ingen tvivl om læsemåden, og dog har man villet rette stedet; man fandt det umuligt, at vinduer skulde kunne bruges som skjolde, og har derfor med udfoldelse af stor skarpsindighed¹ villet finde den oprindelige læsemåde frem bag det dunkle *fenestres* og foreslået dels *fresnettes* (asketræer), dels *sevestres* (hugget ved). Gådens løsning er yderst simpel; der er absolut intet at forandre i verset; men man har blot glemt, at ordet *fenestre* havde en noget anden værdi i middelalderen end i vore dage; nu dækkes vinduerne af glastruder, der kun dårligt vilde kunne bruges som skjolde, men i middelalderen lukkedes de gerne med træskodder, og der er adskillige andre steder i den oldfranske litteratur², som viser, hvorledes man i en snæver vending brød vinduesskodderne af for at bruge dem til dækning.

¹ *Romania*, XXXIX, 370—373.

² *Romania*, XL, 91—93.

SOPHUS MÜLLER: VENDSYSSEL-STUDIER. III.

JERNALDERENS KULTURHISTORIE OG FUND.

17. Jernalders Bebyggelse paa Fladerne.

Medens der i de foregaaende Afsnit, der omhandlede Sten- og Bronzealderen, ofte maatte gribes langt tilbage gennem forrige Aarhundrede for at fremfinde de spredte Træk, der skulde indføres i Fremstillingen af Vendsyssels Oldtid, bliver Forholdet et andet for Jernalderens Vedkommende. Det er næsten Alt nye Fund, som her skulle benyttes, fremkomne ved Nationalmuseets Undersøgelser gennem den sidste Snes Aar, der oftest foretoges af Hans Kjær, Carl Neergaard og Thomas Thomsen. Saaledes er det et fuldstændigt Stof af den allerbedste Art og det største Værd, som her skal anvendes, fremdraget med en Indsigt og under en Erfaring, som tidligere Undersøgere ikke kunde have, og tillige ved Overvindelsen af Vanskeligheder, som man forhen hverken kjendte eller magtede. For største Delen er det nemlig fundet frem paa Steder, hvor man tidligere ikke saa, at der var noget at søge, skjult under Jorden, paa hvis Overflade der intet er at se. Thi Sten- og Bronzealderens Minder rage op over Jorden; det var derfor, at de tidlig bleve tagne under Behandling. Jernalderens Efterladenskaber ligge mest dybt og velforvarede, hvorfor saameget var at finde, der nu først tillader overhovedet at tale om dette Tidsrum, og som tillige varsler om, hvad der endnu venter paa, at Tegnet skal gives. Det er den, som eier og behandler Jorden, der vedblivende maa agte paa Forholdene og give Tegnet, som dette trolig er sket i de forløbne Aar. Kun Begyndelsen er hidtil gjort; gennem lange Tider maa der fortsættes, før det, som baade videnskabelig og folkelig set behøves, vil være tilveiebragt.

Først nu faaer man Øie paa, at der med Jernalderen ind-

træder den mærkelige Forandring, at Bebyggelsen ikke længere holder sig til Høiderne, men endog i stort Omfang breder sig over Fladerne. Tydeligst og paa ganske overraskende Maade træder dette frem i den store Vildmose, hvor de Grave, som her anlagdes paa lave og flade Strækninger, nu ere omgivne og tildels dækkede af Mosen. De vise sig som lave, runde Høininger i den jævne Flade nær syd for Ry Aa i Vildmosens østlige og nordlige Udkant, strækkende sig snart

Fig. 1.

enkeltvis snart i større Grupper hen gennem Thise og Tolstrup Sogne. Mere end 60 ere paaviste her over en Strækning af en Mils Vei; men det virkelige Antal maa være ikke lidt større, idet Høiene for en Del først have vist sig, efterat den omgivende Moseflade er sunken paa Grund af Stedets Afvanding, eller naar det øvre Tørvelag er brændt af; andre ere kun opdagede ved Afgravning af Tørven. Vanskelige at finde ere de ogsaa, idet de gennemgaaende kun hæve sig ubetydelig, indtil $\frac{1}{2}$ M. over Mosen med en Bredde af omkring 10 M.; kun faa ere noget større. Noget kan der dog oftest ses af de Sten, der ligge i sluttet Kreds om Høifoden,

indtil 1 M. store, sammenstillede med mindre. Ogsaa midt i Overdelen findes ofte en enkelt eller et Par Sten. Mange Steder ere dog Stenene opbrudte og bortførte, og i flere af Høiene er der blevet gravet; thi Udkanten af Vildmosen er nu bragt under Kultur, og dermed fulgte Forstyrrelsen selv

Fig. 2. $\frac{1}{4}$.

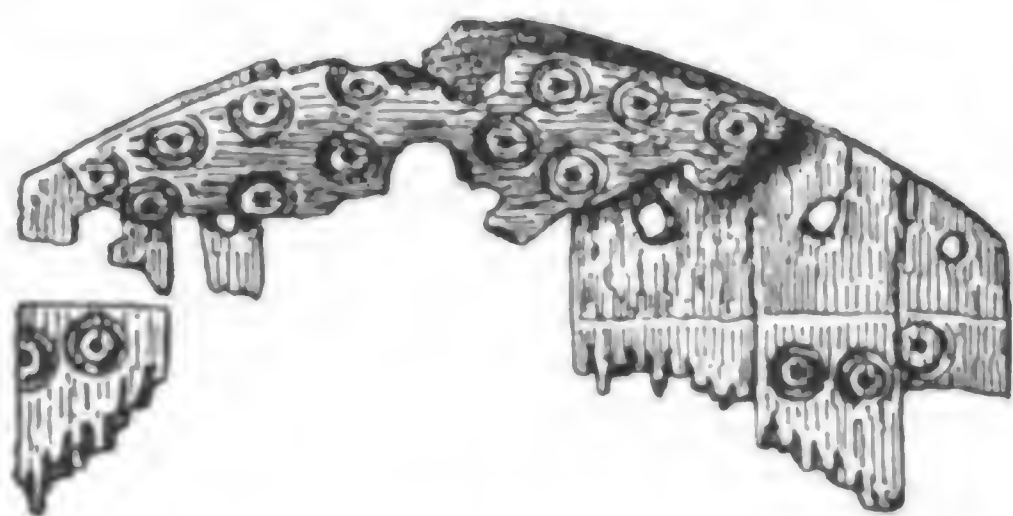
af disse lidet iøinefaldende Høie, hvori der intet er at finde af Værdi.

Nogle faa ere blevne undersøgte paa Stamhuset Birkelses Grund¹. De fandtes at bestaa af sandet Muld og at være opførte paa den faste Grund under Mosen, der senere er voxet op over dem. Fig. 1 viser en Del af en Stenkreds, der først fremkom ved Tørveskjæring; en Høining saaes ikke paa dette Sted, idet Jordhøien paa 0,75 M. dækkedes af et 0,60 M. tykt Lag Tørv. I en af de undersøgte Høie fandtes midt paa Bunden et stort, graat Lerkar, næsten ganske opløst, fyldt med

¹ Nr. C 8987 og Aar 1911.

brændte Ben. I en anden saaes ved Bunden og i Midten et stærkt kulblandet Lag med brændte Ben, mellem hvilke nogle Lerkarskaar og et Par smeltede Glasperler; det var henved 1,50 M. bredt og 6 Cm. tykt ved Midten. Her stod et Lerkar, Fig. 2, gaaende ned under Brandlaget og i den nederste Trediedel fyldt med brændte Ben, hvorimellem nogle smaa Stykker af en Benkam. Paa et Sted, hvor der vidstes for en Del Aar siden at være fjærnet Sten, som stode i Kreds, medens der ikke var afgravet Jord, og hvor der nu næsten ikke var nogen kjendelig Høining, fandtes der under et Jordlag paa 10 Cm. et Lerkar som foregaaende, staaende paa sin Bund og indeholdende Rester fra Ligbaalet, der ogsaa fandtes udenfor Karret. I dette laa forbrændte Skaar af et fint,

Fig. 3. ³/₄.

tyndvægget og ornamenteret Lerkar, hvis øvrige Del optoges i Laget udenom; fremdeles et lille Fragment af et Bronzesmykke med fordybede Kredsornamenter indlagte med Sølv i den efterromerske Tids Stil,

samt Stykker af en Benkam med samme Ornamente. Fig. 3 viser, hvad der heraf har kunnet sammensættes. Formen og Bygningen er som ved Folkevandringstidens Kamme¹, og Ornamenterne skille sig kun ved Enkeltheder i Udførelsen. I et lignende Lag, paa et Sted, hvor der ikke var nogen egentlig Høining over Mosefladen, er der fundet et større Lerkar med brændte Ben, samt Hankekarret Fig. 4. Medens der fra denne og de samtidige Gravpladser i Vendsyssel er flere af de store, grove Kar til Resterne fra Ligbaalet, som have kunnet samles fuldstændig, er dette det eneste af de mange smaa Kar, der hørte til Udstyret, og som vare med paa Baalet, der er bevaret i sin Helhed. Om denne for Tidsbestemmelsen vigtige Form tales nærmere i det følgende Afsnit.

Høianlæget og Gravskikken ligesom ogsaa Lerkarrene og

¹ Se Ordning, 274.

Udstyret svare i det enkelte til, hvad der foreligger fra den i næste Afsnit omtalte Gravplads ved Donbæk fra den efterromerske Tid. Gravhøiene i St. Vildmose maa herefter henføres til Tiden mellem d. 6. og 8. Aarh. Først senere er da den Opstemning af Ry Aa foregaaet, der har medført Mosens store Udbredelse og Høining. Forud maa der paa denne Strækning have været en lavtliggende, sandet Flade som den, der breder sig mange Steder om Mosens nuværende Grænser.

Fra denne videre Kreds omkring Vildmosen kan der anføres ret meget om Jernalders Bopladser, Grave og Fund paa flade og lavtliggende Steder, der ere af senglacial Oprindelse. Nordpaa, i Vrensted Sogn, findes der som alt foran berørt (Afsnit 6) ved Løbakke Huse en Række Høie liggende lavt ved den store Mosestrækning Vitmose Enge; i tre af dem er der fremkommet stenbyggede Grave med Dæksten af den i Vendsyssel almindelige Art og med et Udstyr af mange Lerkar¹. Ikke langt herfra, snart vest for Vrensted By, blev der 1911 ved Anlæget af Hjørring-Aabybro Banen opgravet en stor Masse Jernalders Lerkarskaar; Terrainet er som ved Gravhøiene. Der har paa dette Sted været en Boplads fra samme Tid². Vestlig i Stenum Sogn er der ved Randen af Vitmose Enge over en større Strækning tæt under Grønsværen fundet Jernalders Lerkar i Mængde, hele og i Skaar³. I Thise Sogn er der nær den sydlige Rand af samme Engstrækning fundet en stensat Jernalders Grav af sædvanlig Art med et Indhold af Lerkar⁴.

Fig. 4. $\frac{1}{3}$.

¹ Fundene tilhøre Vendsyssel Museum.

² En nøiere Undersøgelse vil blive foretagen.

³ Noget heraf indkom 1911 til Nationalmuseet.

⁴ I Vendsyssel Museum.

Under Hjermidslevgaard, Tolstrup Sogn, er der aabnet en stensat Lerkargrav som de andre her nævnte med et rigt Udstyr¹. Endelig er der under Thorsmark i Vester Brønderslev Sogn afdækket en Husplads paa den sandede Flade ved Foden af Bakkedraget nord for Byen. Der fandtes her to flade Stenlægninger, som saadanne ofte træffes paa Bopladserne; men kun dækkede af $\frac{1}{8}$ M. Jord vare de ufuldstændige og uforstaaelige. Ovenpaa og under Stenene fandtes talrige Potteskaar, de ældste fra Aarhundrederne nærmest efter Chr. En Sten mod Taphul til en Dørstolpe er optagen paa dette Sted².

Vel ikke paa senglacial Grund, men dog paa en af de flade Strækninger, der tidligere sjælden vare beboede, er der, nær Em By, paa Matr. Nr. 11 f, afdækket en stor Boplads³. Tæt under Pløielaget fandtes flade Brolægninger, tildels meget regelmæssig ordnede, nogle Steder to over hinanden; fremdeles Lag af Ler og Gruber, hvorfra Leret kan være taget; ofte saaes Baal- og Askelag og Huller efter Stolper, gaaende ned i Undergrunden. I den mørke Kulturjord over og omkring dette fandtes der saa at sige overalt Lerkarskaar i Mængde; kun c. 6000 Stykker, mest henhørende til Rande, Bunde og Ører ere opbevarede. Fundet svarer som Helhed til »Bopladsfundene fra den romerske Periode«, der for faa Aar siden have været indgaaende behandlede i »Aarbøger« for 1906, og meget nøie til de nord- og vestjydske Fund. Der skal derfor kun anføres nogle faa Enkeltheder. Et af de store Forraadskar har kunnet samles i Bund og Munding og med Forbindelser gennem Siderne, saaledes at det største Kar er fremkommet, der hidtil har kunnet sammensættes fra Bopladserne; Høiden er 0,69 M., Bredden 0,60 M. Af et Kogekar findes et Stykke, der ganske ligner anf. St. Fig. 43, med Madskorpe fastbrændt indtil en bestemt Linie ovenfor Bunden, medens Partiet nedenfor, der, naar Karret stod paa Ilden, gik ned i Askelaget, er rent. Der findes Partier af

¹ Aarb. f. nord. Oldk. 1892, S. 257.   ² Nr. C 13681, 14460.   ³ Nr. C 14552.

brede Skaale med stort, rundt Hul i Bunden, som anf. St. Fig. 45, af Kar med et lille, gjennemboret Bundhul, som Fig. 46, og af en Siskaal som Fig. 47. Fremdeles mange Brudstykker af Lerfødder til Offerbrug, der i det hele ere hyppige i Vendsyssel¹, de gjennemborede Lerbrikker, der sandsynligvis anvendtes som Tenstene², samt de almindelig forekommende Knusesten³. Hidtil ukjendt i Norden er den i Fig. 5 gjengivne Barnerangle af graaligt Ler; Smaasten el. lign. i det hule, lukkede Indre give Lyd, naar den rystes.

Vende vi os dernæst til de flade Strækninger østlig for Vildmosen, indad i Landet, saa træffes her, sydøstligst i Østerbrønderslev Sogn, den store Flade syd for Ry Aa, hvor der, ved Kraghede, i de senere Aar er fremdraget et vigtigt Bopladsfund med de dertil hørende Grave (Afsnit 21). Ogsaa nord for Aaen er der en Jernalders Plads under Hvilshøigaard og en anden østpaa ved Gaarden Vittenberg, fremdeles i Sulsted Sogn under Sønder Elkjær og i Aistrup Sogn paa Gl. Vraa Mark. Ingen af disse Pladser er undersøgt. Fra det sidste Sted haves en lille Samling Skaar, der tilfældig opgravedes paa en Huslod; men ved deres Behandling er der fremkommet et Kar af Betydning, Fig. 6. Det er 38 Cm. høit og har i Bunden et smalt gjennemboret Hul, hvorigjennem Vædsken har kunnet fjærnes fra de Fødemidler, som opbevaredes eller tilberedtes i Karret. Af disse Sikar havdes der forud næsten kun Brudstykker, der dog vise, at saadanne Kar almindelig benyttedes i Huset⁴. Dette og et andet Kar have noget eget i Formen, idet der foroven er afdelt en bred Rand; to andre Kar fra denne Plads have en tynd, svagt udbuet Mundingsrand, hvorved

Fig. 5. $\frac{1}{2}$.¹ Aarb. 1907, S. 127.² Aarb. 1906, S. 217.³ Aarb. 1907, S. 148.⁴ Aarb. 1906, S. 210.

eller hvorunder, som det ses i Fig. 7, der er anbragt et Øre. Lervarer af dette Præg kunne ikke med Sikkerhed tidsættes; heller ikke have de tidligere været afbildede. Det er dog klart, at de maa henhøre til Tiden omkring eller efter 500¹.

Hvad der her er nævnt, er fremkommet paa det høifattige, senglaciale Terrain vest for Vendsyssels Høiland. Paa Øst-

Fig. 6. ¹/₅.

siden er der fundet et

Jernalders Kulturlag midt ude paa Vorgaard-Fladen, lige syd for Vor Kirke og et Par hundrede Alen nord for Pulsbækken². Flere Pladser nordligst under Raaholtgaard, der maa antages at være af samme Art, ere ikke undersøgte. Nordøstligst i Dronninglund Sogn er der ved Gaarden St. Langhede paa lav Flade truffet en stensat Grav indeholdende ældre Jernalders Lerkar. Mindre betydende i denne Sammenhæng er det, at der i en Høi, der ligger ved

den i Afsnit 7 omtalte Veilinie gennem Volstrup Sogn, ved Knæverhede, er fremdraget et større Fund fra den romerske Jernalder³. Meget tydelig angives derimod Udflytningen paa Fladen af en Række Grav- og Bopladsfund sydligst i Flade Sogn; de ville enkeltvis blive nævnte i Afsnit 19.

Det maa af det her anførte fremgaa, at Bebyggelsen i Jernalderen, ganske modsat hvad der saaes for Bronzealderens Vedkommende, har bredt sig over Fladerne, endog ud

¹ Nr. C 14577.

² Nr. C 13683.

³ Nr. 22220.

til en saa lavtliggende Strækning som St. Vildmose. Alle- rede fra den ældste Jernalder af er dette foregaaet; thi Bo- pladsfundene fra Kraghede i Øster Brønderslev Sogn og Vesterflade i Flade Sogn gaa tilbage til den ældste Tid. Hvad der dybest har ligget til Grund for denne Forandring, er na- turligvis vanskelig paaviseligt: den almindelige Kulturudvik- ling har medført det; saa meget andet nyt træder jo frem i den ældste Jernalder og bestandig paany ned gennem Aar- hundrederne i Overensstemmelse med Bevægelsen ude i Eu- ropa. Men iøvrigt ses det af andre Forhold (Afsnit 21), at der i de første Aarhundreder eft. Chr. foregik en stærk Til- væxt i Befolkningen; forstaae- ligt da, at ny Grund maatte indtages. Bosættelsen paa Fla- den maa jo betyde, at den hid- til ubenyttede Jord nu toges i Brug: at Lyngen gav Plads for Agerbruget. I de nærmeste Aarhundreder f. Chr. maa Ar- beidet med at omdanne Lyng- sletten til Marker være paabe- gyndt. Paa de her omhandlede Flader er det nu næsten helt gennemført. Hvorledes det er foregaaet, periodisk hur- tigere eller langsomt, vide vi ikke. Men det kan dog nævnes, at der endnu til vore Dage er bevaret et Forhold, der øien- synlig staaer i Forbindelse med den oprindelige Naturmod- sætning mellem Høiden og Fladen og med Bebyggelsesfor- skjellene i Oldtiden: Hovedparten af de store Adelsgaarde fra Middelalderen og Renaissancetiden ligge ude paa Fla- derne eller ved deres Rand, og paa disse Strækninger træf- fes ikke gamle Landsbyer. Paa Østsiden er dette tydeligst; paa eller ved senglacial Grund ligge, opregnet nordfra: Kniv- holt, Bangsbo, Fladholt, Sæbygaard, Ottestrup, Haven, Dyb-

Fig. 7. $\frac{1}{5}$.

vad, Knudseie, Vorgaard, Rugtved og andre gamle Gaarde, men ingen Landsbyer. Paa Vestlandet er Forholdet ikke meget anderledes.

18. Gravpladserne ved Donbæk og Ris.

Den i Opmaalingen Fig. 8 gjengivne Gravplads ligger en lille Fjerdingvej syd for Bangsbo, paa Donbæk Mark, Gjerum Sogn, dannende en smal Stribe henover meget høi Bakkeskraaning vest for Bangsbo Aa. Stedet byder det skjønneste Syn over Aadalen og vidt ud til de indskaarne, skovklædte Bakkedrag hinsides denne. Banken kaldes Borgbjerg, idet man fra gammel Tid vel har set, at der var Fortids Anlæg, men kun ikke forstaaet deres Betydning. Den største af alle Høiene (Planen, Nr. 60), yderst paa en Pynt, hvor Banken falder stærkt af mod Fladen langs det nære Aaleie, har man dog ikke kunnet være i Tvivl om: den blev i 1887 gjennemsøgt af Eieren, hvorved der fremkom mange Oldsager. Ogsaa de andre store Gravhøie op over Banken, »Kongshøi«, Nr. 43, og længst oppe, Nr. 1 og 11, ere blevne rigtig opfattede: de ere opgravede indtil Bunden, uden at der vides noget om, hvad de have indeholdt. Hele den mellemliggende Strækning blev derimod liggende uforstyrret, idet det ikke var saa let at forstaa denne Samling af lave Høie, dels runde, dels aflange, og de halvt skjulte Stenkredse mellem dem; ogsaa var det hele dækket af Buske og Lyng. Bakken falder ret stærkt fra Høien Nr. 1 nedad mod Nr. 60, og mange af de mellemliggende Smaahøie have en meget skraanende Bund, med et Fald paa indtil 1 M., hvad der er ganske imod sædvanlig Regel; naturligvis er dette fremkommet ved, at den lige Grund forud var optagen af Høie. Herefter ses de største at være de ældste, og det samme fremgaaer af Fundene.

I den yderste Høi, Nr. 60, var der dybest en Grav fra førromersk Tid bestaaende af et stort Lerkar¹ med brændte

¹ Af Form som »Ordning«, 52.

Ben. Ligeledes dybt i Høien fandtes adskillige Gravkar fra den paafølgende romerske Tid, men høiere oppe en stor, stensat Kiste med Dæksten, hvori ubrændt Lig og Sager fra den sene Folkevan-
dringstid eller om Aar 500, og derimellem den i Fig. 9 afbildede prægtige Guldarmring, hvis Værdi er 428 Kr.¹ Atter høiere kom en stensat Kiste, der vel ikke er sønderlig yngre; heri fandtes Lerkarret Fig. 10. De tre andre store Høie op over Bakken have sikkert havt Grave fra samme Tid; Fortsættelsen ned gennem Tiden danner hele den mellemliggende Stribe af Grave. Af disse ere 20 blevene undersøgte 1907—9², medens en samlet Klynge af 12 er bleven lovformelig fredlyst af Gaardeier Niels Olsen.

¹ Om dette Fund se Aarbøger 1892, S. 306.

² Undersøgelserne her og i det hele i Gjerum og Flade Sogne ere oftest foretagne af Nationalmuseets Assistent Hans Kjær og Inspektør Carl Neergaard.

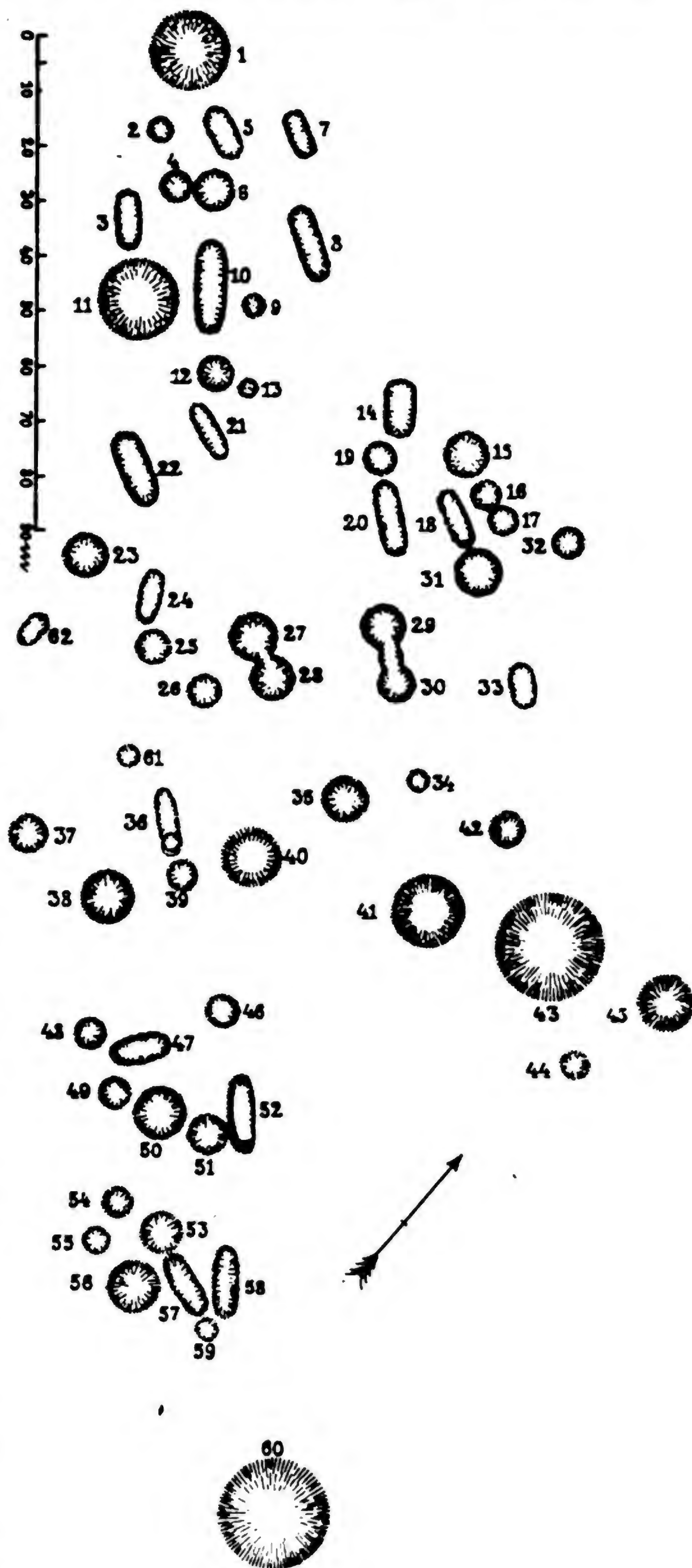
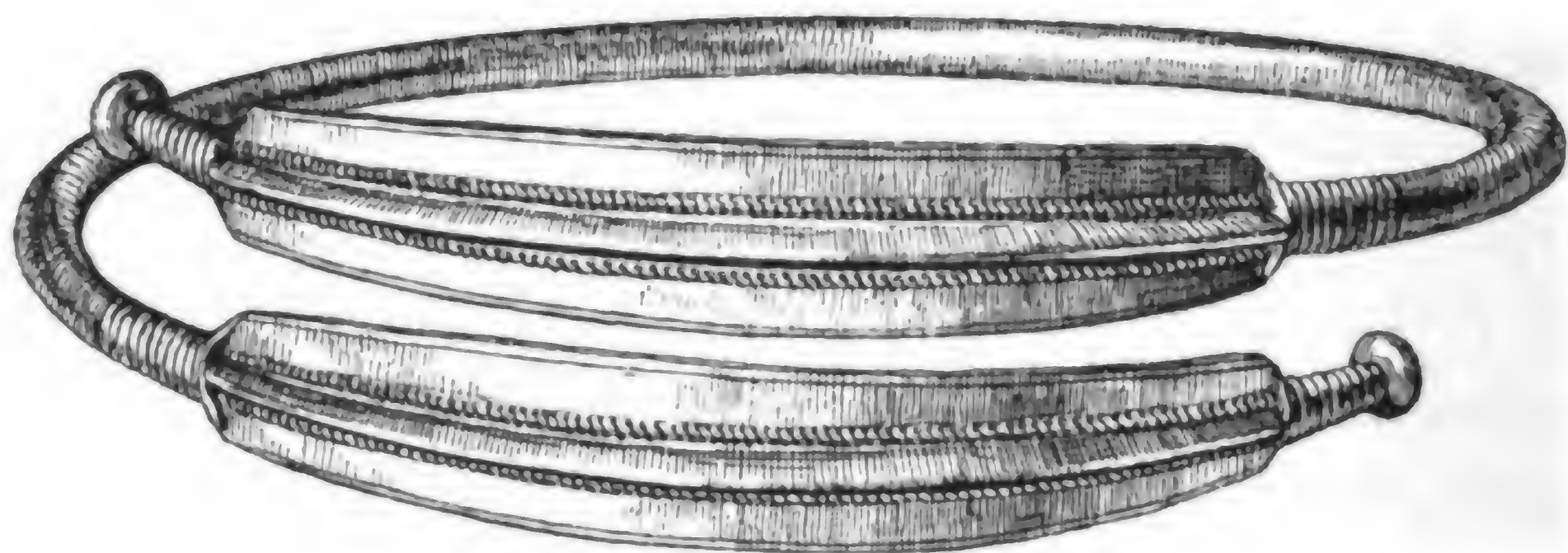

Fig. 8.

De noget betydeligere Høie paa $1-1\frac{1}{2}$ M. havde i Reglen midt i Overdelen en større Sten, der var delvis synlig før Undersøgelsen. Den laa stedse ned og har heller ikke oprindelig været reist paa Enden; denne Anbringelse af

Fig. 9. $\frac{2}{3}$.

Sten i liggende Stilling er gennemgaaende ved denne Gruppe ogsaa for de Sten, som danne Kredse om de lavere Høie eller Kredse uden indre Jordhøining. De større Høie havde som Regel ikke Fodkreds. I Bunden af disse Høie fandtes sædvanlig et Baallag med Kul og brændte Ben og nedsat deri et større, grovt forarbejdet Lerkar indeholdende brændte

Fig. 10. $\frac{1}{3}$.

Ben, se Fig. 11. Øverst i Kullet optoges som oftest spredt eller mere samlet Skaar af et mindre og finere forarbejdet Hankekar, stærkt forbrændt, idet det har staaet paa Ligbaallet, se Fig. 14, samt sparsomme Rester af det øvrige, for-

brændte Gravudstyr. Der fandtes ikke Beviser for, at Ligbrændingen er foregaaet paa Stedet; dog maa dette antages at være Tilfældet. I enkelte af Høiene forekom høiere oppe yngre Grave, bestaaende af en mindre Kulplet med brændte Ben.

Ved de endnu lavere Høie var der som Regel ikke blot en Topsten som ved de større, men ogsaa en Fodkreds, se Fig.

Fig. 11. Høi Nr. 23.

12. I disse Høie er der ikke truffet nogen Urne; de brændte Ben ere spredte i et Kullag over Bunden, og her findes forbrændte Skaar af et mindre, tyndvægget Kar og Rester af Udstyret, der er af samme Art som i de større Høie. Stenkredsene, inden for hvilke der ikke findes nogen Høining, eller dog kun en ganske ringe, have mest en Bredde af 5—6 M. og ere dannede af Sten paa 0,30—0,50 M.; i Midten findes en Sten af lignende Størrelse. Fig. 13 viser dette Anlæg, efterat Grønsværen er fjærnet. I en saadan Kreds fandtes en c. 1,50 M. bred Kulplet, hvori et Par Lerkarskaar og Jernnagler til en Benkam. I en anden stod et grovt Lerkar med brændte Ben nedsat midt i en større Kulplet ganske som i

de større Høie. Af Langhøiene undersøgtes kun tre, 13—16 M. lange og 4—5 M. brede; Høiden var under 1 M. og Fodkredsen som ved de andre Gravsteder. Ogsaa selve Graven svarer til de andre: i et rundagtigt Baallag i Langhøien Nr. 10, der var 1 M. bredt, fandtes 75 Glasperler, de fleste udglødede.

Fig. 12. Høi Nr. 19.

Udstyret for den Døde var overalt kun ringe og stedse medtaget af Ligbaalet; foruden eet eller sjældnere to Hankekar, kun tarvelige Smaasager, oftest Benkam og Glasperler, der ialtfald overveiende have været smaa og ensfarvede, blaa, grønne eller røde; kun een Gang en lille Jernkniv og en enkelt, rundagtig Tensten af Ler. Der blev dog ogsaa truffet lidt smeltet Sølv, og i Høi Nr. 19 Rester af et pynteligt Hægtespænde med Knapper af Bronze, hvori et firdelt Ornament, ganske svarende til Stykker, der ere fundne i Norge¹. Af et lignende Spænde fandtes Dele i Langhøien

¹ Rygh, Norske Oldsager, 268. Undset, Aarbøger f. nord. Oldkynd. 1880, S. 148.

Nr. 36, men her kun Underlaget af Jern, medens Knapperne vare affaldne. Tilligemed Glasperler og Skaar af det sædvanlige Hankekar optoges dette i et 1.80 M. langt og 1 M. bredt Baallag, beliggende i Høiens Midtlinie. Disse eendommelige Bæltehægter, der navnlig kjendes fra Norge, men dog ogsaa ere trufne paa Bornholm¹, angive Gravenes Tid; de maa hidrøre fra Afsnittet mellem Folkevandringstiden og Vikingetiden, 500—800, og herpaa tyder ogsaa alt andet.

Fig. 13. Stenkreds Nr. 36.

Først og fremmest de fine og tyndvæggede Hankekar med høi, svagt udbøiet Overdel og forholdsvis lav Underdel, der sædvanlig øverst har nedadløbende Linier, svagt ophøiede Striber eller aflange Bukler. Alle de talrige mindre Kar, som fremdroges her, ere af denne Hovedform, der er fremkommen ved en Udjævning af Profilen i de tilsvarende Skaale fra Folkevandringstiden. Man sammenligne Fig. 10 foran med Fig. 14 fra Donbæk. Kun i saadan forvreden Skikkelse foreligge Skaalene herfra, idet de have maattet samles af de ved Ilden forbøiede Skaar. Tydeligere ses Formene af Fig. 4 foran og meget udpræget af Fig. 15, der er fra den samtidige Gravplads ved Janum i Øster Svendstrup Sogn, Øster Han

¹ E. Vedel, Efterskrift, S. 140—141, Grav Nr. 7 og 8.

Herred. Tidligere har denne Form ikke kunnet udskilles fra de tilsvarende Hankekar fra Folkevandringstiden; de bleve i »*Ordning af Danmarks Oldsager*« opførte sammen med dem, som Nr. 296—297, men med Tilføiende af, at disse Kar forekom sjælden; det fremgaaer nu først af de vendssyselske Fund, at de ere yngre. Ligesaa betegnende for Tiden ere de store, grove og tykvæggede Lerkar, der indeholdt de brændte Ben, alle uden Øre, svagt indknebnede under Mundingsranden og med flad Bund; Høiden er of-

Fig. 14. $\frac{1}{3}$ .Fig. 15. $\frac{1}{2}$.

test omkring 0,15 M., undertiden større, indtil 0,35 M. Dernæst Tenstenen, der ikke er af Vikingetidens Form, men først og fremmest hele Gravanlæget og det fattige Udstyr, der hverken indeholder de Sager, som man finder i Folkevandringstidens eller i Vikingetidens Grave.

Der maa dog endnu noget nærmere gjøres Rede for idetmindste nogle af disse næsten ukjendte Gravanlæg og deres Indhold. Først de noget større Høie paa 1 M. og derover. Nr. 15, se Planen, var 1 M. høi. En stor Topsten ragede op i Overfladen. Omtrent midt i Høien fandtes en Dynge af 43 Sten, 0,25—0,35 M. store. I Siden af denne Dynge stod et stort Lerkar som Fig. 16 med brændte Ben. Ved Høifoden fandtes noget af en Stenkreds. Nr. 23. En Meter høi. Midt

i Overdelen laa en Sten, 40 Cm. lang og bred. Ved Høibundens Midte et rundagtigt Lag Trækul, $3,10 \times 3,80$ M. stort og indtil 0,15 M. tykt. Omtrent midt heri og ragende op igjennem det stod et 0,205 M. høit Lerkar, Fig. 16, og ved Siden heraf delvis forbrændte Skaar af et meget stort Kar, der til sammen dog kun udgjøre en ubetydelig Del af det. I en Afstand af 0,40 M. derfra laa forbrændte Skaar af et Hankekar som Fig. 14. Bundlaget ses i Fig. 11.

Nr. 26. Høiden 1 M. I Toppen laa en Sten paa $\frac{1}{2}$ M. Ved Bunden fandtes et Brandlag, c. 1 M. bredt, med Kul og brændte Ben. Midt heri stod et stort Lerkar som Fig. 16 med brændte Ben, hvorefter laa Dele af et Hankekar som Fig. 14.

Fig. 16. $\frac{1}{4}$.

Nr. 27. Høiden 1,10 M.. To Topsten synlige, 0,50 M. lange. Paa Bunden en Kulplet, $1,15 \times 1,30$ M. bred, med brændte Ben, Brudstykker af en Benkam med Jernnagler, to smaa Jernringe, et Stykke af en lille Bronzering og andre smaa Metalfragmenter. Midt i Pletten laa Skaar af to forbrændte Hankekar, det ene af dem afbildet i Fig. 14. Nr. 28. Høiden 1,35 M. Der fandtes to store Kulpletter over hinanden med brændte Ben og Skaar, i den ene tillige et lille Stykke af en Benkam, samt 5 smaa Kullag af forskjellig Størrelse, 0,25—0,60 M. brede, i de to af dem nogle Lerkarskaar. Nr. 38. Høiden 1 M. I Toppen en Sten, 0,40 M. lang. Ved Bunden et Brandlag, c. 1 M. bredt og indtil 0,10 M. tykt, hvori brændte Ben, Skaar af et af de sædvanlige Hankekar og

Jernnagler til en Benkam. Midt i Laget et stort Lerkar med brændte Ben. Nr. 40. Høiden 1,50 M. Midt i Overdelen laa en Topsten, 0,55 M. lang. Paa Bunden et Kullag, $1,10 \times 2$ M. bredt og indtil 0,10 M. tykt. Omtrent midt heri et Lerkar ganske som Fig. 16, men 0,25 M. høit, med Mundingen ragende op over Kullet. Det var halvt fyldt med ufuldstændig brændte Knogler, mellem hvilke laa to smaa Stykker af en Benkam og en Gjenstand af Jern, der næppe hidtil er fremkommen, Fig. 17: et smalt Baand, der er sammenbøiet til en flad Bøile, og Enderne atter tilbagebøiede. Dette

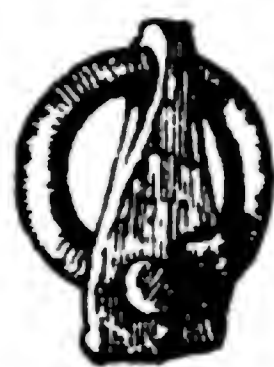
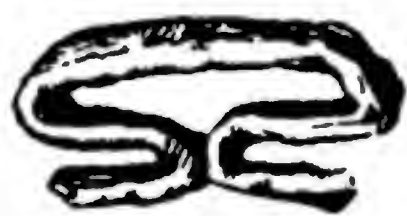

Fig. 17—18. $\frac{3}{4}$. Nagle. De to Par Bøiler og Ringe maa have hørt til et Rem- eller Snøreapparat ved Klæd-

ningen. En mindre Kulplet, der stødte op til den først omtalte, $0,55 \times 0,90$ M. bred, indeholdt brændte Ben og Skaar af et Hankekar. Halvt oppe i Høien fandtes endnu en Kulplet, $2,30 \times 0,40$ M. stor, hvori brændte Ben og en lille Smule Bronze. Af de lavere Høie hævede Nr. 12 sig kun 0,50 M.; en Midtsten synlig i Overfladen og Fodkreds i Lighed med Fig. 12. To Kulpletter med brændte Ben, forbrændte Skaar af smaa Kar, samt et Stykke af en Benkam. Nr. 19. Høiden 0,70 M.; om Foden en Stenkreds, se Fig. 12. Omtrent midt paa Bunden fandtes en rundagtig, kulholdig Plet, 1 M. bred og 0,05—0,10 M. tyk. Heri de foran nævnte Dele af et Hægtespænde, samt to Jernnagler til en Benkam. Tæt udenfor en af Fodkredsens Sten stod et af de tykvæggede Kar med brændte Ben, kun 0,15 M. høit, omgivet af en Kulplet, 0,60 M. stor; heri fandtes en Jernnagle. Nr. 46. Høiden 0,65 M.; hverken Topsten eller Fodkreds. Ved Bunden et Kullag

11 10 11

med brændte Ben, $1,10 \times 2,45$ M. stort, hvori et lille Stykke af en Benkam, 27 Glasperler, de fleste mere eller mindre smeltede, noget Sølv mest smeltet i Draabeform og Skaar af et tyndvægget Lerkar.

Paa Pladsen ved Donbæk findes der et mærkeligt Sammenhæng fra den nærmeste Tid f. Chr. indtil ned imod Vikingetiden, en Række, som ellers ikke kan paavises paa nogen Gravplads, og det med den vel kjendte, mærkelige Omskiften i Gravskik: Urnen med brændte Ben i den førromerske Tid, Gravudstyret fra den romerske Periode med de mange Lerkar ved ubrændt Lig, den store, stenbyggede Grav ligeledes med ubrændt Lig og et kostbart Udstyr fra Folkevandringstiden, hvorefter endnu: Urnen med brændte Ben i et Baallag fra den efterromerske Tid og sluttelig grænsende op til Vikingetiden det spredte Baallag under den ganske ringe Jordhøining. De enkelte Led i dette Forløb ville nedenfor oftere træde frem. Her vende vi os først til en Gravplads, der ligesom fortsætter Donbæk-Gravene, idet den gaaer ned til Vikingetidens Slutning.

Det er noget dybere inde i Landet, i Torslev Sogn, paa Ris Fattiggaards Jord snart Syd for Kirken. Paa jævn Flade laa over 100 Høie i en samlet Gruppe, hvori dog Opdyrkingen allerede havde gjort Indsnit. Liggende tæt ved hinanden, nogle større, de fleste ganske lave, kun 0,20—50 M. høie, runde eller aflange og ofte stenomsatte gjorde disse Høie et lignende Indtryk som Donbæk-Gravpladsen. Men ogsaa trekantede Høie fandtes her, eller rettere formede som en treoddet Stjerne. I Billedet Fig. 19 ses forrest en af disse eendommelige Høie udgravet til Grunden, men den dog ufuldstændige Stenrække langs Foden endnu bevaret; bagved ligger Høi ved Høi, dog kun de større trædende frem i Billedet, men ikke de lave, som ligge imellem dem. Et Kort over Gravpladsen og nærmere Enkeltheder ere allerede fremkomne¹. I Almindelighed er Gravskikken som ved de

¹ Carl Neergaard i Aarb. f. nord. Oldk. 1892, S. 331.

yngste Grave paa Pladsen ved Donbæk: paa Høiens Bund findes et Lag af Kul og spredtliggende, brændte Ben samt andre Rester fra Ligbaalet. Ofte forekom større og mindre Søm og Klinknagler, der have været fæstede i indtil 3 Cm. tykt Træ — altsaa vel en Kiste eller andet Tilbehør ved Gravlæggelsen; men ogsaa mange fine og smaa Jernnagler, Kramper og Bærehanke, der maa have hørt til Træskrin.

Fig. 19.

Glasperler fandtes særdeles ofte og 9 Gange en Tensten af brændt Ler, stedse af Vikingetidens eiendommelige, koniske Form¹. Kun to af de ialt 102 undersøgte Høie kunne med Sikkerhed siges at have optaget Mænd. Disse Høie hørte til de større, 1,50 og 2 M. høie. Det ene Sted var Gravgodset en lang Kniv, en Hvæssesten og et Rembeslag af Bronze, samt en meget lang Spydspids; i den anden Høi fandtes en tilsvarende Kniv og en Jernøxe af Vikingetidens Form. Saa-danne Knive fandtes ikke andetsteds, medens der i disse Grave ikke forekom Lerkar, hvad der ellers var almindeligt. Oftest fandtes dog kun Skaar af et enkelt større, tykvægget Kar, kun i faa Tilfælde saa mange, at Karret har kunnet sammensættes. Alle ses dog at have været af samme Form, se Fig. 20: uden Fod, med rund Bund, hvorfra Siden løber glat op, uden Øre, indtil den lige afskaarne, oftest svagt indbøiede Mundingsrand, atter en ægte Vikingetidsform, der tydelig

¹ Ordning Nr. 613.

skiller sig fra Donbæk-Karrene. Høiden er indtil 17 Cm. Samme Tid angive de faatallige Smykker af Bronze. Af nogle store skaalformede Spænder af sen Form fandtes kun smaa Brudstykker. Bedre bevaret er Pladenaalen Fig. 21 og Spændet Fig. 22, der i Et og Alt svarer til et Stykke fra

Fig. 20. 1/4.

Nordhordlands Kyst, Lindaas Præstegjæld i Norge¹. Et Remspænde og et Brudstykke af et ligearmet Spænde ere ornamenterede i samme Stil, som kjendes fra mange norske Fund. Fuldstændig bevaret er Spændet Fig. 23 af samme

Fig. 21—22. 3/4.

aflange Form som andre i Danmark fundne Stykker. De to Rækker raat udførte Dyrehoveder mellem Lister og vendte i modsat Retning findes derimod ganske tilsvarende paa to i Norge fundne Sværdhjalter²; der er ikke nogen Tvivl om, at disse særegne Spænder have faaet deres Form ved en Efterligning af et saadant Sværdhjaltes Side.

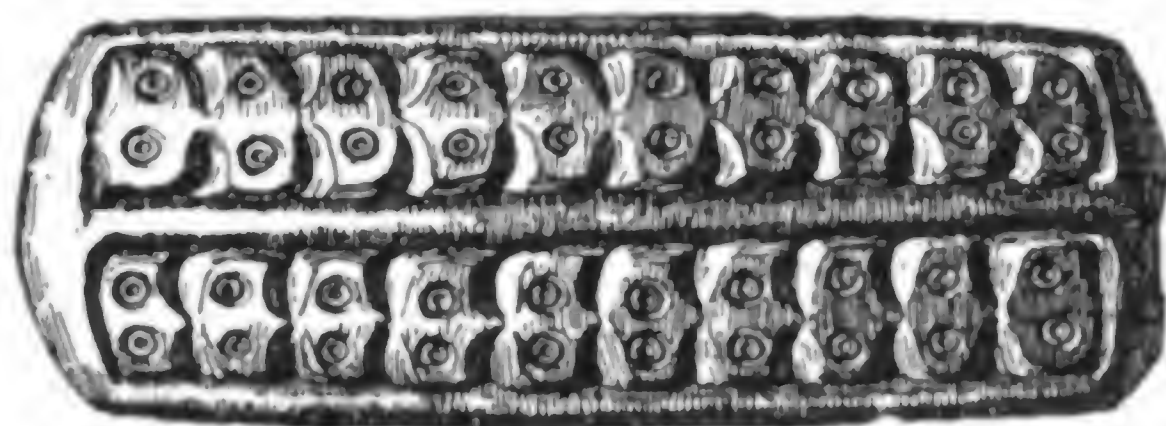
Der forekom dog paa denne Plads nogle faa Grave fra

¹ Aarsberet. fra Foreningen t. norske Fortidsm. Bevaring. 1890, Pl. 4.

² Lorange, Norske Oldsager 1876, S. 143. Aarsberetning fra Foreningen til norske Fortidsmind. Bevaring. 1891, S. 95 og Pl. 2, Fig. 8.

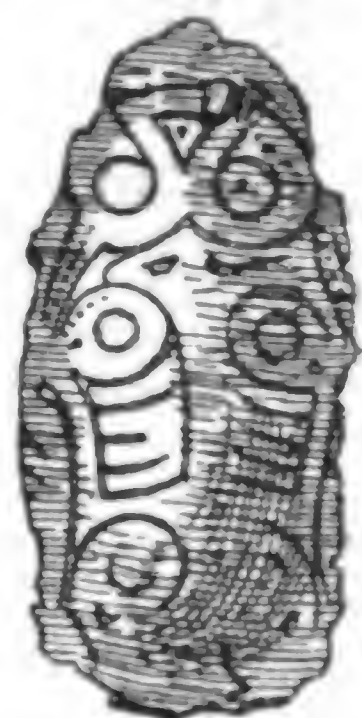

en ældre Tid. Navnlig fandtes i en Høj paa 1 M., i et Bundlag med brændte Ben, foruden Glasperler og Jernsøm det mærkelige, i Fig. 24 gjengivne Bronzespænde. Det er slidt

Fig. 23. ³/₄.

og medtaget af Ligbaalet; ved Randen er dog kun meget lidt afbrudt, saaledes at Fremstillingen er forstaaelig i det væsentlige. Den svagt hvælvede Flade viser et firføddet Dyr, set

fra Ryggen: til hver Side de to Laarpartier, hvorfra Benene ere rettede fremefter; indenfor Ribbenene; forrest de to Øjne, medens Snudepartiet er forstyrret ved Rusten af en Jernnagle, der er indsat ved en Reparation, for at fæstne Naaleskeden paa Bagsiden af Pladen. Under den modsatte Ende findes et Hængsel til Hovedet af Naalen, der har været af Jern. Dette Stykke ligner særdeles meget et dyreformet Spænde fra Bornholm, der hidtil har været det eneste, som viser det første Grundlag for de store skaalformede Spænder, der i Vikingetiden naa mere end den tredobbelte Størrelse. De smaa Spænder tilhøre den forudgaaende Tid. Ris Gravpladsen er da i sit ældste Parti samtidig med Donbæk Gravene, men henhører iøvrigt helt under Vikingetiden.

Fig. 24. ³/₄.

19. Midtpunkt for Handel og Skibsfart. Guldfund.

Til den Oversigt, som de to Gravpladser give over hele Bevægelsen gennem Jernalderen, fra de nærmeste Aarhundreder f. Chr. til omkring Aar 1000 eft. Chr., føies her en Redegjørelse for Fundene fra det samme Tidsforløb i en enkelt, begrænset Egn. Paa det saaledes beredte Grundlag vil der kunne dømmes sikrere om de almindelige Kultur- og Bebyggelsesforhold i Vendsyssel, hvad der er Maalet for disse Undersøgelser.

Det er Frederikshavnsegnen, som skal betragtes, ikke blot fordi vi her finde rigere og fyldigere, men fordelte paa mange Punkter, de samme Træk, som foran nævntes ved de to Gravpladser, men navnlig fordi det Kultur-Midtpunkt, som vi allerede i Stenalderen fandt i det nordøstlige Vendsyssel, og som atter i Bronzealderen saaes at ligge her i Kystegnen, nu i Jernalderen paa betydningsfuld Maade trækker sig sammen til denne Egn, eller nærmere betegnet om Bangsbo Aaens nedre Løb. Her er det, at den omtalte store Donbæk-Grav-

Fig. 25.

plads ligger, og det ses ikke rettere end, at der heromkring var en ganske mærkelig tæt Bebyggelse i Jernalderen.

Der bringes endog gjerne et Billede fra denne Plads; det er de stedlige Forhold og deres Betydning for Opfattelsen af Fundene og deres indbyrdes Sammenhæng, som skulde fremdrages i disse Studier. Fig. 25 viser et Parti af Gaardeier Niels Olsens Eiendom i Donbæk, Matr. Nr. 32 af Gjerum Sogn. Skraat nedad gennem Billedets Midte, mellem Kaalen og Rugen, fører en Afvandingsgrøft fra den bagvedliggende Kløft, der angives af de skraat nedad sammenløbende Trætoppe. Udfor Grøftens inderste Ende og skjult bag de forreste og yderste Træer ligger den største Høi i Donbæk-Gruppen, hvorfra det ældste, rige Fund med Guldarmringen. Indover og opover ligger Gravpladsen. I Rugmarken midt i Billedet ses en fin, mørkere Stribe, der trækker sig tilhøire for Grænsen mellem Rugen og Kaalen. Her bleve de Husrester frem-

dragne, som skulle omtales i det følgende Afsnit. Atter nedenfor i Billedet, under den gode Sæd, som staaer paa denne Side af en Vei, der løber langs Kaalmarken og ses som en mørk

Fig. 26.

Stribe tværs gennem Sæden, er der fremdraget en Grav fra Jernalderen. Atter 50—100 M. længere foran har Bangsbo Aaen sit nuværende Leie.

Bopladsen maa høre sammen med de Grave, der ligge saa nær til begge Sider, dels oppe paa Bakken, dels hernede under flad, lavtliggende Jord. Det var en stensat Grav fra den romerske Tid, som fandtes her, og af de vendsysselske Lerkargraves almindelige Form: aflang firkantet, 1,90 M.

lang og 1,20 M. bred, med øst-vestlig Længderetning og 1 M. dyb under Overfladen. Ved Bunden fandtes, som det ses af Fig. 26, nær Væggen en Krukke med smal Hals og ved den to Skaale med Hank, fremdeles en Jernkniv og det lille i Fig. 27 gjengivne, ufuldstændig bevarede Kar af rødligt Ler og flygtig ornamenteret¹. Det er et af disse meget eiendommelige Kar, som undertiden fremkomme i de vendsysselske Grave, og som vise, at man ikke blot holdt sig til de fastslaaede

Fig. 27. ²/₃.

Former, der nu kjendes i saa mange Exemplarer, men ogsaa forsøgte sig paa nye Opgaver. Karret er ovalt, med en snæver Aabning af samme Form. Til begge Sider af Aabningen findes et eiendommeligt Dyrehoved, man skulde sige et Fuglehoved; Øinene ere tydelig angivne. Det er det samme Fuglehoved, som kjendes fra andre samtidige Sager², det eneste, som overhovedet haves af figurlig Fremstilling fra denne Tid. Saa paafaldende enlig viser det sig forud for den Tid, da Dyre-ornamentiken begyndte at forme sig i Folkevandringstiden. Det maa dog vistnok være saa, at disse ornamentale Hoveder ere en Arv fra den sene Bronzealders Fuglehoveder³; der er

¹ Nr. C 13372. ² Bøilenaale, Aarbøger 1874, S. 337; Lerkar og Bronzekrog, se anf. St. 1880, S. 217, Fig. 20; S. 218, Fig. 23.

³ Jvfr. anf. St. 1880, S. 225.

nu i den romerske Periode paavist anden saadan Overlevering fra Bronzealderen¹.

Endnu paa et andet Sted under samme Eiendom, nemlig oppe paa Høiderne, ligeoverfor den store Gravplads og hinsides den omtalte Kløft, er der aabnet to stensatte Lerkargrave fra romersk Tid². Gaaer man derefter mod Nordvest, c. 350 M. fra Gravpladsen op over Bakken, træffer man de nu fuldstændig opgravede »Sebbehøie«, hvori der 1854 blev fremgravet en romersk Bronzekjedel med brændte Ben³. Atter et lille Stykke mod Nordvest, bestandig i Gjerum Sogn, ved Nørre Rævdal, ligger den meget forstyrrede »Bjerghøi«, hvori der endnu ses Rester af tre store, stensatte Jernalders Grave. I hver af dem er der fundet en Guldfingerring, i de to Grave tillige Sølvsmykker samt Lerkar⁴. I samme Afstand videre mod Nordvest er der i en nu sløifet Høi under Vanggaard, ved Frederikshavn—Aasted Veien, optaget et stort Sæt Lerkar og andet i et stensat Gravkammer⁵. Atter fra Gjerumgaard foreligger et lignende Fund⁶. Alle de anførte Grave hidrøre fra de første Aarhundreder eft. Chr.

Vender man sig atter udimod Kysten, til Flade Sogn, saa træffes her den Grusgrav tæt ved Bangsbo Mølle, nu tilhørende Frederikshavns Kommune, hvori der i 1844 fremgravedes to Guldarmringe fra Folkevandringstiden til Værdi: 692 Kr.⁷. Ikke langt herfra, paa lavtliggende Jord ved Bangsbostrand under Pikkerbakken, er der fundet en Spiralfingerring af Guld⁸. Paa Bangsbo Jord er der umiddelbart øst for Fylleled Skov, paa det lavere Terrain under Flade Bakker — hævet Strandbund — afdækket en Række Grave dels med brændt, dels med ubrændt Lig fra den romerske Periode⁹.

En fredlyst Gravhøi strax nord herfor kan efter dens Beliggenhed, lavt under Bakkerne, med Sikkerhed henføres til

¹ Se Nord. Fortidsm. II, S. 26.

² Nr. C 12531.

³ Nr. 14091. Se Annaler for nord. Oldkynd. 1860, S. 49.

⁴ Aarb. f. nord. Oldkynd. 1892, S. 256.

⁵ Anf. St. 1892, S. 256.

⁶ Anf. St. 1881, S. 126.

⁷ Nr. 7946.

⁸ Nr. 17261.

⁹ Nr. C 14395.

Jernalderen. Videre mod Nord er der ved det nærliggende Kjøbstrup truffet en stensat Jernaldersgrav, og en Række Findesteder kunne nævnes ved Vester Flade, nær vestlig for Frederikshavn. Under Flade Vestergaard, paa ganske flad og lav Jord er der fremdraget et indholdsrigt Bopladsfund væsentlig fra den romerske Tid, men rækkende tilbage til Tiden f. Chr.¹. Der maa her have været en stor Bosættelse, idet det angaves, at der før Museets Undersøgelse var bortkjørt saamange Skaar, at de læssede paa Vogn vilde have udgjort et Par Læs. Umiddelbart herved er der ikke fremkommet Grave, men paa flere Steder deromkring. Paa Eiendommen Matr. Nr. 13 er der aabnet en stenbygget Jernalders Grav af sædvanlig Art, hvori et stort Sæt Lerkar

Fig. 28. $\frac{1}{3}$.

af den romerske Tids Former, lidt Sølv o. a.². En lignende Grav er truffen paa en Parcel af Matr. Nr. 5 a; men heri fandtes to Lerkar af Folkevandringstidens Former, se Fig. 28, samt en Fingerring af Guld og en Jernkniv³. Endnu tre andre stensatte Grave ved Vester Flade have indeholdt Sæt af Lerkar⁴. En Guldbracteate blev, efter Sigende sammen med andre Kostbarheder, i 1827 fundet paa Flade Bys Fællede sydvest for Abholm⁵. Nær herved fremdroges en Sølvbarre⁶, 12 Cm. lang, i Forbindelse med et lignende Stykke.

Vi have ved denne Opregning af Fund holdt os til en lille, sammenstødende Del af Flade og Gjerum Sogne, idet vi ikke

¹ Aarb. f. nord. Oldk. 1906, S. 167.² Aarb. f. nord. Oldk. 1892, S. 254.³ Nr. C 14193.⁴ Fundene opbevares i Vendsyssel Museum.⁵ Atlas for nord. Oldkynd. Nr. 178; Annaler 1855, S. 327.⁶ Nr. MDCCLVI.

have fjærnet os mere end en halv Mils Vei fra Kysten og til begge Sider af Bangsbo Aaens Udløb. Naar der paa en saa lille Strækning træffes en Snes Steder, hvor der er fundet Grave eller er gjort betydeligere Fund fra alle Jernalderens Afsnit, og naar der paa Halvdelen af disse Steder er fundet Guld eller Sølv til Værdi af over 1200 Kr., da kan det ikke være andet end, at denne Strækning har været ualmindelig tæt beboet og har havt en særlig Betydning. Efter det foran i Afsnit 16 anførte maa dette antages at være begrundet paa Skibsfart. Fundene synes at vise, at der her i det første Aartusinde efter Chr. har været et vigtigt Støttepunkt for Seiladsen rundt om Skagen, saaledes som Forholdet er endnu i vor Tid.

En vis Bekræftelse af denne Forestilling om de østlige Kystegnes og Skibsfartens Betydning faaer man ved at gjen-nemgaa samtlige de Fund af Jernalders Guld og Sølv, som foreligge fra hele Hjørring Amt. Det ses nemlig, at mere værdifulde Fund alene ere fremkomne ved Kysterne. I 1872 fandtes i Dronninglund Sogn ved at grave Skudtørv udenfor Rimmen midtveis mellem Asaa og Gjæraa og c. 1400 M. fra Kattegat, en af de største og prægtigste Halsringe af Guld, der overhovedet kjendes¹; dens Værdi er 1328 Kr. Noget sydligere i samme Sogn fremkom Aaret efter paa den flade og sandede Mark strax nordøst for Nørkjær, c. 1200 M. fra Strandkanten, en Armring af Guld, af samme Hovedart som de to ovenfor omtalte Ringe fra Bangsbo; den har en Værdi af 610 Kr.² Den største og skønneste Guldring, som overhovedet kjendes fra Danmark, til Værdi 2492 Kr., er fundet ved Øland under Hvetbo Herred i Limfjorden³. Intet af disse tre Stykker kan være tabt; de maa være skjulte af den nærboende Eier. I Sammenligning hermed er Alt, hvad der ellers haves fra Hjørring Amt, kun Smaasager; de fire kostbareste Stykker naa op til en Værdi af mellem 70 og 90 Kr. Men Fundenes

¹ Afbildet i Aarb. f. nord. Oldkynd. 1900, S. 141.   ² Nr. C 1507.

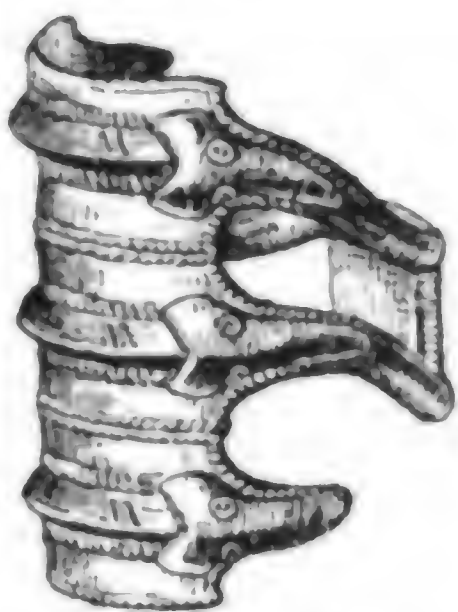
³ Afbildet i Ordning af Danmarks Oldsager, II, 562.

Antal er stort; der er fremkommet Guld eller Sølv paa 50 Steder. Fra Grave ere 4 Sølvnaale og 3 Guldperler. Uden Forbindelse med Grave ere Hængesmykker af Guld, »Guldbracteater«, fremkomne paa 3 Steder. Tre Smaastykker af Guld kunne antages at være tabte. Hovedmassen udgjøres af Fingerringe af Guld og nogle faa af Sølv, ialt 35, mange af dem optagne i Grave og de øvrige sikkert for største Delen hidrørende fra forstyrrede Grave. Dog vides ingen af de mere værdifulde at have været Udstyr for den Døde; de ere fremkomne ved Markarbeide eller ligesom flere af de tarveligere

Fig. 29. $\frac{3}{4}$.

Fra Vester Rugtved.

Fig. 30. $\frac{3}{4}$.

Fra Vreilev Sogn.

Fig. 31. $\frac{3}{4}$ .Fig. 32. $\frac{3}{4}$.

Fra Albæk Sogn.

Ringe ved Tørvegravning. Disse talrige Ringe afgive et Vidnesbyrd om, hvor almindeligt det var fra den førromerske Tid indtil Folkevandringstiden at bære en Fingerring, vistnok en Ægteskabsring, omend det ikke er muligt at føre et egentligt Bevis herfor. Det samme var Tilfældet overalt i Danmark, og fra Hjørring Amt foreligge næsten alle de ellers kjendte Hovedformer, oftest vel kun tarvelige Stykker, bestaaende af en sammenbøiet Traad eller Stang eller af et glat Baand, men undertiden smukt forarbejdede og værdifulde som de under Fig. 29—32 for første Gang afbildede Ringe. Først den sluttede, glatte Ring, massiv og med hvælvet Udside, der bares i den romerske og førromerske Tid. Den kostbareste af denne Art hører til et Gravfund fra Vester Rugtved i Understed Sogn; Værdien er 46 Kr.¹. Dernæst Folkevandringstidens store Fingerringe med tre Dyrehoveder til hver Side;

¹ Nr. C 113.

der haves af denne Art 3 Ringe fra Hjørring Amt¹, til Værdi 74, 75 og 87 Kr. Det største og smukkeste Exemplar, som kjendes, af den brede, udvendig riflede Fingerring er fra Jetsmark Sogn; Værdien 70 Kr.². Endelig Fingerringen med en indsat Karneol, efter romersk Forbillede: en saadan er funden ved Holbæk Mølle i Albæk Sogn; Ringen er meget slidt, Værdien: 43 Kr.³. Det er alle de kostbarere Stykker, som her ere nævnte; føies til dem alt det ringere Guld og Sølv fra hele Hjørring Amt, bliver den samlede Værdi kun 894 Kr. mod den Guldmasse: 5550 Kr., som de 6 store Ringe fra Kyststrækningen indeholde. Sammenlagte angive disse to Tal, hvad der ialt er fundet af Jernalders Guld og Sølv i Hjørring Amt.

20. Jordhuset, Løngang og Kjælderrum.

Medens der for Bronzealderens Vedkommende ikke kan paavises en eneste Boplads og end ikke Stedet for en eneste Bolig, har der foran i Afsnit 17 og 19 kunnet nævnes en Række Bopladsfund, som saadanne nylig have været omtalte⁴, med Kværnsten, Knusesten, de mærkelige saakaldte Ildbukke, der ere tydede som Altre til Offeret ved Husarnen, og dertil Potteskaar i overvældende Masse. Som disse ere ophobede i egentlige Affaldsdynger og Gruber og iøvrigt ere spredte over Pladsen, skulde det synes, at den Tids Folk ikke have havt andet at gjøre end at slaa Lerkar i Stykker. Forholdet er vel det, at Pottemageriet i en lang Periode, fra de nærmeste Aarhundreder f. Chr. indtil Midten af det første Aartusinde, blev særlig stærkt drevet; Lervarerne vare billige, det var Skik at have og bruge mange Lerkar, hvorfor ogsaa meget maatte gaa itu. Men den stærke Modsætning

¹ Nr. MCCCXCVIII, fundet 1825 i en Sandgrav ved Ørum Skole, Ørum Sogn; afbildet i Boye, Oplysende Fortegnelse S. 106, Nr. 646. Nr. C 8779, fundet 1896 ved Klæstrup, Jerslev Sogn. Nr. C 9162, fundet 1897 ved Rosmersholm, Vreilev Sogn. ² Nr. 7050. ³ Nr. 21250.

⁴ Aarb. f. nord. Oldkynd. 1906, Bopladsfundene, den romerske Tid.

til Bronzealderen siger dog vistnok ogsaa, at Bosættelsen nu var anderledes, at man boede mere samlet, og at Bostedet blev længere fastholdt. Det kan ofte af Lerkarskaarene ses, at man har opholdt sig paa samme Sted gennem Aarhundreder.

Der er truffet Brolægninger og Grundsten, men kun et enkelt Sted, paa den oftere nævnte Plads ved Kraghede (Afsnit 21), en fuldstændig og tydelig Hustomt. Paa en anden Plads, ved Donbæk, er der fremdraget stensatte Anlæg af hidtil ukjendt og ved første Syn høist gaadefuld Art. De skulle her kortelig beskrives, men med Angivelse af alle væsentlige Træk, der kunne bidrage til Forstaaelsen, der viser sig at være lige uventet og kulturhistorisk værdifuld¹.

Stedet ses i Billedet foran Fig. 25 og er der omtalt. Under noget skraanende Flade ned imod den Afvandingsgrøft, der løber skraat ned gennem Billedet, afdækkedes Stenbygningen Fig. 33, der var nedgravet i Undergrunden. Gennem Halvdelen af Længden, bagest i Billedet, naaede Stenene nær op til Overfladen, indtil 0,20 Cm., medens de mod den anden Ende laa dybere; der var indtil 1,90 M. Jord over dem. Den indre Bund viste en lignende Forskjel. Partiet bagest i Billedet ligger 1,50 M. høiere end den forreste Del. Oprindelig have Stenene dog vistnok overalt gaaet op til Overfladen. Bygningen har ligget paa en Skraaning, og Jorden er ved Pløiarbeidet bleven flyttet nedover. Det ses, at den ene Stenrække eller Væg, tilhøre, danner en nogenlunde lige Linie, medens den anden paa det midterste Stykke bøier stærkt udad; saaledes fremkommer paa Midten, hvad der skulde kaldes et Kammer; fra hver af dets Ender udgaaer en Gang. For det meste bestaa Væggene forneden af svære

¹ Efter udførlige Beretninger med Opmaalinger og mange Photographier fra Undersøgelserne, der foretoges fra 1906—9 af Inspektør Carl Neergaard og Assistent Hans Kjær. Det var Gaardeier Niels Olsen, som efterhaanden henledte Opmærksomheden paa Stederne, idet der ved Markarbeide var truffet paa Sten. Nr. C 13491, 13510, 14504.

og gjennemgaaende opreist staaende Sten, flere af dem udkløvede, og ovenfor af mindre, sammenpassede Sten. I Kammeret naaer Væggen en Høide af 1,30 M. og skraaner stærkt

Fig. 33.

udefter; ved Gangenes yderste Ende er Høiden kun 0,40 og 0,70 M.

Hele Anlægget var i ret Linie 8,30 M. langt. Den høiest liggende Gang, bagest i Billedet, havde en Længde af 3,30 M. med en Bredde af 0,70—0,80 M. Ved den indvendige Ende stod der 3 Sten (se Fig.), som dannede et Trin paa 0,45 M. ned til Kamret. Dette havde her sin største Bredde: 1,50 M., men spidsede til mod Gangen i den modsatte Ende; Længden var

c. 3 M. Den her udløbende Gang (forrest i Billedet) havde en Længde af 2 M. og en Bredde af kun 0,20—0,30 M.; men ligesom i Kamret skraanede Væggene udefter.

I det Indre, mellem Væggene, fandtes overalt leret Jord, af samme Beskaffenhed fra Overfladen indtil Bunden og overalt, høit oppe som dybere, indeholdende lidt opløst Kul, men kun enkelte og smaa Kulstykker, samt talrige spredtliggende Lerkarskaar; de forekom ogsaa foroven, i Pløielaget. Endelig fandtes i Fylden 15—20 enkeltvis liggende, større og mindre Sten, en Hvæssesten, et Par smaa Stykker af »Ildbukke«, Knusesten, sammenbrændte Klumper og opløste Dyretænder.

Fundet omfatter c. 1400 Lerkarskaar. Efterat der er anvendt saameget Arbeide paa Sammensætningen af dem, at det maa siges at være meget usandsynligt, at der ved større Tidsanvendelse vil kunne opnaaes sønderligt mere, er Resultatet kun blevet det, at 2 Kar ere blevne nogenlunde fuldstændige, medens der af 3 er samlet omtrent Halvdelen; de ere alle smaa. Af Øreskaar er der 27, de fleste kun smaa Brudstykker; af 111 Bundskaar ere kun 15 samlede af flere Stykker. De over 1000 Sideskaar ere for den overveiende Del meget smaa. Henhørende til Mundingsrandene foreligger der efter Sammensætningen Stykker af 104 forskellige Kar, deraf 30 større Stykker, mest sammensatte, 74 derimod ganske smaa; i 65 Tilfælde er der kun et enkelt Skaar af hvert Kar, forsaavidt dette lader sig afgjøre. Beregnet efter Mundingsrandene skulde der i denne Stensætning siges at have været Stykker af ialt 109 Lekar. Det hele ligner ganske et af de Bopladsfund fra den romerske Tid, hvori Skaarene ere stærkest itubrudte og Karrene mest ufuldstændige. Stykker af Kogekar, for en Del med paabrændt Skorpe, af grove Madkar og store Forraadskar ere som sædvanlig fremherskende.

Skraat for den omtalte Stenbygning laa, en halv Snes Meter fra den, en anden af samme Art, nogenlunde samme Længde, 7,70 M., og med samme Længderetning: Nordøst—Sydvest. Ogsaa denne var nedgravet i Undergrunden; men

de øverste Sten laa alle i samme Dybde, lige under Pløielaget, høist 1 Fod dybt. Der kan altsaa være fjærnet Sten,

Fig. 34.

og enkelte saaes at være forskubbede. Som Fig. 34 viser, vare Gangene af ulige Længde, den ene, bagest i Billedet, 3,15 M., den forreste 0,80. Kamrets Længde var 3,50. Dette gik dybest ned, Væggene havde en Høide af 1,15 M.; Gangene skraanede opefter; den lange havde inderst en Dybde af 1 M., yderst af 0,50 M. Ved Grænsen mellem Kamret og

de to Gange laa i Bunden en flad Sten som en Tærskel. I Gangene skraanede Væggene kun svagt udad, Bundbredden 0,30—0,40 M.; derimod skraanede Væggene stærkt i Kamret, saaledes at Bredden i Midten og ved Bunden var 0,90, men foroven 1,60 M. Her fandtes der svære Sten, indtil $\frac{1}{2}$ M., der stode paa Enden, medens Stenene ellers gjennemgaaende var mindre og laa paa Fladen. I det Indre saaes overalt ensartet, leret Fyld, ingen Spor eller Mærker af Baal, men hist og her lidt Kul; en hovedstor eller mindre Sten fremkom af og til. Der optoges nogle Knusesten og større Dele af nogle Smaakar, samt fra Overfladen indtil Bunden samlede eller spredt en Mængde Lerkarskaar, tilsammen 1266.

Efterat Alt er blevet saavidt muligt sammensat, foreligger følgende. Af 2 store Kar er c. $\frac{3}{4}$ bevaret, af 6 mindre findes $\frac{1}{4}$ — $\frac{3}{4}$, og 2 smaa Kar ere næsten fuldstændige. Af 5 Kar findes en større Flage, af 6 et lille Parti. Af Bunde ere 5 mere eller mindre fuldstændige; derhos findes 60 smaa Brudstykker. Af Mundingsrande foreligge 40 større og 80 mindre Brudstykker, af Ører 6 hele og 16 Smaastykker. Hertil komme 758 for største Delen smaa Skaar, der ikke have kunnet bringes i Forbindelse med andre Stykker. To smaa Fragmenter ere af særlig Form, vistnok Dele af en »Ildbuk«. Med større Nøiagtighed at angive, hvormange Kar der ere repræsenterede, er ikke muligt. Efter Mundingsrandene, der give det bedste Grundlag for en Optælling, maa det blive henved 150, men i hvert Fald langt over 100. Det har næsten alt været almindelige Huskar; fastbrændte Madrester ses paa flere af Bundene. Karrene skulde antages at hidrøre fra den senere Del af den romerske Periode og fra Folkevandringstiden.

Ikke langt fra de to omtalte Stengange afdækkedes en tredie af samme Art; gennem hele Længden naaede Stenene op til Pløielaget. Billedet Fig. 35 viser en regelmæssig bygget Gang med en Længde fra Ende til anden af 5,65 M. og en Bredde af 0,50—0,75 M.; Retningen: Vestnordvest—Øst-

sydøst. I Væggen tilhøre ses Stenene liggende som fra først af, tæt og fast; tilvenstre ere de derimod en Del fortrykkede. Høiden i Gangen er forrest kun 0,35 M., længst tilbage 0,80 M., idet Bunden sænker sig indefter. For Enden — forrest i Billedet — ses Gangen afsluttet ved tværstillede Sten; dog

Fig. 35.

kan der jo godt have været Indgang her, idet Stenene kun ere 0,30 M. høie og saaledes kunne have dannet et Trin. Af Planen Fig. 36 ses det, at Gangen længst tilbage udgjør en Del af et noget større Rum, der fremkommer ved, at Væggen tilhøre paa dette Sted er trukken lidt udad, og tillige ved, at begge Væggene dreie skarpt om tilvenstre, fortsættende Gangen i en kort Arm. Paa Stedet for denne Omdreining maaler Rummet paa den ene Led 1,50 M., paa den anden Led 1 M.; det synes at svare til det bredere Midtparti i de to først omtalte Stensætninger; Forskjellen er kun, at hine

danne en lige Linie, medens der her er en Bøining under en ret Vinkel. Yderst er der, som Planen viser, en kort Indgang 0,40 M. bred; i Fig. 35 ses kun det øverste af Væggene i hele det ombøiede Parti tilvenstre. Ligeledes ses alene i Planen en udvendig, brøndagtig Tilbygning, der ikke staaer i Forbindelse med Gangens Indre. Den dannes af en Bue af Sten, liggende i 2—3 Lag og noget lavere end det nærmeste Parti af Stensætningen. Det indvendige Rum maaler 0,55—1 M. med en Dybde af 0,60 M.; om dets Betydning kan der end ikke gisnes.

Det Indre af hele den her beskrevne Bygning var fyldt med muldblandet Ler; selve Bunden viste det Ler, hvori Anlægget er nedgravet. Af Lerkarskaar fandtes c. 800 foruden en Del ganske smaa. Omtrent i Midten, naaende over Gangens Bredde og fra det øverste Lag ned til omtrent den halve Dybde, optoges samlet c. 250 Skaar, af hvilke de fleste ere indgaaede i det Fig. 37 afbildede, meget karakteristiske Kar, 0,56 M.

høit; nogle flere ses at høre dertil uden dog at kunne indføies i det. Det er tydeligt, at Karret ikke kan have været fuldstændigt, da det kom paa Plads; men meget har der ikke manglet. Af de øvrige Skaar fra dette Sted have c. 20 kunnet samles til Halvdelen af et mindre Kar. Henad Gangens lukkede Ende og foroven laa c. 60 Skaar, der næsten alle ere indgaaede i et stort Fad med rundt Hul i Bunden, ganske som det i Aarb. f. nord. Oldkynd. 1906, Side 209 af-

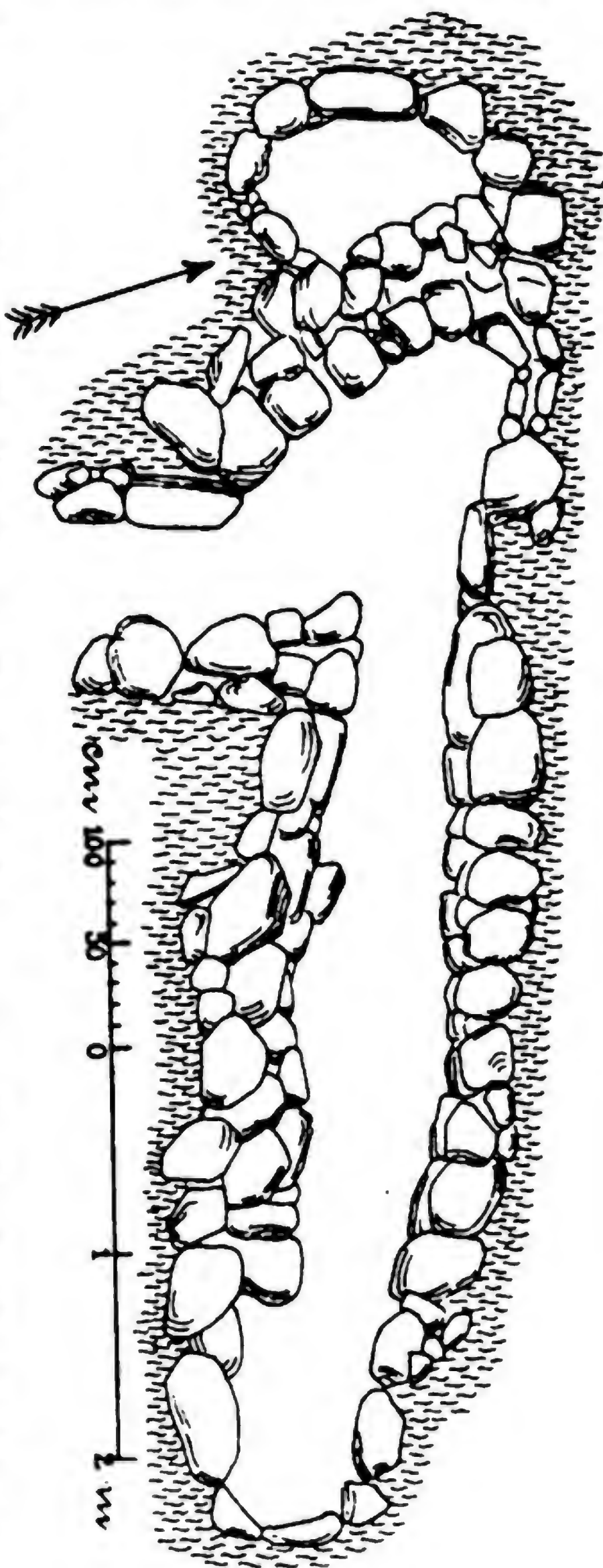

Fig. 36.

bildede; dog er kun Halvdelen tilstede. Iøvrigt laa Skaarene spredte overalt, baade foroven og forneden; faa Steder nogle flere sammen. Med al anvendt Arbeide har der kun kunnet sammensættes een Bund og tre Partier af Side eller Overdel af mindre Kar. Af mange Kar er der kun et enkelt lille Stykke. Beregnes Antallet efter de Mundingsrande, som ses at høre til forskellige Kar, bliver det c. 50; men det virkelige Tal er noget større, idet en Del Sideskaar skjønnes at høre til andre Kar. Spredt omkring baade foroven og forneden optoges fremdeles c. 100 forbrændte Lerklumper, større og mindre, som de ofte findes paa Bopladserne. De have sikkert hørt til Kliningen af Greneværket i Tag eller Væg; men sikre Aftryk af Grene findes ikke her, det er kun afslidte og i det Ydre smuldrede Klumper, der tilfældig ere faldne ned, derefter rødglødede i Arneilden og sluttelig skaffede bort med Affaldet. Udenfor Stensætningens nordvestre Ende fandtes c. 60 Skaar, hvoraf der har kunnet sammensættes det halve Bundparti af et stort, grovt Kar. Hvad Tiden angaaer, er det klart, at idetmindste noget gaaer tilbage til den førromerske Tid; ved to Fragmenter viser Yderfladen de samme vexlende, glatte og ru Baand, som kjendes fra et prægtigt, stort Kar i Kraghede-Fundet. Andet er utvivlsomt fra den romerske Tid; men noget synes at være yngre. Der findes en Del Skaar af fine Bordkar; Hovedmassen har dog hørt til grovere Madkar, og det i Fig. 37 afbildede er et af de store Forraadskar, som aldrig forekomme i Gravene.

Der er saa nøie gjort Rede for Lerkarrene, fordi de gjerne skulde give Oplysning om Stensætningerne. Først deres Tid. Karrene saaes at gaa tilbage til de nærmeste Aarhundreder f. Chr. og nedad i Tiden mulig at række noget ud over den romerske Tid. Ældre eller yngre kunne Stenbygningerne ikke antages at være, da der ikke fremkom noget, som peger enten længere frem eller tilbage. Men en indre Forbindelse mellem Bygning og Lekar er der ikke. Det er ikke Kar, som brugtes der paa Stedet, eller som efterlodes der for se-

nerc at gaa itu; dette ses af, at Skaarene fandtes spredt fra øverst til nederst i Fylden, ligesom Lerkarrene heller ikke have kunnet samles fuldstændig; de maa være gaaede itu andetsteds, og kun en lille Part er kommen herhen. Skaa-

Fig. 37. $\frac{1}{6}$.

rene og hvad der ellers fremkom i Fylden er ganske, som det findes i Affaldsgruber og Kulturlag paa Bopladserne. Stengangene maa være gaaede af Brug og ere faldne sammen. Overdækningen med hvad der tilfældig var af Affald er skredet ned i det Indre; ogsaa kunne Hullerne ligefrem være benyttede som Affaldsgruber, til at optage, hvad der skulde skaffes bort fra den omliggende Plads. Dette er sket

ved Slutningen af den Tid, hvorfra Skaarene hidrøre; videre kunne de desværre ikke oplyse.

For Stensætningernes Bestemmelse har man ikke andet at holde sig til end deres Bygning og Indretning og — hvad de ikke indeholde. Grave kunne de ikke være, idet der mangler et Gravindhold; ikke Ovne, f. Ex. til at brænde Lerkar i, idet der ingen Baalrester findes. Der kunde tænkes paa Fælder til at fange Dyr i; men forskjelligt taler herimod, navnlig Tærskelstenene. Men da en eller anden Indretning henhørende til Virksomheden og Livet ved Boligen? Ja, i den Retning maa det være; men af hvilken Art? Til Ly for mindre Husdyr have de ikke tjent. Saa kunde der tænkes paa en Gang ind til Boligen, der kan have ligget for Enden og høiere. Men der er jo alt i Stensætningen et lille Kammer; Anlægget synes at være et fuldstændigt Hele. Kun mangler der naturligvis en Dækning opadtil: Væggene kunne have været lidt høiere, og derover maa der have været en Overdækning af Greneværk og Græstørv. Saaledes betragtet bliver det et kjælderagtigt Rum eller en Gang. Man maa nu lægge Mærke til, at der er to Aabninger. De kunne vel have tjent til at udlufte og tørre Stengangen; men, ens som de ere, maa de dog betegnes som to Adgange, rigtignok saa trange, at man kun har kunnet krybe igjennem dem. Dybere inde er jo Rummet imidlertid ogsaa snævert, men dog ikke mere end, at man tilnøds har kunnet gaa, ligge og siddet i det, og stort nok til at tjene som Opbevaringsrum; Væggene skraane udad, og Overdækningen kan have givet noget mere Bredde. Tærskelsten og Trin tyde paa et Brugsrums; hertil kommer, at der var tre af disse Anlæg nær hverandre. For en Opbevaringskjælder var der vel Brug ved enhver af Boligerne paa Pladsen; den laa ved Siden af Huset, som hævede sig med Stolper og klinede Vægge — og umiddelbart ved Siden af, det angive Potteskaarene. Men hvorfor har dog denne Kjælder haft en Adgang i hver Ende, hvorfor er den formet som

en lang Gang — thi 8 M. er meget — og hvorfor ere disse Aabninger saa upraktisk snævre?

Naar Overveielserne ere komne til dette Punkt, vil man standse; thi det er jo Anlæg, som man meget godt kjender. De omtales af Valtýr Guðmundsson i hans Behandling af »Privatboligen paa Island i Sagatiden« paa følgende Maade. »Jordhuset fandtes vistnok ikke paa hver Gaard, men omtales dog meget hyppig. Det var dels en hemmelig, underjordisk Kjælder, som benyttedes til deri at skjule Venner og Nærpaarørende for fjendtlige Efterstræbelser, og som i dette Tilfælde var forsynet med de nødvendigste Bekvemmeligheder, dels en underjordisk Løngang, som stod i Forbindelse med et af Beboelseshusene og var bestemt for Husbonden, for at han i Tilfælde af et pludseligt Overfald, særlig ved Nattetid, derigjennem kunde slippe ud, naar alle andre Udgange vare spærrede af hans Fjender. Hyppigst udmundede denne Løngang med den ene Ende i Skaalen, og da i Reglen i Husbondens Sengekammer, hvor Aabningen var anbragt under selve Sengen, og Løngangens Tilværelse holdtes da hemmelig saavel for Fremmede som for alle Husets Beboere, saa at ingen vidste noget derom undtagen Husbonden og Hustruen og undertiden enkelte meget fortrolige Venner. Den anden Ende udmundede dels i et af Udhusene, dels ude paa Hjemmemarken bagved Beboelseshusene eller længere borte fra disse.«

Denne Redegjørelse forklarer i alle Enkeltheder de vendssyselske Stenganges Indretning og deres Beliggenhed paa Bopladsen; og dog ligger der jo maaske 1000 Aar imellem. Der burde saa at sige med dette store Spatium af Tid være langt større Forskjelle. Men det har der sikkert været i Anlæggets Udformning; kun den ledende Tanke, at der ved Boligen skulde være et hemmeligt, underjordisk Opbevarings- og midlertidigt Opholds-Rum, der i paakommende Tilfælde kunde tjene som Løngang, har været den samme. At dette har været fastholdt gjennem lange Tider, er ikke uforstaa-

ligt, naar det ses at have havt en vid Udbredelse i Norden tilbage til en Tid, der svarer til Donbæk-Bopladsens. I Skotland og paa Irland findes der underjordiske, stenbyggede Gange og Rum, der ogsaa gaa under Navn af »Jordhuse«, og som meget ligne de her omhandlede. Vel ere de oftere af langt betydeligere Størrelse og vidtløftig sammensatte af Kamre og Gange; men de findes ogsaa i samme ringe Størrelse og med ligesaa trange Adgange som de vendsysselske¹. De opfattes almindelig som hemmelige Opbevarings- og Opholdsrum hørende til Bygninger, der laa ovenfor, men nu oftest ere fuldstændig forsvundne.

Overensstemmelsen mellem de skotsk-irske og de islandske Anlæg kunde nu rigtignok udledes af Forbindelserne i Sagatiden. Saaledes kunde ogsaa den Tanke opkomme, at Jordhusene fra Donbæk ere meget sildigere, end Lerkarskaarene angive det, og at de kunne stamme fra Vikingetiden, skjøndt Fundet intet indeholder fra denne Tid. Der er imidlertid en Beretning, som paa det tydeligste angiver, at Jordhuset gaaer tilbage til en Tid, der ligger de ældste Efterladenskaber paa Donbæk-Pladsen meget nær, og det indenfor samme Kulturomraade i videre Forstand. Det er det velbekjendte Sted om Germanernes Huse, i Germania, 16. Ved Omtalen af Boligerne, og derfor — naturlig opfattet — som noget, der hører til dem, nævner Tacitus de underjordiske Rum, som almindelig indrettedes dels til Ly om Vinteren og Forraadskamre, idet de holdt sig lune, dels til Skjulested under fjendtlige Forhold. Havde Tacitus kunnet nærmere beskrive disse Anlæg, vilde det vistnok have passet paa de vendsysselske Jordhuse.

21. Kulturstilling og Historie.

Bestandig meget spredt og kun i ubetydelige Fund fremkom i Vendsyssel Sager fra Jernalderens første Afsnit, de nærmeste Aarhundreder f. Chr., da vort Land var inddraget

¹ Robert Munro, Prehistoric Scotland, Edinburgh 1899, S. 349.

under den almindelig keltiske Kultur hos Folkene i Vest-europa og nord for Alperne. Da blev der i 1905 og de paafølgende Aar fremgravet et Fund paa Kraghede i Øster-Brønderslev Sogn, som gav dette Afsnit et Indhold af stor Betydning. Det viser Lerkar, som hidtil ikke saaes hos os, men som kjendes andetsteds fra, og dertil de bedste, som ere fundne i Norden; de betegne et Høidepunkt i Forarbeidning, der staaer i skarpeste Modsætning til den senere Bronzealders ringe Arbeider, og i Sammenligning hvormed den paafølgende romerske Tids iøvrigt gode Fabrikation viser en Forringelse. Som med eet Slag synes det nye at være kommet, og hvorfra er det ikke vanskeligt at se, idet der er en nøie Tilknytning til Lervarerne i Norditalien og de omliggende, derfra paavirkede Lande. Det er Sydens Haandværk ført til Norden af Mænd, som have set og lært i fremmed Land og derefter ere vendte tilbage til Hjemstavnen. Den nye Fabrikation har her taget stort Omfang; lignende Kar som fra Kraghede ere fundne ved Flade, Donbæk og Sønder Badbjerg i Ulsted Sogn¹. Vægten ligger naturligvis herved paa, at det dreier sig om Lervarer, der ikke saaledes som Metalsager kunne være indførte eller gjorte efter indførte Forbilleder.

Archæologen staaer saaledes ikke længere ganske tomhændet overfor Historiens Beretning om Kimbrerne, der udvandrede fra den jyske Halvø for at naa frem til Italien og sluttelig bukke under for Romernes Vaaben i Norditalien Aar 101. Vel kan Kraghede-Fundet ikke bestemt tidsættes, men dets ældste Bestanddele naa mindst tilbage til denne Tid. Det maa siges, at de meget vel kunne skyldes Kimbrere, der ere vendte tilbage, og i hvert Fald maa Fabrikationen hidrøre fra Mænd, der i længere Tid have levet og lært i de sydlige Egne, hvor Kimbrerne optraadte². Hvad

¹ Aarb. f. nord. Oldkynd. 1892, S. 222.

² Den store Sølvkjedel fra Gundestrup og andre beslægtede Sager ere gallo-romersk prægede og senere end de ældste Bestanddele af

nærmere Underlag disse Udtalelser have, vil ses, naar Fundet snart foreligger udgivet.

Ved Kraghede-Fundet har ogsaa den romerske Periode i Vendsyssel, de første to til halvtredie Aarhundreder efter Chr., faaet et forstaaeligt Grundlag. Det er Lerkar, som danne Hovedbestanddelene i Fundene fra denne Tid; først nu kan det ses, at dette Pottemageri har sine hjemlige Forudsætninger i den forudgaaende Tid, hvor det dog i forskjellig Retning stod betydelig høiere. I det hele komme de vendsysselske Lerkar fra den romerske Tid ikke frem i første Række. De største Gravkar haves fra Randers og Aarhus Amter, de smukkeste forarbejdede fra Viborg-Holstebro Omraadet. Men ligesom i disse Egne havde Pottemageriet i Vendsyssel et selvstændigt Præg, og det blev drevet i stort Omfang.

Af de eiendommelig vendsysselske Former ere tidligere flere blevne afbildede¹, saaledes de helt igjennem rundt udbuede, næsten kugleformede Krukker, jvfr. Fig. 40, de opadtil smalle, nedadtil rundt udbuede, ægformede Kar, der i Fundene træde i Stedet for de nærmest flaskeformede Lerkar, jvfr. Fig. 45, og have havt samme Bestemmelse, fremdeles Bægrene, de smukt ornamenterede Kopper uden Fod og flere Særformer, jvfr. Fig. 27. En Række Former vender bestandig tilbage med de samme Eiendommeligheder, saaledes Hankekarret Fig. 46 ndfr. med en vis Bøining af Siden og med omtrent samme Forhold mellem Høiden og Bredden foroven og forneden, oftest smukt forarbejdet, med glat, jævnlige sort Overflade og fint ornamenteret. Sammen med eet eller to af disse Hankekar forekommer ofte et Kar som Fig. 47 ndfr., noget høiere, med et andet Forhold mellem Bund- og Mundingsbredden, af rødligt Ler, grovt for-

Kraghede-Fundet. De kunne ikke føres tilbage til Kimbrernes Tid, men ere at opfatte som Udtryk for blivende Forbindelser med Gallien ad de Veie, som vare blevne bekjendte ved Kimbrernes Tog. Se Nordiske Fortidsminder, I, og Jul. Wulf, Kimbrertoget, i Smaaskrifter, udgivne af Selskabet for germansk Filologi, Nr. 14.

¹ Aarb. 1875, Pl. 3 flg.; 1892, S. 256 flg.

met og tarvelig ornamenteret. Disse og andre Former bleve naturligvis saaledes fastholdte og gjentagne, fordi enhver af dem havde sin særlige Anvendelse, ligesom vi have flade og dybe Tallerkener, Assietter, Kander o. s. v., hvert Slags til sin

Fig. 38. $\frac{1}{4}$.

Brug. Det er ikke langt fra, at Bordstellet var ligesaa rigt, som det er nutildags omkring i Vendsyssel; men dertil var det stedlig præget. Fig. 38 viser det vendsysselske Fad med bred Bund og skraanende Side, meget forskjelligt fra Fadene

Fig. 39. $\frac{1}{4}$.

i Randers og Aarhus Amter, med smal Bund og hvælvet eller sveiet Side. Af og til bringe Undersøgelserne ganske nye Former som Karret Fig. 39, med to Ører anbragte nederst ved Bunden¹ — det ene nu afbrudt. Der er her Negleindtryk langs Omkredsen og krydsvis hen over Fladen, hvad der

¹ Brudstykker af lignende Kar foreligge i det foran, Afsnit 17, omtalte Bopladsfund fra Em; nogle af disse have dog en stor, rund Udskjæring midt i Fladen.

ligesom Ørernes Plads kunde tyde paa, at det er et Laag og ikke en Skaal. Imidlertid fandtes Karret staaende paa sin Bund, som det her er afbildet, paa den nedenfor omtalte Plads ved Fylleled; desforuden indeholdt Graven 3 Hankekar. Muligt er det, at Skaalen med de to Ører har været Laag til et af dem, men at det er taget af, forat Maaltidet kunde være umiddelbart tilgængeligt for den Døde; der er

Fig. 40. $\frac{1}{5}$.

andetsteds iagttaget Forhold, som vise, at der blev taget saadanne Hensyn¹.

Som de grove Husholdningskar fremkomme paa de foran omtalte Bopladser, saaledes Bordkarrene fortrinsvis fra Gravene, hvor de hørte til Opdækningen for den Døde, og dette baade,

naar Liget brændtes, og naar det blev nedlagt ubrændt. Det i Fig. 40 afbildede Kar, der er sammensat af mange Skaar, er med brændte Ben og sammen med Dele af andre Kar, en Jernkniv og Bøilenaalen ndfr. Fig. 43 opgravet ved Øster Vraa Skovhus i Torslev Sogn². Med den fladt udfaldende Mundingsrand og de fint punkterede, vinkellagte Baand er dette Kar et godt Exempel paa en af de ældste Former; nedenfor er der i Fig. 45 vist et Sæt yngre Kar, fra en Grav med ubrændt Lig. Sikkerheden for, at dette Tidsforhold er rigtig angivet, bringe Bøilenaalene, hvorefter videre nedenfor. Men vistnok var Ligbrændingen ikke indskrænket alene til den ældste Tid; kun mangler der endnu tilstrækkelig bevisende Fund. Paa Gravpladsen ved Fylleled, hvor de fleste

¹ Nord. Fortidsminder, II, S. 6.

² Nr. C 13566.

Grave indesluttede ubrændt Lig, og hvor Karrene vare af yngre Art, ligesom der ogsaa forekom Grave fra det paafølgende Tidsrum, fandtes der tillige en Urne fra romersk Tid med brændte Ben, omkring hvilken der laa en Hob af større og mindre Lerkar, søndrede og halvt forbrændte paa Ligbaalet. Det vil sikkert vise sig, at Ligbrænding er foretagen gennem hele Perioden, men særdeles sjælden. Naar denne Gravskik atter i den efterromerske Tid bliver almindelig, som dette foran er set paa Gravpladserne ved Donbæk og Ris, saa maa der i disse Svingninger næppe søges en dybere Betydning; periodisk fandtes blot den ene eller den anden Fremgangsmaade mest tiltalende.

Naar Liget i den romerske Periode nedlagdes ubrændt, benyttedes sjældnere en Jordgrav uden Stensætning, som paa den nysnævnte Plads ved Fylleled, ofte derimod et stenbygget Kammer, der var indrettet under Jordfladen. En dækkende Høi kan findes, men da meget lav, indtil 1 M.; at Graven ligger i en større Høi, er en sjælden Undtagelse. I Reglen findes der flere Grave meget nær sammen; de maa hidrøre fra en enkelt Husstand. Store, fælles Gravpladser, som de forekomme sydligere paa Halvøen, kjendes derimod ikke i Vendsyssel fra den romerske Tid. Gravene vise sig allerede tæt under Jordfladen. Dækket kan være dannet af store, fladt liggende Sten eller af mange mindre, de underste raggende noget ud over Gravrummet og de følgende noget mere, saaledes at der dannes et Tag, hvori Mellemmummene ere omhyggelig udfyldte med mindre Sten. Fig. 41 viser en saaledes overdækket Grav ved Stenmark, Hune Sogn. Har Dækket holdt, findes der kun fin Jord nedskreden i det Indre, og Udstyret for den Døde er da velbevaret. Dækket kan imidlertid være af anden Art, som det ses af Fig. 42, der viser en Grav ved Saxager, Vreilev Sogn, liggende fuldt afdækket c. 30 Cm. under Jordfladen. Yderst ses de store Sten, der ligge øverst i Gravens Sider. Indenfor findes en Dyng Smaasten, et 40 Cm. tykt Lag, der oprindelig har hvilet paa Træ, som

dækkede Gravrummet opadtil; efterat det er raadnet, er Stenlaget skredet ned, hvorfor idetmindste alle de større Lerkar vare knuste. Væggene i Gravrummet findes næsten altid i oprindelig Stand, idet de vare omhyggelig satte af store Sten, hvorover mindre i flere Lag. Rummet er aflangt firkantet, med øst-vestlig Længderetning, sædvanlig 1,50—2 M. langt,

Fig. 41.

0,75—1 M. bredt og 0,60—0,90 M. dybt. Fig. 26 foran viser en saadan Grav tømt for den nedskredne Jord og med Sættet af Lerkar staaende paa Gravbunden. Sikkert som disse Grave maa synes at være forvarede under Jordfladen, kunde det tænkes ganske let at fremdrage og tyde deres Indhold; dette er dog langt fra Tilfældet. Undertiden findes Alt i stor Uorden, hvad der maa hidrøre fra, at Ræv eller Grævling engang har havt sit Bo her, hvad der dog ikke altid kan bestemt paavises. Gravene findes uden Stendække, hvad der maa antages at bero paa, at Stenene i tidligere Tid ere

fjærnede ved Markarbeidet, og der kan da ogsaa være gravet ned i Rummet, hvad der har afstedkommet en paa anden Maade uforklarlig Forstyrrelse. I nogle Tilfælde er der truffet et meget betydeligt Antal Lerkar — altfor mange til, at de kunne antages at danne et enkelt Gravudstyr; men samtidig have de for en stor Del været ufuldstændige og omleirede, endog kun repræsenterede af et enkelt Skaar. Det kan ikke være andet end, at der med Mellemrum er foretaget

Fig. 42.

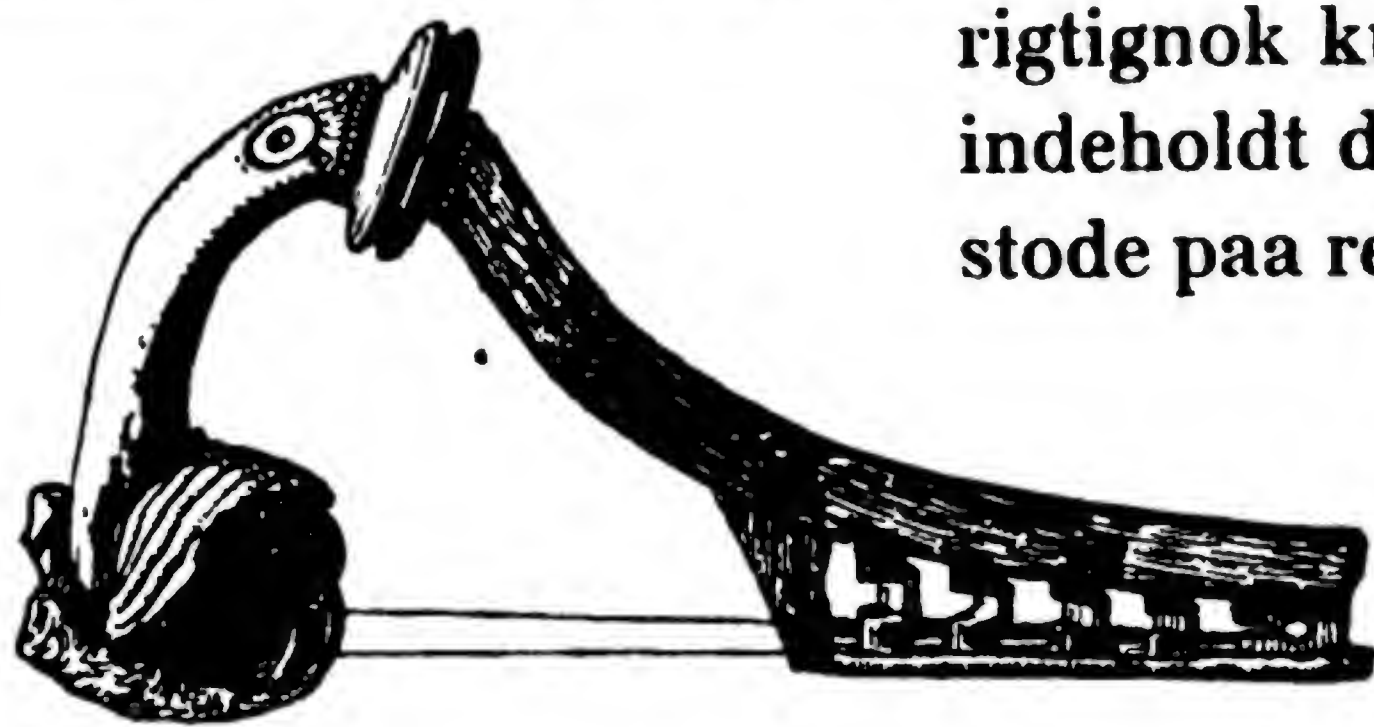
gjentagen Gravlæggelse i samme Rum, hvorved det ældre Udstyr er blevet forstyrret og delvis fjærnet; Lerkarrene ere da heller ikke alle fra den romerske Tid, men hidrøre for en Del fra det følgende Tidsrum. Noget paafaldende er der ikke ved denne nye Benyttelse af det ældre Gravsted¹. Der er endog truffet et Lerkar-Udstyr af den her omhandlede Art fra romersk Tid i en typisk Gravkiste fra den yngre Stenalder². Man kan umulig i Jernalderen have taget fejl af det gamle Anlægs Bestemmelse; man har meget godt vidst, at det var en Grav fra Fortiden. Men medens Efterbenyttelsen i dette Tilfælde er let at paavise, bliver det anderledes, naar Tidsforskjellen er mindre og Udstyret alene be-

¹ Se Carl Neergaard, i Aarb. f. nord. Oldkynd. 1910, S. 309.

² Ved Romdrup i Fleskum Herred, Aalborg Amt. Nr. C 8005.

staaer af Lerkar, hvis forskjellige Tid det kan være vanskeligt nok at bestemme. Det er dog udenfor Tvivl, at den store Mængde af søndrede og ufuldstændige Kar, der ere optagne i største Uorden i flere Grave¹, maa hidrøre fra en gentagen Benyttelse af Rummet. Grundlaget for Bedømmelsen af Forholdene har man i de for Vendsyssels Vedkommende endnu

rigtignok kun faatallige Fund, der indeholdt det rette Antal Kar, som stode paa rette Sted i Graven, hvor

alt øvrigt var i Orden, som dette var Tilfældet i den strax nedenfor omtalte Grav ved Fylleled.

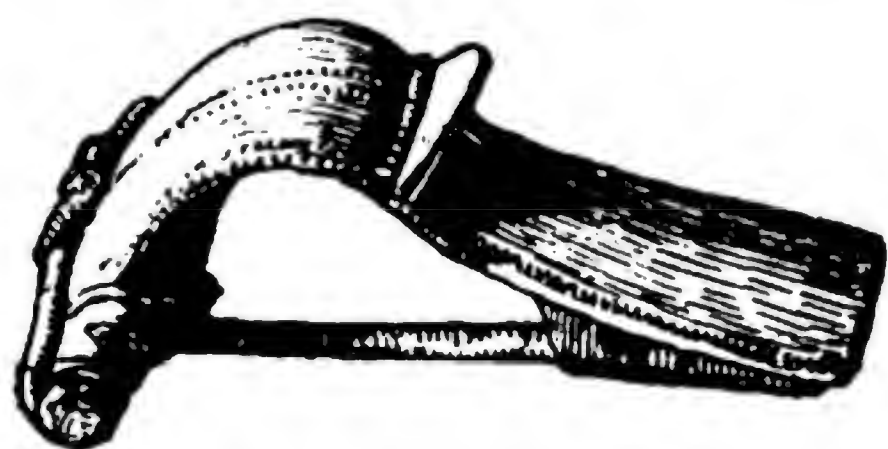

Fig. 43—44. ³/₄.

Af Udstyret ses det, at den stensatte Grav med Sættet af Lerkar blev indrettet ensartet gennem hele den romerske Periode. Det dreier sig om vel godt 200 Aar.

Inden for denne, naar der tales om Oldtidens Aarrækker, forholdsvis korte Tid, lader der sig med Sikkerhed adskille et ældre og et yngre Afsnit. Det er ikke saameget de Lerkar, der udgjøre Hovedbestanddelen af Udstyret, som danne Grundlaget herfor, skjøndt den ældre Stils faa, sluttede og sikre Former, prydede med fint punkterede, vinkelbøiede Baand, væsentlig adskille sig fra de senere, mere afvexlende, men holdningsløse Kar med rigere, men udartede Ornamenter; en ældre omhyggelig og forsigtig Forarbeidning staaer overfor en yngre, næsten ligegyldig Færdighed. Et sikkert og uomtvisteligt Holdepunkt for Adskillelsen mellem den ældre og den yngre Tid giver derimod Bøilenaalen. Den ældre, som Fig. 43² fra Øster Vraa

¹ Ved Svennum i Jerslev Sogn, Saxager i Vreilev Sogn, Skeen Mølle i Mygdal Sogn.

² Et meget lignende Stykke fra Nørre Rævdal i Gjerum Sogn er afbildet i Ordning, Fig. 93.

Skovhus i Torslev Sogn, er af ædel Form og forsigtigt Arbejde, med den smalle, slanke Bøile og den gjenembrudte Skede til Naalen; den yngre, som Fig. 44 fra Pladsen ved Fylleled nær Bangsbo, har den brede, flade og sammentrængte Bøile, den fremstaaende Kam, den ikke gjenembrudte Skede,

Fig. 45.

ligesom andre Smaatræk, som det ses af de to Afbildninger, skille disse Former, ved Hjælp af hvilke atter de øvrige kunne tidsættes.

Fyldig udstyret, heldig og fortræffelig undersøgt, giver en af Gravene paa dette Sted et godt Holdepunkt for Opfattelsen af Fundene fra den senere Del af den romerske Periode¹ i Vendsyssel. Den havde intet Stendække og ingen Sten i Siderne; uddybet indtil ned i Undergrundens gullige Sand, i nærmest oval Form, 2,60 M. lang i Øst—Vest og 2,20 M. bred, var Graven fyldt med mørkt, muldblandet Sand,

¹ Undersøgelse 1911 af Inspektør Carl Neergaard.

saaledes at Grænserne stode meget tydelig. Paa Bunden og imod Syd stode, som det ses af Fig. 45, fire Lerkar tæt sammen: forrest et høit, flaskeformet Kar, der har indeholdt Drikken — i Vendsyssel forekommer ikke det store Fad til

Fig. 46. $\frac{1}{3}$ .Fig. 47. $\frac{1}{3}$ .Fig. 48. $\frac{1}{2}$.

Drikken med det dertil hørende Øsekar, der saa almindelig træffes paa de samtidige Gravpladser i Randers og Aarhus Amter; dernæst to smukke, ganske ensartede Skaale, Fig. 46, udstyrede med den yngre Stils store Buemønstre; fremdeles et grovtformet Hankekar, Fig. 47. Tilhøre for disse ses i Billedet et noget mindre Kar liggende paa Siden; det maa være Drikkebægret. Foran dette ligger en aflang Gjenstand: det er den sædvanlig forekommende, store Jernkniv, endende i

en Tunge til Grebet, af hvis Træ der er bevaret Rester, se Fig. 48. Kniven har skullet benyttes til de Madvarer, der vare nedsatte i de tre Skaale, der staa ved Siden af Flasken. Strax tilvenstre for disse ses en lille Dyngge Smaasten, 27 Stykker, af Størrelse som en Valnød og mindre. Det er naturlig afrundede Sten, de fleste, som Børn vilde sige: pæne Sten. Saadanne Hobe fandtes paa samme Sted, ved Siden

Fig. 49.
3/4.

af Opdækningen, i 4 andre Grave paa denne Plads. At de have skullet benyttes til et Spil, er udenfor Tvivl; vistnok har Spillebrædtet ogsaa været nedlagt i Graven. Ikke sjælden træffes Spillebrikker af Glas i Gravene fra det nærmest paafølgende Tidsafsnit. Forrest i Billedet ses nogle ophøiede Partier, der viste sig som mørkere, gulbrune Tegninger i Sandet, efterladte af de ganske opløste Skeletdele. Længst tilhøre findes Hovedet, i Midten Bækkenet og tilvenstre begge Skinnebenene. Den Døde er altsaa bleven henlagt i Gravens nordlige Halvdel med Opdækningen foran sig; Hovedet laa i Vest, Ansigtet mod Syd, Benene vare bøiede. Ovenpaa Hovedet laa en Bronze-naal vandret, Fig. 49; den har hørt til et Hovedklæde eller en Hue. Nedenfor Hovedet fandtes overfor hin-

Fig. 50. 3/4.

anden to ensdannede Bøilenaale af Bronze, ganske som Fig. 44, og lidt længere nede, midt for dem, en tredie, noget mindre og forskjellig fra de andre, Fig. 50, som Reglen er, naar der findes det fulde Sæt af tre Bøilenaale. Anbragte i Klædningen have de to første siddet een ved hver Skulder, den sidste foran paa Brystet. Atter noget øst for denne fandtes en ganske opløst Fingerring af Sølv; Armen har været bøiet, med Haanden op imod Hovedet. Spor af Tøi fandtes her omkring og ligeledes Trærester, Levninger af en Kiste eller et Dække over Rummet.

Alt dette er klart og forstaaeligt; Udstyret viser, at det var en Kvinde, som blev nedlagt her. Imidlertid stod, som det ses af Fig. 45, noget ovenfor den Gravlagtes Knæ, den afbrudte, hule Fod af et Lerbæger og ved Siden af laa en fin, lille Jernkniv med buet Skaft, af velbekjendt Form¹. Det vides andetsteds fra, at saadanne Knive vare til Toiletbrug²; mulig har da Bægerfoden, der danner en lille Kop, indeholdt Salve — fra det følgende Tidsafsnit haves der Bronzedaaser til Salve ell. lign.³.

Alle Hovedtrækkene i det her udførlig omtalte Fund fra Fylleled ere nylig paa særdeles smuk Maade blevne set paa et herfra fjærnt Sted i vort Land, i Gravene ved Juellinge paa Lolland⁴: Den dybt sænkede Jordgrav uden Stensætning og med ubrændt Lig, Naalen ved Hovedet, de tre Bøile-naale, to af dem ens, anbragte paa samme Sted, Fingereringen, Sættet af Mad og Drikkekar, Toiletkniven — ogsaa Tiden er omtrent den samme. Et i Sandhed mærkeligt Vidnesbyrd om fælles Skik i Gravlæggelse som i Klædedragt. Men paa den anden Side ere Sagerne indbyrdes afvigende, dog ikke saa at sige i den indre Art, kun i Form og Behandling. Haandværk og Smag var noget forskjellig, Tilførslen af fremmede Sager var ikke den samme; men Kulturgrunden var fælles, bredende sig fra vort Land sydpaa indtil Bøhmen, hvor der ved Grænsen til Romerriget var et Midtpunkt, hvorfra Kulturbevægelsen udgik⁵.

Vendsyssel hørte i de første Aarhundreder eft. Chr. ind under dette Fællesskab; men ved Siden heraf findes der saameget særligt og eiendommeligt, at det er tydeligt nok, at der her var en egen Kreds, et eget Folkeled. Det var en egen Stamme, som boede her, dog ikke indskrænket til Vendsyssel alene. De Træk, hvorpaa den kjendes, træffes ogsaa i de nærmeste Landstrækninger; allerede i Randers og Aarhus Amter boede der dog vistnok en anden, omend

¹ Ordning 123.   ² Nord. Fortidsminder, II, S. 27.   ³ Ordning 277.

⁴ Nordiske Fortidsminder, II.   ⁵ Sidst anf. St. S. 36.

nær beslægtet Stamme. Naar dette Ord bruges, menes dog ikke dermed andet end en mindre Del af det hele Folk, der var nærmere forenet ved Slægtskab, Landsgrænser, Kultur-eiendommeligheder og fælles Styrelse. De Folk, som hvile i Gravene ved Juellinge og Fylleled, have vistnok ikke staaet anderledes til hinanden end Lolliker og Vendelboer senere hen i Tiden.

Der maa lægges Vægt paa, at den særprægede Vendel-Kultur i de første Aarhundreder eft. Chr. træder frem i en forholdsvis overordentlig stor Mængde Fund fra Bopladser og Grave¹. Paa denne Tid var det, at Bebyggelsen bredte sig stærkt over Fladerne, som dette foran er omtalt. Befolkningen er tiltagen i Talrighed, dens Kultur tager fast og fælles Form, der foregaaer en Stammedannelse. Dette er det første Punkt, paa hvilket vi under den lange Vandring frem fra den ældre Stenalder finder en egen Befolkning i Vendsyssel, som vi ønske at kunne give et eget Navn.

Dette vilde nu være let at finde, dersom det var sikkert, at Folkevandringstidens Vandaler bar Landets Navn, eller at dette omvendt bevarer Mindet om dem. Men intet andet end Navneligheden har hidtil forenet dette Land og dette Folk². De her anførte archæologiske Forhold maa dog vistnok siges at bringe noget frem i denne Sag; ialfald er der et mærkeligt Sammentræf mellem Fremkomsten i de første Aarhundreder eft. Chr. af den kraftige Stamme i Norden, hvis Kultur ved mange Traade er knyttet til Egnene om det

---

¹ Kvissel i Aasted Sogn, Nr. C 10851. Øster Vraa Skovhus, Torslev Sogn, Nr. C 13564. Saxager, Vreilev Sogn, Nr. C 9451. Svennum, Jerslev Sogn, C 14566. Lilholt, Mygdal Sogn, C 11582. Hoven, Mygdal Sogn, C 12322. Skeen Mølle, Mygdal Sogn, C 13807. Stenmarken, Hune Sogn, C 14518. Hertil komme de i Aarb. f. nord. Oldk. 1875, S. 80 flg. og 1892, S. 250 flg. omtalte Fund, de foran i Afsnit 17 og 19 nævnte og fremdeles mange i Vendsyssel Museum.

² Hermann Paul, Grundriss d. germanischen Philologie, III, S. 818. Ludwig Schmidt, Geschichte der Wandalen, Leipzig 1901, S. 6, Anm.

nordlige Bøhmen, og de Vandaler, der til samme Tid traadte frem netop i de samme Landstrækninger¹.

Saameget betydningsfuldere træde de anførte Forhold frem, som det i de nærmest paafølgende Tider bliver ganske anderledes: de vendsysselske Fund have nu ikke noget Særpræg og heller ikke en særlig Fylde. Foran er anført et og andet, der ganske svarer til, hvad der kjendes fra andre Landsdele (Afsnit 19 og 20); en Del kunde tilføies, men intet, der er af større Betydning.

Denne Svingning i Vendsyssels Stilling kunde nu antages at hidrøre fra indgribende Begivenheder, fra en Erobring eller en ny Bosættelse i Folkevandringstiden. Det har ogsaa for andre Dele af vort Land været forsøgt at udlæse en saadan historisk Begivenhed af de mange store og smaa Mosefund fra denne Tid af mærkelig Art, bestaaende af Vaaben, Hestetøi og andet Udstyr for en Flok Krigere, og især fremdragne langs Østsiden af Halvøen og paa Fyen. Ogsaa Vendsyssel har et Fund af denne Art, fra Trinnemose nord for Fuglsang-Gaardene i Torslev Sogn, dog hidtil kun kortelig nævnt og intet af det afbildet. Det er nemlig ikke betydeligt, ialt kun c. 60 Stykker, og det fremkom paa en Tid, da man ikke tænkte paa nærmere at undersøge Stedet. I 1842, 1858 og følgende Aar opgravedes i Mosen, af Vaabendele kun en Dopsko og et Sidebeslag af Bronze til en Sværdskede, derimod adskillige Beslagstykker af samme Metal, men for en Del sølvbelagte, til Livremme, nemlig 3 Spænder, firkantede Plader, nogle af dem med gennembrudte Ornamenter, Fig. 51, og mange smaa Dopper til Remender; fremdeles Hestetøi af Bronze: den store Plade, der var anbragt foran paa Hestens Hoved, forskellige Rembeslag og Dele af en prægtig Ride-tøile dannet af Ringe, der ere forbundne ved solide og ornamenterede Mellemstykker². Disse Sager ere for største Delen stærkt slidte og beskadigede. De svare ganske til, hvad

¹ Hermann Paul, anf. St. S. 824.

² Som Ordning, 450.

der foreligger i de bekjendte store Mosefund fra Torsbjerg i Angel og Vimose paa Fyen. I disse Fund, og fremdeles fra Tranebær Mose ved Veile, fra Maltbæk Mose, Malt Herred, fra Omegnen af Stege paa Møen, men ogsaa fra Sverige, Østtydskland og Ungarn foreligger der Bronzetøiler, der saa nøie svare til Stykket fra Trinnemose, at de alle skulde siges at være gjorte af samme Haand eller dog paa samme Sted. Sikkert nok friste disse Forhold til at skrive stor Historie; men at dette ikke lader sig gjøre, er andetsteds udviklet¹.

Hvad der foreligger fra Trinnemose, er et lille Fund af samme Art som de mange andre store og smaa Mosefund fra samme Tidsrum. Deres Indhold synes at maatte opfattes som Krigsbytte, der er nedlagt som et Gudeoffer. De fortælle om krigerske Begivenheder ud over Landene, hvor Folkene bølgede i disse Aarhundreder frem og tilbage; men mod at samle Alt under een Handling taler det bestemt, at Fundene ikke ere samtidige; Trinnemose-Fundet hører til den ældste Række. Snarest skulde det antages, at disse Kampe stode mellem Landets egne Børn indbyrdes; men det behøver ikke at have været just ved det Sted, hvor Ofret henlagdes. Hvad Trinnemosen angaaer, giver Stedet ingen Oplysning i saa Henseende; det ser ud som mange andre: en ganske lille Mose, c. 30 M. bred, jævnt bølgeformet Flade, spredt liggende Gravhøie. Der er atter i de sidste Aar gravet Tørv, uden at noget er fundet, saaledes at der ikke er Udsigt til, at der vil fremkomme mere end det for 50 Aar siden optagne.

Det ses heller ikke, hvad der ellers kunde vise, at der

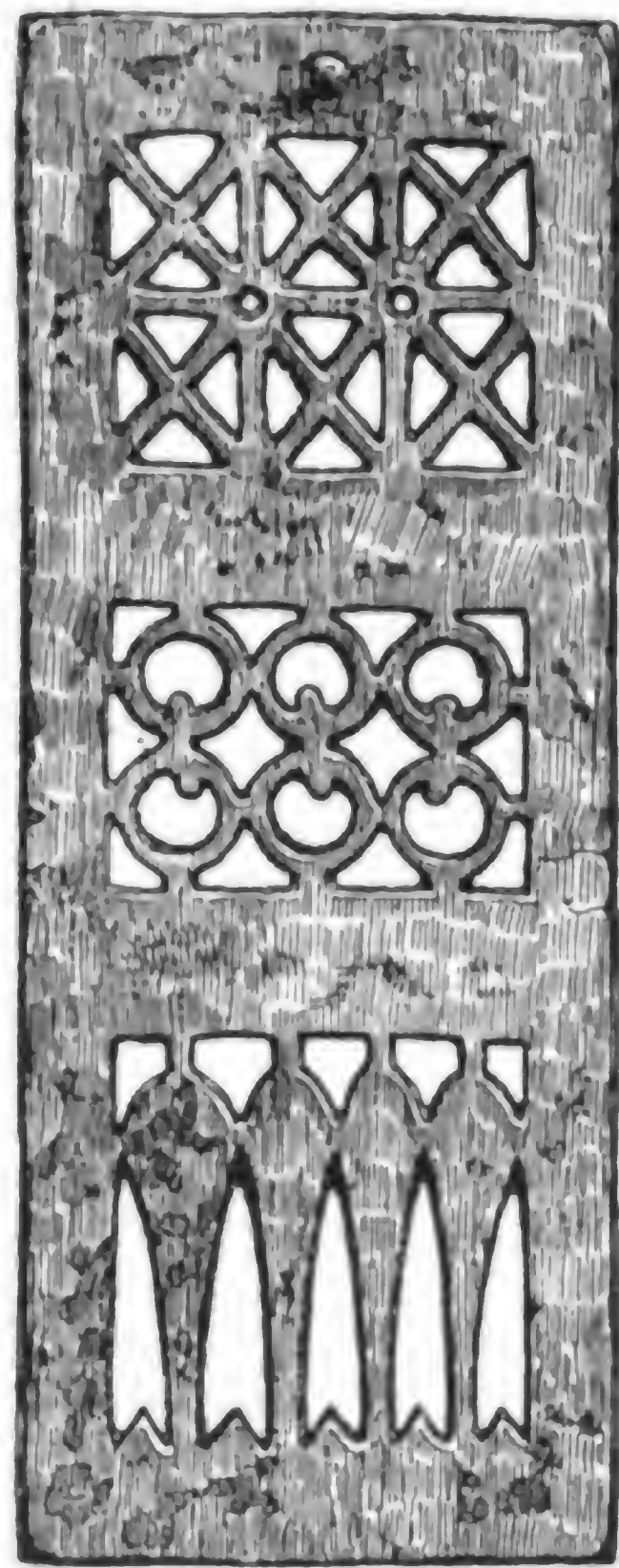

Fig. 51. ²/₃.

¹ Vor Oldtid, S. 561.

mellem den romerske Tid og Folkevandringstiden skulde være et Brud i den historiske Udvikling; tværtimod er der forskjelligt, som tyder paa en uafbrudt Fortsættelse paa den gamle Grund. Stensatte Grave ved Flade og Donbæk af den romerske Tids Art have et Udstyr af Folkevandrings-tidens Præg (Afsnit 18 og 19); begge Steder ligger der Grave fra de to Tidsrum umiddelbart sammen. Men endnu nærmere mødes de forskjellige Tider, naar der som foran omtalt er foregaaet en Efterbegravelse i samme Rum. Heller ikke i Løbet af Folkevandringstiden ses der i Vendsyssel noget Brud i den historiske Udvikling. Forholdene have sikkert væsentlig været som ellers i Landet; men medens Vendsyssel tidligere stod i Forgrunden, traadte denne Landsdel nu tilbage navnlig for Sjælland, hvor Midtpunktet dengang var. Atter det næste Afsnit, den efterromerske Tid, er stedlig knyttet til den ældre. Ved Fylleled fandtes der paa adskillige Steder omkring og over Gravene fra romersk Tid Lerkarskaar af yngre Art, for en Del ved brændte Ben. I en stensat Grav som de foran omtalte fandtes foroven en Mængde Skaar af Lerkar, der nøie slutte sig til Karrene fra Donbæk-Gravpladsen og Vildmosen. Alle var imidlertid stærkt itubrudte; Graven kan have været opbrudt, og tilmed saaes det, at Ræven havde huseret. Men om Tiden er der ingen Tvivl, idet nogle af de sammensatte Kar paa det nøieste ligne Fig. 2 og 16 foran. Paa denne stedlige Berøring mellem de forskjellige Tidsrum ligger der megen Vægt, idet det ikke er lykkedes ellers i Landet at faa den frem.

Videre, gennem Oldtidens sidste halve Aartusinde føre, som foran omtalt, de to Gravpladser ved Donbæk og Ris, Afsnit 18. Sikkert nok er dette kun lidet fra Vendsyssel til at udfylde det lange Tidsrum¹. Men de lave Høininger over disse Grave ere for let forstyrrede til, at de ofte skulde være bevarede, og det ringe Gravudstyr har ikke henledet Opmærk-

¹ I Øster Han Herred er der ved Janum undersøgt en Gravplads fra denne Tid.

somheden paa dem, saaledes at de i Tide kunde reddes. Om nogle saadanne Gravpladser ved man dog Besked. I Hørby Sogn, snart nordvest for Kirken, laa der i 1870 en Gruppe af c. 30 Smaahøie; 20 Aar senere var der 12; nu ere de alle forsvundne. Atter c. 400 M. nordlig herfor saaes i 1870 en ligesaa stor Gruppe; nu er der jævn Mark. I Torslev Sogn nær øst for Kirken er der endnu en lille Rest af en lignende Gruppe. Kun ganske ubetydelige Fund ere bevarede fra disse Steder.

Paa en Maade er dette dog mere, end der haves fra andre Landsdele til Oplysning om Udviklingen fra Aar 500 til 1000; thi den hele Rækkefølge, som den foreligger fra de to foran omtalte Gravpladser, er ellers kun eftervist paa Bornholm. Allerede dette gjør, at Vendsyssel, som iøvrigt hele Landet nord for Limfjorden, staaer eiendommeligt i denne Periode. Hertil kommer det, at Ligbrændingen ses at være bevaret i disse Egne indtil Oldtidens Slutning, medens det ellers blev almindelig Skik at nedlægge Liget ubrændt, og fremdeles at baade Gravskik og Gravens Indretning ganske stemmer med, hvad der saamtidig kjendes fra Norge. Naar der nu tilmed, som det foran er set, baade ved Donbæk og Ris er optaget flere Smykker, der paa det nøieste ligne de norske, da maa man spørge, om ikke Vendsyssel i disse Tider paa en eller anden Maade var underlagt norsk Kultur.

Saameget kan dog ikke udledes af, hvad der hidtil foreligger. Paa de samme Pladser er der som anført fremdraget Sager, der svare til de bornholmske. Rundt omkring i Danmark er der fremdeles undertiden truffet Vaaben og Smykker, der have deres tilsvarende i Norge, saa nøie, at de maa antages at være gjorte af samme Haand. Ligesom disse kunne de vendsysselske Stykker af de i Norge almindelig forekommende Former ikke sige mere end, at der var et almindeligt Fællesskab eller høist, at der ofte foregik en Udvexling af Sager ad fredelig og krigersk Vei. Bevaringen af den udpræget hedenske Gravskik, Ligbrændingen, kan vel forklares

af, at de kristne Ideer ligesom i Sverige og Norge, først sent trængte ind.

Men skulde Læseren finde, at hvad der er sagt om disse Forhold som om de ældre, ikke er fyldestgørende, da svarer dette saa nogenlunde til, hvad Forfatteren føler. Dog maa det billig betænkes baade, hvor lidt der forud er fremført om Vendsyssels Oldtid og, at Forskeren maa standse, hvor Stoffet svigter. Desuden, som det kræver Tid og mangen en Proces, inden Kullet fra det mørke Dyb bliver forvandlet til den lysende Flamme, saaledes maa det kræve Tid og gjentagen Behandling, inden Archæologens Grubearbeide kan sprede tilstrækkeligt Lys..

NATIONALMUSEET OG PROVINDSMUSEERNE.

AF

KONSUL F. OLLENDORFF, JUSTITSRAAD LØNBORG FRIIS,
OVERLÆRER F. C. LORENTZEN, PROFESSOR MATHIAS BIDSTRUP,
MUSEUMSDIREKTØR, DR. PHIL. M. MACKEPRANG OG MUSEUMSDIREKTØR,
DR. PHIL. SOPHUS MÜLLER.

Efterfølgende Indlæg fremkommer for at fremsætte den Erfaring jeg, som Medlem af Bestyrelsen for Aarhus Museums historiske Afdeling, har om de Forhold, hvorunder Provindsmuseerne virke, og om disse Samlingers Forhold til Nationalmuseet, saaledes som det i Aarenes Løb har udviklet sig. Det er da særligt Samlingerne fra den forhistoriske Tid, den Tidsperiode, for hvilken Samarbeidet med Nationalmuseet har den største Betydning, jeg ønsker at omtale, ligesom det, der fremsættes, i Hovedsagen kun hentyder til de Provindsmuseer, der, ligesom Aarhus, erholde Støtte af Staten.

Som bekjendt er »Det Kongelige Oldnordiske Museum i Kjøbenhavn«, nu Nationalmuseets danske Afdeling, grundlagt 1807 og kunde altsaa for faa Aar siden feire sin 100-aarige Jubilæumsfest. Først henimod 50 Aar efter denne Samlings Grundlæggelse opstod i Landets Provindsbyer Tanken om at være med i det Arbeide, der her var grundlagt til Belysning af vort Lands tidligste Fortid.

Saavidt mig bekjendt er »Det historisk antikvariske Selskab i Aarhus« det ældste af de Selskaber i Provindserne, der oprettedes med dette Formaal for Øie. Den 30. Novbr. 1860 udsendte otte historisk interesserede Folk i Aarhus Opfordring til Dannelsen af dette Selskab, hvorunder Grundlæggelse af en historisk Samling, hvilken blev Grundlaget for den nuværende historiske Museumsafdeling. Selskabet con-

stitueredes ved et Møde den 29. Januar 1861, og de af Indbyderne udarbejdede Love vedtoges ved Selskabets første Generalforsamling 19. Marts 1861.

Det tjener disse otte nationalttænkende Indbydere til Ære, at de allerede den Gang indsaa, at der ved Oprettelsen af offentlige Provindssamlinger ikke maatte skabes en Konkurrence til Oldnordisk Museum, men at man burde støtte dette efter Evne. Det siges nemlig i den udsendte Indbydelse: »En Grundsætning for Selskabet er, at Museet for nordiske Oldsager i København imod Vederlag bør have de Stykker, som det maatte ønske«, og denne Bestemmelse gik over i de for Selskabet vedtagne Love.

Senere, da Aarhussamlingen og de andre Provindssamlinger, som alle eiedes af locale Selskaber, ifølge Overenskomst med Ministeriet for Kirke- og Undervisningsvæsenet, i 1887 gik over til at blive selveiende offentlige Stiftelser, blev der tilstaaet disse Tilskud af Staten. Disse Statsbevillinger er ved Skrivelser fra nævnte Ministerium gjort afhængig af:

1. at Samlingerne stilles under Tilsyn af det Kongelige Oldnordiske Museum — og at dette, i Forbindelse med Samlingens Bestyrelse, tager Bestemmelse om, hvad der af de for Statens Tilskud erhvervede Sager skal optages i Samlingen, og hvad der paa Grund af særlig Betydning, navnlig i videnskabelig Henseende, vil være at afgive til Oldnordisk Museum, som herfor yder det for Indkjøbet anvendte Beløb som Vederlag, saafremt dette ikke kan ydes i andre Oldsager.
2. Samlingens Bestyrelse skal søge Veiledning hos Museets Tilsynshavende med Hensyn til Indkjøb, Opstilling m. m.
3. at, hvad der af de aarlige Statstilskud ikke er anvendt til Indkjøb, kan anvendes til Udgravninger af Omegnens Mindesmærker fra Oldtiden, som ere truede med Tilintetgjørelse, og at det alene skal tilkomme Oldnordisk Museum at fatte Bestemmelse om og lede Ud-

gravningerne, samt afgjøre, hvor de fremkomne Fund skal opbevares.

4. Eventuel Uenighed om det foran anførte, imellem Oldnordisk Museum og Samlingernes Bestyrelser, afgjøres af Direktøren for Oldnordisk Museum.

Efter disse Regler administreres altsaa alle de statsunderstøttede Provindsmuseer, og det maa siges, at det er forudseende og meget kloge Betingelser, der her stilledes, idet der herved er skabt et Samarbejde imellem Nationalmuseet og disse Provindsmuseer, som har været til stor Gavn for begge Parter, og som ingen af disse kan undvære.

For at kunne bedømme disse Forhold rigtigt, maa man gjøre sig klart, at Nationalmuseet er det eneste med virkelig videnskabelig Sagkundskab ledede Museum i Landet, at dette er et Statsmuseum (altsaa hele Landets Eiendom), hvor det største og fra hele Landet indsamlede Materiale findes, og hvorfra alle videnskabelige Undersøgelser i Marken ledes, hvorfor det da ogsaa er det eneste Sted, hvor det videnskabelige, arkæologiske Studium kan foregaa. I Modsætning hertil ledes Provindssamlingerne af arkæologiske Dilettanter, som af Interesse for Sagen have paataget sig dette, og det er klart, at der ingensomhelst Sikkerhed er for, at der altid her kan findes Folk med tilstrækkelig Indsigt til, uden Veiledning, at lede disse Samlinger paa forsvarlig Maade.

Nationalmuseet har ved den trufne Ordning faaet Indseende med Provindssamlingerne og kan derigjennem holde sig à jour med, hvad der i Provindserne erhverves af fremdragne Oldsager. Det har Ret til, hvor Statens Midler anvendes til Udgravninger, at lede disse og bestemme, hvor de Fund, der herved fremdrages, skal opbevares, og Ret til at udtage af det, Provindsmuseerne erhverve ved Kjøb, hvad der for Nationalmuseet har videnskabelig Betydning eller særlig Værdi, imod at refundere det for Sagerne erlagte Beløb. Disse enkelte Ting har jo for den videnskabelige Samling langt større Betydning, end Afsavnet har for Provindssamlingen.

Ingen, som har virkelig Interesse for, at Studiet af vort Lands Fortid kan fortsættes, kan fremsætte berettigede Indvendinger imod dette, og Hovedsamlingen, hvor det store videnskabelige Studium foregaar, maa selvfølgelig have den allerstørste Interesse i at bevare foran nævnte Rettigheder, uden hvilke dens verdensberømte Position successive vil undergraves, og Provindsmuseerne maa ikke glemme, at det er herfra vi hente vor Viden. Undergrave vi dennes Position, undergrave vi samtidig vor egen Fremtidsudvikling.

Ligesaa selvfølgelig maa det være, at Staten forlanger, ved sine egne videnskabeligt uddannede Embedsmænd, at føre Kontrol med, at de Midler, der tilstaas os af Statskassen, anvendes paa forsvarlig Maade.

For Provindsmuseerne har den trufne Ordning ikke mindre Betydning.

Dette viser sig klart ved, at saa godt som alle disse Samlinger nu ere systematisk ordnede efter Nationalsamlingens Mønster, saaledes at disse nu ere i Stand til at opfylde deres Bestemmelse, nemlig for Egnens Befolkning at virke oplysende og veiledende, og derved vække Sansen for vort Lands fjærneste Fortid. Vi har ved den trufne Ordning opnaaet Samarbejde med Nationalmuseet. Vi faa ved de Kontrolbesøg, som dettes Embedsmand aarlig aflægger hos os, ikke alene al den Veiledning, vi ønske og have Behov, men vi faa ogsaa derved en høist gavnlig Kritik af alle de Sager, vi have erhvervet, og for den, der samvittighedsfuldt vil røgte det Hverv, han som Leder af en Provindssamling har paataget sig, kan dette kun være i højeste Grad kjærkomment.

Vi kunne henvende os til Nationalmuseets Embedsmænd om Raad og Veiledning, naar vi ville, og vi træffe altid der den største Beredvillighed til at assistere os, og det skal her udtales, at dette gjælder for alle Nationalmuseets Afdelinger og disses forskjellige Embedsmænd. Vi kunne til Nationalmuseet indsende skrøbelige, af Tidens Tand medtagne Oldsager, og faa disse præparerede i Museets fortrinlige Labo-

ratorium, hvilket yder os Garanti for, at dette sker saa godt, som det overhovedet er muligt. Den lille Udgift, der er forbundet med dette, er godt anvendt. Nationalmuseet foranlediger, at der tilgaar vore Samlinger videnskabelige Værker og Tidsskrifter, som udgives paa dettes Foranledning, og hvorved vi holdes à jour med arkæologiske Fremskridt. Af Nationalmuseet kunne vi fra Tid til anden faa overladt Kopier af Samlingens interessanteste Ting. Af særlig Interesse for de Besøgende er det, at der derved gives disse Lejlighed til at se Guld- og Sølv-Oldsager i naturtro Gjengivelser, idet Originalerne jo som Danefæ alle opbevares i Nationalsamlingen, hvor mange kun sjældent have Lejlighed til at komme.

Den Kontrol, Provindsmuseet er underkastet, er en absolut Nødvendighed overfor de hyppigt skiftende Bestyrelser, hvis Medlemmer vælges blandt vedk. Byes Beboere, og da det, som foran nævnt, ingeniunde er sikkert, at der til dette Hverv altid kan findes Folk med tilstrækkelig arkæologisk Indsigt, bliver det absolut fornødent, at Samlingerne ved den sagkyndige Kontrol værnes for Vanrøgt.

Den bestaaende Ordning, der saaledes er baseret paa Samarbejde imellem Nationalmuseet og Provindsmuseerne, har nu i de 25 Aar, den har virket, vist sig at være til stor Gavn for begge Parter, og det vil efter min Mening være ganske urimeligt og ikke ufarligt for begge Parter at søge dette forandret. Dette Indlæg fremkommer derfor for at advare imod at røre ved denne Ordning, og fremkommer just nu, fordi der iaar fra en enkelt Side, dels ved et Circulaire til Provindsmuseerne, og dels ved et Fællesmøde af disse, hvilket blev afholdt 3. Mai iaar i Nationalmuseet, fremkom Ønsker i Retning af at emancipere sig fra Nationalmuseets Kontrol og den dette tillagte Ret til Udtagelse af Oldsager. Ved Mødet fandt disse revolutionære Ønsker da heller ikke Tilslutning fra en eneste anden Side, og de enkelte af Forslagsstilleren til Begrundelse fremførte Exempler, der skulde godtgjøre, at Nationalmuseet var gaaet Provindsmuseernes

Interesse for nær, eller at dette vilde ske, viste sig at bero paa Forslagsstillerens mangelfulde Kjendskab til de faktiske Forhold og til de af Nationalmuseet vedtagne Bestemmelser.

Ved de Forhandlinger, der førtes, og hvorom hele Mødet kom til at dreie sig, blev jeg yderligere bestyrket i, at alle, der ønsker vort Lands arkæologiske Studium bevaret og fremmet og har virkelig Respekt for dette, maa ønske det bestaaende Samarbejde og de gjældende Bestemmelser opretholdt i sin fulde Udstrækning.

Skal noget forandres, bør det gaa i Retning af forøget Kontrol, og helst saaledes, at ogsaa alle de ikke statsunderstøttede Provindsmuseer, som foruden historiske Ting have Oldsager, af Interesse for det videnskabelige Oldtidsstudium frivilligt underkaste sig de samme Bestemmelser, der gjælde for os, og derved mulig opnaa Nationalmuseets værdifulde Veiledning.

En Fare, der truer de ældre Provindssamlingers fremtidige Udvikling, ligger i, at der i de senere Aar søges oprettet Museer i saagodtsom hver eneste By, ja man hører endog Ønsker om Museer i Landkommuner. Herved hæmmes den i høi Grad ønskelige Supplering af de ældre Samlinger, og da der ikke paa naturlig Maade fremkommer tilstrækkeligt af Oldsager til, at disse nye Samlinger kan blive blot nogenlunde fyldige og veiledende, vil det let føre til Masseplyndring af endnu bevarede og ikke fredlyste Gravhøie, og her bør raabes et alvorligt Varsko. De nye Samlinger bør sikkert klogest begrænses til kun at omfatte locale Ting fra den historiske Tid. Paa dette Omraade have de Betingelser for at kunne indsamle et saa godt og fyldigt Materiale, at der deraf kan skabes Samlinger af Interesse, og at bevare Ting, som ellers vil gaa tilgrunde.

F. Ollendorff.

Aarhus, 19. Juni 1912.

Da jeg for Tiden er Reconvalescent efter en svær Sygdom, er det mig desværre umuligt at nedskrive, hvad jeg paa Mødet i København den 3. Maj udtalte om Forholdet mellem Nationalmuseet og Provinsmuseerne, og jeg maa derfor indskrænke mig til herved at give Hr. Konsul F. Ollendorffs foranstaaende Udtalelse min fulde Tilslutning.

Hjørring, 2. Aug. 1912.

Lønborg Friis.

Forholdet mellem Nationalmuseet og de statsunderstøttede Provinsmuseer ordnedes ved den ministerielle Skrivelse af 26. April 1887.

Ved denne blev det bestemt, at Provinsmuseerne stilledes under Tilsyn af det kongelige oldnordiske Museum, der aarlig ved en af sine Funktionærer skulde undersøge Anvendelsen af det Beløb, der ydedes af Statskassen, og i Forbindelse med Bestyrelsen tage Bestemmelse om, hvad der af de for Tilskuddet indkøbte Sager skulde optages i Samlingen, og hvad der paa Grund af særlig Betydning navnlig i videnskabelig Henseende, vilde være at afgive til Museet for de nordiske Oldsager. For saa vidt Vederlag for de afgivne Genstande ikke kunde ydes i andre Oldsager, vilde det blive at yde i Penge med det paa Indkøbet anvendte Beløb.

Kunde der ikke opnaas Enighed mellem Bestyrelsen og det oldnordiske Museums Tilsynshavende i saadanne Tilfælde, hvor Samraad skulde finde Sted, vilde Sagen være at forelægge det oldnordiske Museums Direktør til Afgørelse.

Hvor god denne Ordning var, og i hvilken Grad den havde forstaaet at varetage begge Parters berettigede Interesser, ses bedst af, at den bestod uantastet i 24 Aar. Først i det følgende Aar — i Aar — blev den Genstand for et Angreb, der dog nærmest fik Betydning ved den ringe Tilslutning, det fandt, et Bevis paa, hvor uberettiget det havde været.

Angrebet kom fra Randers Museum, der i et Cirkulære

til Provinsmuseerne fremsatte en Række Anker, hvis Hovedindhold var følgende:

Ordningen var truffet paa et Tidspunkt, da de historiske Samlinger i Provinserne var færre i Tal og mindre omfattende end nu. I de forløbne 25 Aar var der gaaet stærke historiske Strømninger hen over Landet. Ny historiske Samfund og Museer var stiftede i Provinserne, og de ældre Samlinger var voksede stærkt og omfattedes med stor Interesse af Befolkningen.

Under disse forandrede Forhold virkede Ordningen af 1887 uheldigt. Der var noget nedslaaende i, at Nationalmuseets Repræsentant kunde udtage og overføre til Kjøbenhavn de sjældneste og bedste Ting blandt Provinsmuseernes Erhvervelser, og i at Nationalmuseet i Tilfælde af Uenighed blev gjort til Dommer i sin egen Sag, et Forhold, der stred mod almindelige Retsprinciper. Hvad enten det gjaldt Oldsager, Runestene eller Kirkernes Inventar, burde Genstandene saa vidt muligt forblive i den Egn af Landet, hvor de historisk hørte hjemme. Deres Fjernelse derfra vilde være en Uret mod Befolkningen, der sjældent eller aldrig vilde faa Tingene at se, naar de blev overførte til et kjøbenhavnsk Museum.

Skrivelsen var rettet til Ministeriet for Kirke- og Undervisningsvæsenet og indeholdt til Slutning en Række Forslag til en ny Ordning.

Af det foran anførte vil det imidlertid formentlig tilstrækkelig fremgaa, at Skrivelsens Indhold var i høj Grad revolutionær. Det var, som jeg tillod mig at sige paa Mødet i Kjøbenhavn den 3. Maj, hvor Provinsmuseerne var Nationalmuseets Gæster, et Brud med Fortiden. Det var en Fanfare, et Kampraab, en Indvielse af en ny Tid, en Sværdtid og Ulvtid. De gamle Baand, der knyttede Provinsmuseerne til Nationalmuseet, skulde overhugges, de bestaaende Former sønderbrydes, Nationalmuseets Indflydelse svækkes og dets Forrettigheder afskaffes.

Maalet, der stiles mod, er klart angivet. Forskellen mel-

lem Nationalmuseet og Provinsmuseerne skulde slettes. Derfor benævnes Nationalmuseet: et københavnsk Museum. For Fremtiden vilde vi ikke længere blot have ét Nationalmuseum, men en Mængde Nationalmuseer, der alle kom til at staa som sideordnede, udstyrede med de samme Rettigheder. Museet i Randers vilde ikke længere behøve at tage Hensyn til Anker, fremsatte af Søster Museet i København. Det var Tanken om et videnskabeligt Centrum udenfor København, der her kritikløst var ført ud i sine yderste Konsekvenser. Den lokale Patriotisme var ikke veget tilbage for at kræve sit eget, uvillig til at bringe Ofre for det almene Vel og uden Forstaaelse af sin egen Begrænsning. Den »Uret«, som det formenes at kunne være mod Befolkningen, at fjerne Genstande fra den Egn, hvor de har hjemme : er fundne, er for intet at regne mod den Uret, der øves mod den arkæologiske Videnskab ved at forholde den Stykker, som er af Betydning for videnskabelig Forskning. Har Befolkningen en virkelig historisk Interesse, kan den kun føle sig tilfredsstillet ved, at Videnskabens Krav sker Fyldest. Dette Forhold kan imidlertid ene bedømmes af Nationalmuseet. Derfor har Ministeriet ogsaa gjort dette og ikke et Provinsmuseums Bestyrelse »til Dommer i sin egen Sag«. —

Som et passende Vederlag i Penge for afgivne Genstande har Staten bestemt det paa Indkøbet anvendte Beløb. Randers Museums Bestyrelse foreslaar dette forandret til »et Vederlag, der svarer til Genstandenes virkelige Værdi«.

Staten maatte i Sandhed være en daarlig Forretningsmand, om den støttede Provinsmuseerne til Indkøb, som den senere maatte erhverve til en opskruet Pris. I øvrigt har der udviklet sig den meget tiltalende Praksis, at Nationalmuseet, naar det modtager Sager, som Provinsmuseerne paa Grund af Forholdene har erhvervet for en lille Pris, tilstiller Finderen det Beløb, der svarer til Sagernes virkelige Værdi. Herved sker Retfærdigheden bedst Fyldest. Finderen faar alt, hvad der kan tilkomme ham, og intet

Museum kan med Grund beklage sig over ikke at have kunnet indkassere en Fortjeneste, hvortil det maa siges at have mere juridisk end moralsk Ret.

Til Slutning kun endnu en lille Gentagelse fra Mødet den 3. Maj.

»Vi er alle Børn af vor Tid og Randers Museum ogsaa, maaske det endogsaa er lidt forud for os andre paa dette Punkt. Selvstyre, det er Tidens Løsen. Homerule for Irland, Homerule for Wales og Homerule for Museet i Randers.

Man har efter Hegel som Billede paa den historiske Udvikling brugt en Linie, ved hvis nederste Ende man satte de Stater, hvor kun én Mand er fri, medens man ved Liniens øverste Ende anbragte de Stater, hvor mange er fri. Efter vor Opfattelse vil der maaske blive tildelt os Plads ved Liniens nederste Ende; jeg vil saa foreslaa, at Randers Museum faar Plads ved den øverste. Men jeg maa tilstaa, at jeg synes selv, at denne Lignelse halter vel meget. Hellere vil jeg anbringe os paa hver sin Side af en Linie, men saa tror jeg nok, at Randers maa finde sig i at faa Plads paa den forkerte Side. Ved denne Linie tænker jeg paa Grænsen mellem den berettigede og den uberettigede Selvstændighed.

Berettigelsen til Selvstyre ligger i, at vi, der lever paa Stedet, kender de lokale Forhold bedst og derfor ogsaa bedst kan varetage de stedlige Interesser. Men en Begrænsning er her nødvendig. De enkelte selvbestemmende Centrer kan ikke have den højeste Afgørelse i Spørgsmaal, der angaar det store Hele, hvorefter de selv udgør en Del. Vor Selvstændighed vilde være dyrekøbt, hvis den samtidig forringede Nationalmuseets Betydning og Indflydelse. Ogsaa i vort Forhold til Nationalmuseet gælder hvad der staar paa de engelske Arbejderes Fane: »United we stand, divided we fall«. Enighed gør os stærke. Vi kan ikke undvære Nationalmuseets Vejledning og Kontrol, og det kan ved at gennemgaa vore aarlige Indkøb erhverve Stykker, som det kan bruge i Videnskabens Tjeneste. Vor Betydning bliver ikke

mindre derved. Den vokser i samme Grad som vi bidrager til at forøge den nationale Skat, som er hele Nationens Ejendom og hele Landets Stolthed. At den bør have sin Plads i Landets Hovedstad, derom bør vi alle dog vist kunne enes.

Aarhus, i Juni 1912.

F. C. Lorentzen.

Glædeligvis er der her i Landet i den sidste Menneskealder vaagnet en god og stedse stigende Interesse for Museer, Samlinger, der saa i en og saa i en anden Retning viser vort Lands Kultur fra Fortid og Nutid.

Ikke mindst har Interessen samlet sig om de Museer, der gemmer forhistoriske Genstande. Og hvorfor? Vel noget fordi det, vi der faaer at se, er forskelligt fra vor Tids Tilvirkning, men sikkerlig allermest — og heldigvis, — fordi vi mere og mere erfare, at Fortids-Museumsgenstandene, som de findes samlede, undersøgte og opstillede, giver os en meget stor Viden om vort Lands og vort Folks aandelige og materielle Tilstand for Aartusinder tilbage.

Saaledes er vort Nationalmuseums Samlinger en synlig, haandgribelig og tilforladelig Historiemeddeler.

Museumsgenstandene, der ere fundne i og paa dansk Jord, hele Landet over, de der ere hugne og slebne i Sten, tilvirkede i Guld og Sølv, Bronse og andre Metaller, i Glas og brændt Ler, i Ben og i Træ og adskilligt andet, fortælle alle om Oldtidsfædrenes Kultur. De mange Forsvarsredskaber fortæller om Folkenes Kampe for Tilværelsen, og Gravfundene om de døde og disses efterlevendes Forestilling om en Tilværelse efter Døden m. m.

Men naar vort Nationalmuseum er bleven os en saa fortrinlig Historiemeddeler, et tilforladeligt, historisk Anskuelsesbillede, hvis danske Afdeling har naaet et verdensanerkendt 1ste Rangs Standpunkt, som alle danske inderlig kan glædes over, da bør vi ogsaa vide, at det ikke er naaet uden dets Styrelses, dets Videnskabsmænds og disses Medarbejderes

store Kærlighed til Sagen, og igennem et meget brydsomt Arbejde, underbygget med systematisk, maalsikker Videnskab og den gennem Arbejdsaarene her i Landet, saavel som ude fra de store Kulturlande indsamlede Erfaring.

Ad de besværlige, langsomt fremkommelige Samler- og Undersøgelses-Veje er der blevet arbejdet. Ogsaa for at komme i den bedst mulige Forstaaelse med Landets Befolkning om Findesteder og Fundgenstande, der saa vidt som det har været muligt, først ude paa Findestedet, i Forening med dette, er blevet meget grundigt undersøgt. Dernæst Fundene indsendte paa Museet til Videreundersøgelse for Bestemmelsen af deres Kultur i Forhold til Ind- og Udland; protokollerede og beskrevne; endvidere rensede og præparerede; kronologisk og artsmæssig opstillede.

Saaledes er vort Nationalmuseum gennem Aaringers brydsomt Arbejde bygget op til sin nuværende Helhed, som alle danske bør være med til yderligere at forøge og opbygge efter Evne og Lejlighed.

Den nuværende betydningsfulde Helhed med alt det deri nedlagte Arbejde er dog kun opnaaet ved en mange-tusendfoldig Samling af Enkeltgenstande fra hele vort Land, hvorefter ingen af de mærkbare Fundgenstande kan undværes, fordi den ene forklarer og bestemmer den anden og derved skaber den nævnte Helhed og det Kulturmonument, der viser os vort Land og vore Forfædres Tilværelse, Bevægelser og Forhold, ikke mindst til de store Kulturlande i Oldtid og Middelalder.

Foruden Nationalmuseets foran skizzerede meget store Arbejde — dets Videnskabsmænds Historieskrivning paa Grundlag af Findesteder og Fundgenstandene ufortalt — har Museets store frugtbringende Virksomhed fremelsket en stedse stigende Samler- og Museumsinteresse ude i Befolkningen, saameget, at der til Dato er oprettet 14 statsunderstøttede Provindsmuseer, hvis historiske Afdelinger kontrolleres af Direktøren for Nationalmuseets 1ste Afdeling,

hvortil der, men imod Vederlag, skal afgives saadanne af Provindsmuseerne erhvervede Fundgenstande, som skønnes at have saa stor kulturhistorisk Betydning, at de bør indlemmes i Nationalmuseet som noget forhen mindre bekendt, eller her i Landet helt ukendt eller noget, som ved sin Forekomst kan forklare andre forhen indsamlede Gjenstande; men som alt i alt yderligere opbygger den historiske Helhed i vort Museum og derved beriger dette og vort Land.

Saadan Indlevering maa Provindsmuseerne, nationalt set, og for det videnskabelige Udbytte, erkende som ligesaa forpligtende som den lovbefalede Indlevering af Danefæ.

Nationalmuseet bør have de betydningsfuldeste Genstande i det Omfang, som dets ledende Videnskabsmænd maa finde det heldigst for Museets Virksomhed; men dernæst bør Provindsmuseerne, forsaavidt som de maatte ønske det, have Krav paa Kopier af det afleverede, og for en Betaling, der i hvert enkelt Tilfælde ikke overstiger den, der er ydet for den til Aflevering udtagne Original.

Nationalmuseet maa have en ubetinget Fortrinsret, og Provindsmuseerne kan billigvis kun komme i efterfølgende Række. Med disse Betragtninger som Grundlag for et gensidigt loyalt Fællesarbejde vil sikkerlig de bedste Resultater opnaaes indenfor vort Lands Museumsvirksomheder.

Nationalmuseet har den ledende Samler-, Undersøger- og Varetagervirksomhed i nøje Tilknytning til sin historisk-videnskabelige Nationalmission.

Provindsmuseernes Virksomhed maa vel nærmest være at vække Befolkningens Interesse indenfor den lokale Museumskreds til at bevare alt af forhistorisk og historisk Værdi, saaledes at man saavidt som muligt vaager over, at forhistoriske og historiske Kulturgjenstande ikke fjernes fra Landet, og hvor det ikke med ønskelig Sikkerhed kan gennemføres, da saavidt gør ligt sørger for at faa Genstandene ind til Opbevaring i det nærmeste Museum i Lighed med det, der indsamles fra de mange spredte og tilfældige Steder paa

Markerne, under Mark- og Bygningsarbejder, og ude i Befolkningens Hjemsteder.

Under gensidig Forstaaelse vil Provindsmuseerne ogsaa i nogen Maade kunne være Nationalmuseet til Støtte ved at have et vaagent Øje med de gamle Mindesmærker, der skal bevares ude i Landet, eller dog i det mindste at foretage Anmeldelser, naar de udsættes for Vanrøgt.

Ikke mindst vil Provindsmuseerne under godt Samarbejde med Nationalmuseet kunne opretholde og øge Befolkningens Interesse og Forstaaelsen af Museumsvirksomhedens store historiske Betydning derved, at de hyppigere Besøg, der kan gøres i det lille nærliggende Provindsmuseum, bidrager til et langt rigere Udbytte ved Provindsboernes sjeldnere Besøg paa Nationalmuseet, Skolebørns Museumsbesøg, ikke at forglemme.

At der i ganske enkelte Tilfælde er tilkendegivet Misnøje med Nationalmuseets Fortrinsret til at erhverve forhistoriske Genstande, som vare indkøbte af Provindsmuseer, har været et Udslag af nidkære Provindsmuseers Bestyrelsesmedlemmers Samlerinteresser; men nærmere overvejet anerkendtes dog Nationalmuseets store Landsbetydning og den dermed forbundne Fortrinsret, ligesom Erstatning med Kopier i Reglen udjævnede de forskellige Standpunkter.

Men over en saa afvigende Opfattelse af Provindsmuseernes Forhold til Nationalmuseet og den ret skarpe Kritik af sidstnævntes ledende Embedsmænds Krav om Indsendelse af Fundgenstande, der fra et enkelt Museum blev fremsat paa Provindsmuseernes Delegeretmøde paa Nationalmuseet den 3. Maj d. A., blev jeg mere end forbauset.

Dog kan jeg kun tænke mig, at det er en forbigaaende Kritik, der maa være grundet paa en eller anden Misforstaaelse.

Men er Kritiken desuagtet grundet paa andre Museumsbetragtninger end dem, jeg i det foranførte har søgt at betegne, da maa jeg meget beklage dens Fremkomst, fordi jeg

ikke kan se rettere end, at saadan Uenighed meget vil skade vor danske landsgavnlige Museumsvirksomhed, Nationalmuseet og Provindsmuseerne, ikke mindst de sidstnævnte.

Museet i Rønne har god Forstaaelse med Nationalmuseets Embedsmænd, som ere vor Museumsvirksomheds allerbedste Vejledere.

Rønne, i Juli 1912.

Mathias Bidstrup.

Provinsmuseernes — eller som jeg vilde foretrække at kalde dem Lokalmuseernes — Hovedopgave er at virke folkeopdragende, folkeinteresserende. Deres Samlinger skal være som en god, folkelig Bog, der giver de Besøgende et Indblik i, hvorledes dansk Kultur har artet sig til de forskellige Tider i de forskellige Dele af vort Land. Det behøver ikke at siges, at de netop herigennem har en Mission af den allerstørste Betydning ved hos Befolkningen at vække og nære den Kærlighed til vor Fortid, der er den absolutte Betingelse for al historisk Museumsvirksomhed.

Ogsaa Nationalmuseet har selvsagt i højeste Grad denne Opgave. Hvad Lokalmuseerne bør give i lille Maalestok for den enkelte Egn, skal Centralmuseet yde i langt større Omfang for det hele Land.

Men jævnsides hermed er og maa Nationalmuseet tillige være en videnskabelig Institution, et Centralværksted for dansk arkæologisk Forskning. Dette er nødvendigt for dets egen Skyld, det er det ikke mindre for Lokalmuseernes. Arkæologien — den historiske saavel som den forhistoriske — er blevet en saa udformet og mangesidet Videnskab, at den kræver sin Mand fuldtud. Ligesom de bedste »populære« Fremstillinger nu engang ikke skrives af Dilettanter, men af Fagfolk, saaledes er det en absolut Forudsætning for, at Lokalmuseerne paa tilfredsstillende Maade kan løse deres Hovedopgave, at der udenfor dem findes en videnskabelig Stab, som kan staa dem bi med Raad og Hjælp. Alt nu ydes

denne Hjælp saa vidt Kræfterne og Tiden slaar til, og mulig vil det være Fremtiden forbeholdt at sætte dette yderligere i System, f. Eks. ved at der herindefra udsendes »Rejseassistenter«, eller hvad man nu vil kalde dem, der kan bistaa Lokalmuseerne med Ordning og Inventarisering.

Kunde imidlertid Lokalmuseerne ikke selv udvikle sig til videnskabelige Institutioner, saaledes som det f. Eks. i større eller mindre Grad er Tilfældet i vore to Broderlande? Sagen ligger dog ganske anderledes dér end her. Saavel i Sverige som navnlig i Norge er der mangt og meget baade i de kulturelle og ikke mindst i de geografiske Forhold, der taler for en Decentralisation, medens hos os alt synes at være lagt tilrette for den Centralisering, der nu har en mere end hundredaarig Tradition bag sig. Ganske bortset fra de betydelige økonomiske Ofre, der maatte bringes, vilde en Frontforandring paa dette Punkt blive til Skade for alle, til Gavn for ingen. Dertil er det nu engang forhaandenværende Materiale baade for begrænset i Omfang og for forskelligt i Art. Lad os foretage et Tankeeksperiment, der dog sikkert gaar langt videre end noget af de Ønsker, der fra Tid til anden dukker frem i Pressen. Lad os tænke os Nationalmuseets Indhold fordelt mellem de statsunderstøttede Museer udenfor Sjælland, saaledes at Nationalmuseet blev et sjællandsk Lokalmuseum. Følgen heraf vilde for det første blive, at man tog Livet af Nationalmuseet, og dernæst at vi fik en halv Snes Lokalmuseer, hvis Samlinger ganske vist var ulige større end de nuværende, men som alligevel i videnskabelig Henseende hverken var hugne eller stukne. Thi den videnskabelige Behandling af Stoffet kræver nu engang et stort og hele Landet omfattende Materiale, alene herigennem er den i Stand til at kunne afvinde det stadig nye Resultater. Dette er indlysende og alment anerkendt for den forhistoriske Arkæologis Omraade, hvor Oldsagerne er den eneste Kilde, paa hvilken Studiet bygger. Men gaar man ned til Middelalderen, hvor vi foruden Tingene selv har deres Spejlbillede i samtidige Gen-

givelser i Kalkmalerier og Miniaturer jævnsides med skriftlige Kilder i større eller mindre Tal, staar vi overfor et Faktum, der uvilkaarlig tvinger til god Økonomi, nemlig Oldsagernes meget ringe Mængde, hvilket jo atter hænger nøje sammen med den ændrede Bevaringsmaade. En Splittelse af Stoffet, selv indenfor en langt snævrere Kreds af Museer end den ovenfor nævnte, vilde her blive skæbnesvangert for alt virkeligt Studium. At Forholdene selvfølgelig ændres, jo nærmere vi kommer ned mod vor egen Tid, behøver ikke at siges; jeg skal straks komme nærmere ind paa dette Punkt.

Men, vil muligvis nogle indvende, der maa jo i en saa gammel Institution som Nationalmuseet være samlet en stor Mængde Dubletter, som uden Skade kunde afstaas til Lokalmuseerne og give disse en værdifuld Forøgelse. Det vilde være heldigt, om man engang for alle kunde faa manet den megen Tale om Museernes Dubletter hen til det Sted, hvor den rettelig hører hjemme. Thi Antagelsen er i Virkeligheden ganske urigtig, omend dens Opstaaen er ret forklarlig. Den skyldes alene en Uklarhed i Tankegangen, idet man har overført Forholdene ved Bibliotheker og Kobberstiksamlinger paa de historiske Museer, uagtet disse Institutioners Indhold i Virkeligheden er absolut væsensforskelligt. Bøger kan foreligge i Dubletter, Oldsager derimod kun i meget ringe Grad, egentlig kun i saadanne Tilfælde, hvor de rent mekanisk fremstilles i samme Form eller med samme Stempel eller tilvirkes ganske fabriksmæssig som senere Tiders Militærvåben. Bortset fra disse og fra Mønterne vil det af Genstande fra historisk Tid væsentlig dreje sig om Jærnovnsplader, Kakler og Stentøj, altsaa en ganske særlig »industriel« Gruppe af Oldsager. Men hvad der af slige Sager haves i flere Eksemplarer, er i Virkeligheden forsvindende. Dertil har Mængden af de i sin Tid anvendte Forme været altfor stor i Forhold til det relativ lidet, der er bevaret. Hvad der derimod er tilstede og heldigvis tilstede i stort Tal, er beslægtede Genstande. Heldigvis, thi ligesom indenfor Zoologien og Bota-

niken er det jo netop gennem Studiet af de smaa Forskelle, af Varianterne, at man kan vinde frem. Ti moderne Dragonsabler oplyser mig ikke mere om dette Vaabens Udseende end én, ti samtidige middelalderlige Sværd vil derimod altid give mig et langt rigere og paalideligere Billede end ét enkelt. I det første Tilfælde kan man med Rette tale om Dubletter, i det sidste ikke.

Fra Nationalmuseets »Dubletsamling« vil Lokalmuseerne altsaa ikke kunne vente nogen større Forøgelse. En ganske anden Ting er det naturligvis, at der i en saa gammel og stor Samling fra Tid til anden er indkommet Sager, der af den ene eller den anden Grund ikke har større videnskabelig Betydning, medens de derimod vilde være af Interesse for et Lokalmuseum. Men ligesom sligt altid er blevet afgivet, vil det ogsaa for Fremtiden blive afgivet, naar der fremsættes berettigede og velgrundede Ønsker herom.

Paa hvilken Maade kan Provinsmuseerne nu bedst opfylde deres Hovedopgave, eller med andre Ord paa hvad skal de samle? Det er saare let at spørge, vanskeligere at svare, men jeg tror dog nogenlunde at kunne angive Retningen og skal i det følgende fremsætte en Del praktiske Forslag og Vink for den historiske Tids Vedkommende. De skal samle, hvad der har Betydning for dem, og hvad der har Betydning, fremgaar klart, naar man ombytter det nu brugelige Ord Provinsmuseum med Lokalmuseum. I første Række maa Hovedvægten altsaa lægges paa Genstande, der har lokal-historisk Interesse, der kan oplyse den materielle Kultur i den paagældende Egn. Museet i Køge skal ikke købe Fiskersager fra Vestjylland, dets Kollega i Herning ikke Bondesager fra Stevns. Derimod vil de forskellige Museer utvivlsomt gøre en god Gerning ved at indsamle saa meget som muligt af den Slags Sager fra deres egen Egn, saaledes som forskellige af dem alt har gjort. Selvom der allerede i Folkemuseet og Landbrugsmuseet i Lyngby findes et meget betydeligt Stof til Belysning af Fortidens Bondesæd og Landbrug, er

det forstaaeligt, at i Samlinger, der efter deres Plan og Anlæg skal omfatte hele Landet, kan de enkelte Egenes Særpræg kun blive svagere fremhævet. Netop her har Lokalmuseerne deres Styrke. De sidder langt nærmere ved Kilden, kan gennem personlige Forbindelser langt lettere faa at vide, hvor der findes Ting, det er værd at erhverve, og faa Ejeren til at skænke dem. En gammel Haandkærne eller et Lysestøberbord har jo ingen Handelsværdi, men er allerede saa noget nær ved at blive en Sjældenhed nu i Andelsmejeriernes og Elektricitetens Dage. Ikke mindst bør de samle paa Folke- dragter, thi intetsteds træder den enkelte Egenes Særpræg stærkere frem end netop her, og adskilligt kan endnu udrettes paa dette Felt med yderst beskedne Midler. Det viser et Par af de alleryngste Museers Samlinger.

Saavidt gør ligt bør Lokalmuseerne desuden være By- museer, først og fremmest naturligvis for deres egen Hjem- stavnsby. Af Oldsager, der kan oplyse selve Kommunens Historie, Retsantikviteter som Tyskerne kalder dem, altsaa Signeter, Polititegn, Torturinstrumenter o. l., er der næppe bevaret synderlig meget. Men hvad der af sligt ligger paa Raadhuslofterne, bør have sin Plads i Byens Museum lige- saavel som Lavsgenstande og Uniformer og Faner fra de for- dums Borgerkorps. Gaar vi fra Byen til Borgerne, kunde det vel tænkes, at der hos gamle bofaste Familier fandtes et og andet, der havde kultur- eller lokalhistorisk Betydning. Dette bør naturligvis forblive i Slægtens Eje det længst mulige, men opløses denne, maa Lokalmuseerne efter Evne søge at hindre, at Sagerne forsvinder. Ogsaa her bør man have sin Opmærksomhed henvendt paa Dragterne. Netop disse er jo mer end noget andet udsat for at gaa til Grunde, og hvad vi endnu har tilbage af Dragter fra Rokokoens, Klassicismens og Empirens Dage er i Virkeligheden forbavsende lidt. Des- uden skal Lokalmuseerne holde et vaagent Øje med Grund- gravninger, Kloakanlæg o. l. i deres By. Selvom Forholdene naturligvis ikke er saa gunstige som i København, hvor Kultur-

laget er langt mægtigere, og hele Kvarterer hviler paa Opfyldning af alskens Affald eller Dele af nedrevne og brændte Bygninger, vil man dog adskillige Steder uden synderlige Udgifter kunne komme i Besiddelse af en god og instruktiv Samling af Genstande til Belysning af det dagligdags Liv i 16., 17. og 18. Aarhundrede, der ene er bevaret paa denne Maade. Selvfølgelig maa der her som paa andre Omraader vises Kritik, men alligevel maa det dog tilraades snarere at erhverve for meget end for lidt af den Slags Sager og overlade Nationalmuseet Sigtningen, hvis man er i Tvivl om Værdien.

Skal Lokalmuseerne fuldtud udfylde deres Opgave som Bymuseer, er det endvidere nødvendigt, at de — saaledes som det alt i større eller mindre Grad er Tilfældet — anlægger en Samling af Billeder saavel af hele Byen som af dens enkelte Bygninger, af historiske Begivenheder, der knytter sig til den, og af Mænd, der har haft Betydning for dens Udvikling. Og det maa indtrængende lægges dem paa Sinde ikke blot at nøjes med, hvad der alt foreligger i Form af ældre Stik eller Tegninger, Lithografier eller Fotografier, men tilvejebringe nyt Materiale enten ved selv at lade fotografere eller ved at sætte sig i Forbindelse med en eller anden af de interesserede og dygtige Amatørfotografer, der snart sagt findes i hveranden By. Alle mere anseelige Bygninger vil blive undersøgte af Nationalmuseet, om ikke før saa naar de nedrives, men mangan god gammel Købmandsgaard, af dem der giver Byen dens Præg uden just at være særlig mærkelig i arkitektonisk Henseende, kan ombygges, uden at det rygtes i København, mangan fornøjelig gammel Gade kan miste sin Karakter ved Nybygninger. Her maa det stedlige Museum være paa sin Post og sørge for, at i det mindste Billedet af det forsvundne bevares for Eftertiden. Skulde man føle Trang til at gaa udenfor Byen, til at udvide denne Virksomhed til Museets Landdistrikt, ja da saa meget desto bedre.

Af det ovenfor antydede vil det forhaabentligvis tilstrækkelig fremgaa, at efter min Opfattelse bør Hovedvægten i

Lokalmuseernes Samlinger fra historisk Tid lægges paa de to sidste Aarhundreder. Naturligvis skal det ikke hermed være sagt, at Sager fra denne Tid ikke skal findes i Centralmuseet. Tværtimod bør de være godt repræsenterede, langt bedre end det for Tiden er Tilfældet i Folkemuseet. Men taget under ét er Stoffet her endnu saa overordentlig rigt, at der er fuldt op for alle Parter, saaledes at Lokalmuseerne med deres Førstehaands-Forbindelser uden særlig Vanskelighed vil kunne faa en særdeles respektabel Samling, der vil interessere de Besøgende i højeste Grad. Thi som en alméngyldig Sætning kan det vistnok fastslaas, at de almindelige Museumsbesøgende helst vil se dels det meget gamle, Stenalderen, dels det forholdsvis nye, til hvilket der knytter sig personlige Erindringer, saaledes at Idéassociationerne kan vækkes og arbejde videre: Et saadant Ur stod der i Onkels Stue, saaledes saa Bedstemoders Sybord ud osv. osv. Ved at lægge Accenten paa nyere Sager vil Lokalmuseerne desuden bedre kunne holde sig fri for det farlige Skær, der hedder Forfalskninger — i Parenthes bemærket: Køb aldrig Sølvtoj uden først at indsende det til Nationalmuseets Undersøgelse! — og de vil endvidere saa langt fra konkurrere med Centralmuseet, at de langt snarere vil lette det dets Opgave.

En egentlig Konkurrence vil derimod af den ovenfor anførte Grund kunne finde Sted for de ældre Tiders Vedkommende og navnlig da for Middelalderens. Her bør de nye Oldsagsformer, de der virkelig bringer vor Viden om Fortiden et Skridt fremad, have deres Plads i Nationalmuseet, hvor de først vil komme til fuld Nytte for det videnskabelige Studium, medens det alménkendte uden Skade kan overlades Lokalmuseerne. Dette er Theorien, i Praxis maa Sagen naturligvis afgøres i hvert enkelt Tilfælde, og Lokalmuseerne bør have den Tillid til Nationalmuseet, at dette kun søger at faa afgivet, hvad der har virkelig Betydning for det. At Afleveringsbestemmelsen findes saavel i Lovene for den 1861 oprettede Oldsagssamling i Viborg som i Lovene for det 1911

stiftede Museum for Kalundborg og Omegn, synes da heldigvis ogsaa at vise, at dette Tillidsforhold er tilstede.

Nationalmuseet, i Juli 1912.

M. Mackeprang.

»Nei, Oldsagerne skal blive paa deres Sted; de skal hverken slæbes til Aarhus eller Kjøbenhavn. Vi skal have et Museum her i Knebel.« Dette Svar fik en ung Archæolog for 40 Aar siden af en gammel, snurrig Urmager paa Mols, hos hvem han saa nogle mærkelige Sager, som han ivrig bestræbte sig for at sikre et af Museerne. Ordene gjorde Indtryk; de vare ikke hørte før, og Urmageren var en tiltrækkende Mand, alt andet end en »Molbo«, tværtimod en Tænker, men afsides stillet, uden Forudsætninger og uden Forbindelse med alt, hvad der kunde retlede hans Tænkning. Siden da er Mindet om Knebel-Manden af og til blevet opfrisket, men navnlig i de seneste Aar, naar der faldt Ytringer om, at det er Uret at føre Oldsagerne bort fra Stedet. De kom oftest fra Folk, som havde en paafaldende Lighed med Urmageren, idet de vel havde tænkt over Sagen, men intet lært om den, og Forudsætningerne til at bedømme den i det store Omfang, den i Virkeligheden har, vare ganske utilstrækkelige. Desuden har Sætningen om at faa sit eget i Stedet for det fælles, fjærne Museum noget tillokkende. At Hjemstedet har Krav paa Oldsagerne, finder man saa simpelt og let fatteligt. Det er et af disse halvt sande, halvt falske Ord, der let brede sig og for en Tid kunne gjøre megen Ulykke. Saaledes maa der engang tages fat paa Knebel-Urmagerens Lære for at se, hvad rigtigt og hvad galt den indeholder, men da rettest i alle de Former, hvorunder den fremkommer; thi Paastanden om Oldsagernes Forbliven paa Stedet har ikke samme Rummelighed. For En betyder Stedet: Landsbyen eller Sognet, for en anden: Egnen eller Kjøbstad med Opland, for andre: Stiftet, Øen eller Lands-

delen; men Tankegang og Begrundelse er ens for alle Parter. Sagen skal da her engang blive undersøgt i sin Helhed.

Der er virkelig et Sammenhæng mellem Sted og Sager, som ikke skulde brydes, om det ikke var nødvendigt. Men Betydningen af dette Sammenhæng er først set af Forskeren og føles stærkest af ham; noget er vel herfra straalet ud, men Klarhed derover har den videre Kreds dog næppe. Fund og Findested høre nøie sammen; Fundet oplyses af Sted og Omgivelser; Pladsen er ligefrem en Del af det fundne. Tydeligst træder dette frem, naar Stedet har noget særligt, eller der er et ydre Apparat: her ligge Oldsagerne som Offergaver til Kildevældet, der endnu bobler som i Oldtiden; hist findes Vaaben og andet Udstyr i den stensatte Grav, som det oprindelig blev henlagt. Dette Sammenhæng med Omgivelserne griber umiddelbart; Følelsen sættes i Bevægelse; men tillige er hver Enkelthed en Kjendsgjerning, der giver Oplysning. Den, som har havt den Lykke at afdække Stedet, bøier sig for det uforstyrrede Oldtidsminde og skærper sin Iagttagelse, for at intet skal undgaa ham; rundt om staa Egnens Folk, der ere komne til, ikke mindre betagne. Hvem skulde vove at bryde dette Sammenhæng mellem Sted og Oldsager? Og dog maa det gøres; thi Pladsen ligger aaben for Regn og Frost, for Mennesker og Dyr. Sølvkjeden kan ikke blive liggende i Tørvegraven ved Gundestrup; Solbilledet kan ikke henstaa paa Mosefladen ved Trundholm. Sammenhængen mellem Sted og Oldsager maa nødvendig opløses. Men der bødes herpaa saavidt muligt; det Oldtidshele, der er fundet, bevares uforstyrret i saa stort Omfang, som man efter Forholdene mægter at gjøre det. Hele Juellinge-Graven med Indhold og Jordmasse blev optagen og fremstillet i Museet. Ved Photographering, Opmaaling og i Ord bevares Sammenhængen mellem Sted og Sager; videre kan der ikke gøres. Men Sætningen: »Oldsagerne skulle blive paa deres Sted«, har, som Ordene lyde, vist sig at være uholdbar og uigjennemførlig.

I Forbigaaende være det sagt, at det med Mindesmærkerne staaer noget anderledes. De kunne ofte bevares paa deres Plads, og saa sker det ogsaa. Stengraven har Modstandskraft nok; den bliver paa sit Sted. Bautastenen bevares paa sin Plads — overhovedet alt, hvad der kan blive staaende, hvor det oprindelig stod, vel at mærke: uden at tage Skade ved Veirlig eller Vold. Kan det derimod ikke forsvarelig beskyttes, eller er det ikke paa tilfredsstillende Maade tilgængeligt, da maa det flyttes til Museet. Dog derom er der allerede tidligere talt¹, og vi holde os her alene til Oldsagerne. Ligeledes skal der ikke tales om Museumssagen i det hele, men udelukkende om Museerne som Opbevaringssted for danske Oldsager.

Vi gaa videre og møde da strax den Bemærkning, at der ikke er ment bogstavelig: Stedet, og egentlig heller ikke: Egnen eller nærmeste Landsby eller Kjøbstaden nogle Mil borte. Thi det er jo klart, at hvad enten der er kort eller langt, naar Oldsagerne ere tagne bort fra Plads, saa er det umiddelbare Sammenhæng brudt, den Oldtidshelhed forstyrret, som taler til Følelsen, og som indeholder Kjendsgjerninger, der give synlige Beviser og meddele Oplysninger. Sølvkjedlen vilde ikke paavirke stærkere eller staa tydeligere for Iagttagelsen enten i Gundestrup By, i Randers eller i Aalborg, end den gjør det i Kjøbenhavn. Nei, hvad der menes, er egentlig slet ikke Stedet; thi et Sammenhæng med Sted, By eller Egn, som faktisk kan opretholdes, ser man jo nok, at der ikke er. Der menes derimod: Menneskene. Sætningen maatte saaledes rettere lyde: »Det er Uret at fjærne Oldsagerne fra de Mennesker, der bo paa og om Findestedet; de have et gyldigt Krav paa at beholde, hvad der er fundet i deres egen Jord«. Men heller ikke saaledes omformet har Sætningen nogen Sandhed; thi til Stedets Folk tages ikke det ringeste Hensyn. Næppe lyder det i Telefonen, at noget er fundet, før Museums mændene ile til og føre Oldsagerne bort,

¹ Se Artiklen: Museum og Interiør, i: Tilskueren, 1897.

om de kunne faa Magt over dem. Hvor er mon Hjemstavnskravet nu blevet af? Det er Museumsmagten, som optræder og erklærer at have Rettigheder; men hvem har forlenet den med denne Ret, eller hvorledes er den erhvervet? Sagen er jo gaaet saaledes til, at man i en By eller indenfor en vis Kreds er traadt sammen og er enedes om at danne et Museum; herfor vil man virke, saavidt Midler og Indflydelse række. Det er Magt og Villie, som raader over Oldsagerne; om Ret eller Uret kan der ikke tales i denne Sag.

Nu maa vi atter omforme Sætningen til det, som den i Sandhed indeholder: »Vi indenfor denne Hjemstavn eller Kreds have Interesse for de stedlige Oldsager og ville bevare dem i et Museum«. Ja, dette er selvfølgelig berettiget; en vis Kreds af Mennesker kan slutte sig sammen og virke for et vist Formaal — saafremt det da ikke strider mod en anden, mere berettiget Virksomhed, hvorefter nedenfor skal tales. Ogsaa ere de her omhandlede Ønsker og Bestræbelser fuldt forstaaelige; man kan slutte sig til dem med Sympathi. De kunne nemlig paaberaabe sig Følelser, der ere næsten naturmæssige, i Slægt som de ere med Følelsen for Hjemmet, for Forældre og Familie. De herhen hørende Sager have Interesse for os, og vi se dem nødig i fremmed Eie. Dette kan ogsaa siges om Oldsagerne, der paa en Maade høre med til Hjemstavnen; man staaer i et vist Følelsesforhold til dem og kan ikke finde sig i, at de føres bort. Meget rigtigt! Men disse Følelser maa blot ikke naa en unaturlig Høide. Naar det gamle Hjem opløses, ønsker man ganske naturlig at beholde de kjære Sager, til hvilke der knytter sig Erindringer; men usundt vilde det være, om man ikke kunde skilles fra nogetsomhelst, ogsaa det, som egentlig ikke har nogen Betydning for En, blot fordi det har tilhørt Hjemmet. Saaledes ogsaa med Oldsagerne. Det vilde være overdrevet at erklære, at Følelsen krænkes, naar man skal af med noget, blot fordi det er fundet i den hjemlige Jord; det maa dog være noget, som har særlig Betydning for Befolkningen. Men Forholdet

til Oldsagerne er ikke af saadan nærmere Art. Det er kunstig opskruet, naar der tales om, at Følelserne krænkes, fordi Oldsagerne berøves Egnens Folk; til en ganske unaturlig Høide stiger det, naar det lyder: ikke et Stykke bort fra Jylland, ikke et Stykke bort fra Langeland. Betydningen af Følelsesforholdet til Oldsagerne maa ikke usundt og usandt overdrives.

Og naar det nu videre hævdes, at Oldsagernes Fordeling til Opbevaring skal ordnes efter dette Følelsesforhold mellem dem og Hjemstavnene eller de enkelte Museers Kreds, da reiser der sig uovervindelige Vanskeligheder. Thi hvad er Hjemstavn, og hvad er Kreds? Herom hersker der de forskjelligste Meninger, og man vil hverken nu eller nogensinde kunne blive enig. For nogle danner Stiftet en naturlig Kreds; der oprettedes Stiftsmuseer, bl. a. i Odense. Men for nogle Aar siden meldte Langeland sig fra; Udraabet lød: ikke et Stykke bort fra Øen; Langeland er vor Hjemstavn, Oldsagerne tilhøre os alene. Saa dannedes der et Museum i Svendborg, og nu tænkes der paa et i Nyborg; man kan da ikke slæbe Oldsagerne her fra Egnen til Odense? Kjøge Museum hævdede sit Hjemstavnsbegreb over Omegnen; men Store Hedinge et Par Mil derfra mente, at Stevnssagerne med Urette førtes derhen, og der dannedes et særskilt Museum. Paa de mindre Øer har Museet lettest ved at hævde sit Magtomraade. Museet i Rønne er saaledes et naturligt Udtryk for Øens Hjemstavnsfølelse; men at dømme efter Forholdene andetsteds vil det ikke vare længe, inden der dannes snævrere Kredse; et Museum i Nexø har været paa Tale. I Nykjøbing, Falster, er der en Bevægelse for at løsrive Øen fra Stiftsmuseet i Maribo. Paa Møen samles der til et eget Museum. Men hvorfor ikke ogsaa paa Anholt? Det er dog et tilstrækkelig sondret Stykke Land, og Rigdommen paa Oldsager er saa stor, at mange af Museerne have forsynet sig godt herfra. Thi der er det betegnende ved hele denne Sag, at ligesaa stærkt som man hævder, at intet maa bort fra Ens

egen Hjemstavn, ligesaa fjærnt er man fra at respektere de andres Hjemstavnskrav: jydske Oldsager vandre til Museerne paa Fyen og Lolland, Sager fra Thy til Ribe og fra Falster til Varde — dog herom nedenfor. Sjælland har vist sig at være altfor stort til at kunne betragtes som en enkelt Kreds hørende under Nationalmuseet. Foruden i Kjøge og Store Hedinge er der allerede Museer, eller de paatænkes oprettede i Korsør, Slagelse, Helsingør, Kalundborg, Holbæk og Nykjøbing. I denne sidste By antog man, at Odsherred var en passende Museumskreds; men allerede i Høiby Sogn, der strækker sig ind til Bygrænsen, kunde man ikke slutte sig hertil: der aabnedes et eget Sognemuseum. I Jylland reiste Herning nylig sit store Museumshus paa det Omraade, som Aarhus og Viborg hidtil ansaa for deres, og det nye Museum strakte sin Hjemstavnsgrænse ud til Vesterhavet. Men saa reiste sig Ringkjøbing og Varde, der ikke kunde tillade, at deres Hjemstavn toges fra dem. Østpaa er der allerede samlet til et Museum i Silkeborg, som kun foreløbig er pakket sammen. Ogsaa ved de øvrige dels gamle, dels ganske nye Museumsdannelser i Aalborg, Randers, Skive, Nykjøbing paa Mors, Thisted, Kolding, Vejle, Esbjerg hersker der Hjemstavnsbegreber, der gribe ind over andres. Selv i en saa vel afgrænset Landsdel som Vendsyssel, hvor der er et i enhver Henseende grundfæstet Museum i Hjørring, har der været afholdt Udstilling med det Formaal at danne et nyt Museum i Dronninglund. Men samtidig skrives der om et Museum for hele Jylland¹ — hvor der forud findes Oldsagsamlinger i mindst 15 Museer, af hvilke intet er tilsinds at ville lukke.

Nu maa der dog virkelig spørges, om der er nogensomhelst Mening i denne Lære om, at Oldsagerne skulle blive ved Sted og Hjemstavn, naar der herved afvexlende forstaaes: Sogn, By, Herred, Stift, Ø eller større Landsdel, store og smaa Omraader, der ligge indeni eller gribe ind over hverandre. Som en Udvei synes man at ville have det fastslaaet,

¹ Jydsk Maanedsskrift for 1912, S. 169.

at altid det yngste Museum med det snævre Omraade har Krav paa Oldsagerne, men at det ældre Museum med de videre Grænser har mindre Ret, og Nationalmuseet, der er det ældste og mest omfattende, skal være absolut uden Ret. Dette fører konsekvent til Sognemuseet eller rettere til, at Oldsagerne skulle blive hos Stedets Folk, det vil sige, til at der slet ikke skal være Museer. Nei, ved Overveielse af det her fremførte vil man dog vel snarest komme til, at al Tale om Hjemstavnsbaand for Oldsagerne bør ophøre.

Tidligere hørtes der heller ikke noget herom. Det var klartseende og overlegne Mænd, der førte Ordet, da de gamle, nu store Provindsmuseer stiftedes. Det var dengang ikke Meningen, at der skulde dannes Hjemstavns museer, og ogsaa senere er dette kun svagt kommet frem. I Viborg-Museets Love af 1861 hedder det, »at Formaalet er at tilvejebringe en Samling i Viborg af Oldsager fra Sten-, Bronze- og Jernalderen, for derved at bidrage til at sætte Folket i aandelig Besiddelse af dets gamle Fortidsminder, saa at det lærer at kjende og forstaa dem og saaledes vækkes til en almindeligere Interesse for Fædrelandets Historie«. Den 19. Marts samme Aar vedtoges Aarhus-Museets Love: »Selskabet for den historisk-antikvariske Samling i Aarhus har til Formaal at udbrede Sandsen for Mindesmærker fra ældre Tid, især danske, og dette Formaal bestræbes opnaaet dels ved Anlæggelsen af en historisk-antikvarisk Samling i Aarhus, dels ved Afholdelsen af Møder«. For Randers-Museets Vedkommende angives i 1873 Formaalet at være »Fremme af Forskninger til Oplysning om Fortiden, navnlig ved en Samling af Gjenstande af archæologisk og historisk Interesse«; »for saavidt Midlerne anvendes til Indkjøb, kunne dog kun Gjenstande indkjøbes, som hidrøre fra eller have haft Betydning fra Nørrejylland«. Vendsyssel Museum fik Aar 1900 det Formaal »at virke for Kjendskab og Kjærlighed til vort Lands Kulturhistorie«. Maribo-Museets Formaal angives 1905 at være: »hovedsagelig ved Indsamling fra selve Stiftet

at vække og opretholde Sandsen for Oldsagers og historiske Minders Bevaring«. Ved flere yngre Museumsdannelser skyldtes det Hensynet til de alt bestaaende Samlinger, at der maatte drages bestemte Grænser; ved andre maatte Evne og Midler paabyde en Begrænsning. Hvad Hjemstavnsfølelsen krævede, var sikkert nærmest kun det at faa et eget Museum i Byen, men ikke det, at kun hjemlige Sager skulde optages; overalt vilde man vistnok foretrække at faa saa meget som muligt og helst et Museum for hele Landet. Man ser dette tydelig deraf, at Hjemstavnsgrænsen ingenlunde overholdes. Næsten overalt er man særdeles tilbøielig til at modtage alt, hvad der tilbyder sig fra hele Landet. Spørgsmaalet om en indbyrdes Begrænsning har været fremme mellem Museerne, men ikke fundet Tilslutning; en Udvexling af Oldsager vilde være uigjennemførlig. Bestandig komme vi saaledes til samme Resultat, at Oldsager ikke kunne stedbindes. Dette er iøvrigt dybt begrundet. Stavnsbaandet er unaturligt; som det ikke passer for Mennesker, saaledes heller ikke for Oldsager. De ere af Naturen flyttelige og indrettede til at gaa fra Haand til Haand for tilsidst at blive paa det Sted, som drager stærkest og binder fastest. Intetsteds omkring i Verden ere Oldsagerne stavnsbundne, og de ville heller ikke blive det i vort Land. Al Tale herom maa ophøre.

Hertil kom vi, uden at Nationalmuseet blev nævnt; intet Hensyn til denne Side har hidtil haft Indflydelse paa Overveielserne. Men nu, efterat Sagen er ført til Ende, lade vi Nationalmuseet møde frem med sine Krav. De ere begrundede ganske paa samme Maade som de øvrige Museers; men her lyder det ikke: Thy, Langeland, Odsherred eller Møen er min Hjemstavn; jeg vil beholde Oldsagerne herfra. Her hedder det: Danmark er min Kreds, hele Landet er min Hjemstavn. Det kan ikke tillades, at de nationale Oldsager unddrages det Museum, der er Folkets Fælleseie. Vi her ere ikke Lollik eller Vendelbo, men Danske. Det Stykke Land, som I betegne som Eders Hjemstavn, hører ind under vort

Fædreland. Det som I kalde Eders, elske og ære vi ligesaa høit som I og have samme Krav paa det. I kunne ikke melde Eders Hjemstavn ud af Fædrelandet. Og er vort Krav end af samme Art som Eders, saa er det langt bedre begrundet. Vi ere de mange, I de faa. I Hovedstaden, som er det folkerigeste og mest folkesøgte Sted, ere de fælleseiede Oldsager lettest tilgængelige — desuden utvivlsomt bedst skjøttede og forvarede, ligesom ogsaa her bedst forstaaede og forklarede. Det ses jo nok, hvilken Garanti det giver, at Nationalmuseet er en Statsinstitution med fagmæssig uddannede Embedsmænd. Sige I Thyboer, at det er Uret, at I skulle reise til Kjøbenhavn for at se Eders Oldsager, saa svare vi, at det er en større Uret, at vi skulle drage til Thisted for at se vore; thi Oldsagerne fra Eders Hjemstavn ere vort Lands Oldsager; den Jord, hvori de ere fundne, hører ligesaa vel til Danmark som til Thyland. Vi ere de eneste, som have vore Grænser i Orden; thi her ligger ikke Kreds indeni Kreds eller ind over andre, saaledes at mange Museer begjære de samme Sager; vort Museum omfatter alle Danske. Det er Uret at splitte det fælles nationale Eie paa halvhundrede Steder; man kan ikke tage fra de mange og fordele til de faa. Og vi have Alders Ret; thi Nationalmuseet stiftedes for over hundrede Aar siden og har i alle disse Aar været Landets Fælleseie. Alle de øvrige Museer ere Døtre, nøiagtig skabte i Moderens Billede; alt hvad de ere blevne til, hvad de vide og kunne, skyldes de Moderen. Her er større Ret og bedre begrundet Krav.

Svarende til Hjemstavns læren om, at alt skal forblive ved Stedet, kunde der, og med langt større Ret, fremføres en Landslære om, at intet maa forblive i Hjemeie, intet undrages det nationale Fælleseie, intet gjøres utilgængeligt ved at ligge ude paa mange vidtspredte Steder. Yderliggaaende Krav vilde saaledes staa mod hinanden. Men ingen saadanne uforligelige Urimeligheder fremkom tidligere. Tværtimod har man paa begge Sider indtaget netop det rette

Standpunkt, saaledes at man langt fra at modarbeide hinanden samvirkede paa den smukkeste Maade og skabte det hidtil bestaaende Forhold, der grundede i et gennemført: enhver sit. Provindsmuseerne toge, hvad der behøves for deres Formaals som stedlige Samlinger med snævrere eller videre Grænser, hvad der passer for Museer omkring i Landet, hvis Opgave det er at sprede Oplysning, vække Interesse og fremme Sands for og Kundskab om vort Lands Oldtid. Men hvad der naaer op og ud over dette, hvad der har større og almindelig national Betydning, det ypperste, som alle have Krav paa at se, Landsmænd og Udlændinge, og navnlig hvad der bidrager til at føre Studium og Viden fremad, det overlod man til Nationalmuseet. Nedenfor komme vi tilbage til denne Grænselinie mellem Omraaderne. Her skulle vi først se, hvorledes den lige redebond og lige samvittighedsfuldt er bleven overholdt fra begge Sider. Dette er ikke blot fagre, tomme Ord; ikke alene naar der skulde modtages, men ogsaa naar der skulde ydes, blev der overholdt et ærligt: enhver sit.

Det var i Overensstemmelse og i Forbund med Nationalmuseet, at Provindsmuseerne tilbagelagde deres første Dannelsesperiode, efter 1860, da de 7 Museer i Aalborg, Randers, Viborg, Aarhus, Ribe, Odense og Maribo bleve stiftede. I denne Tid fæstnedes det senere bevarede Forhold, at Hovedmuseet paa enhver Maade søger at fremme de andre Museers Interesser, medens disse ligesaa fuldt støtte hint. Man har altid betragtet hinanden som umiddelbart forbundne; de andre Museer dannede næsten Led af Hovedmuseet, anbragte ude i Landet. Det var en fælles Sag, hvorfor der arbejdedes, og det under personlig nært, ofte varmt Forhold; der kunde føres rigeligt Bevis herfor.

Et meget betydeligt Antal Oldsager afgaves i Begyndelsen til de nye Museer, og hermed er der fortsat, saa ofte Leilighed bød sig. Nogle Enkeltheder skulle anføres. I 1879 erhvervedes en Privatsamling paa 811 Numre; Nationalmu-

seet beholdt heraf kun 144, men afgav 667 til Provindsmuseer. Af en i 1888 indgaaet Samling afgaves 1217 Numre. Af Privatsamlinger, erhvervede i 1904 og 1908, blev der afgivet ialt 1750 Numre. Denne Afgivelse af alt, hvad der ikke behøvedes i Nationalmuseet, og som altsaa ikke burde blive her, naar det andetsteds kunde gjøre Nytte, har iøvrigt ikke været indskrænket til den danske Samling. I 1907—8 blev der afgivet c. 300 ethnographiske Gjenstande og 74 for en Del betydeligere Stykker henhørende under den klassiske Archæologi foruden et stort Antal Sager vedrørende Kunst og Industri, som fra gammel Tid opbevaredes i Museet. Ved denne fortsatte Afgivelse, paabegyndt for 50 Aar siden og nu afsluttet, er det opnaaet, at Museerne udenfor Kjøbenhavn ere komne i Besiddelse af meget, der er af Betydning for dem, og at paa den anden Side Nationalmuseet er blevet befriet for alt, hvad der her er overflødigt, eller som af anden Grund ikke bør findes her. Fremtidig vil der derimod næppe blive noget at afgive, da man i Nationalmuseet allerede for en Aarrække siden har været klar over, at der overhovedet intet bør modtages, som ikke har blivende Betydning for det.

Da 25 Aar vare forløbne efter Oprettelsen af det første Provindsmuseum, og da efterhaanden de 7 ovennævnte Museer vare dannede, stod det klart, at de for at faa en større Betydning maatte have et Statstilskud, og at der tillige maatte søges opnaaet en fastere og ordnet Forbindelse med Nationalmuseet. Under 23. Oktober 1885¹ blev der af dette Museum indbragt Forslag til Ministeriet om, at der skulde tilveiebringes »en Samvirken og fælles Ledelse af alle Landets archæologisk-historiske Samlinger«; »de skulde inddrages i en fælles Organisation — en almindelig Ordning, hvorved baade de mindre Samlingers og Hovedsamlingens rette Tarv varetages, hvorved det rigtige Hensyn tages baade til Befolkningen omkring i Landet og til den videnskabelige Forskning, og hvorved Danmark paany, ved en heldig Organisa-

¹ Se Betænkning over Forslag til Finanslov f. 1887—88.

tion af de archæologisk-historiske Institutioner, vil give et Mønster til Efterligning i andre Lande«. Hovedpunkterne vare, at Provindsmuseerne skulde til Erhvervelser have et aarligt Statstilskud, med hvis Anvendelse der skulde føres Tilsyn fra Nationalmuseet. Under Samraad skulde der tages Bestemmelse om, hvad der af de for Statsmidler indkjøbte Sager skulde optages i Provindssamlingen, og hvad der paa Grund af dets særlige Betydning navnlig i videnskabelig Henseende vilde være at afgive til Hovedmuseet. Den tilsynshavende skulde være Raadgiver i Museumsanliggender. Med Hensyn til Udgravninger, der ere en videnskabelig Akt, som maa udføres af Fagmænd, skulde Nationalmuseet fatte Bestemmelse om, baade hvor og hvorledes Arbejder af denne Art skulle udføres.

Der blev herved kun foreslaaet, hvad der allerede i Løbet af 25 Aar var blevet en Regel. Den videnskabelige Undersøgelse i Marken havde hidtil alene været i Nationalmuseets Haand, og at dette Museum skulde have, hvad det har nødt, blev allerede udtalt i Provindsmuseernes ældste Love. For Aarhus-Samlingens Vedkommende hedder det 1861: »Naar Selskabet kommer i Besiddelse af Gjenstande, som de offentlige Samlinger i København mangle og særdeles ønske at eie, vil det, forsaavidt der ikke ved Gaven er gjort Indsigelse derimod, afstaa dem imod til Gjengjæld at faa saadanne Gjenstande, som passe for dets Formaal«. I Indbydelsen til Oprettelsen af Museet af 30. Nov. 1860 siges der: »En Grundsætning for Selskabet er, at Museet for nordiske Oldsager i København imod Vederlag bør have de Stykker, som det maa ønske«. Love for Oldsagsamlingen i Viborg 1861 udtale: »Kommer Selskabet i Besiddelse af sjældne og vigtige Gjenstande, som fortrinsvis egne sig til Opbevaring i den store nationale Samling i København, vil det anse sig pligtigt til at aftræde disse til hin Samling, i al Fald mod at erholde andre Sager i Bytte«. I et Forslag til Love for Randers Museum 1873 hedder det paa samme Maade:

»Bestyrelsen er bemyndiget til at overlade det oldnordiske Museum i København Gjenstande, som dette maatte ønske«. At de andre Museer, som ikke have Love eller Statuter, have opfattet dette Forhold paa samme Maade, fremgaaer deraf, at flere af de allermærkeligste Fund i Nationalmuseet skyldes dem. Men ydermere foreligger der en meget smuk og for denne Sag vigtig Udtalelse af 10. Juni 1887 fra samtlige 7 Museer, som Svar paa en Forespørgsel fra Ministeriet, om de kunde slutte sig til Nationalmuseets Forslag til en Sammenslutning mellem Museerne. »Ligeoverfor den Beredvillighed«, hedder det, »hvormed forskellige af Museerne allerede tidligere have imødekommet det kongelige Museums Ønsker med Hensyn til Overladelsen af flere interessante Oldsager, forvente Museernes Delegerede enstemmigt, at dette Tillidsforhold maatte kunne anses for fastslaaet, selv om Staten ydede Museerne et fast Tilskud, dog at forstaa saaledes, at disse forpligte sig til at overdrage det kgl. oldnordiske Museum gennem Forhandling med dets Delegerede saadanne for Statstilskudet indkjøbte, sjældnere Oldsager, som han ved sine Besøg i Museerne maatte udpege som ønskelige for det kgl. Museum at erhverve«. Ogsaa de andre Punkter vedrørende Tilsynet med Anvendelsen af Statstilskudet og vedrørende Udgravninger gave Museerne deres Tilslutning, hvorefter Ministeriet affattede de Bestemmelser, overensstemmende med det fremførte, hvorpaa Forbindelsen mellem Museerne derefter har hvilet.

Siden da have 6 efterhaanden oprettede Museer bundet sig til de samme Bestemmelser, nemlig Vendsyssel Museum, Morslands historiske Museum, Herning Museum, Museet paa Koldinghus, Kjøge Museum, Bornholms Museum, og det yngste Museum, for Kalundborg og Omegn, har indsat i sine Love af 1911 den samme Bestemmelse, som et halvt Aarhundrede forud fik Plads i det ældste Provindsmuseums Love: »Museet er, om forlanges, forpligtet til, saafremt det faar Ting af fremragende Betydning, især i videnskabelig Hen-

seende, at afstaa disse til Nationalmuseet for Erhvervelsesprisen eller mod anden passende Godtgjørelse«. Denne Tilslutning til og Anerkjendelse af Nationalmuseet maa da siges at være baade grundfæstet og almindelig vedtaget. Naar 14 Museer omkring i Landet have sluttet sig sammen i en fælles Organisation til Samvirken med Nationalmuseet, da er dette et stærkt og smukt Udtryk for Følelsen af Fællesskab i Virksomhed og fælles Pligt overfor Hovedmuseet. Hos dette maa der da nødvendigvis findes en tilsvarende stærk Følelse af, hvad der skyldes, og hvad der maa ydes til dette Sammenhold. Et ret tydeligt Vidnesbyrd herom er det, at det aarlige Statstilskud, som Provindsmuseerne tilsammen kunne anvende til Indkjøb af Oldsager, efterhaanden er steget til 10,000 Kr., medens Nationalmuseet hertil kun har 3900 Kr. At dette Museum har taget Initiativet til og fortsat har anbefalet denne Fordeling af det Beløb, som Staten anvender i denne Retning, viser, at man her har haft videre Syn end for sit eget og rette Blik for de andre Museers Betydning for Helheden. Den store og stigende Fremgang for alle Led i den fælles Organisation, og ikke mindst for Nationalmuseet, under den forløbne, lykkelige Samarbejds Periode ligger klart for alle, der blot have noget Kjendskab til Forholdene.

Saa er jo da alt meget godt, vil man sige, eller rettere: det er rentud ideale Tilstande, hvorunder vor Oldforskning lever og virker. Men høist mærkeligt dog, at denne frie Sammenslutning mellem saamange Faktorer kan opretholdes, uden at der fremkommer Rivninger og Modsætningsforhold, og det i en Tid, da Enighed og Fordragelighed ellers just ikke er sønderlig fremtrædende her i Landet. Oldforskningen danner da en Undtagelse i vort Samfund; men er det virkelig saa, at ved Sysselsættelsen med Oldtiden viger Selviskhed og Tvedragt fra Menneskets Sind, medens Aandshøihed og Retfærd drager ind? — Dette vel ikke; men sandt er det, at Oldforskningens Kreds ligger adskillig høiere end

meget andet af den omgivende Tilværelse. Meget skyldes Traditionen. Den brændende fædrelandske Aand, der i første Halvdel af forrige Aarhundrede frembragte Oldforskningen, har sendt sin Glød ned gennem Tiderne. Paa Steder er den endnu meget stærk; men overalt ulmer den. Nationalmuseet føler den, hvor det under sin Virken naaer frem¹. Det Museum, der som intet andet er skabt af Folket, af de mange enkelte lavt- og høitstillede, slutter man sig bestandig gjerne til: det rummer vor fælles Mindeskat fra fjærne Tider. De Mænd, der danne Provindsmuseernes Bestyrelse, komme med disse Følelser; samtidig med at de slutte sig til Provindsmuseet, knytte de sig ogsaa til Nationalmuseet. Intet Under da, at de have Samfølelse, og at det hele, hvor den gode, fædrelandske Aand raader, kan høine sig. Men desuden er det oftest Mænd af en egen Art, der slutte sig om Provindsmuseerne og træde ind i Bestyrelserne. Hvad der bringer dem hertil, er jo ikke Guld, ikke Ære eller personlig Fordel af nogensomhelst Slags. Det er Interesse, Offerberedvillighed, Hengivelse til en god Sag. Den som har kjendt og kjender Forholdene, ved, at der til denne Kreds hører ikke faa af de ædleste og bedste Mennesker, han har truffet i Livet. For saadanne Mænd falder det let og naturligt at holde sig klart af al den Ringhed, der kunde forstyrre Freden og skade Samarbeidet: saaledes indtager virkelig Oldforskningen en Undtagelsesstilling her i Landet. Men endnu klarere bliver det, naar man ser ud over Landene, hvor enestaaende smukt og dybt grundfæstet vor forhistorisk-archæologiske Organisation og Administration er blevet fra gammel Tid af.

Helt er den dog naturligvis ikke trængt igjennem. Der er jo andre Slags Mennesker; nogle holde sig udenfor Fællesskabet, og enkelte vilde helst ud af det. Det er de smaa »Urmagere«, som omtaltes ved Begyndelsen af denne Artikel; men nu sidde de oftest i Byerne, og mere krævende ere de

¹ Se herom: »Nationalmuseet hundrede Aar efter Grundlæggelsen«, udg. af Udvalget for Folkeoplysningens Fremme, 1907.

end tidligere. Just det største og bedste Seirværk vilde de gjerne have til Behandling, idet de trøste sig til nok at kunne faa det skilt ad — at samle og forene er overhovedet ikke deres Sag. Om end faa, maa ogsaa disse Mænd indføres her og have Lov til at faa Ordet.

Deres eget Museum er det, de ville, intet andet; den omgivende Kreds er deres Land, med det øvrige have de intet at gjøre. Nationalmuseet eksisterer ikke for dem; der er overhovedet ikke noget fælles Landsmuseum, men kun en kjøbenhavnsk Institution, der kan faa Lov til at gjælde for Byen og Omegn. »Naar man f. Ex. finder noget paa Kongens Nytorv, kan det jo komme hen i dette Museum«. Men som det nu er, staaer det som en fjendtlig Magt, der kun tager fra andre. Hvad der er kommet herhen gennem hundrede Aar, skal tilbageleveres, og fremtidig »ikke et Stykke fra Jylland«. At omvendt de skulde afgive de sjældneste og bedste Sager, som de maatte faa i Hænde, vilde være den største Uret. Som om der ikke skulde være noget mærkeligt udenfor Kjøbenhavn! At man skulde reise derhen for at se Sagerne ude fra Landet! Tværtimod skulde baade Danske og Udlændinge nødes til at reise omkring til Byerne. Er maaske ikke Provindsmuseet en fritstillet Institution, der er ligesaa god som Nationalmuseet? ja, langt selvstændigere, idet det ikke har et Ministerium over sig. Eie de mon ikke Oldsagerne med fuld Ret; se, om man kan tage dem! Endnu er der dog Lov og Ret i Landet, og dermed ogsaa Ret til enhver Ydelse og Tjeneste fra Nationalmuseets Side; der er jo lønnede Embedsmænd, hvis Pligt det er at give Oplysning om Oldsagerne og deres Behandling. Lad dem blot arbeide og skrive deres Bøger, saa kunne de andre benytte dem. — De her gjengivne Ord ere formede efter Virkeligheden.

Alt for Kredsen eller Landsdelen, intet for Landet, og dette udtalt med al Aabenhjertighed. Det gamle Ord: »sit Fædreland skylder man alt«, gjælder ikke for Oldsagerne. For deres Vedkommende melder man sig ud af Landet; det

skal opløses i et stort Antal selvstændige archæologiske Smaastater. Meget vel; derved er intet at gjøre, ialfald ikke andet end at tale, som det sker ved disse Blade. Derefter maa der ventes, indtil man kommer til Besindelse.

Ialfald en alvorlig Overveielse maa dog Sagen faa paa det Tidspunkt, naar Kredsmuseet kommer til det Land, hvoraf det har udmeldt sig, og begjærer Penge til at fremme de stedlige Oldsag-Interesser. Thi Svaret vil da lyde, at dette kun opnaaes paa Betingelse af, at man i Gjærning anerkjender, at man hører til dette Land, og at man stiller sig i rette Forhold til hele Landets Museum ved at lade dette tilfalde de Oldsager, som have »særlig Betydning, navnlig i videnskabelig Henseende«. Saaledes lyde Ordene i Ministeriets herom fastsatte Bestemmelser.

Her fremkom Ordet »videnskabelig«, for hvilket der ikke har været Brug i hele den forudgaaende Fremstilling. Forholdet mellem Museerne er blevet udredet helt tilbunds uden dette Ord. Ærlig talt er det blevet holdt tilbage saalænge som muligt, fordi det i vore Dage ofte regnes for noget slemt, skjøndt det dog ikke betegner andet end: den største Grundighed og Nøiagtighed, fuldstændig Sagkundskab og udlært Færdighed i at benytte alle de Midler og Maader, hvorved Sandheder udfindes og bevises, ligefra Iagttagelse og Tænkning til mekaniske Instrumenter. Forsaavidt kunde der godt sluttes, uden at det efterses, hvad dette mistænkte Ord betyder for Museerne; thi Resultatet bliver ikke derved forandret. Men undlades bør det dog ikke, fordi det vigtigste Bevis for Rigtigheden af det fremførte da vilde mangle, og i det hele det vigtigste, der overhovedet er at sige i denne Sag.

Det er ingenlunde saa, at Videnskaben skiller Nationalmuseet fra Provindsmuseerne; meget snarere, som vi til Slutning skulle se, knytter den dem uadskillelig sammen. Provindsmuseerne blive efterhaanden mere og mere videnskabelig prægede; nogle ere det allerede, endog i høi Grad og paa den smukkeste Maade. Fremdeles kan der omkring ved

Museerne være, og der er nu og har været Videnskabsdyrkere, som studere grundig og fremme Faget. Ofte kan dette vel ikke hænde, og bestemt paaregnes kan det ikke, idet Bestyrelsesmedlemmerne jo som Regel have en anden Livsvirksomhed, og idet Videnskaben i vor Tid ikke er lettere overkommelig end, at et helt Liv ikke forslaaer til at naa igjennem. Dette er det imidlertid ikke, som danner Forskjellen mellem Provindsmuseerne og Nationalmuseet med dets Fagmænd. Mere eller mindre Videnskabelighed er der, eller kan der ialfald være hos alle Parter.

Sagen ligger anderledes og det saa grunddybt, at det egentlig er ganske misvisende at bruge samme Ord »Museum« om Institutionerne omkring i Landet og om Nationalmuseet; i rigtig Følelse heraf var det vistnok, at man i Begyndelsen stillede »Oldsagssamlingen i Viborg« og »Den antiqvariske Samling i Ribe« ved Siden af det allerede gamle »Museum« i Kjøbenhavn. Havde man opretholdt saadanne forskjellige Betegnelser for de mange Samlinger og det ene Museum, vilde der ikke saa let være indløbet den Feiltagelse, at de helt igjennem ere ensartede Institutioner; det ere de nemlig ikke.

For en Del er Nationalmuseet vel ganske det samme som Provindsmuseerne, nemlig en Samling; Forskjellen er kun, at den ene er bestemt for hele Landet, de andre for de forskjellige Steder og Omraader. Alle tilsammen ere de, hvad man kunde kalde offentlige Skuesamlinger, men ved Siden heraf tillige Studiesamlinger af lignende Art som de offentlige Bibliotheker, hvori der opbevares og tilrettelægges, hvad der behøves til Studiet. Ogsaa med Hensyn hertil er det kun det større eller mindre Omfang, som danner Forskjellen mellem Museerne; en Væsensforskjel er der ikke. Men ved Siden heraf er Nationalmuseet noget væsentlig andet og mere — man kunde sige: et Laboratorium eller en Produktionsanstalt til Fremstilling og fortsat Tilvirkning af et Fabrikat, der uddeles til Forbrugere i Ind- og Udland. Dette Fabrikat er Oldtidskundskab. Nationalmuseet er et Slags

Seruminstitut, og Serumet er Oldtidskundskab. Tillige, saaledes som det maa være i en første Rangs Produktionsanstalt, foretages der bestandig Arbejder og gjøres Forsøg for at finde nye og bedre Metoder til Fremstilling af Fabrikatet og til selve dettes Forbedring. Nationalmuseet er et Produktions- og et Forsøgslaboratorium.

Dette har det været gennem over hundrede Aar. Saaledes anviste den geniale Rasmus Nyerup ved dets Grundlæggelse, at det skulde være. De to store Forskere Chr. J. Thomsen og J. J. A. Worsaae udvandt i dette Museum den gode Viden, det ædle Produkt, som skaffede Anstalten en trofast Kundekreds. Senere er der bestandig i Museet blevet fremstillet ny og bedre Viden om Oldtiden. Alle Museets Mænd gennem 3—4 Generationer have deltaget i Produktionsarbeidet, det vil sige i Forskningen; ogsaa bleve de alle Forfattere, der bragte Resultaterne helt ud til Forbrugerne.

Dernæst er det at bemærke, at alt, hvad der her i Landet er præsteret af virkelig ny eller bedre Viden om Oldtiden, er blevet fremstillet i selve Nationalmuseet, eller, for en lille Del, dog under stærk Benyttelse af, hvad der her forud var frembragt — der tænkes herved navnlig paa Mænd som F. Sehested og E. Vedel. Fra alleslags Fortyndelser, Ekstrakter og Tilsætninger til andet, som det behøves til Foredrag, Blade, Ugeskrifter, Lexika, Samlearbejder o. lign. kan der ses bort; dette henhører under Udnyttelsen af Fabrikatet, ikke under Frembringelsen. Produktionen af Viden er kun foregaaet i og ved Nationalmuseet, og uden dette Laboratorium kan man intet fremstille. Det vilde være som at tilberede Difiterisserum udenfor det særlig dertil indrettede Institut, som at forlange, at Københavns nye Soyakage-Fabrik skulde frembringe sit Produkt, uden at der tilførtes den Bønner fra Mandshuriet. Thi paa tilsvarende Maade fremstilles Oldtidsviden af Oldsager. Uden dem kan man dels lave Phantasier, dels nye Bøger af gamle — begge Dele sker ikke ualmindelig — men ikke Kundskab. Og hertil behøves der en stor Masse

af det bedste Oldsagstof. Meget betegnende fik Rasmus Nyerup intet ud af det Museum, han havde grundlagt, skjøndt han tydelig saa, hvorledes det skulde benyttes. Det var endnu for lille. Hans Efterfølger Thomsen fandt under Museets fortsatte Væxt de første store Resultater; men dermed maatte han indstille Virksomheden. Stoffet forslog ikke til mere. Men det tiltog, og Worsaae blev den store Forsker. Senere er Tilførslen tiltagen i et Omfang, der langt overgik Forventningen, og hermed har Produktionen faaet sin bestandig stigende Udvikling. Jo større og bedre Museet er, desto mere Viden kan der fremstilles, og kan der tilføres nyt og mere brugeligt Materiale, da er der Mulighed for at forbedre Fabrikationen og udvikle den i ny Retning.

Men dette bedre Materiale, disse sjældne Oldsager, hvoraf der kan gøres ny Oldtidskundskab, kommer til enhver Tid frem i ringe Mængde, og kun med Aars Mellemrum et helt ukjendt archæologisk Radiumstof. Hvor sjældne disse Sager af stor national og videnskabelig Betydning i Virkeligheden ere, vil fremgaa af, hvorlidet der er afgivet f. Ex. af Randers Museet gennem en lang Aarrække. I Aarene 1891—1910 har dette Museum modtaget et Statstilskud af 1000 Kr., ialt 19,000 Kr., der har kunnet anvendes til Indkjøb af Oldsager. Men i disse Aar er der kun blevet afgivet Sager til Beløb 415 Kr., hvilket Beløb Nationalmuseet efterhaanden har godtgjort ved Afgivelse af andre Museumsgjenstande. Af Sager, der behøvedes af Nationalmuseet, er der altsaa til Randers Museum kun indgaaet for gennemsnitlig c. 22 Kr. om Aaret. Det lidet, der saaledes fremkommer, som er af Betydning for det videnskabelige Laboratorium, maa bringes derhen, hvor Produktionen foregaaer, hvor Metoderne kjendes, hvor det erfaringsmæssig vides og bedst kan forudses, hvilken Betydning de nye Stoffer kunne have ved Siden af de gamle for Forbedring af Fabrikatet eller mulig for Opdagelse af noget helt nyt.

Ved disse Lignelser, der til Sagens lettere Forklaring ere

hentede fra det daglige Liv, er der peget paa det Hovedpunkt, hvori Nationalmuseet skiller sig fra Provindsmuseerne. Det store Museum er en Statsinstitution til Fremstilling af Oldtidsviden, udstyret med hvad dertil behøves og med den gamle Institutions Erfaring. Den har bestandig vist sig meget produktionsdygtig; ingen Konkurrence har — desværre — kunnet spores. Der ses da ingen Grund til at oprette nye Anstalter. Landet er ogsaa for lille hertil; men navnlig ere de Gruber, hvorfra de brugelige Stoffer fremkomme, for faa til, at endnu een saadan Anstalt kunde holdes igang. Og tænker man paa, at der skulde være flere, endog mange — helt ned til Sognemuseer, saa vilde hele Produktionen gaa istaa.

Vi ere da ad denne Vei komne til samme Resultat som foran, til samme Princip, som fastsloges ved Oprettelsen af de første Provindsmuseer, og som ialt 14 Museer indtil det sidst oprettede have godkjendt: Oldsager af større Betydning, navnlig i videnskabelig Henseende, skulle indgaa i Nationalmuseet. I samme Grad som dette Museum hæmmes i sin Virksomhed ved, at man splitter det brugelige Stof, vil man hæmme Videnskabens Udvikling, og skulde dette tage større Omfang, vilde Oldforskningens Fremadskriden umuliggjøres.

Men af det her udviklede følger ogsaa, at det meget Stof, som Videnskaben ikke behøver, og hvoraf den forud har nok, ikke skal ind i Laboratoriet, hvor det vilde være overflødigt og kun til Besvær. Det skal blive i Museerne omkring i Landet, hvor det, ogsaa set fra videnskabeligt Synspunkt, har sin store Betydning. Det kan vel ikke afgive Grundlag for en Forskning, der kunde yde betydelige Resultater, men vel for et Studium, der kan føre ind i Videnskaben. Gjennem Museerne omkring i Landet kan der saaledes søges en Indledning til det Arbejde, som i videre Omfang kun kan udføres i Nationalmuseet. Ja! Hænde kan det ogsaa, at man ude i Landet først faaer Øie paa et nyt og vigtigt Punkt, at man ser rettere og forstaaer bedre, saaledes at Stødet derfra gives til betydningsfulde Fremskridt. Men Ordet Viden-

skab danner da ikke Skjel mellem Museerne, tværtimod det forener dem alle til een stor videnskabelig Helhed. Baade Nationalmuseet og adskillige af Provindsmuseerne vilde i dette Øieblik kunne afgive en meget stærk Erklæring om, hvormeget man i videnskabelig Henseende skylder hinanden.

Naar det her siges, at vor Oldforskning gaaer istaa, dersom det videnskabelige Stof bliver spredt over Landet, da vil man mulig tænke dette overdrevet. Man vil indrømme, at Udlændinge ikke længere ville kunne give sig af med vore Oldsager paa første Haand. Tiden vil ligefrem ikke tillade det, naar Oldsagerne ikke ere tilgængelige i et Hovedmuseum. Der er saa meget at gjennemarbeide i de archæologiske Centre omkring i Europa, at det er givet, at Tid ikke vil kunne afses til at reise om til Smaasamlinger paa mange Steder i Danmark. Udlændinge vilde paaskjønne de rare gjennemgaaende Tog og reise lige til Stockholm, naar de vilde studere nordiske Oldsager. Men det generer ikke Adsplittelsesmændene, om Danmark ved ikke at have et Hovedmuseum traadte ud af Kulturfolkenes Række; de have overlegent afgjort denne Sag ved det bevingede Ord: »Vi samle ikke Oldsager for Udlændinge, men for Landets egne Børn«. For disse, mene de, at Forskningen ikke vil gaa istaa, fordi det videnskabelige Stof er spredt over Landet. Vel vil det jo tage Tid og blive dyrt at studere Sagerne paa de mange Pladser. Men dertil kan der ikke tages Hensyn: det gaaer kun ud over Videnskabsdyrkerne; Forskningen behøver ikke at standse.

Jo, netop. Uden en omfattende, saa at sige fuldstændig Samling af det videnskabelige Stof ingen fremadskridende Forskning. Dette gjælder den forhistoriske Oldkyndighed ganske anderledes end de øvrige beslægtede archæologiske Fag. I Forhistorien bestaaer nemlig hele Stoffet af synlige Sager, der foreligge i umaadeligt Antal — alene for Nationalmuseets Vedkommende maatte der nævnes et Tal som hundrede Tusinde. For største Delen ere disse Sager ikke af betydeligere Størrelse, i sig selv uanselige, ikke med meget

fremtrædende Træk, vanskelige at fastholde med Hensyn til Ejendommeligheder og Forskjelle, meget af det end ikke til at afbilde. For at dette Stof kan benyttes til Fremstilling af ny Viden, maa det holdes stadig liggende sammen i rette Orden og let opfatteligt for Øiet. Ingen menneskelig Hukommelse vilde formaa at holde dette Stof sammen, og ingen Hjerne vilde strække til ved Behandlingen, naar det var splittet og kun kunde tages i Øiesyn enkelte Gange paa Reiser og med Mellemrum. Husk, at alt, hvad der skal benyttes til at lade den fjærne, døde Oldtid gjenopstaa af disse søndrede Rester, skal ind gennem Øiet og ramme Aanden, helst i et lykkelig inspireret Øieblik, efterat den lange, brydsomme Gjennemarbeidning er tilbagelagt — thi saaledes er det, at de mærkelige, levende Tidsbilleder, hvorom der nu læses i Folke- og Skolebøger, ere blevne til, og endnu den Dag i Dag blive dannede. Er der ikke i et Hovedmuseum truffet omfattende Foranstaltninger til, at Menneskets Øie rent ud fysisk kan omfatte det meget, og dets Aand kan opfatte det, da vil Forskningen, nu da det let sete er fundet frem, og da det øvrige ligger dybt og skjult, blive nødt til at standse.

Men ligesaa meget af anden Grund er det, at ny Viden kun kan skabes i det store Museum. Da Grundlaget for denne Viden er Sager, som komme fra Jorden, og da de kun for en Del kunne tilveiebringes ved planmæssig Gravning, dog selv dette nødvendigvis langsomt i Aarenes Løb, men for en ligesaa stor Del skyldes tilfældige Fund, saa kommer dette Stof kun frem lidt efter lidt og stykkevis, saaledes at det ogsaa kun efterhaanden lader sig opfatte og tyde. Museet er det Sted, hvor dette nye Videns-Stof henligger paa Expektance. Men medens det saaledes ligger paa Forventning, ligger det ogsaa til Udfyldning og Forøgelse, til Bearbeidning og Forstaaelse. I Museet reise sig de nye Spørgsmaal; den nye Viden arbeides frem. Sagerne finde efterhaanden deres rette Plads efter Tid og indre Forhold; der søges

og graves for at skaffe det nødvendige Supplement; der samles uafbrudt ind fra Provindsmuseerne og fra private Samlere, som redebon støtte Museets Bestræbelser. Og en skønne Dag springer den nye Viden frem fuldt bevist, fra den Anelses- eller Formodningsbaggrund, hvorpaa den først er skimtet: en Omordning maa foretages i Museet, en Afhandling skrives, nye Træk indføres i den Oldtidsfortælling, som naaer ud i Landet. Der har i Museet været arbeidet fortsat herpaa i 10—20—30 Aar; hurtigere kan det ikke gøres. Til enhver Tid er der en Række Forhold, hvorpaa der arbeides af al Magt, under Benyttelse af enhver Chance, for at bringe dem fremad. Saaledes gøres Fremskridtet; men Betingelsen er, at de paagjældende Oldsager holdes samlet for Øie gennem Aarene; liggende sammen synlige for Fagmænd fra Ind- og Udland, for Kolleger fra Provindsmuseerne og for Privatsamlere, og først og sidst for den, der særlig beskjæftiger sig med Spørgsmaalet, bliver Sandheden ligefrem seet frem af dem. Skulde der opregnes, hvilke betydningsfulde Forhold der paa denne Maade ere blevne til for dens Øie, som skriver disse Blade, hvilke store Omraader i Museet, der ikke existerede i hans Ungdom, da vilde Rækken blive lang. Et Indtryk deraf vil man hurtig kunne skaffe sig ved at sammenligne et gammelt Museumskatalog med et nyt. Men havde Oldsagerne ikke i Hovedmuseet ligget paa Forventning, havde de ikke kunnet ses sammen, havde Stoffet ligget spredt omkring i Landet i mange Museer, da er det høist tvivlsomt, om noget af det var kommet frem. Uden det store Museum intet Fremskridt for Videnskaben.

Dette gjælder jo ikke vort Land alene. Overalt har den forhistoriske Archæologi reist sig fra store Centralmuseer, og dette Fags høiere eller ringere Stilling omkring i Landene beroer ligefrem paa, om et Hovedmuseum er blevet grundlagt tidligere eller senere, og paa, hvilket Omfang og hvilken Betydning det har kunnet faa. Men vort Nationalmuseum er det ældste; mere eller mindre direkte har det været For-

billedet for dem alle. Er det da virkelig muligt, at der her i vort Land findes Folk, som ville stræbe Nationalmuseet efter Livet? Kan Uvidenhed, Uforstand og Snæverhed føre saa vidt? Disse tydelige Ord maa udtales i denne Sag.

Imidlertid er det ganske heldigt, at der saaledes engang bliver Leilighed til at fremdrage, at den danske Samlings Oldtid indtager en ganske eiendommelig Stilling i Nationalmuseet, idet den er ikke blot en almindelig Skuesamling og en Studiesamling, men først og fremmest et Statslaboratorium og en videnskabelig Produktionsanstalt. At der maa anvendes disse andetstedsfra hentede Betegnelser, viser, hvor særlig denne Samling i Virkeligheden staaer. Der vides ikke at være nogen anden lignende Institution, der saa bestemt og saa fremtrædende har til Opgave at fremme et vist Videnskabsfag. Herpaa beroer det, at der skyldes denne Samling særlige Hensyn. Det gjælder ikke for Nationalmuseets ethnographiske Samling og Antiksamlingen. Til dem kræves intet afgivet fra Provindsmuseerne; der kan paa disse og overhovedet paa alle Kunstens, Industriens og Naturens Omraader — om den danske Samlings historiske Del er foran talt — modtages enhver Forøgelse, som der byder sig Mulighed for at tilveiebringe, uden at der gjælder nogen Forpligtelse overfor Nationalmuseet.

Som Forholdene gennem Aarene have ordnet sig mellem Nationalmuseet og Provindsmuseerne under Tilslutning fra begge Sider, ere de tilfredsstillende og pege de fremad i den rigtige Retning. Fortiden viser, at det er Sammenslutningens Vei, man skal gaa, og ikke Isolationens. Nye Led ville blive indføiede til yderligere Sikring af Forbindelsen, saaledes at Hovedmuseet og Bimuseerne bestandig mere komme til at danne en velorganiseret Helhed, hvori hvert af dem faaer sin rette Andel i Fællesvirksomheden under Feltraabet: enhver sit.

Nationalmuseet, Juni 1912.

Sophus Müller.

SØLVSKATTEN FRA TERSLEV.

AF K. FRIIS JOHANSEN.

I.

Vikingetiden er forholdsvis svagt repræsenteret i danske Fund. Tidens Grave viser sig sjældent og har bortset fra enkelte straalende Undtagelser bestandig været lidet indholdsrige. Skønt ingenlunde uanselige staar dog ogsaa Sølvfundene baade i Antal og Omfang tilbage for, hvad der er fremkommet i vort Naboland mod Øst. Saa meget des større bliver da Betydningen af den indholdsrige og smukke Sølvskat, som et lykkeligt Spadestik i September 1911 bragte for Dagen i Landsbyen Terslev, en Mils Vej Nord for Haslev.

Findestedet var en Have i Byen selv¹, og Fundhistorien frembyder de samme Træk som næsten alle Beretninger om Skattefund. Denne gang var de lykkelige Findere et Par Smaadrenge, som var sat til at grave Huller i Haven. Intet Mærke af nogen Art forraadte, hvad Jorden gemte. Da de var naaede gennem det omtrent metertykke Muldlag, stødte Spaden overligt i Lerundergrunden paa en sort Genstand, som, da den var kommet op, viste sig at være en stor, flad Sølvskaal; ved tilkaldte Folks Hjælp var snart i broget Mængde Skaale, Kæder, Ringe, Mønter o. s. v. oven Jorden. Rygtet om det mærkelige Fund bredte sig hastigt, og medens man paa Stedet fortsatte Eftersøgningen, indløb der da gennem Birke-dommerkontoret i Haslev Meddelelse om Sagen til Nationalmuseet. Saasnart som muligt indfandt dettes Repræsentant sig paa Stedet og erkendte straks, at man stod overfor et efter danske Forhold usædvanlig rigt og anseligt Sølvfund af den

¹ Matr. Nr. 55 af Terslev B. og S., Ringsted H.

for det nordiske Hedenskabs sidste Aarhundreder ejendommelige Art. Iøvrigt var Skatten paa dette Tidspunkt i Hovedsagen allerede fremdraget, og en Efterundersøgelse saavel som omhyggelig Harpning af Fylden fra det opgravede Hul forøgede vel Mængden af mindre Stykker Ringsølv og smaa Møntfragmenter men bragte intet væsentligt nyt. Fundet overførtes da i sin Helhed til Nationalmuseet¹, hvor det blev underkastet en omhyggelig Behandling, hvorved hvert enkelt

Fig. 1. $\frac{2}{3}$ s.

Stykke rensedes og et og andet beskadiget helt eller delvis blev istandsat.

Saaledes er Skatten da ikke set in situ af nogen Archæolog. Efter Findernes Forklaring har samtlige Sager ligget tæt samlede i en Bunke, og formentlig har da Skaalene, efter den stærke Oxydering paa Udsiden at dømme, ligget øverst og yderst med Bunden i Vejret. Spor af en Beholder iagtoges ikke, saaledes at denne, der neppe oprindelig kan have manglet, maa antages at have været af forgængeligt Materiale, et Træskrin, en Læderpung, et Stykke Tøj el. lign.

Fundet bestod af følgende Dele, alle af Sølv:

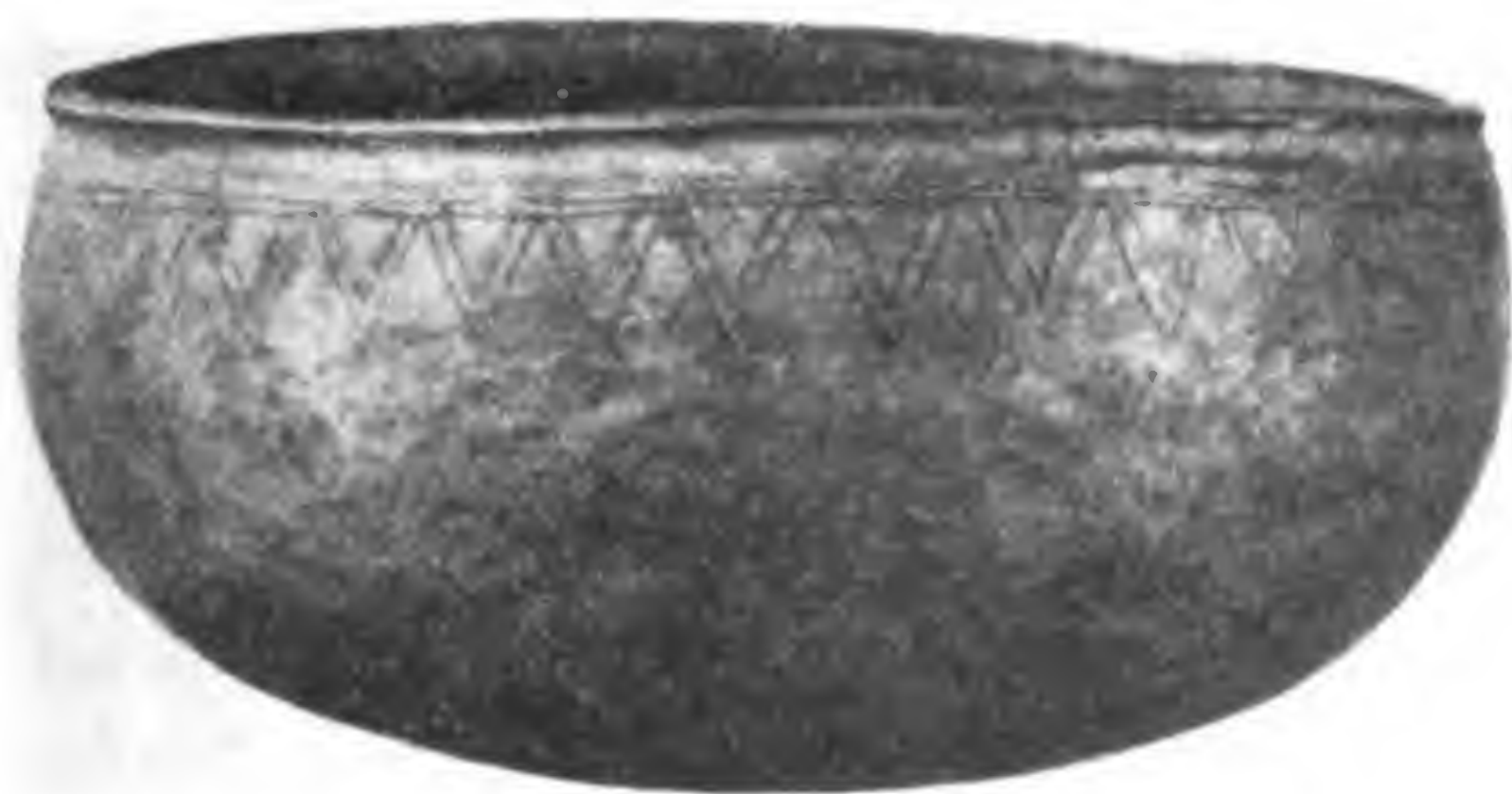
1. Skaal, Fig. 1; Højde: 0.037², Tværmaal: 0.138. Skaa-

¹ Mus. Nr. Danefæ $\frac{9-89}{11}$.

² Maalene er bestandig angivet i Meter.

len er dannet af tyndt Sølvblik, i hvilket der fra den indvendige Side er uddrevet Bukler, der danner som en Bladkrans omkring de stærkt skraanende Sider. Konturerne er fremhævede ved brede, fra den udvendige Side inddrevne Punkter. I Bunden er opdreven en rund, flad Bukkel og derom en Krans af Buer, Linjerne ogsaa her fremhævede ved inddrevne, brede Punkter. Paa udvendig Side er under Mundingsranden graveret et Baand af parallelle Linjer. — Ud-

Fig. 2. $\frac{1}{1}$.

siden er stærkt oxyderet, mens Indersiden, der viser tætte Hammermærker, er ren. Let beskadiget paa den ene Bukkel ved Fremgravningen.

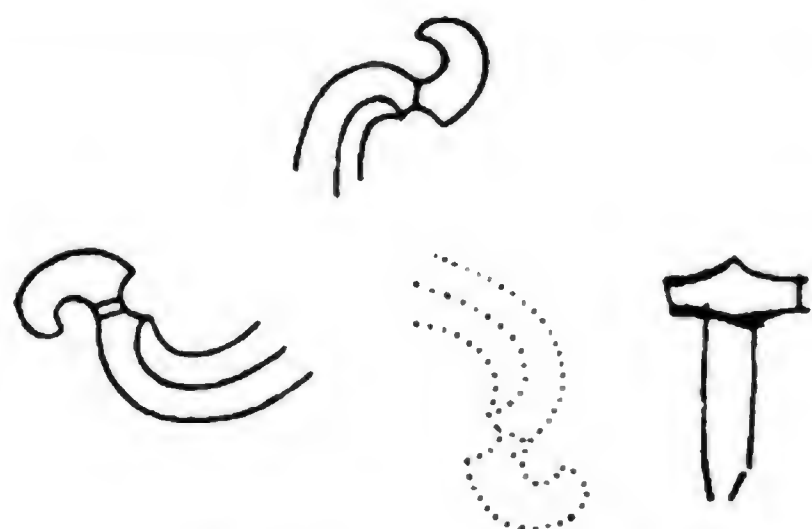
2. Skaal, af tyndt Sølvblik med fortykket, svagt indadbøjet Kant som Sophus Müller: *Ordning* II. 672¹; H.: 0.036, Tvm.: 0.086—92, idet Skaalen er noget skæv. — Udsiden oxyderet, mens Indersiden er ren og med Hammermærker som foregaaende. Beskadiget af Spaden og restaureret; nogle Smaadele af Siderne mangler.

3. Skaal, som foreg., afb. Fig. 2; H.: 0.032, Tvm.: 0.068. Udvendig under Mundingsranden indridset en dobbelt Linje, hvorunder en Bord af dobbeltkonturerede Trekkanter med Spidsen nedad. Hammermærker paa Ind- og Udside. — En svag Patina paa Udsiden er fjernet og en mindre Bukkel fra ny Tid rettet ud.

¹ Citeres i det følgende som «*Ordning*» II.

4. Skaal, som foreg.; H.: 0.025, Tvm.: 0.054. Hammermærker som paa foregaaende. Under Bunden men ikke centralt er flygtigt og usikkert med et spidst Instrument, saaledes at den tilbagetrængte Metalmasse ses i Linjernes Kanter, indridset en Thorshammer (afb. Fig. 4, hvor de fine, dobbelte Ridslinjer, hvormed Hammerhovedet delvis er teg-

Fig. 3. $\frac{3}{4}$ .Fig. 4. $\frac{1}{1}$.

net, ved Reproduktionen næsten ganske er smeltede sammen til enkelte, tykke Streger).

5. Skaal, som foreg.; H.: 0.025, Tvm.: 0.053. Hammermærker som paa foreg. Midt under Bunden er omhyggeligt indgraveret et Triquetraornament¹, som dog nu næsten er afslidt; kun den yderste Del af de to Arme ses klart; af den tredje Arm erkendes kun svage Spor; Midterpartiet er helt forsvundet (afb. Fig. 3). — Jævn Patina udvendig og delvis indvendig.

6. Kæde med Dyrehoveder, afb. Pl. I, hvor der af Kæden selv kun er medtaget afbrudte Stykker; sammensat af 4 Stykker, alle næsten lige lange: 0.37; den samlede Længde saaledes 1.48. Stykkerne sammenholdes ved 3 Nagler, den midterste 0.028, de andre hver 0.021 lange, som tillige tjener til Midterakser i tre hule, med Filigranpaalægning prydede Kugler af tyndt Sølvblik. Til hver Side afsluttes Kæden med et Dyrehoved, der har Form af et paa Undersiden fladt, fortil tilspidset og lukket Rør med Filigranpaalægning paa Oversiden, og som fastholdes til Kæden ved en kort Nagle gennem det bageste Parti. I Dyrets gennemborede Snude er anbragt en Ring, 0.029 i Tvm. Kædefletningen er simpel, dannet af smaa sammenbøjede Ringe af svær Traad, der er forenede saaledes, at hver enkelt griber frem over den nærmeste og hages fast i den næstfølgende. Kædens Tykkelse: 0.01. Arbejdet er omhyggeligt og regelmæssigt. — Kæden selv er uskadt;

¹ Dette Ornament saavel som Thorshammeren paa Nr. 4 er først iagttaget af Konservator G. Rosenberg.

af Kuglerne er kun den ene af de mindre bevaret hel paa Kæden, de to andre delvis rekonstruerede af forefundne Frag-
menter, men endnu begge meget ufuldstændige. Af Dyrehove-
derne er det ene fuldt bevaret paa Kæden, af det andet
forefandtes løst den forreste Halvpart med Ringen samt et
mindre Stykke af den bageste Del.

7. Toiletsmykke, afb. Pl. II i Midten, hvor kun min-
dre Stykker af Kæderne er inedtagne, bestaaende af følgende
Dele: 1) Kæde, 0.390 l., dannet af et 0.225 l. Kædestykke
af regelmæssigt og smukt Arbejde, hvortil ved klodsede
Sammenflikninger er føjet to spinklere Stykker af ringere
Arbejde. Kæden afsluttes til den ene Side af en Ring, 0.033
i Tvm., til den anden af en lignende, 0.027 i Tvm.; i denne
sidste hænger to Kædestumper, henholdsvis 0.023 og 0.042
lange. 2) Øreske, 0.083 lang, dannet af en trind Stang med
svagt aftagende Tykkelse fra Midten mod Enderne, nedadtil
med skeformet Udvidelse, foroven med et Hovedstykke, for-
met som et Dyrehoved, der gaber over Stangen, meget fint
Arbejde og med svage Spor af Forgyldning; Hovedet er gen-
nemboret, og i Hullet sidder en riflet Ring, hvori et 0.226
langt Kædefragment. 3) »Neglekradser«, 0.106 lang, for-
met som en tveægget Dolk med Fæste. Dette er oventil ud-
videt med en trapezformet, flad Plade, der er prydet med en
paa begge Sider nøjagtig ens Dyrefigur i Baandslyngninger;
omkring Dyrenes Hals er lagt en Perlesnor, og over denne
er Hovederne, der ved Nielloindlægning er karakteriserede
som to symmetrisk modstillede Fuglehoveder med krumme,
krydsede Næb, samlede til en rund Knop; deri en riflet Ring
med et 0.140 langt Kædestykke. Arbejdet er af den fortræffe-
ligste Art. Nielloindlægning i rigt Maal anvendt til Detailteg-
ning. Paa Hovedstykket Spor af Forgyldning. — Til Kæden
hører sikkert et 0.078 langt Fragment af nøjagtig samme Art
og Drøjde.

De i Øreske og »Neglekradser« anbragte Kæder svarer nøje
til Kædestumperne ved den sidste af de under 1) nævnte Ringe

Fig. 5. $\frac{2}{3}$.

Enderne er afhuggede. Længden af det bevarede 0.335, Tykkelse indtil 0.045.

og hører utvivlsomt sammen med disse. Om der mangler enkelte Led, kan ikke afgøres, men er neppe sandsynligt, idet Sammenføjningen giver passende Længdeforhold, henholdsvis 0.351 og 0.347, regnet fra Ringen til Genstandenes nederste Spids.

8. Halsring, Fig. 5, Tvm.: 0.22, Tykkelse indtil 0.012; dannet af tre trinde, svære, mod Enderne tyndere Stænger, som er snoede sammen. I Mellemrummene imellem dem er lagt en tynd Snor af to sammensnoede Traade. De yderste Stykker af Stængerne er hamrede sammen til flade Plader, af hvilke den ene danner et Øje, den anden er afsluttet med en Hage. Pladerne bærer paa udvendig Side indslagne Ornament, paa Øjet Firkanter med et ophøjet Punkt, paa Hagen Trekanter, ligeledes med et Punkt.

9. Halsring, Tvm.: 0.16, Tykkelse indtil 0.01; som foreg., kun er Enderne ikke udhamrede som Plader men forenede i trinde Stænger, der danner Kroge med oprullede Spidser (som Montelius: Kulturgeschichte Schwedens. Fig. 465).

10. Halsring (?), Tvm.: 0.12, Tykkelse indtil 0.004; ganske som Nr. 9, men meget spinkel. Den var noget forbukket, men er rettet ud.

11. Halsring, snoet af tre Stænger, hver bestaaende af to sammensnoede, tykke Traade. Den er ufuldstændig, idet

12. Endefragment af en Halsring, dannet af 2×2 sammensnoede, tykke Traade; trind, krogdannet Spids som ved Nr. 9. Længde: 0.145. — Fragment af samme Art og Drøjde, L.: 0,165.

13. Et Stykke meget ujævn Snoning af 3×2 Traade, forbukket i Trekantform og afhugget for Enderne. Sikkert Fragment af en Halsring som Nr. 11. Længde: 0.25, Tykkelse indtil 0.006.

14. Fragment af en svær Halsring af 3×2 sammensnoede Stænger. Længde: 0.085.

15. 6 Endestykker af snoede Ringe med Kroge som Nr. 9 ff., afhugne eller afbrudte. Længde: 0.03—0.082.

Fig. 6. $\frac{3}{4}$.

16. 4 Fragmenter af flade, tynde Endeplader til Ringe med indslagne Ornamenter, som paa Nr. 8.

17. Armring, Fig. 6, Tvm.: 0.085×0.092 , Tykkelse indtil 0.011, dannet af to trinde, svære Stænger, hvorimellem en Snor af to Traade. Lukket dannes af et fast, udvendig smukt profileret, paa den indvendige Side fladt Led, der ser ud som en Skyder, jfr. »Ordning« II. 645.

18. Armring, Fig. 7, Tvm.: 0.072×0.082 , Tykkelse indt. 0.01, dannet af tre trinde, svære, sammensnoede Stænger med en Snor af to Traade imellem. Mod Enderne sammenhamrede til trinde, spidst tilløbende Stænger, hvis yderste Spidser er vikledede om hinanden.

19. Armring, Tvm.: 0.066×0.083 , Tykkelse indt. 0.008; dannet af to trinde Stænger med en Snor af to Traade imellem. Lukke som foreg.

20. Armring, Fig. 8, Tvm.: 0.075×0.080 , Tykkelse indt. 0.012; dannet af to trinde, svære, spidst tilløbende Stænger; hver af dem er lukket ved en Sammenslyngning som paa foreg., og de sammenslyngede Stykker er vinkelbøjede, saa at der fremkommer et rudeformet Lukke.

21. Armring, Tvm.: 0.067×0.084 , Tykkelse indt. 0.011;

Fig. 7. $\frac{3}{4}$.

som foregaaende, men ringere Arbejde; Stængerne ret kantede, Snoningen meget løs.

Fig. 8. $\frac{3}{4}$.

22. Armring, Tvm.: 0.072×0.082 , Tykkelse indtil 0.008; som 21, men tættere Snoning.

Fig. 9. $\frac{3}{4}$.

23. Armring, Tvm.: 0.062×0.089 , Tykkelse indtil 0.008; som foreg., men meget daarligt Arbejde; den ene Stangs Ender er afhuggede, saaledes at Lukket blot dannes ved en Sammenslyngning af den anden Stangs Spidser.

24. Armring, næsten kredsround; Tvm.: 0.058, Tykkelse 0.004; som foregaaende, men lille og spinkel.

25. Armring, Tvm.: 0.075×0.083 , Tykkelse indt. 0.011; dannet af 3×2 sammensnoede, trinde, mod Enderne tilspidsede Stænger; lukket ved, at alle tolv frie Ender er flettede sammen eller vikledede om hinanden paa en ret klodset Maade.

26. Armring, Fig. 9, Tvm.: 0.063×0.085 , Tykkelse indt. 0.008; dannet af en Stang med rhombisk Tværsnit, tilspidset mod Enderne, der er forenede i en Spiralslyngning. Paa

hver af de to udvendige Sider to Rækker indslagne Trekanter, der berører hinanden med Spidserne, saaledes at de danner rhombiske Mellemrum; i hver af Trekanterne tre ophøjede Punkter.

27. Fragment af en Armring som Nr. 26, Længde: 0.071;

Fig. 10. $\frac{3}{4}$.

Fig. 11. $\frac{3}{4}$.

dog kun een Række indslagne Trekanter paa hver af de to ydre Sider.

28. Armring, Fig. 10—11, Tvm.: 0.064×0.072 i indv. Maal, indtil 0.092 i udv. Maal. Vægt 190 gr. Ringen danner et sluttet Rør, hvis svære, konvekse Udside er udarbejdet som et aabent Net med fladt hvælvede Knopper over Traadenes Krydsningspunkter, mens Indersiden er flad, uornamenteret. Bredden stiger fra 0.011 til 0.030. Paa det bredeste Parti af-

brydes Netværket ved et svært, tredelt Tværbaand, over den smalleste Del af to med et svært Krydsbaand forbundne, lodrette Ottetalsslyngninger i gennembrudt Arbejde (imiteret Lukke?). I Indersiden paa det bredeste Sted en bred, korsformet Udskæring. — To Knopper af Netværket afbrudt, ellers uskadt.

29. Et større, sammenbukket og to ganske smaa Fragmenter af en Armring som Nr. 28.

30. Fragment af en Armring som »Ordning« II. 646. Længde 0.025.

31. Fragment af en Armring af Type som Montelius: Sv.Forns.599, Kulturgeschichte Schwedens. Fig.473. Længde 0.023.

32. Fragment, afhugget for begge Ender, af en trind Stang med indslagne Stregmønstre, udvidende sig i en mangelkantet, massiv Knop, paa hvis plane Flader indslagne Kredse. Formentlig den ene Endeknop af et Ringspænde af Type »Ordning« II. 668.

33. To Fingerringe, dannede af svære, flade Baand, bredest over Midten; Typen nærmest som Montelius: Sv. Forns.619. Den ene lukket ved, at de spidst tilløbende Ender er viklete sammen, den anden aaben. Tvm. henholdsvis 0.020 og 0.024, største Bredde 0.012 og 0.006. — Et Fragment af en lignende.

34. Rundt Hængesmykke med bred, rørformet Øsken, afb. Pl. I i Midten; Tvm.: 0.044. Paa en rund Plade af Sølvblik med vedhængende, til Øsken ombøjet, bredt Baand er med dobbelt Traad lagt fire sammenstillede, ved smaa Tværbaand forbundne Dobbeltspiraler; i Vinkelhjørnerne pæreformede Figurer; Pladen kantes af et smalt Bælte af tre Traade, af hvilke den yderste er bøjet op langs Kanterne af Øskenbaandet og fastloddet i en regelmæssig Bue paa Bagsiden. Midt paa Pladen ses Rester af en paaloddet, ringformet Kant, der synes at have dannet Indfatning til en Sten. Traaden er riflet paa tværs, men stærkt forslidt. — Smykket

har i Oldtiden været overbrudt tæt under Øskenbaandet og er repareret ved Hjælp af et smalt, bøjet Metalbaand, som er fastgjort paa Bagsiden med fire Nagler, hvis Hoveder ses paa Forsiden.

35. Rundt Hængesmykke med Øsken, Tvm.: 0.035; ganske som foregaaende; i Vinkelhjørnerne mellem Spiralerne smaa Rundkredse; Midterpartiet fladt, dekoreret med Kugler og Traadkredse; langs Kanten kun een Snor.

36. Rundt Hængesmykke med Øsken, afb. Pl. II foroven t. v.; Tvm.: 0.035; ganske som foregaaende; Midterpartiet dog halvkugleformet opdrejet og belagt med Kugler og Kredse; 2 snoede Randsnore. — Enkelte Kugler mangler, ellers uskadt.

37. Rundt Hængesmykke med Øsken, Tvm.: 0.031; ganske som 36, dog kun een Kantsnor. — Midterpartiet trykket fladt og beskadiget, saaledes at nogle mindre Stykker mangler.

38. Rundt Hængesmykke med Øsken, afb. Pl. II forneden t. v.; Tvm.: 0.033; som 34—37, dog med 5 Dobbeltspiraler om det opdrejnte, halvkugleformede Midterparti, paa hvilket ligeledes er lagt 3 Dobbeltspiraler. Arbejdet overordentlig fint og omhyggeligt. — Overbrudt i flere Stykker og restaureret; omtrent $\frac{1}{6}$ af Pladen samt en stor Del af Filigranpaalægningen mangler.

39. Rundt Hængesmykke med Øsken, Tvm.: 0.030; har været omtrent som Nr. 36. — Overbrudt i flere Stykker; knap Halvdelen sammensat; Resten mangler.

40. Fragment af rundt Hængesmykke, afb. Pl. II forneden t. h.; Tvm.: 0.028; som de foregaaende, dog kun 3 Dobbeltspiraler; i det trekantede Midterparti mellem disse er indføjet en lille, blank Sølvplade, hvori en Trekanttegning indlagt med Niello. Arbejdet særdeles fint og omhyggeligt. — Omtrent Halvdelen med Øsken mangler.

41. Rundt Hængesmykke med Øsken, afb. Pl. I i Midten foroven; Tvm.: 0.035; dannet af to Plader, der sam-

menholdes ved et Kantbaand af to snoede Traade. Den øverste Plade er prydet med et regelmæssigt Baandmønster, fremstillet af et tredobbelt Baand af snoede Traade og med Uddybning af Grundfladen i Slyngernes Øjer; i Midten et ligearmet Kors, i Mellemrummene mellem Slyngerne Trekanter, tæt fyldte med smaa Kugler.

42. Rundt Hængesmykke med Øsken, ganske som foregaaende. — Restaureret; næsten det halve af Randen mangler.

Fig. 12. $\frac{1}{1}$.

Fig. 13. $\frac{1}{1}$.

43. Rundt Hængesmykke med Øsken, Fig. 12; Tvm.: 0.035; lignende Nr. 41—42, men Baandslyngningen, der er ret uregelmæssig og forvirret, har 3, ikke 4 Par Øjer, i hvilke Grundfladen er grovt uddybet; Slyngerne lagte med en svær, af to Traade snoet Snor; dobbelt Kantsnor og indenfor den en Krans af Smaakredse. — Overbrudt og sammensat, dog endnu mindre Defekt nær Midten.

44. Rundt Hængesmykke med Øsken, Fig. 13; Tvm.: 0.031. Ganske som Nr. 41. Til Grundplade er benyttet en kufisk Mønt, til hvilken den øverste Plade, idet Kantsnor mangler, fastholdes ved 8 Nagler, hvis brede Hoveder ses i Slyngernes Øjer. — Den midterste Del af den øvre Plade mangler.

45. Rundt Hængesmykke med Øsken, afb. Pl. II foroven t. h.; Tvm.: 0.034; Hjulmønster med krumme Eger («det løbende Hjul»). Mellem Egerne, som dannes af riflede Traade, er anbragt Rækker af Kugler, af hvilke hver er omgivet med

en Snor. Den opdrevene Bukkel i Midten ligeledes dekoreret med Kugler.

46. Fragment, c. $\frac{1}{8}$, af et Hængesmykke som Nr. 45; Tvm.: 0.033; den ganske smalle Øsken er fastgjort med to Nagler, hvis Hoveder ses paa Forsiden.

47. Fragment af et rundt Smykke, Fig. 14; Tvm. omtr. 0.033; dannet af en enkelt Plade med dobbelt Randsnor; Pladen er prydet med tæt sammenstillede Kegler af oprullet, ganske fin Traad.

I Mellemrummene Smaakugler. Arbejdet overordentlig fint.

48. Fragment af et større, rundt Smykke, Fig. 15; Fragmentet viser en opdreven Bukkel med Filigranpaalægning.

Fig. 14.
 $\frac{1}{1}$.

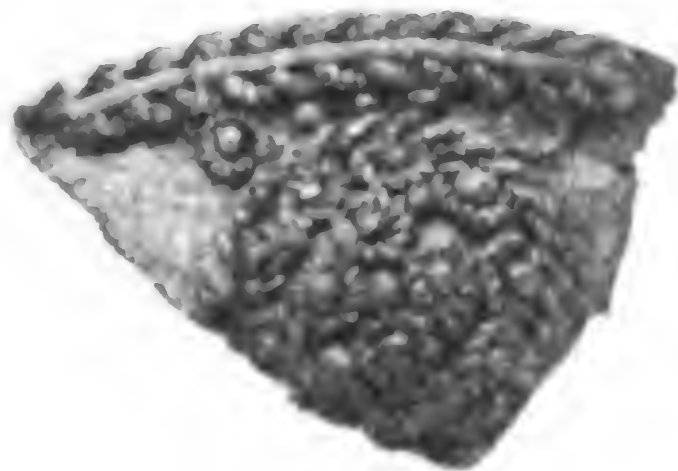

Fig. 15. $\frac{1}{1}$.

Fig. 16. $\frac{1}{1}$.

49. Trapezformet fladt Hængesmykke af svært Sølvblik, $0.027 \times 0.015 - 0.019$; paa Forsiden er med grov Traad udført samme Motiv som paa Hængesmykkerne 34—40: tre sammenstillede, ved Tværbaand forbundne Dobbeltspiraler, der snor sig op om imiterede Naglehoveder. Langs Randen en Kantsnor. Arbejdet yderlig klodset og daarligt.—Paa Bagsiden Rest af en Lodning, hvortil passer en løst forefunden Øsken.

50. Fragment af et Spænde(?), Fig. 16; 0.052×0.022 ; ved den ene Ende to med Nagler fastgjorte Øskener, af hvilke den ene er gennemslidt. Oversiden ved aabne Fletbaand af tynd Traad inddelt i tre Felter; i det midterste et Hjul med fire Eger, i hvert af de andre en hul Pyramide af Sølvblik med et Naglehoved i Toppen. Ret tarveligt Arbejde.

51. Lille Daase af Sølvblik (Amuletgemme?), afb. Pl. II t. h. midterst. Dannet af et omtrentlig cylindrisk Rør, 0.028 h., 0.015—16 br.; ved en Snor omkring Midten er den udvendige

Flade delt i to lige brede Bælter med samme, af grov Traad udførte Mønster (Motivet ses udfoldet Fig. 20). En tynd, med Buemønstre prydet Bund foreligger løst hertil. Det fladt hvælvede, med Traadspiraler dekorerede Laag har været forsynet med et Rør af tyndt Blik, der har passet i Daasen; men Røret er knækket og Halvdelen af det sidder løst i Daasen; gennem denne er tæt under den øverste Kant drevet en Tværnagle, og omkring den er fastgjort en svær Sølvtraad, der som en Strop er ført op gennem et Hul i Toppen af Laaget, saaledes at hele Stykket derved er indrettet til Ophængning.

52. Perle af svært Sølvblik, afb. Pl. II t. v. under Ørenringen; 0.017×0.019 ; af Form som to med Grundfladerne sammenstødende Kegler med afskaarne Spidser. Rigt dekoreret med Filigran: 2×3 sammenstillede Dobbeltspiraler; alle Mellemrum udfyldte med smaa Kugler. Hele Perlen er stærkt forslidt. — Det meget store Hul igjennem den med de stærkt slidte Kanter synes at vise, at den har tjent til Skyder paa en Kæde.

53. Fragment af en større Perle med store Spiraler som »Ordnung« II. 654.

54. 3 smaa Perler af tyndt Sølvblik, af Form som fladtrykte Kugler; ved Tværbaand forbundne Dobbeltspiraler er paalagte med grov Traad. Meget lignende de i Teckn. ur Stat. histor. Mus. H. 2, Pl. I afbildede Perler med det samme Motiv.

55. Perle som foregaaende, men mere kugleformet; i Stedet for Dobbeltspiralerne er paalagt store S-Spiraler. — I denne Perle forefandtes en lille Stump Traad.

56. Perle, lille, af ret svært Sølvblik; om Midten et bredt, cylindrisk Bælte af Kugler. Omtrent som Sv. Fornsak. 568.

57. 6 Perler af tyndt Sølvblik, aflange, dekorerede med Bælter af meget fin Filigrantraad, udslagne Smaabukler m. m. Længde $0.015-0.021$. — 2 Fragmenter af lignende. — I en af de hele Perler fandtes en lille Stump Traad, der ved Prof. Bille Grams Undersøgelse (se nedenf. S. 262) er paavist at være Hør.

58. Ørenring, afb. Pl. II t. v. i Midten; Tvm.: 0.018 ;

dannet af en spinkel, cirkelbøjet Bøjle, om hvis nederste Halvdel er lagt et tyndt Stykke Sølvblik med udslagne smaa Bukler og en Bølgelinje af fin Traad. Ved Bøjle's Underkant to Par smaa Ringe til Ophængning af Kæder; et tredje Par knækket af.

59. En Bracteate (Hauberg: Myntforhold i Danmark indtil 1146. Pl. I. Hedebybracteater Nr. 1) ombøjet som en trekantet Kapsel (Amuletgemme?). Gennem det ene Hjørne en Strop af tynd Traad med sammenviklede Ender. — I Kapslen laa en Klump organisk Stof, som ved Prof. Bille Grams Undersøgelse (se nedenfor S. 262) er paavist at være Bivox.

60. Randfragment af et Sølvkar, Fig. 17; 0.026×0.018 ; afklippet for Enderne og den indre Langside, vilkaarlig bøjet efter Bredden. Det viser et Stykke af et Inscriptionsbælte, indrammet af fordybede Linjer. Der læses tydeligt BATIS; til højre er Stykket overbrudt i Staven af det næstfølgende Bogstav; da den danner en stump Vinkel med Grundlinjen, kan den kun være det første Ben af A eller M; den yderste Spids af en Tværstreg, som er synlig ved Stavens øverste Ende, viser, at det er A. Dette A har været en ubetydelig Smule højere end de foregaaende 5 Bogstaver. Forgylt i alle fordybede Linjer. — Fragmentet maa stamme fra en flad Skaal, hvilket ogsaa fremgaar af Indskriftens Stilling. Der kan næppe tænkes paa andet end en Alterpatena.

Fig. 17. $\frac{1}{1}$.

61. 2 mindre Skiver Sølvblik, Tvm. 0.025 (Møntblanketter?). — Fragment af et rundt Stykke Sølvblik med indstemplede Ornamenter. — 56 for Størstedelen meget ubetydelige Fragmenter af glat Sølvblik, nogle hidrørende fra runde Skiver med indstemplede Ornamenter som Måndsbl. 1882, S. 103, Fig. 40.

62. Stykke Sølvblik, udklippet i Form omtrent som et Vindsel af en Plade eller et Baand af tyndt Sølvblik med smukt graverede Ornamenter, 0.022 højt. Ved den øverste Rand et lille Hul. Sikkert bestemt til Ophængning paa Kæde ved et Øresmykke som Nr. 58 el. lign.

63. Meget lille, spinkelt Kædestykke, endende i en hul Sølvblære, 0.003 i Tvm.; har hørt til et Øresmykke som Nr. 58.

64. Et lille Stykke Snoning af to trinde Stænger, hvorom er bøjet en kufisk Mønt.

65. 18 afhuggede Stykker Snoning af to trinde, spinkle Stænger; 0.016—0.193 l.

66. 4 afhuggede Stykker Snoning af to firsidede, spinkle Stænger; 0.04—0.072 l.

67. 22 afhuggede Stykker Snoning af to tyndere eller sværere Traade. Deraf er et oprullet i regelmæssige, kegleformede Spiraler for begge Ender; Midterpartiet nu stærkt udtrukket; det synes at have været en Perle som »Ordning« II. 569.

68. 21 smaa og større, ved Sammensnoning af Enderne lukkede Ringe af Traad, snart ganske spinkel, snart indtil $1\frac{1}{2}$ Millimeter tyk; Ringenes Størrelse varierer i Forhold til Traadens Tykkelse. Alle sammenbukkede. Sikkert til Kædefletning.

69. 4 stærkt sammenbukkede og forvredne Ringe, dannede af en svær, riflet Traad med spidsttilløbende Ender, der er vikledede sammen. 33 større eller mindre Fragmenter af tilsvarende. Ringenes Tvm. varierer omkring 0.02—0.04.

70. 3 Stumper meget løs Kædefletning, dannet af Smaaringe som Nr. 68.

71. 63 for Størstedelen meget smaa Fragmenter af Traade, de fleste glatte; nogle dannede af to sammensnoede Traade; enkelte bøjede sammen til Smaaringe lignende Nr. 68.

72. 126 afhuggede Stykker af trinde, meget spinkle, tildels traadtynde Stænger af Længde 0.01—0.14, alle mer eller mindre forbukkede og sammenkrøllede.

73. 29 afhuggede Stykker af trinde Stænger, de fleste glatte, enkelte svagt vredne. Længde 0.012—0.120.

74. 32 afhuggede Stykker af firsidede, tynde Stænger, tildels mer eller mindre vredne; stærkt forbukkede. Længde: 0.011—0.107. — Et afhugget, stærkt vredet lille Stykke af et fladt, ganske spinkelt Baand.

75. 6 smaa Fragmenter af regelmæssigt tildannede, fire- eller sekssidige, svære Stænger, hvoraf eet med indstemplede Smaakredse.

76. 3 smaa firkantede, afklippede Stykker Sølvblik. — Et lille Stykke ombøjet Sølvblik.

77. 11 hele Barrer af uforarbejdet Sølv af forskellig Form og Størrelse (0.019—0.111 lange), flere med Prøvesnit i Randede. 19 afhuggede Stykker af lignende Barrer.

Endelig maa hertil føjes en lille Hob, for Størstedelen yderlig smaa Fragmenter af Filigransmykker; et lille Stykke Sølvblik, hvorpaa et Kors fyldt med smaa Kugler, hidrørende fra den øvre Plade til et Smykke som Nr. 41 (men ikke hørende til Nr. 44), er det største imellem dem; de øvrige er alle for ubetydelige til at kunne beskrives enkeltvis. En Del hører utvivlsomt til de i det foregaaende beskrevne, beskadigede Filigransmykker, men adskilligt ses dog at stamme fra Smykker af Former, som ikke forekommer i Fundet.

Til dette hører fremdeles et meget betydeligt Antal Mønter; de er alle afgivne til Møntsamlingen, hvor den endelige Behandling af dem endnu ikke er afsluttet. De kufiske er langt de overvejende, efter en foreløbig Optælling 413 hele og henimod 1300 Brudstykker. Af vesteuropæisk Mønt var der kun 12 hele og 10 Brudstykker foruden en Del nordiske Bracteater af de ældste Typer (10 hele og 9 Brudstykker). Efter velvillig Oplysning fra Inspektør P. Hauberg er de yngste Mønter fra Ædelstan (924—40) og fra Otto I rex, altsaa før 962, hvorefter Fundet saaledes maatte antages nedlagt omkring Midten af X. Aarhundrede, et Resultat som dets Indhold og hele Karakter vil vise sig i fuldt Maal at bekræfte. De numismatiske Spørgsmaal skal iøvrigt her slet ikke berøres. Om Mønterne derfor endnu kun dette, som gaar ud over den numismatiske Interesse: en stor Del af dem viste sig at være gennemstukne med et Knivsblad eller lign., sikkert for at kunne trækkes paa en Snor; andre var med et eller to regelmæssige, runde Smaahuller indrettede til Ophængning eller Fastsyning paa Klæde-

dragten, en enkelt var endog forsynet med Øsken; endelig skal det anføres, at der paa den ene Side af en kufisk Mønt fandtes indridset et lille Hjul med fire Eger.

Den samlede Vægt af det hele Fund er 6576 Gram, hvoraf Mønterne repræsenterer c. 1900 Gram, det egentlige Brudsølv (Nr. 64—77) c. 1500 Gram. Af tidligere danske Sølvfund har kun den store Skat fra Vaalse haft et omtrent ligesaa stort Omfang, men den kan væsentlig takke store Masser af Brudsølv for sin anselige Vægt. Ellers har intet Fund overskredet de 6000 Gram, i alt kun 14 de 500. Terslevskatten bringer da baade rent kvantitativt og ved sit sjældent righoldige Indhold af smukke og velbevarede Sølvarbejder en særdeles anselig Stofforøgelse, der tør antages at kunne berige Kendskabet til vore Sølvfund og Vikingetidens Guldsmedekunst i ikke uvæsentlig Grad.

II.

Som Fundfænomen byder Terslevskatten intet nyt. I sin Sammensætning og almindelige Karakter stemmer den overens med Hundreder af tidligere Sølvfund i og udenfor Danmark. Det vilde være overflødigt her at gaa udførligere ind paa de almindelige Forhold vedrørende denne for store Dele af det østlige og nordlige Europa saa karakteristiske Fundgruppe fra X.—XI. Aarh.; dens geografiske og kronologiske Begrænsning kan siges at være ret velkendt; dens almindelige Betydning som Vidnesbyrd om aarhundredlangt, fredeligt Handelssamkvem mellem Orienten og Norden er i det væsentlige forlængst forstaaet. Men om end saaledes visse Hovedlinjer i Opfattelsen er fastlagte, venter dog talrige, mere detaillerede Spørgsmaal endnu deres Besvarelse, Spørgsmaal, der ikke blot beskæftiger sig med Fundene som Helhed, men i Særdeleshed ogsaa med de enkelte i dem forekommende Oldsager. Det er indlysende, hvilken Interesse en sammenlignende Betragtning af Fundenes Indhold vil have for Vurderingen af det Handelssamkvem, hvorom disse Skatte afgiver

Vidnesbyrd. Kun ad den Vej vil der kunne naaes en dybere Indsigt i, hvilken Værdi disse østlige Forbindelser har haft i kulturel Henseende, i hvor høj en Grad de kan have afgivet Impulser for Udviklingen i Norden.

Forlængst er der peget paa¹, at der til den ydre Overensstemmelse i de blandede Sølvfonds hele Karakter og Sammensætning ikke svarer nogen virkelig indre Ensartethed. Langt fra at være en ligeartet Masse, ens i Øst og Vest af det store Fundomraade, viser Sølvskattene i teknisk og formel-stilistisk Henseende talrige Forskelligheder, der aabenbart gør det muligt at skelne mellem stedlige Grupper, hver med sin Egenart, hvad Sagerne Forarbejdning, hvad Former og Ornamentik angaar. De russiske Fund er ikke som de nordtyske, disse igen forskellige fra de sydsandinaviske, og de norske danner saa igen en Gruppe for sig. Ja, selv indenfor dansk Omraade gør dette sig tydeligt gældende, idet Bornholm, der har leveret et forholdsvis betydeligt Antal Sølvfund, i dette som saa meget andet slutter sig nær til Fundene Syd for Østersøen i Modsætning til de karakteristiske danske Fund.

Men naar dette forholder sig saaledes, da er det aabenbart af ikke ringe Interesse for Bedømmelsen af Sølvfundenes Stilling indenfor de forskellige Kulturkredse, i hvilke de fremtræder. Thi det er jo deraf klart, at der maa tilskrives det stedlige Haandværk en ikke uvæsentlig Rolle for disse Sølvskatte. Var de at betragte simpelthen som fremmede (»arabiske«) Varer eller Betalingsmidler, der fra samme Udgangspunkt havde bredt sig med Handelen over de paagældende Egne, maatte Fundmassen være væsentlig ensartet. Paa den anden Side maa det dog i hvert Fald for de nordiske Sølvfonds Vedkommende fastholdes, at de som Helhed betegner et fremmedartet Element i den Kreds, hvori de fremtræder. Der bestaar ubestrideligt en ejendommelig Kontrast mellem Sølvfundenes Typer og Motiver og de samtidige Arbejder i Bronze og Jern,

¹ Hans Hildebrand har saavidt ses Æren af først at have fremdraget dette Forhold; se eksempelvis *Scandin. industr. art.* S. 107 flg.

en Kontrast, som kun synes at kunne forstaaes som Modsætningen mellem det nye, fremmede og det hjemlige, nedarvede.

Saaledes bliver det da et Hovedspørgsmaal overfor disse Fund, hvad af deres Indhold der er fremmed, og hvad der er hjemligt Arbejde, hvorfra det fremmede kommer, og i hvilken Grad det gør sig gældende direkte eller indirekte overfor det hjemlige Arbejde. I og for sig kunde udfra dette Synspunkt hvert enkelt Stykke gøre Krav paa sin særlige Undersøgelse; men Resultatløsheden vilde i mangt et Tilfælde paa Forhaand været givet. Det maa da være nok at fremdrage enkelte Hovedgrupper og Former, der ved rigere Forekomst eller ved særlige Forhold synes egnede for Undersøgelsen. De følgende Forsøg maa fremdeles bestemmes under Hensyn til, hvad der direkte kan foranlediges af Terslevskatten, der ganske vist ved sit rige og alsidige Indhold tør betragtes som en Art Generalnævner for en større Del af det X. Aarhundredes danske Sølvfund.

Det er naturligst at begynde med det, som straks og let følger sig ind i kendte Sammenhænge. At Dyrehovederne paa den store Kæde (se Pl. I) er nordiske Arbejder af endog særlig karakteristisk Art, er øjeblikkelig klart. Typen er velkendt; man behøver blot at erindre om Dyrehovederne paa Søllested- og Møllemosegaardmankestolene, om Beslagstykkerne fra Thielefundet¹, om Mandemarkkædens Endestykker o. s. v. Navnlig de sidste, afb. Aarbøg. 1876, S. 125, frembyder sig af sig selv til Sammenligning, og man genfinder da snart paa Terslevhovederne alle Mandemarkdyrets typiske Træk: den tykke Snude med den detaillerede Indertegning, dets skarpe Indsnit mellem Snudeparti og Baghoved, de store, ovale Øjne med de stærkt fremhævede øvre Øjenlaag, de flade, opreststaaende Ører og den Bue, som forbinder dem, den lange og brede Nakke. Kun fremtræder alt paa Terslevdyret i en grovere,

¹ Ann. f. nord. Oldkynd. 1858. Pl. IV. 22 a—b.

mindre fint udformet og stivere Skikkelse; og øjensynlig er dette væsentlig en Følge af de forskellige tekniske Fremgangsmaader. Medens paa Mandemarkhovederne alindre Karakteristik er givet ved indlagte Niellolinjer og -punkter, der i Forbindelse med en omhyggelig Gennemarbejdelse af selve den plastiske Form muliggør en livfuld og stærkt detailleret Skildring, bestrides paa Terslevkædens Hoveder saavel al Detailkarakteristik som til Dels ogsaa selve den plastiske Accentuering af Filigranpaalægning, der med sin ret grove og tunge Traad er lidet egnet for en finere Linjeføring og gør et tørt og kedeligt Indtryk. Særlig har den stærkt sammentrængte men fuldstændige og fine Angivelse af Dyrets hele Krop med to Par Lemmer, som ses ved den bageste Kant af Mandemarkhovederne, maattet vige: hele Partiet bag Ørerne er paa Terslevdyrene blevet et ganske livløst Rør, der er oversaaet med de i Filigrantekniken yndede smaa Kredse.

Det er et ejendommeligt Træf, at Nationalmuseet omtrent samtidig med Terslevfundets Fremkomst er kommet i Besiddelse af et til den store Kæde nøje svarende Sidestykke, en enkeltfundet Guldkæde med Dyrehoveder i Filigranarbejde¹. Overensstemmelsen med Terslevkædens Dyr er overordentlig; kun er Arbejdet helt igennem finere, og Anvendelsen af en ganske tynd Traad muliggør en større Omhu for Enkelthederne; der er saaledes omhyggelig Angivelse af Tandsætning, som mangler paa Terslevhovederne. Og dog, hvor fint end Arbejdet er, saa maa der dog ogsaa overfor denne Kædes Dyrehoveder siges det samme: Typen er plastisk tænkt og kræver for at naa sin Fuldkommenhed en gennemført plastisk Udarbejdelse, der kun daarligt kan gives med Filigranarbejde.

Til hvilke Resultater Overførelsen af dette Dyrehoved i Filigrantekniken kan føre, viser bedst et Par Kæder fra sven-

¹ Mus. Nr. Dnf. $\frac{90}{11}$: Guldkæde med Dyrehoveder, Længde: 0.59, Tykkelse: 0.004, Vægt: 67 Gr.; Kædens Konstruktion ganske som Terslevkædens; til hver Side afsluttet med et Dyrehoved med Ring. — Efter Angivelse fundet i det sydlige Jylland.

ske Sølvfund. Paa Ødeshøgekædens Dyrehoveder¹, der tydeligt nok slutter sig nær til den ved Mandemark- og Terslevhovederne betegnede Type, er dog endnu Øjets Modelling bevaret; paa Hovederne til en ølandsk Kæde² er Udviklingen skredet endnu videre; kun svage Spor: en ophøjet, bugtet Tværrevle, der betegner de sammenvoksede øvre Øjenlaag, den ligelige Tværdeling af Snuden ved en Stribe i Hovedets Længderetning og især Tænderne i Gabet angiver endnu Tilknytningen til Typen; men iøvrigt tager »Dyrehovedet« sig kun ud som et paa Undersiden fladt Blikrør, der er ganske oversaaet med gængse Filigranmotiver.

Saaledes maa da disse Dyrehoveder i Filigranarbejde siges at danne en baade stilistisk og kronologisk³ tæt sammen-sluttet Gruppe, der i nøjeste Efterligning af en udbredt og yndet, støbt Type søger at erobre nyt Omraade for den i Tiden moderne Filigranteknik. At de Værksteder, hvorfra de er ud-gaaede, er at søge i Syds-kandinavien, er givet. Der hører det Dyrehoved hjemme, som de gengiver. At forsøge paa til Grunden at forfølge denne Types Oprindelse og Udvikling, vilde nu føre langt ud over de Rammer, som dette Arbejde maa sætte sig. Paa et Omraade som den senere Jernalders Dyreornamentik, hvor selv Hovedsynspunkterne maa siges endnu at være sub judice⁴, er en bred og omspændende Basis nødven-

¹ Månadsblad 1877. S. 504, Fig. 44.

² Stockh. Mus. Inv. 13534 fra Jämjö, Gärdslösa sn., Øland.; afb. Fornv. 1908. S. 277, Fig. 150 c.; ny ndmærket Gengivelse i Montelius: Mästerstycken i Statens historiska Museum. H. 1. Stckh. 1912. Pl. 10.

³ Af de fire anførte Kæder er de to forekomne i Sølvfund med Mønter: Terslevkæden, s. ovf., og Kæden fra Ødeshøgfundet, hvis yngste Mønt er slaaet af Samaniden Abd-el Melik ben Nûh 345 ɔ: 956/7 eft. Kr.

⁴ I Særdeleshed tænkes her paa Forholdet til irsk Ornamentik. Dette meget vigtige Spørgsmaal er som bekendt først ført frem i klar Form gennem Sophus Müllers grundlæggende Undersøgelser (Dyreornamentiken i Norden S. 265 ff.), der paaviste de nære Overensstemmelser mellem nordisk og irsk Dyreornamentik i Vikingetiden og i Jellingegruppens Dyreformer saa Kulminationen af en omfattende irsk Indflydelse paa den nordiske Stiludvikling. — For Salin (Altgermanische Tierornamentik) beteg-

dig for enhver, selv den mindste Enkeltundersøgelse. Men iøvrigt knytter jo ogsaa Hovedinteressen i denne Sammenhæng sig væsentlig til Spørgsmaalet om Tid og Sted for Typen i den foreliggende Form; og Svaret derpaa kan neppe være tvivlsomt.

Den almindelige Sammenhæng, i hvilken disse plastiske Dyrehoveder hører hjemme, er øjensynlig den ejendommelige Stilart, som Sophus Müller efter de særlig smukke danske Exempler, som grupperer sig om Fundet fra Dronning Thyras Høj, har kaldet Jellingestilen, men som for Fladeornamentikens Vedkommende ikke er indskrænket til et enkelt mindre, dansk Omraade men er en fælles nordisk Stilgruppe¹, udbredt ikke alene over hele Skandinavien men ogsaa over de Dele af den angelsachsiske Verden, hvor Skandinaver i X. Aarh. gjorde sig gældende, saaledes f. Eks. rigt og typisk repræsenteret paa de manske Stenkors². Men trods ubestridelig, nær Sammenhæng indtager dog vore Dyrehoveder en Særstilling indenfor Jellingegruppen, netop hovedsagelig i Kraft af Modsætningsforholdet mellem den fuldt modellerede Form og Fladeornamentiken. Med Rette har Haak. Schetelig gjort opmærksom paa, at disse plastiske Dyrehoveder er et for den nordi-

---

ner derimod den irske Ornametik og den nordiske »Stil III« parallele, selvstændige Udviklinger paa samme fælles Grundlag. Alene de historiske Forhold synes dog paa Forhaand at gøre Antagelsen af Vekselvirkning mellem nordisk og irsk Ornametik nødvendig. Vanskeligheden bestaar i at bestemme Omfang og Retning af denne Vekselvirkning. Nyere engelske Forskere har til Forstaaelse af Udviklingen indenfor den irske Dyreornamentik omend ofte under Forbehold dog ment at maatte regne med en Indflydelse fra Skandinavien allerede fra IX. Aarh. Se især Romilly Allen: *Celtic art in pagan and christian times*, 2. ed. London 1912. S. 249 ff. — George Coffey: *Guide to the Celtic antiquities of the christian period in the Nation. Mus.*, 2. ed. Dublin 1910. S. 17. — I hvert Fald synes en saadan skandinavisk Paavirkning oftere at kunne paapeges inden for den yngre irske Ornametik fra c. 1000. Se Haakon Schetelig: »Urnesgruppen« (Aarsberetn. fra Foren. til norske Fortidsmindere Bevaring 1909, især S. 101 ff.).

¹ Se Schetelig l. c.

² Se P. M. C. Kermodé: *Manx Crosses*. London 1907; især Nr. 89, 94, 105, 108, 109.

ske Vikingekunst særlig ejendommeligt Træk. Den irske Metalkunst kender jo rigtignok ogsaa plastiske Dyrehoveder, anvendte paa lignende Maade som dekorativ Afslutning. Men de har neppe kunnet afgive Forbilleder for Nordboerne, i hvert Fald ikke direkte. Den ældre irske Metalkunsts plastiske Dyrehoveder — væsentlig forekommende paa Ringspænderne — viser helt andre Typer. Af den yngre irske Metalkunsts Arbejder vilde hovedsagelig Klokkeskrinene og Bispestavene komme i Betragtning; og nægtes skal det ikke, at de ejendommelige Kamme, hvormed de oftest er kronede, og som plejer at dannes af en tætsluttet Række af ganske ens Dyrefigurer i gennembrudt Arbejde, afsluttet med et plastisk Dyrehoved, let kan henlede Tanken paa vore Mankestole o. lign. Men af disse Pragtværker kan kun meget faa føres tilbage til X. Aarhundrede og endda kun til Midten af dette, og disse synes ikke at give synderlige Holdepunkter for en Antagelse af, at den nordiske Kunstner har formet sine plastiske Dyrehoveder under irsk Paavirkning¹. Langt den overvejende Del tilhører XI.—XII. Aarhundrede eller endnu senere Tider² og kan saaledes ikke komme i Betragtning her, ja i flere Tilfælde synes endog en Bevægelse i modsat Retning at kunne spores, en Paavirkning fra Skandinaviens Dyrehoveder paa de irske³.

Saaledes maa da, uafhængigt af det større Spørgsmaal om det almindelige Vekselvirkningsforhold mellem nordisk og irsk Dyreornamentik i dette Tidsrum, vore plastiske Dyre-

¹ Saaledes St. Columbas Stav fra Durrow, god Afb. i Journ. of the roy. soc. of antiqu. of Ireland. 5. Ser. IX (1899). S. 51; Dyrehovedet har her intet med den nordiske Type at gøre. — Maelbrigdes Klokkeskrin, dater. til c. 954, se Margar. Stokes: Early christ. art in Ireland S. 67. Fig. 23—24. — Maelfinnias Bispestav, ældre end 967, se ib. S. 102 ff. Mangelen paa brugelige Afbildninger af de sidstnævnte Værker gør en nøjagtigere lagttagelse af Typen af deres Dyrehoveder umulig for mig.

² Se Marg. Stokes anf. Værk: Chronol. table. — Romilly Allen og Coffey i anf. Værker ved Omtalen af de paagældende Arbejder.

³ Romilly Allen l. c. S. 206 og 208 og især Schetelig l. c. S. 102, hvor et saadant Forhold paavises udførligt for St. Patricks Klokkeskrin.

hoveder sikkert i alt væsentligt betragtes som Resultater af en selvstændig Udvikling paa nordisk Omraade. Ja, man tør vel trække Grænsen ret snævert og bestemme dem som særlig typiske for det X. Aarhundredes danske Kunst; i alt Fald er det paafaldende, hvor rigt de er repræsenterede i danske Fund¹ i Modsætning til, hvad der synes fremdraget i det øvrige Norden af denne Art².

Efter disse Bemærkninger om Dyrehovederne paa den store Kæde, behøve . der kun faa Ord om Toiletsmykkernes Dyreornamenter. I Øreskeens Hoved genkender man let Jellingedyret i den skildrede, plastiske Form: det aabne Gab, der bider om det runde Skaft, det tykke Snudeparti, de stærkt fremhævede øvre Øjenlaag, de opretstaaende Ører o. s. v., alle de typiske Træk er i ren og klar Skikkelse til Stede; kun er Baghovedet kugleformet afrundet. Denne Anvendelse af Dyrehovedet gabende over et Skaft som dettes knapformede Hoved vil man genfinde f. Ex. paa den smukke Thorshammer fra Mandemark, hvor Dyrehovedet dog er langt mindre skarpt udpræget, alle typiske Træk mere udjævnede og almindeliggjorte. Ogsaa det ualmindeligt fine og omhyggeligt udførte Hovedstykke til Neglekradseren erkendes let som et typisk nordisk Arbejde fra X. Aarhundrede. Meget nær beslægtet i Arbejde og Motiv er den øvre Plade af en lille Sølv dobbelt-

¹ Foruden de allerede anførte: Mankestolene, Kædesmykkerne, Beslagstykkerne fra Thiele, maa endnu nævnes et Jernbeslag med Broncedyrehoved fra Sølstedfundet, Mus. Nr. 25588, afb. Antikv. Tidsskr. 1861—63 S. 17. Dyrehoved af Bronze, Mus. Nr. 5254, afb. Worsaae: Nordiske Oldsager. 484. Mankestol fra Als, nu i Kiels Mus., afb. Mestorf: Vorgesch. Altertümer aus Schleswig-Holstein. Nr. 702. Endelig Sværdfæste Kbh. Mus. Dnf. $\frac{25}{04}$: af Jern, med Sølvbelægning og Spor af Forgyltning, formet som to ens Dyrehoveder, der er sammenstillede med Nakken mod hinanden.

² Kbh. Mus. Nr. 444, afb. Rygh: Norske Oldsager. 596, opgives fundet i en Gravhøj i Norge; det er iøvrigt ret tvivlsomt. — Fra Gotland stammer det i Månadsbl. 1875. S. 127. Fig. 25 afbildede Dyrehoved af Bronze. — Dertil kommer Hovederne paa de førømtalte Kæder fra Ødeshøg og Øland.

knap fra et mindre, sønderjydske Sølvfund¹. Men stilistiske Paralleler er iøvrigt ikke sjældne².

Tilbage staar da nogle Bemærkninger om Smykkerne som Helhed. Kæder som den i Terslevfundet, afsluttede med Dyrehoveder (eller undertiden glatte Blikhylstre), hvori der er anbragt Ringe, nu og da prydede med een eller flere hule Kugler (»Skydere«³), er takket være gentagne lykkelige Fund efterhaanden blevne saa rigt repræsenterede, at man tør betegne dem som en særdeles karakteristisk Bestanddel af det X.—XI. Aarh.s Smykkeformer i Norden. Oftest synes de at være bestemte til Bærekæder, i Periodens ældre Del for en Thorshammer, senere for et Krucifix; men undertiden hører sammen med Kæden tillige et Sæt af to ens Naalesmykker, og Kæden har da været ophængt i Øskener paa Smykkernes Underside, se saaledes den før omtalte, ølandske Kæde. — At saadanne Kædesmykker i sidste Instans gaar tilbage paa antik Tradition, er sikkert nok; fra Romerne overtog Germanerne dem, og disse lod dem gaa videre til Nordboerne. Og utvivlsomt har ogsaa endnu i Vikingetiden mangan en Kæde af fremmed Arbejde fundet Vej til Norden; de talrige større og mindre Kædestumper i vore Sølvfund vidner om, at ogsaa den Art Smykker som saa mange andre maatte tjene det driftige Handelsliv som Betalingsmidler. Men der kan dog neppe mere være Grund til at betvivle, at Nordboerne i X. Aarhundrede ogsaa selv forstod at fremstille Kæder. Forbruget af saadanne Smykker maa have været saa stort, at

¹ Kbh. Mus. Nr. C. 3623 i Fund fra Bovlund, Agerskov S., Haderslev A., et lille typisk X. Aarh.s Sølvfund med Ringfragmenter, Fragm. af et Spænde som Sv. Forns. 582, Fragm. af Kuglen til Naalen paa et Ringspænde som Sv. Forns. 586. Kufisk M., yngste 943—54.

² Se eksempelvis Dopsko som »Ordning« II. 581, Rygh: Norske Olds. 516.

³ Mandemarkfundet indeholder et Fragment af en Kæde med en stor Kugle, ganske som den store paa Terslevkæden, kun en Smule større, og af særdeles smukt Arbejde. Mus. Nr. C. 1785. Det har Interesse, at den ikke er fastgjort paa Kæden men er en virkelig Skyder. — En saadan Skyder er formentlig ogsaa Terslevfundet Nr. 52.

man kun vanskeligt forestiller sig, at de Værksteder, der kunde yde Arbejder som Mandemarkkædens Dyrehoveder eller Terslevfundets Toiletgenstande, skulde have importeret Kæderne dertil. Ogsaa de store og smukke Kugler (»Skydere«) vil vi i det følgende faa Grund til at betragte som udgaaede fra hjemlige Værksteder. Og saaledes er da utvivlsomt en Kæde som Terslevfundets helt igennem et nordisk Arbejde, et Udtryk for selvstændig Smag og Kunst.

Ganske paa lignende Maade stiller Sagen sig med Hensyn til Toiletsmykket. At det øverste Kædestykke her er flikket sammen af flere forskellige Stumper, kunde muligvis tages som Vidnesbyrd om, at den nordiske Sølvsmed havde hjulpet sig med at sammensætte Kædestykker, som han havde faaet andet Steds fra. Men med ligesaa stor Føje kan man tænke paa hjemmegjorte Reparationer, og det skarpe Misforhold mellem de elegante Toilettegenstande og den urimeligt klodsede Kædeflikning gør i Virkeligheden denne Opfattelse ene rimelig.

Ligesom Toiletapparater nu og da forekommer i Vikingetidens Grave, er lignende ogsaa tidligere forekommet i Sølvfundene, saaledes i et Fund fra Gamla Upsala¹, der iøvrigt er c. 100 Aar yngre. Men Smykkets Konstruktion er her af en helt anden Art, idet Toiletgenstandene er ophængte paa en bølgeformet Bøjle, der ved en Naal er indrettet til at fastgøres i Tøjet. Terslevfundets Toiletsmykke synes enestaaende i sin Form, og det er ret vanskeligt at tænke sig, hvorledes det egentlig har været baaret. Ejendommeligt nok findes beslægtede Konstruktioner af Toiletapparater i Kaukasuslandene², men om nogen virkelig Overensstemmelse kan der dog ikke tales; ogsaa er de meget mindre. Kun saa meget har de sikkert tilfælles med Terslevsmykket, at de ligesom dette i langt højere Grad er at forstaa blot som Prydelser end som Gen-

¹ Månadsbl. 1891. S. 158. Fig. 39.

² Compte-rendu de la Commission impériale pour 1891. S. 126. Nr. 120 og 1895. S. 65, Fig. 158—59.

stande til virkelig Brug. Det dolkformede Stykke, som er benævnt »Neglekradser«, synes med sine sløve Egge og den stumpe Spids i Virkeligheden lidet egnet til praktisk Brug af nogen Art. Sikkert er det Dingeldangel til Pynt, ligesom man i vore Dage har baaret smaa Penneknive o. lign. ved Urkæden¹.

Af Ringsmykkerne byder kun et enkelt Stykke væsentligt nyt, nemlig Armringen Nr. 28, Fig. 10-11. Bortset fra de ubetydelige Fragmenter af en lignende, som Terslevfundet selv indeholder (Nr. 29), kendes saavidt ses kun et eneste Stykke af samme Art, en enkeltfundet Armring fra Klintebakken, SV. for Aakirkeby paa Bornholm (Mus. Nr. C. 3425). Den er stærkt ødelagt, idet en større Del af Netværket er brækket af. I Enkeltheder adskiller den sig noget fra Terslevringen. Tværbaandet over Ringens brede Parti mangler; »det imiterede Lukke« er af en noget anden Form; Netværket er tættere. Men Type og Arbejde er iøvrigt ganske overensstemmende; man skulde antage de to Ringe for udgaaede fra samme Værksted. Enestaaende som de synes at være, lader det sig neppe gøre at give nogen nærmere Stedsbestemmelse af dette; i al Almindelighed tør man dog sikkert sammenstille dem med den i samtidige Fund fra Skandinavien og de russiske Østersøprovinser meget almindelige, brede, oftest aabne Armringsform², af hvilken der forekommer fra tarvelige Broncestykker til de ypperligste Arbejder i Guld og Sølv, og som viser en ikke ringe Variationsevne. Iøvrigt vil man vel ogsaa paa Forhaand føle sig overtydet om, at disse Smykker i deres ejendommelige tunge, noget

¹ At netop Genstande til Brug ved Toilettet har en Tilbøjelighed til at udvikle sig i Retning af Charivari er et Forhold, paa hvilket der kunde anføres adskillige Exempler. I Indien bærer Brahmankvinderne som Tegn paa husmoderlig Værdighed ved Bæltet Smykker, ved hvilke der i tynde Kæder er ophængt smaa Nøgler, Miniaturøreske, Pren o. lign.

² Se f. Ex. Worsaae: Nord. Oldsager. 451. Sv. Fornsaker. 599. Rygh: Norske Olds. 720.

klodsede Art er nordiske Arbejder, karakteristiske for Nordboernes Smag for det solide og vægtige.

Bortset fra denne ene Ring er det de samme, fra talrige, tidligere Sølvfund saa velkendte Former af Ringsmykker, som vi atter her genfinder. Mærkeligt er det, at det trods det betydelige Materiale endnu ikke er lykkedes med nogen Grad af Sikkerhed at paavise disse idelig genkommende Typers Oprindelse og indbyrdes Forhold. I Særdeleshed gælder dette om de snoede Ringformer, der udgør Hovedmassen af Smykkerne i samtlige nordiske Sølvfund og ogsaa i Terslevfundet forekommer i saa rigt Maal. Eet staar her fast, at de i Norden er fremmede Fugle, og at deres pludselige og uforberedte Optraeden her mod Slutningen af vor Oldtid er uløseligt forbunden med de Kulturstrømninger, for hvilke vore Sølvfund er synlige Udtryk. Deres Udbredelse over Norden synes først egentlig at tage Fart med Begyndelsen af X. Aarh., omend de en sjælden Gang kan træffes i tidligere Fund; Hoenfundet, der i saa mange Henseender er enestaaende, indeholder jo saaledes flere, smukke Exempler¹. De afløser ved denne Tid sammen med andre Typer — især »Ordning« II. 645—46 —, som altid i Norden optraeder Side om Side med dem, de i en tidligere Gruppe af Sølvfund herskende Former (»Ordning« II. 636—40), og disse sidste, af hvilke de mest fremtrædende er de riflede Halsringe med facetteret Knop og Krog og de af dem dannede, spiralopsnoede Armringe, der synes at være af permisk Oprindelse², forsvinder samtidig næsten fuldstændig af de nordiske Fund. At dette mærkelige Omslag maa staa i et bestemt Forhold til tilsvarende Forandringer i de østlige Handelsforbindelser, maa vel anses for givet og fremgaar iøvrigt ogsaa af, at det træffer sammen med den begyn-

¹ Holmboe: Descriptio ornamentorum in Prædio Hoen repertorum. Krist. 1835.

² Aspelin: Antiqu. 674. — *Materiaux pour servir à l'archéologie de la Russie*. Livr. X. pl. XI. — *Atlas öfver Finland. Förhistor. fynd*, ved Alfr. Hackmann. S. 74.

dende Invasion af kufisk Mønt. Af dette Sammentræf har man ret naturligt ment at kunne slutte, at disse snoede Ringformer stammede fra arabiske Lande, en Antagelse, for hvilken der paa Grund af det ringe Kendskab til arabiske Smykker i det paagældende Tidsrum vel ikke kunde føres Bevis, men som man dog søgte yderligere bekræftet ved Henvisning til, at lignende snoede Ringe i ny Tid vides at have været i Brug hos arabiske eller arabisk paavirkede Folkeslag¹. Der turde dog være Grund til vedblivende at holde Spørgsmaalet om disse Ringes oprindelige Hjemstavn aabent. De literære Beretninger fra arabiske Forfattere² om Karakteren af den rige Vareudveksling, for hvilken det gamle Bulgar var et Hovedcentrum, og som er den egentlige Drivkraft for Kulturforbindingerne mellem Asien og Europa i hine Tider, kan ikke siges at opfordre til i større Omfang at henføre Sølvfundenes betydelige Mængder af Smykker til arabiske Kilder. Ornamentale Enkeltheder, som har været taget til Indtægt for den arabiske Proveniens (de indstemplede Trekanter med eet eller tre ophøjede Punkter — Halvmaane), har en nærmere Betragtning bestandig maattet frakende enhver Beviskraft. Henvisninger til moderne Smykkeformer som de før anførte kan der ikke tillægges stor Vægt. Mere vilde det maa-
ske kunne tale for arabisk Oprindelse, at der ogsaa i Spanien er funden snoede Sølvringe fra gammel Tid, der i forbavsende Grad minder om de Former, som er hyppige i Centralrusland og i Skandinavien i X.—XI. Aarhundrede³. Men ogsaa disse Ringes Stilling er ganske uklar; og glemmes maa det ikke, at snoede Ringsmykker jo ogsaa anvendtes i den antike Old-

¹ Saaledes Montelius: *Kulturgesch. Schwedens*. S. 271 og sidst Arne i *Fornvännen* 1911. S. 39. Iøvrigt har det ikke manglet paa Indsigelser imod Antagelsen af den arabiske Oprindelse, se saaledes Kemke i *Zeitschr. der physik-ökonom. Gesellsch. zu Königsberg*. 1897. S. 92.

² Se især Will. Heyd: *Gesch. des Levantenhandels im Mittelalter*. II. S. 73 ff.

³ P. Paris: *L'art et l'industrie de l'Espagne primitive*. II. Pl. VII.

tid til sen Kejsertid, og at f. Ex. den samme virkningsfulde Maner: at lægge en tynd, snoet Streng ind i Mellemrummene mellem de sammensnoede Stænger, som Halsring Nr. 8 i Terslevfundet m. m. fl. viser, er kendt i græsk Kunsthaandværk længe før vor Tidsregnings Begyndelse, man tænke blot paa de bekendte Armringe fra Koul-Oba og Blitznitza¹. I hvert Fald vil det, selv forudsat, at den meget store Udbredelse, som disse snoede Ringe faar omkring Aar 1000 i det østlige og nordlige Europa, skulde skyldes asiatisk Indflydelse, være nødvendigt i ret udstrakt Grad at regne med selvstændig Bearbejdelse og Omdannelse af Formerne. De mange forskellige, lokalt begrænsede Variationer viser, at Talen ikke er om almindelige, fra et fælles Udgangspunkt udbredte Typer. Og utvivlsomt vil man da finde, at Paavirkninger af meget forskelligt Udspring har været medvirkende til Formernes Udvikling. — Kun paa et enkelt Punkt skal dette her søges nærmere belyst.

Paa Armringe i de nordiske Sølvfund træffer man meget hyppigt et ejendommeligt Spirallukke. Hyppigst findes det paa ikke snoede Ringe, dannede af en enkelt Stang med trindt eller rhombisk Tværsnit; Fig. 9 fra Terslevfundet giver et smukt Exempel. Men ikke sjældent findes det ogsaa paa de snoede Ringe². Vi har sikkert her at gøre med en Sammenblanding af forskellige Elementer, af hvilke i hvert Fald Spirallukket ikke kan være asiatisk Import. Dets Historie gaar tilbage til romersk Kejsertid. Udgangspunktet er den for romerske Arm- og Fingerringe almindelige Lukkemaade, at de tyndt udhamrede Ender af det Baand eller den Stang, hvoraf Ringen dannes, føres et kort Stykke parallelt forbi hinanden, hvorefter de yderste Spidser vikles op om Ringstangen. Exempler paa dette findes i Mængde overalt i de Egne, hvor der overhovedet findes romerske Efterladenska-

¹ Afb. f. Ex. Kondakof, Tolstoi, Reinach: *Antiquités de la Russie méridionale*. Fig. 83—84.

² Se f. Ex. Sven. Forns. 615. Ouvaroff: *Les Mériens*. Pl. VII. 65—66.

ber¹. Af denne simple Lukkemaade udvikler sig, øjensynligt af dekorative Hensyn, Spirallukket, idet Ringens traadformede Ender, før deres yderste Spidser vikles op om Ringstangen, bøjes i regelmæssige Spiraloprulninger, der sidder som flade Skiver uden paa Ringen. Der hører saaledes egentlig to Spiraler til, een for hver Ende af de parallelt løbende Ringstykker. Men dette gøres hyppigt simplere — formodentlig med Udgangspunkt i Fingerringen, hvor dette omstændelige Lukke nemt blev for klodset — saaledes, at de to Spiraler smelter sammen til een, idet Ringenderne ikke føres parallelt forbi hinanden men straks krydses, og Spiralen, lagt af begge Traade, anbringes lige over Krydsningspunktet. Dette samme karakteristiske Spirallukke, der har den videste Udbredelse over hele den udstrakte romerske Verden i den senere Kejsertid², er det, som ved Aartusindets Udgang igen dukker frem i det østlige og nordlige Europa. Som et enligt Fænomen viser det sig paa en ungarsk Gravplads fra XI. Aarhundrede³. I talrige Exempler træder det frem i Gravfund fra Centralrusland og i de nordiske Sølvfund. Omend den oprindelige Grundtype med de to parallelt løbende Ender

¹ Lindenschmidt: *Altertümer*. II. H. 5. Taf. 3 og Text dertil.

² Exemplerne er talrige; følgende anføres med den Hensigt tillige at angive den omtrentlige Udbredelse. 1) med to Spiraler: Armring af Guld, ang. fundet i Pompeji: Niccolini: *Pompeii*. Vol. II. *Descrizione Generale*. Pl. XXXIV. — Armring af Guld fra Ægypten: *Catal. génér. du Mus. du Caire*. Ém. Vernier: *Bijoux*, pr. fasc. Pl. XVI. Nr. 52134, 52125. — Armringe af Bronze fra Sydtyskland: Rud. Henning: *Denkmäler der elsäss. Altertumssaml. zu Strassburg*. Strassb. 1912. Taf. XXXIII. 9. — Lindenschmidt l. c. — 2) med een Spiral: Armring af Guld fra Ægypten: Vernier l. c., sec. fasc. Pl. XIX. Nr. 52582, der naturligvis ligesaa lidt er fra XIX. Dyn. som Fingerringen: *Brit. Mus. Catal. of the Finger-Rings* Nr. 874. Fig. 119, fra Enkomi, Cypern, er fra »mycenaean period« (!). — Fingerringe af Bronze fra Bøhmen: Pič: *Le Hradischt de Stradonitz*. Pl. VII. Fig. 13, 43—44 — fra Frankrig: Boulanger: *Le mobilier funéraire*. Pl. 26. Fig. 10 — fra England: Bryan Fausset: *Inventorium sepulchrale*. Pl. XI. 13.

³ Hampel: *Altertümer des frühen Mittelalters in Ungarn*. III. Taf. 394. Fig. 24.

af Ringen ogsaa kendes fra nordisk Omraade (se saaledes Sv. Forns. 601), synes dog Ringe med to Spiraler fuldstændig ukendte her. Det er bestandig kun Formen med den enkelte Spiral, der træffes i Norden; og ganske naturligt er da ogsaa Grundformen herfor, det simple Vikkellukke uden parallelt løbende Ringstykker, meget udbredt; et smukt Exempel er Fig. 7 ovenfor. En behændig Overførelse af dette simple Vikkellukke paa Ringe, snoede af to Stænger, hvis Ender ikke er sammensmedede, viser det rudeformede Lukke, som ses paa Fig. 8.

Som alt bemærket træffes Spirallukket hyppigst paa Ringe, dannede af en enkelt Stang, hvor det ogsaa traditionsmæssigt hører hjemme. For snoede Ringe er det kun daarligt egnet, og det ses da ogsaa, hvorledes bestandig de Stænger, hvorfra Ringen er snoet, forsaavidt Enderne af dem ikke smedes sammes til een Stang, paa een nær maa afhugges brat uden en naturlig Forbindelse, idet Spiralen kun kan dannes af Enderne af en enkelt Stang. Hvor nu denne Overførelse af Spirallukket til de snoede Ringe er foregaaet, og gennem hvilke Mellemlid det er naaet frem til almindelig Udbredelse i Øst- og Nordeuropa mange Aarhundreder efter, at det var gaaet af Brug i Vesteuropa, er sikkert vanskeligt at bestemme. Men at det skulde være vandret over Arabien, er vel kun lidet sandsynligt. Utvivlsomt er det gammel, europæisk Arv, og snarest gaar Tanken vel i Retning af Sortehavslændene som det Skatkammer for antike Traditioner, hvor dette som saa meget andet kunde være bevaret, indtil den livlige Handelsomsætning i X. Aarh. satte det i Bevægelse Nord paa.

Spørgsmaalet om disse Ringformers endelige Udspring og Udviklingshistorie skal da saaledes lades aabent. Menganske uafhængigt heraf lader der sig dog meget godt skønne om, hvorvidt disse i Norden fundne Ringe, i hvilke vi altsaa erkender hovedsagelig at se fremmede, østfra kommende Former, da ogsaa virkelig alle er indførte. Med stadig større Eenstemmighed bliver dette Spørgsmaal nu besvaret benægtende

og sikkert med Rette. Der behøves kun en kort Henvisning til, hvilke Betragtninger der her har været ledende. Afgørende Betydning maa tillægges det ikke ubetydelige Antal Guld-ringe af nøjagtigt de samme Former, som især enkeltvis men ogsaa nu og da som Bestanddele af Sølvfundene er fundet over hele Norden. Sikkert kan de ikke være indførte østfra, fra hvilken Kant Guld overhovedet kun i meget ringe Grad kan være kommet til Norden¹, og følgelig er de fremstillede i Norden selv. Og dette maa i hvert Fald gælde de Efterligninger i Bronze, der nu og da forekommer². Men har den nordiske Kunstsmed fremstillet disse Ringe i Guld og Bronze, da vilde det være urimeligt ikke at antage, at ogsaa Sølvsmykkerne af ganske de samme Former i Hovedsagen er udgaade fra nordiske Værksteder, uden at det dog endnu er muligt at skelne skarpt paa dette Omraade mellem hjemligt og fremmed; thi ogsaa de fremmede Forbilleder maa jo sikkert være repræsenterede i det nordiske Fundmateriale. Hvor disse Værksteder er at søge, om der maa regnes med en over vide Kredse udbredt Færdighed eller kun med eet eller faa Hovedfabrikationssteder, er uklart. Dog maatte den udprægede Ensartethed, der er karakteristisk for mange af disse Smykker indenfor hele det store Omraade, bestemt peges hen paa eet eller faa Centrer for Fremstillingen, og disse maatte da sikkert søges nær Østersøen.

---

¹ Karakteristisk er den lokale Fordeling af Guld i Forhold til Sølv i Vikingetiden, saaledes som den fremgaar af Fundene. Øjensynligt har det vestlige Skandinavien en relativt betydelig Overvægt. Man sammenligne saaledes den forbavsende Guldfattigdom i de talrige gotlandske Sølvfund, se Montelius: Kulturgesch. Schwedens. S. 286, med det forholdsvis betydelige Guldindhold i de som oftest uanselige norske Sølvfund, se Rygh i Aarb. f. nord. Oldkynd. 1877. S. 134. Et lignende Forhold bestaar indenfor dansk Omraade mellem de bornholmske og de jydske Sølvfund. Endnu tydeligere bliver det, om de enkeltfundne Guldsmykker medregnes.

² Saaledes en Armring af to Stænger med mellemliggende Snoning af tynd Traad fra Roskildeegnen, Mus. Nr. C. 13533. Armring med Spiral-lukke fra Gotland, afb. Ant. Tidsskr. för Sverige. XV. 3. S. 93, Fig. 44.

En tredje Hovedgruppe i Terslevskatten dannes af de 5 Skaale. Ud fra et andet Synspunkt vil der senere blive Anledning til at vende tilbage til dem; her er kun Spørgsmaal om deres Hjemsted, og i denne Henseende stiller Sagen sig ret simpelt, idet det formentlig kun med Hensyn til den store Skaal Nr. 1, Fig. 1, kan være tvivlsomt, hvorvidt den er hjemligt Arbejde eller indført. Snarest vil man vel være tilbøjelig til at antage det sidste. Der kendes vel nok fra flere danske Sølvfund afklippede Stykker af Skaale, der maa have været af ganske samme Art, med de samme uddrevne Bukler og de samme Rækker af inddrevne, brede Punkter¹; men netop den ret hyppige Forekomst af saadanne Stykker mellem det overhuggede Brudsølv sammenholdt med, at noget tilsvarende, uskadt Stykke, saavidt vides, ellers ikke er fremdraget i Norden, kunde tyde paa, at Skaale af denne Art hører til de Genstande, der har deltaget i Sølvets Vandringer. En Del Lighed viser vel nok den bekendte Sølvskaal fra Lilla Valla, Gotland (Sv. Forn. 651), der efter dens Dyreornamenter at dømme maa være nordisk Arbejde; men dels er den betydeligt yngre, dels er Overensstemmelsen dog heller ikke af en saadan Art, at der deraf tør sluttes noget om Terslevskaalens Hjemsted. Anføres skal det endelig kun, at Bronceskaale, der viser en ikke ringe Overensstemmelse med vor Skaal, er kendte fra Egnene nær Uralbjergene².

Men stiller Sagen sig saaledes noget tvivlsomt for den store Skaals Vedkommende, da tør det derimod om de fire smaa med Bestemthed siges, at de er forfærdigede her i Norden. Typen er velkendt (»Ordning« II. 672), og omend der ogsaa af denne Art Skaale nu og da kan findes overklippede Brudstykker i vore Sølvfund, er Antallet af de hele eller først i ny Tid beskadigede Stykker dog relativt saa betydeligt, at alene dette

¹ 2 Fragmenter af 2 forskellige Skaale i Vaalsefundet; 1 Fragn. i Fund fra Kongens Udmark, Vestermariæ S., Bornholm, Mus. Nr. 19603 (yngste Mønt: Erchembald af Strassburg 965—991); 1 Fragn. i Fund fra Kulhuse, Draaby S., Horns H., Mus. Nr. 21053 (lille Sølvfund uden Mønt).

² N. de Boulitchov: Antiquités de la Russie orientale. Moskva 1902. Pl. XIII.

kan tyde i Retning af hjemlig Industri. Mod det samme peger ogsaa de Forhold, under hvilke de hidtil er fundne, idet de 12 Skaale af denne Art, som indtil Terslevfundet kendtes fra Danmark, fordelte paa 3 Fund, er forekomne uden nogen Forbindelse med Sølvfundene; som Bestanddele af et saadant ser vi dem første Gang her. Men iøvrigt passer de ogsaa i typologisk Henseende særdeles godt ind i det nordiske Vikingetidsmilieu. Ikke alene er den rundbugede, fodløse Bolleform med dens svagt indadbøjede, noget fortykkede Mundingsrand netop karakteristisk ogsaa for Kar af andet Materiale i Vikingetiden. Det er de samme Træk, som udmærker Lerkarrene fra Gravpladsen ved Riis Fattiggaard¹; det er den Type, som talrige norske Kleberstenskar fra samme Tid repræsenterer²; nær beslægtet dermed er ogsaa eksempelvis et lille Broncekar, Rygh: Norske Olds. 725, fra en Gravhøj paa Vang i Nordre Bergenhus Amt. Men et typisk Vikingetidsmotiv er ogsaa det Trekantbaand, som Terslevskaalen Nr. 3, Fig. 2, viser, og som ligeledes findes paa 7 af de 12 tidligere kendte; dette Motiv er jo velkendt fra Tidens Guld- og Sølv-sager; her skal blot endnu henvises til det netop anførte lille Broncekar fra Norge samt til en interessant Kleberstensplade, ligeledes fra Norge³.

Særlig tiltrækkende er den smukke Række af runde Hængesmykker, som Terslevskatten indeholder. Saa talrige og for Størstedelen i saa fortrinligt Arbejde er saadanne neppe før forekommet sammen. Tænkes de anbragte paa en Snor, mulig med Sølvperler imellem, i Lighed med de bekendte Smykker fra Hiddensoe, og baarne over Brystet, maa de have dannet et pragtfuldt Sæt. Smykker af denne Art synes hidtil kun i ringe Grad at have været Genstand for Opmærksomhed. Det er da neppe uberettiget her at dvæle noget mere indgaaende ved dem.

¹ Aarb. for nord. Oldk. 1912. S. 102 fg., Fig. 20.

² Rygh: Norske Olds. 729. — Oldtiden. II. S. 66 ff., især Fig. 25—26.

³ Oldtiden. II. S. 72, Fig. 28.

Efter Mønstrene falder Terslevfundets runde Hængesmykker i tre Grupper: 1) med Baandmønster, Nr. 41—44, 2) med Hjulmønster, Nr. 45—46, og 3) med Spiralmønster, Nr. 34—40. Teknisk set hører de dog øjensynligt alle nøje sammen. Det er de samme Midler og Fremgangsmaader, hvormed der i alle Tilfælde arbejdes. Der udklippes af Sølvblik en rund Plade med et vedhængende, bredt Baand, som ombøjes til en rørformet Øsken for derefter at fastloddess paa Bagsiden. Den runde Plade kantes med een eller oftere flere glatte, riflede eller snoede Traade; i Tilfælde af flere bøjes oftest den yderste op langs Randen af Øskenen og fastloddess endelig paa Bagsiden i en regelmæssig Rue. Mønstret lægges for Hjul- og Spirallornamenternes Vedkommende direkte paa Grundfladen; Baandmønstrene derimod er udført paa særlige, smaa Plader af ganske tyndt Sølvblik, hvis Radius er $1-1\frac{1}{2}$ Millim. mindre end Grundpladernes, og paa hvilke ogsaa de forskellige Planer i Mønstret er frembragt ved en Uddybning med et stumpt Instrument imellem Baandslyngerne, og disse Plader fastholdes saa paa Grundpladerne ved Kantsnorene. Den anvendte Sølvtraad er ret grov ligesom Kuglerne er ret klodsede og tunge. Mønstrene synes nedlagte i et over Pladen udsmyrt, flydende Loddemetal, der har gjort Overfladen svagt kornet¹ og har efterladt et snart gulligt, snart i det blaalige spillende Farveskær. Kun i eet enkelt Tilfælde — Nr. 40 — er der udover Filigranpaalægningen ogsaa anvendt Indlægning af en særlig, lille Midterplade med Niellomønster; men iøvrigt udmærker netop dette desværre ufuldstændige Stykke sig ogsaa ellers ved særlig omhyggeligt Arbejde. Som et karakteristisk, lille teknisk Træk, der kommer igen paa næsten alle Smykker af denne Art, og som iøvrigt genfindes hyppigt ogsaa paa

¹ Disse Smaakorn og Ujævnheder i Overfladen er, efter hvad Hr. Sølvsmed Georg Jensen venligst har meddelt mig, sikkert Slagger og Urenheder fra Loddemetallet og hidrører fra Vanskeligheden ved at holde dette flydende under Arbejdet. Formentlig har man kun kunnet benytte Undervarme, medens man nu til Dags ved en samtidig og ligelig Anvendelse af Under- og Overvarme kan opnaa en større Jævnhed.

andet nordisk Filigranarbejde fra denne Tid¹, skal henvises til den Maade, hvorpaa man søger at styrke Sammenholdet mellem Randsnorene og Grundpladen. Paa forskellige, vilkaarlige Punkter af dennes Omkreds lades ganske smalle Baand af den Plade, hvorafr Skiven udklippes, blive hængende ved denne, og disse bøjes saa som Hager op over den paaloddede Traad.

Det synes saaledes alene af tekniske Forhold at fremgaa, at disse Hængesmykker trods stilistiske Forskelle er udgaaede om ikke fra samme Fabrikationssteder, saa dog fra samme Industrikreds. Bekræftelse herpaa og tillige en nøjere Bestemmelse af, hvor denne er at søge, vil en nærmere Redegørelse for de tre Grupper hver for sig kunne give.

Smykkerne med Baandmønstre frembyder i alle Henseender de klareste Forhold. Først en Redegørelse for deres geografiske Udbredelse.

I Danmark har de hidtil været ret sjældne. Størstedelen af de Exemplarer, der kendes, er forsynede med Naal og Naaleskede og har da en svagt hvælvet Udside, hvilket naturligvis for Sammenstillingen med vore Hængesmykker er uden Betydning. De er tidligere forekommet i Sølvfund fra følgende Steder:

J y n d e v a d, Burkal S., Tønder A.; yngste Mønt Edred (946—55); — 1 stærkt fragmenteret Stykke, hvorafr dog over Halvdelen er bevaret, og et meget lille Fragment af et andet; Mus. Nr. 20956.

G r a v l e v, Gravlev S., Aalborg A.; kun kufisk Mønt; — Naalesmykke, afb. Fig. 18; Mus. Nr. Dnf. $\frac{11}{04}$.

E n g l u n d, Maarup S., Randers A.; kun kufisk Mønt; — meget lille Fragment; Mus. Nr. Dnf. $\frac{6}{12}$.

S e j e r ø; y. M. Bruno af Køl n (953—65); — Naalesmykke, Mønstreet ganske som Terslev Nr. 41, med tre Kæder, Mus.

¹ Se f. Ex. trefliget Spænde i Trondhjems Saml. Nr. 2285, Norske Aarsber. 1879. S. 218, Nr. 59. — Thorshammer i Ødeshøgfundet, Måndsbl. 1877. S. 504, jfr. Hildebrand ib. S. 505.

Nr. 18197; lignende, stærkt ødelagt, Mus. Nr. 18198; lille Naalesmykke, afb. Fig. 19, Mus. Nr. 18116.

Vaalse, Falster; y. M. 980—90; — Fragment, afb. Ann. for nord. Oldk. 1842—43. Pl. II. 11.

Endelig foreligger et Fragment af et Smykke, der har været ganske som det fra Sejerø Nr. 18197, kun at Baandmøn-
stret har været indrammet af en Krans af S-Slynger, der er
lagt med tynd Traad langs Pladens Kant, og som synes at

Fig. 18. $\frac{1}{1}$.

Fig. 19. $\frac{1}{1}$.

hidrøre fra et Gravfund (Mus. Nr. 6884 fra Snoldelev, Tune H.). Bevaret er kun godt Halvdelen af den øverste, svagt hvælvede og ganske tynde Sølvplade. — Den tilhører et gammelt Fund, der tillige skal have indeholdt »4 Jernspiir og nogle Fragmenter af lignende; den længste $2\frac{1}{2}$ '' lang« og skal være fremdraget »omtrent midt i en Høj (Broncealdershøj) med nogle faa Levninger af Egetræ, som straks hensmuldrede«. Formentlig har det været en Kvindegrav.

Fra Norge er intet Exempel mig bekendt. Derimod er Naalesmykker med Baandmønstre, altid med svagt hvælvet Udside, ikke sjældne i svenske Sølvfund. Følgende Liste over Findestederne vil vise Udbredelsen. Hvor andet ikke anføres er Smykkerne af Sølv¹.

¹ Jeg skylder Hr. Amanuensis ved Statens histor. Mus. i Stockholm Sune Lindquist særdeles megen Tak for udførlige, med Fotografier ledsagede Oplysninger om, hvad svenske Fund har bragt saavel af disse Naalesmykker som af de i det følgende omtalte Arter af Hængesmykker.

Lackalånga sn., Torna h., Skaane; blandet Sølv- og Guldfund ud. M.; — 1 Stykke af Guld, Mønstret nøje overensstemmende med Terslev Nr. 41. St. Mus. Inv. 431.

Oppmanna sjø, O. sn., Villands h., Skaane; lille Sølvfund, kuf. M. (895—927); — 1 Stykke med Mønster ganske som foregaaende, men Kors og Trekanter mangler, ligesom Kugler overhovedet ikke er anvendte. St. M. Inv. 2429.

Filborna, Helsingborgs landsførs., Skaane; Sølvfund; — konveks Skive til Smykke som foregaaende. St. M. Inv. 7858.

Bräcke, Brunnby sn., Luggude h., Skaane; større Sølvfund med Armringe, Kæde, Thorshammer, Fragmenter af Smykker med Filigranarbejde, deribl. et som Terslev Nr. 47, o. s. v., 20 kufiske, 1 angelsachs., 1 tysk M.; — Fragment af Naalesmykke, nøje lignende det fra Lackalånga. St. M. Inv. 5881. 5885. 5891.

Torsta, Tuna sn., Helsingland; Sølvfund ud. M., Månadsbl. 1882. S. 97; — 1 Stykke, afb. l. c. S. 98, Fig. 21.

Ekelunda, Sandby sn., Øland; 1 enkeltfundet Stykke, afb. Sv. Forns. 583. St. M. Inv. 4432.

Tryggestad, Repplinge sn., Øland; 2 Stykker, ganske lignende Ekelundasmykket, og som det med Ring til Op-hængning af Kæder, fundne sammen med 4 skaalformede Spænder, se Månadsbl. 1877. S. 469, Fig. 24 og S. 471. St. M. Inv. 1304: 1837. 256.

Jämjö, Gärdslösa sn., Øland; Naalesmykke, f. sammen med lille Hængesmykke med Spiralmønster, se ndf. S. 233, og kuf. M.; afb. Månadsbl. 1891. S. 60, Fig. 9. St. M. Inv. 8879.

Lilla Klintegårda, Vestkinde sn., Gotland; Sølvfund med talrige, især vesterlandske, kun delvis bestemte Mønter, de yngste c. 1020—30; — 1 Stykke, meget lignende det fra Torsta, men Midterpartiet ødelagt. St. M. Inv. 5804.

Hertil kommer endelig et lille Fragment fra Bjørkøfundet¹. Udenfor Skandinavien synes kun ganske faa Stykker at

¹ Stolpe: Bjørkøfyndet. 1. H. Pl. I. 9.

være fundne. Et enkelt stærkt medtaget Hængesmykke er forekommet i et Sølvfund fra Paatzig, Kreis Camin i Pommeren¹. Fremdeles er de trufne i »meriske« Grave i Guvernementet Vladimir i Rusland² i nærmeste Forbindelse med karakteristiske skandinaviske Smykke- og Vaabenformer.

Disse Fundforhold kan neppe lade det tvivlsomt, at det egentlige Hjemsted for Smykker af den skildrede Art er at søge i Sydsandinavien (Danmark, Skaane, Øland, Gotland). De faa Exempler, der er fremdragne udenfor dette Omaade, er øjensynlig udførte derfra. Nærmere at bestemme Fabrikationsstedet eller -stederne er neppe muligt. Iøvrigt taler jo ogsaa Ornamentiken selv klart om den nordiske Proveniens. Det Baandmønster, der kun med mindre Variationer gaar igen gennem hele Rækken, røber sig tydeligt som et sjældent lykkeligt Udslag af den almindelige Forkærlighed for Fletmønstre og Baandmotiver i Vikingetidens Ornamentik. Den særlige Tillempning for den runde Flade, saaledes som vore Smykker viser den, har naturligvis undergaaet sin egen Udvikling. Terslevsmykkerne betegner først et senere Trin i denne.

Som Udgangspunkt kan man betragte den simple, fortløbende Slyngning med tre eller fire Dobbeltsløjfer, gennem hvilke der er lagt et Baand. Klarest fremtræder denne Form paa det lille Sejerøsmykke, Fig. 19, i nøjeste Overensstemmelse med Midtdekorationen paa det trefligede Spænde »Ordning« II. 604 og ligeledes nær beslægtet med det i Niello udførte Midterornament paa det ene af Spænderne til den før omtalte ølandske Kæde med Dyrehoveder³. — Mere kompliceret men dog endnu klart sluttende sig til denne Grundtype er Mønstret paa Gravlevsmykket, Fig. 18. Det er af Interesse at bemærke, at denne, og, som det synes, kun denne

¹ Balt. Stud. N. F. VI (1902). S. 74, Taf. V, Række 7 i Midten; yng. Mønt Otto I (—973).

² Ouvaroff: Les Mériens. Pl. IV. Fig. 37.

³ Montelius: Mästerstycken. H. 1. Pl. 10. Spændet til højre.

første Form af Motivet ogsaa forekommer paa Broncesmykker, hovedsagelig fra Gravfund; det gengives her indridset paa en enkelt Plade. Saaledes ser man det paa to smaa Hængesmykker fra et bornholmsk Gravfund¹ og paa et lille Naalesmykke fra det nordlige Vendsyssel²; paa alle tre Stykker er Motivet ganske ens, og i fuldkommen identisk Form findes det paa et Hængesmykke fra et svensk Gravfund³. En stærkt kompliceret Videreførelse, nærmest mindende om Gravlevsmykket, viser et Naalesmykke fra et smaalandsk Gravfund⁴. Og endelig hører herhen et stort og smukt Hængesmykke fra en Vikingetidsgrav paa den angelsachsiske Gravplads ved Saffron Walden i Essex⁵, hvor dette samme Baandmotiv er indvævet med en veludviklet, typisk karolingisk Slingornamentik, et Fund, hvis Interesse forøges derved, at Gravgodset paa adskillige Punkter viser det nøjeste Slægtskab med et dansk Gravfund fra Lerchenborg⁶, i hvilket der ogsaa findes et Hængesmykke (af Sølv) med et med Niello indlagt Motiv, der trods sin Uklarhed dog aabenbart ligeledes er at henhøre i denne Gruppe⁷. — Holdepunkter for en Tidsfæstelse af Gruppen giver dels de anførte Sølvfund, der hører til de ældste blandt det X. Aarh.s Sølvfund, dels de ved Mønter daterede Grave; (i Lerchenborggraven var der 2 kufiske Mønter, en nordisk Efterligning af Dorestadtmønterne og 1 Mønt fra Ludvig den Fromme). Med omtrentlig Sikkerhed vil da Gruppen kunne sættes til X. Aarhundredes første Halvdel.

¹ Mus. Nr. C. 1820, fundne sammen med 29 Glasperler, 10 kufiske Mønter + 5 Fragmenter, den yngste fra Sammaniden Nasr ben Achmed (301—310: 913—43), i en Høj paa Rabekkegaard, Knudsker S., Bornholms Vestre H.

² Mus. Nr. 5081 fra Raabjerg, Horns H., Hjørring A.

³ Liljenås gravfält, Smaaland; Sv. Fornm. Tidsskr. IV. S. 16. Fig. 8.

⁴ Torskinge sn., Smaaland; Sv. Fornm. Tidsskr. IV. S. 5. Fig. 3.

⁵ Victoria History of the Counties. Essex I. S. 329 fg., Fig. 10.

⁶ Mus. Nr. C. 6192—6202. Lerchenborg. Aarby S., Holbæk A.; se Aarb. 1892. S. 323.

⁷ Mus. Nr. C. 6199, afb. Aarb. l. c. Fig. 50.

Til samme Tid maa ogsaa henføres det smukke Stykke fra Oppmannafundet. Det adskiller sig fra den foregaaende Gruppe kun derved, at det slyngede Baand er hugget over i fire, hver for sig sluttede Dobbeltslynger, der forenes ved et igennem dem trukket Baand.

Herfra og til den Form, som er den almindelige, saaledes som Terslev Nr. 41—42, formodentlig ogsaa 44, viser den, er Overgangen let. Den ene af de Traade, hvoraf Baandet dannes, føres blot over til Naboslyngen, og Korset, som er det karakteristiske Midterled i denne anden Hovedform, er der. Om man i dette Kors skal se Paavirkning fra kristen Kunst, kan vel være tvivlsomt; Udviklingen lader sig i og for sig forklare rent ornamentalt. Yderligere tilføjes i Hjørnerne mellem Dobbeltslyngerne smaa Trekanter, ligesom Korsene tæt fyldte med smaa Kugler; de er vel nærmest at forstaa som Hjørnerne af et firkantet Stykke Klæde, der bærer Mønstret. — Til denne Gruppe hører foruden Terslevstykkerne to Naalesmykker fra Sejerøfundet og Hængesmykket fra Paatzig samt Fragmentet fra Englund (?), hvilke Fund kan dateres til Midten af X. Aarh., endvidere Fragmentet fra Vaalse (?) og Stykket fra Bräcke, begge Fund fra Slutningen af X. Aarh., og endelig de udaterede Stykker fra Snoldelev, Ekelunda, Tryggestad og Lackalänga. Gruppen synes da at kunne sættes til anden Halvdel af X. Aarhundrede.

Som en yngste Gruppe vilde da være at betragte Smykkerne fra Torsta og Lilla Klintegaarda; Motivet er her øjensynlig i begyndende Opløsning. Karakteristisk er navnlig den overhaandtagende Opfyldning af Bundfladen med Fili-grankugler, -ringe m. m.

Betydeligt sjældnere end disse Smykker med Baandslyngninger er Hængesmykker som Terslevfundets Nr. 45—46, se Pl. II foroven t. h. Fra Danmark kendtes tidligere intet Exempel, i Norge er saavidt bekendt heller intet fundet. Fra Sverige kan jeg kun anføre et enkelt Fragment, hørende til

et Sølvfund fra Pålstorp, Rans sn., Skaane¹; Øsken og en Stump af Skiven er bevaret, tilstrækkeligt til at vise, at Smykket har været ganske overensstemmende med Terslevstykkerne. Og endelig kendes et Stykke fra de før omtalte russiske Gravfund². Omend denne ubetydelige lille Fundrække ikke giver Holdepunkter af synderlig Værdi, kan der dog ikke være nogen Grund til at tvivle om, at ogsaa disse Hængesmykker er nordisk Arbejde, hovedsagelig fra samme Tid og udgaaede fra de samme Egne som den før omtalte Gruppe af Smykker. Overensstemmelsen i Arbejdets hele Karakter er tidligere berørt; og hvad det ornamentale Motiv angaar, det ældgamle og vidtudbredte Hjul med de krumme Eger, da er dets Tilstedeværelse og Anvendelse paa selvsamme Maade i den nordiske Vikingetid i rigt Maal godtgjort ved de i danske og svenske Sølvfund hyppige, smaa, runde Plader af ganske tyndt Sølvblik, paa hvilke Figuren er fremstillet af smaa, indstemplede Kredse, ofte omkring en udslaaet Bukkel som Centrum³. I Almindelighed er disse smaa Plader forsynede med et lille Hul, sjældnere en Øsken, til Ophængning eller Paasyning paa Klædedragten. Deres Bestemmelse har saaledes sikkert været den samme som vore Hængesmykkers; Forskellen ligger kun i Arbejdets Art og Kvalitet.

Tilbage staar da Hængesmykkerne med Spiralmønstre, af hvilke Terslevfundet kan fremvise en særlig rig og smuk

¹ St. Mus. Inv. 4313. Kuf. M. (899—916), 1 karoling. Falskm., 1 tysk Kejsermønt. — Se Måndsbl. 1872. S. 54.

² Ouvaroff: Les Mériens. Pl. IV. Fig. 20.

³ Forekommer foruden i Terslevfundet, se Nr. 61, i følgende danske Sølvfund: Sejerøfundet: 1 Fragment; Vaalsefundet: 2 Fragmenter; Fund fra Tarup, Sønder Næraa S., Odense A.: 2 Stykker, Mus. Nr. 20102; fra Rø S., Bornholm: 1 Stykke, Mus. Nr. C. 3321; fra Yholm, Svendborg A.: 1 Fragment, Mus. Nr. 13602. — Af svenske Sølvfund, hvori de forekommer, kan nævnes: Fund fra Näsby, Taxinge sn., Södermanland, se Måndsbl. 1892. S. 167 fg., Fig. 96; fra Sandby Kirkegaard, S. sn., Skaane, se Måndsbl. 1882. S. 103, Fig. 40; Nora sn., Ångermanland; St. M. Inv. 655. — Af de anførte Fund falder Hovedparten i sidste Halvdel af X. Aarhundrede, Yholm- og Sandbyfundene i Begyndelsen af XI. Aarhundrede og Norafundet omkring Midten af XI. Aarhundrede.

Række. Ogsaa disse har hidtil været ukendte i danske Fund, ligesom de heller ikke synes at være fundne i Norge. Fra svenske Sølvfund kendes derimod adskillige, mer eller mindre nær beslægtede Smykker. En Gennemgang af de i følgende Fundliste anførte Exempler vil dog vise, at Ensartetheden dels i rent ornamental Henseende dels og navnlig, hvad Arbejdets Kvalitet angaar, er betydeligt mindre, end Tilfældet var med Smykkerne med Baandmønstre.

Bräcke, Brunnby sn., Skaane; Sølvfund, se ovf. S. 228; — 1 Stykke ganske som Terslev Nr. 37. Fragment af et lignende men noget større, c. 0.035 i Tvm., og tarveligere; Spiralerne, der er dannede af en enkelt Snor, er stærkere oprullede. St. M. Inv. 5885. 5881.

Grønby sn., Skaane; stort Sølvfund, se Sv. Fornsak. 618; yng. M. formentlig fra Henrik II (—1024); — Fragment med 4 Dobbeltspiraler, som paa Fragmentet i Bräckefundet dannede af een Traad. St. M. Inv. 2185.

Eskilstuna, Södermanland; større Sølvfund, se Sv. Fornsak. 609 & 610; talrige Mønter, de yngste fra Olaf Skotkonge (—1021); — Fragment med 4 Dobbeltspiraler; Midterpartiet dannes af en kegleformet opsnoet Traad; Tværbaandene, der forbinder Spiralerne, mangler nogle Steder; om Randen en Kuglesnor. St. M. Inv. 619.

Torsta, Helsingland; se ovf. S. 228; — Måndsbl. 1882. S. 102, Fig. 31—34.

Edånger, Vibyggerå sn., Ångermanland; lille Sølvfund; 5 kufiske Mønter (—932) og 1 tysk »fra Ottonernes Tid«; — 1 meget lille (0.017 i Tvm.) og meget ringe Stykke med 3 ved Tværbaand forbundne Dobbeltspiraler; Mellemrummene tæt fyldte med smaa Kugler. St. M. Inv. 588.

Jämjö, Öland; se ovf. S. 228; — Måndsbl. 1891. S. 60., Fig. 10.

Klinta, Köping sn., Öland; Sølvfund, se Sv. Fornsak. 585; kufisk M.; — 1 Stykke med 3 stærkt oprullede Spiraler uden forbindende Tværbaand, meget lignende Jämjö-

stykket, men stærkt ødelagt; 1 Stykke med 3 ved Tværbaand forbundne Dobbeltspiraler som Terslev Nr. 40, men meget ringere Arbejde; 1 lignende, men mindre (Tvm. kun 0.020); Tværbaandene erstattede med Kugler, der er anbragte over Tangeringspunkterne. St. M. Inv. 128.

Følhagen, Bjørke sn., Gotland; stort Sølvfund, yngste M. mellem 996 og 1002; — 1 Stykke, afb. Antikv. Tidsskr. f. Sverige III. S. 102, Fig. 12. St. M. Inv. 3547.

Til denne Række kan fremdeles føjes to ganske smaa Hængesmykker (Tvm. henholdsvis 0.019 og 0.024), hvor Spiralmotivet er omgivet af en bred Krans af traadomgivne Korn, det ene (St. M. Inv. 7858), med fire Dobbeltspiraler og med Kugler over Tangeringspunkterne i Stedet for Tværbaand, fra Sølvfundet fra Filborna, Skaane (se ovenf. S. 228), det andet, med tre Dobbeltspiraler og ligeledes med Kugler i Stedet for Tværbaand, et enkeltfundet Stykke fra Ullavi, Gårdby sn., Øland (St. M. Inv. 1985. 1850 : 12).

De hidtil anførte er alle Hængesmykker af Sølv. I Tilslutning hertil maa anføres et meget smukt og interessant Naalesmykke af »silfverblandad koppar«, hvor det samme Filigranmønster er efterlignet i støbt Arbejde; det skal være fundet i en Urnegrav med brændte Ben i Tumbo sn., Sødermanland¹.

Og endelig genfinder man disse samme Hængesmykker med Spiralmønstre dels i Sølv dels efterlignede i Bronze i nærmeste Forbindelse med karakteristiske nordiske Smykker og Vaaben i de meriske Grave², ligesom de ogsaa synes at være forekommet i nordtyske Fund³.

Altsaa: Fundforholdene tilskriver disse Smykker nøjagtigt samme Udbredelse som Smykkerne med Baandmønstre; og-

¹ Rich. Dybeck: Svenska Fornsakar. 2. H. Stockh. 1853. Pl. III. 3.

² Ouvaroff: Les Mériens. Pl. IV. Fig. 12—13, 18—19, 26. X. 1. — Aspelin: Antiquités. Livr. III. 1072. — Matériaux pour servir à l'arch. de la Russie. Livr. 18. 1895. Pl. I. 9.

³ Fund fra Curow, Pommern, Balt. Stud. XIX. S. 37, smlg. H. Schumann i Balt. Stud. N. F. VI. S. 83 fg.

saa i Henseende til Tid falder de to Grupper omtrent sammen, omend de med Spiralmønstre gennemgaaende synes at være noget yngre end de andre. Tages nu ogsaa den nøje Overensstemmelse i Arbejdets hele Maner og Art med i Betragtning, kan det næppe være tvivlsomt, at vore Hængesmykker med Spiralmønstre maa stilles i det nærmeste Forhold til de omtalte Smykker med Baandmønstre, at de maa være nordiske Arbejder som disse og udgaaede fra væsentligt samme Tid og Omraade.

Dette vinder yderligere Bekræftelse derved, at Dobbeltspiralmotivet ved nærmere Eftersyn viser sig ingenlunde at være indskrænket til disse Hængesmykker men ogsaa at være ret hyppigt anvendt paa andre samtidige Smykker af tildels typisk nordisk Form, overalt udført i Filigranarbejde som her. Saaledes genfinder man det som Centrum i Dekorationen paa en af de store gotlandske Guldbracteater af yngste Gruppe¹, paa Kuglerne af et i Norge fundet Ringspænde², paa nogle smaa Smykker fra danske Sølvfund af den ejendommelige Form som Sv. Fornsak. 572 a-b³, paa et lille Hængesmykke fra Jydevadfundet af Form som en Skjoldbugle⁴; det lille trapezformede Hængesmykke i Terslevfundet, Nr. 49, føjer et nyt Exempel hertil. Interessant er endelig ogsaa dets meget udstrakte Anvendelse paa bestemte Former af de i Sølvfundene talrige Perler eller Kugler af Sølvblik, dels de store af Form som »Ordning« II. 654⁵, saaledes som

¹ Stck. M. Inv. 6130, afb. bl. a. hos Salin: De nordiska Guldbracteaterne, Ant. Tidsskr. f. Sver. XIV. 2. Fig. 43, se ogsaa Måndsbl. 1879. S. 179.

² Stck. M. Inv. 1428: 2, afb. Undset: Norske Oldsager i fremmede Museer. S. 81, Fig. 54.

³ Mus. Nr. 25580: fra et lille bornholmsk Sølvfund. — Mus. Nr. Dnf. $\frac{10}{04}$ fra Gravlevfundet. ⁴ Mus. Nr. 20956.

⁵ Disse store Perler ell. Kugler har betydelig Interesse som en af de meget faa Former af Sølvsmykker, der forekommer i lige Grad i Gravfund og i Sølvfund og baade i den ældre og den yngre Gruppe af disse. Saaledes kan de med meget stor Sikkerhed betragtes som typisk nordiske. Deres Udbredelse strækker sig over hele det nordiske Omraade i videste Omfang. Gravfund, hvori de forekommer, kan anføres fra Myklebostad,

Midterkuglen paa Terslevkæden, se Pl. I, og en tilsvarende, prægtig Skyder paa en Kæde i Mandemarkfundet, dels mindre Perler som Skyderen Nr. 52 (se Pl. II), dels endelig og især de hyppige, smaa, oftest kuglerunde, undertiden noget fladtrykte Perler af ganske tyndt Sølvblik som Terslev Nr. 54¹. Endelig skal endnu blot som Vidnesbyrd om, hvor længe Motivet har holdt sig i Yndest, henvises til en Gruppe af store Guldspænder², der tilhører Slutningen af XI. Aarhundrede, til hvilken Tid iøvrigt ogsaa de anførte Arter af Perler, baade store og smaa, naar ned³.

Saaledes har da det omhandlede Motiv været endog sær-
 Eid Sogn, N. Bergenhus Amt, Haak. Schetelig: Gravene ved Myklebostad, Berg. Mus. Aarb. 1905. Nr. 7. S. 47. Fig. 43; fra Hopperstadt, Vik pgd., Sogn, Norsk. Aarsb. 1887. S. 119; fra Løland, Vigmostad Sogn, Lister og Mandals Amt, Norske Aarsber. 1898. S. 108; — fra Lerchenborg, Aarb. 1892. S. 323 fg.; — fra Saffron Walden, Essex, Victor. Hist. Essex. I. S. 331. Fig. 6; — fra Pyla paa Øland, Kat. der Rigaerausstellung. Taf. 27. 7. — Som Bestanddel af Sølvfund af ældste Type finder man en Perle af denne Art i Fundet fra Heljarp, Tofta sn., Malmøhus Len, Fornvännen 1906. S. 186 ff. (Armring af Typen »Ordning« II. 640, Rembeslag og trefliget karolingisk Spænde, Sølvperle, 30 Mønter fra Ludvig den Fromme), og efter Rydbeck ib. S. 190 ogsaa i Fundet fra Kettilstorp, Västergötland, Måndsbl. 1873. S. 189 ff. — Og endelig er disse Perler ikke helt sjældne i Sølvfundene fra X. Aarhundrede; i Danmark forekommer de saaledes i Fundene fra Vester Vedsted, Vaalse, Mandemark, Englund og Terslev (Kuglerne paa den store Kæde; Fragment Nr. 53). — Ogsaa Syd for Østersøen er de naaede frem; et enkelt mosefundet Stykke kendes fra Gudow i Sachsen-Lauenburg, Meklenb. Jahrb. XXV. S. 265. — Formen er hyppigst noget aflang, afrundet, sjældnere næsten kuglerund; Størrelsen varierer i Reglen omkring 2—3 Cmt. Dekorationen er næsten urokkelig konstant: store Spiraler, som er lagt paa med meget grov Traad. En Perle i Vester Vedstedfundet, som vi senere skal vende tilbage til, se ovenf. Fig. 23, danner ved sit Motiv en sjelden Undtagelse. Paa Perler af denne Art har Dobbeltspiralmotivet meget let og naturligt kunnet overføres.

¹ Lignende i Sølvfund fra Tolstrup, Aars S., Aalborg A., Mus. Nr. C. 6688 (udateret) og fra Siem S., Aalborg A., Mus. Nr. 7052. (Slutningen af X. Aarhundrede). Se endvidere Teckn. ur Statens histor. Museum. H. 2. Pl. 1 — Vorges. Altertümer aus Finland. Taf. 49.

² Københ. Mus. Nr. 8539 fra Kollund ved Flensborg, afb. Worsaae: Nord. Olds. 394. — Måndsbl. 1874. S. 81 ff. Fig. 41.

³ Måndsbl. 1891. S. 162. Teckn. ur Stat. histor. Mus. 2. H. Pl. 4—7.

deles yndet i nordisk Filigranarbejde i X.—XI. Aarhundrede. Med saa meget større Sikkerhed tør vi da betegne ogsaa de Hængesmykker, som er vort Udgangspunkt, som nordiske Arbejder. Paa den anden Side er det ligesaa givet, at Motivet i sig selv ikke er hjemmehørende her, at det tværtimod er et paafaldende fremmedartet Element i Norden, hvor det først synes at træde frem omkring Midten af X. Aarhundrede. Dets overordentlige Udbredelse her, dets betydelige ornamentale Værdi i sig selv for Dekorationen af en mindre, rund Flade vil sikkert retfærdiggøre et Forsøg paa nærmere at efterspore de Indflydelser paa nordisk Stiludvikling, hvoraf det er et Udslag.

Det vil være naturligt først at klargøre sig Motivets Sammensætning og Karakter, saaledes som det fremtræder i Norden. En sammenfattende Oversigt over hele det nordiske Materiale vil snart vise, at det i det hele byder et ikke ganske klart og stilrent Billede. Grundelementet er en Sammenstilling af 3—5 Dobbeltspiraler i en Rundkreds omkring et ornamentalt fremhævet Midtpunkt. Men snart er denne Figur rent geometrisk: Dobbeltspiralerne er lagt Side om Side men uden nogen indbyrdes Forbindelse; snart har Motivet antaget en fuldstændig vegetabil Karakter: Spiralerne forbindes i Tangeringspunkterne med smaa Tværbaand, Vinklerne fyldes med pæreformede Figurer, der minder om stiliserede Palmetter, Elementer, der afgjort hører hjemme i vegetabil Rankeornamentik. Alle Terslevsmykkerne tilhører denne sidste Form; et ganske særlig klart og rent Exempel er det store Hængesmykke Nr. 34 (se Pl. I), hvor man næsten kunde mene at se en Sammenstilling af fleurs de lis, Liljebloomster med store Voluter og stiliserede Palmettevifter mellem dem. Hyppigst er dog Mellemtrin, der med Bibeholdelse af de vegetabile Elementer, især Tværbaandene, viser fuldstændig tørre og geometriske Former. Nogen Adskillelse mellem disse Grupper, der staar i Forhold til Forskelle i Tid eller Sted, synes det ikke muligt at eftervise. Snarere

ligger Forklaringen væsentlig i den meget forskellige Kvalitet af Arbejdet.

Forsøger man nu at forfølge dette Motiv udenfor Norden, vil det snart erkendes, at den blot og bar geometriske Sammenstilling af 3—4 Dobbeltspiraler paa den angivne Maade er ikke helt sjælden. Udgangspunktet synes at maatte søges i østromersk-byzantinsk Kunsthaandværk, hvor Motivet aabenbart har været yndet, hovedsagelig udført i gennembrudt Arbejde paa smaa, runde Plader, der benyttes som Led af Hals- og Øresmykker¹. Det genfindes dernæst paa forskellige Punkter i Mellemeuropa i de følgende Aarhundreder. Man ser det paa Hovedstykket af en bekendt Guldfibula fra det andet Skattefund fra Szilágy-Somlyó i Ungarn, et Fund, der tilhører det V. Aarhundrede og i mer end denne Henseende vidner om nært Forhold til østromersk Kunsthaandværk². Fremdeles, udført i gennembrudt Arbejde, som Motiv for en Række smaa Guldhængesmykker, af hvilke Exempler kendes fra Sydtyskland³, fra Danmark⁴ og fra Norge⁵, og som synes

¹ Jfr. især de ikke usædvanlige Halskæder, sammensatte af runde Skiver af Glasflusser eller Elfenben afvekslende med Guldmedailloner med fire sammenstillede Dobbeltspiraler i gennembrudt Arbejde: di Cesnola: *A descriptive Atlas of the Cesnola Collect.* III. Pl. IX. 1; *Notizie degli Scavi.* 1904. S. 173, Fig. 1; *Collect. Hakhy-Bey.* Katal. 1906. Nr. 386. Pl. IX. 28; se endvidere Dalton: *Catal. of early christian antiqu.* Brit. Mus. Pl. V. 282. — Motivet er fremdeles ikke sjældent paa Øresmykker, se: Dalton *anf. St.* Pl. V. 274; *Cat. génér. du Mus. du Caire.* Vol. XLVIII. Em. Vernier: *Bijoux; sec. fasc.* Pl. XXXIV. 52541; *Samml. Niessen.* Köln. II. Taf. CXXXIV. Nr. 4506; *Byzant. Zeitschr.* XIX (1910). S. 464 ff., Taf. II. Fig. 1. — Jfr. iøvrigt Orsi i *Byzant. Zeitschr. anf. St.* S. 68¹ og 464 og de der anførte Exempler; Al. Riegl: *Die spätrömische Kunstindustrie.* Wien. 1901. S. 200.

² Bedste Afbildn. i Riegl: *Spätröm. Kunstind.* Taf. IX. 3.

³ Lindenschmidt: *Handbuch.* Taf. XII. 21.

⁴ Mus. Nr. 10736 fra Lyderslev, Stevns H.; Nr. C. 2035 fra Egholt, Leirskov S., Anst H.; Nr. C. 3215 fra Ribe By; Nr. C. 761 fra Stubberup, Faxe S. og H.; alle enkeltfundne Stykker.

⁵ Kbh. Mus. Nr. 8000.8001. 4 Stykker, fundne sammen med Guldbracteate, Rygh.: *Norske Olds.* 294. Afb. der og Undset: *Norske Oldsager i fremmede Museer.* S. 5.

at tilhøre en noget senere Tid. Dernæst træder det frem som et af de talrige Motiver, som den ældre irske Ornamentik i sin Blomstringstid (VIII. Aarh.) har optaget, og det ses her dels paa flere af de berømteste Metalarbejder, hvor det altid fremtræder i sin rene, geometriske Form som Filigranmønster paa en lille, rund Flade¹, dels overført i Haandskrift-illuminationen i særlig irsk Omskrivning, gennemvævet af de sædvanlige Dyreformer². Nærmere vore nordiske Smykker fører et Par Guldhængesmykker fra Østrig-Ungarn os. Det ene hører til en Guldskat fra Mähren³; om det andet⁴, der er fundet i Ungarn, savnes alle Oplysninger. Disse to Stykker hører efter Arbejdets Karakter nøje sammen; de 4 Dobbeltspiraler er lagt med en kornet Snor paa glat Grundflade. Nærmere Datering er neppe mulig, dog ligger de sikkert ikke de nordiske Smykker meget fjernt i Tid.

Selv om Muligheden af, at et Mønster af saa simpel Form kan opstaa af sig selv paa forskellige Steder uden indbyrdes Forbindelse⁵, maa holdes for Øje, vil man dog neppe kunne komme udenom — uden iøvrigt nøjere at kunne følge Forbindelseslinjerne — at antage en Sammenhæng mellem de ovenfor anførte Exempler. Eengang optaget i det senantike

¹ Saaledes paa Undersiden af Foden til the Ardagh chalice, afb. hos Romilly Allen: Celtic art. Pl. XXXII til S. 216; paa the Tara Brooch, afb. hos Marg. Stokes: Early christian art. I. S. 76, Fig. 25, god Detailgengivelse hos Romilly Allen, Pl. XXXVI til S. 228; paa the Queens Brooch, afb. Coffey: Guide. Pl. III. 1.

² Book of Lindisfarne, skrevet c. 700; se Facsim. i Brit. Mus. Reproductions from Illum. Manusc. Ser. III. Pl. 1—2.

³ Arneth: Die antiken Gold- und Silbermonumente. G. S. XII. Nr. 192.

⁴ Hampel: Altertüm. des früh. Mittelalt. in Ungarn III. Taf. 287. Fig. 4.

⁵ Man vil saaledes kunne finde adskillige nære Paralleler i arkaisk, græsk Ornamentik uden derfor at kunne statuere en Forbindelse mellem denne og senromersk Industri; eksempelvis skal henvises til de smaa Guldplader fra Ephesus, der er fra VIII. Aarh. f. Chr., afb. Marshall: Catal. of the Jewellery. Brit. Mus. Pl. IX. 827. 876—77. 880. — Se ogsaa en lille Dobbeltknap fra en Bronzealdersgrav, Kbh. Mus. Nr. 3481, afb. A. P. Madsen: Afbildninger. Bronzealder. Suiter. Tav. 29. 13, Worsaae: Industr. Arts. I. S. 93. Fig. 119.

Kunsthåndværk har Motivet vundet Indpas i de følgende Aarhundreders mellemeuropæiske Kunst, og dette er da ogsaa den almindelige Baggrund, paa hvilken vi maa betragte Anvendelsen af det indenfor nordisk Omraade. Noget Punkt, ved hvilket der direkte kunde knyttes til, fra hvilket en Overførelse til Norden umiddelbart kunde tænkes at have fundet Sted, har det anførte ikke kunnet give. — Dette maatte snarere siges at være Tilfældet med et Guldhængesmykke fra det interessante Skattefund, som i 1774 gjordes ved Trehiddle nær St. Austell i Cornwall¹. Med sine stærkt oprullede Dobbeltspiraler og de smaa Kredse i Mellemrummene staar dette Stykke enkelte af de nordiske Hængesmykker — nemlig de to fra Øland anførte² — saa nær, at det maa synes nødvendigt at antage en direkte Forbindelse. En saadan Antagelse vilde iøvrigt heller ikke kunne forekomme usandsynlig. Trehiddleskatten maa efter de ledsagende Mønter være nedlagt ca. 875; Stykkerne fra Jämjö og Klinta tilhører sikkert det X. Aarh. Og dog vilde med denne Antagelse kun lidt være vundet. Det cornwallske Smykke staar som et isoleret Fænomen, som det vil være vanskeligt at indordne i en større Helhed, og ogsaa de ølandske Smykker danner indenfor det nordiske Materiale en i stilistisk Henseende ret udpræget, lille Særgruppe. For Forstaaelsen af den almindelige Stiludvikling i Norden vilde saaledes intet være naaet; i Særdeleshed vilde de vegetabile Elementer, hvis Betydning i den nordiske Behandling af Motivet ovenfor er paapeget, og af hvilke der intet Spor findes paa Trehiddlesmykket, stadig søge deres Forklaring. Nærmere bestemt er da det Spørgsmaal, paa hvilket der ønskes Svar, dette, hvorfra den Om-

¹ Smykket er senere tillige med flere andre Dele af dette sjældne Fund gaaet tabt; men det var afbildet allerede i den første Publication i *Archæologia*. IX. (1789). S. 187. Pl. VIII. Se endvidere *Archæol. Journ.* XXI. (1864). S. 183 ff.; *Proceed. of the Soc. of Antiquar. of London.* Sec. Ser. XX. 1. (1904). S. 47 ff. Ny Publication med gode Afbildninger i *Victor. Histor. Cornwall.* I. S. 375 ff.

² Se Afb. i *Måndsbl.* 1891. S. 60, Fig. 10.

dannelse i vegetabil Retning, som for en Del er karakteristisk for den nordiske Behandling af et over hele Mellem-europa udbredt og anvendt rent geometrisk Motiv, kan være udgaaet.

For at komme Løsningen af dette Spørgsmaal nærmere, maa vi tage vor Tilflugt til et Stykke fra Terslevfundet selv, nemlig den lille Daase Nr. 51 (se Pl. II t. h. i Midten). Arbejdets hele tunge og klodsede Art synes at gøre det utvivlsomt, at Stykket er nordisk Fabrikat; et nær beslægtet Stykke fra et svensk Fund viser, at det ikke er enestaaende¹. Det er her Ornamentiken, som interesserer. Den bestaar af et med grov Traad udført, to Gange gentaget Motiv, der øjensynlig er at opfatte som to ved Siden af hinanden lagte Planteranker med spiralopsnoede Sidegrene; overalt, hvor Rankerne eller Spiraloprulningerne tangerer hinanden, er de forbundne med Tværbaand; i Vinklerne er anbragt Fyldmotiver, der tager sig ud som Stilke med Rundkredse paa Toppen. I Fig. 20 er denne Dekoration gengivet plantudfoldet. I Fig. 21 er overfor den stillet et Fragment af en anden Rankedekoration, hvis ornamentale Identitet med den første straks er indlysende. Dette sidste Brudstykke er hentet fra Filigrandekorationen paa Bagsiden af det berømte Bind om Karl den Skaldedes Psalterium i Nationalbibliotheket i Paris. Og at virkelig den lille Terslevdaase med sit i enhver Henseende ringe Arbejde staar i direkte Afhængighedsforhold til den Kunstkreds, som Karl den Skaldedes Bønnebog repræsenterer, vil en noget bredere Betragtning af denne Kunstkreds og dens Forhold til nordisk Vikingetidskunst gøre mere klart.

Bindet om Karl den Skaldedes Bønnebog² er et af de bed-

¹ Stck. Mus. Inv. 9822 (Kurckska Saml.); ukendt Findest., antagelig Skaane. Afb. Måndsbl. 1895. S. 105, Fig. 83.

² Ypperlig Afb. hos Labarte: Histoire des arts industriels. I. Pl. XXX—XXXI. Fig. 21 er en blot lineær Gengivelse af Mønstret paa det højre Sidestykke.

ste, bevarede Monumenter fra det ældre karolingiske Guldsmedehaandværk, dobbelt værdifuldt, fordi det med Bestemthed kan dateres; det maa være fremstillet mellem 842 og 869. Det tør betragtes som en Hovedrepræsentant for den nordfranske Skole, der med Reims som Midtpunkt netop under Karl den Skaldede naaede en høj Blomstring og frembragte

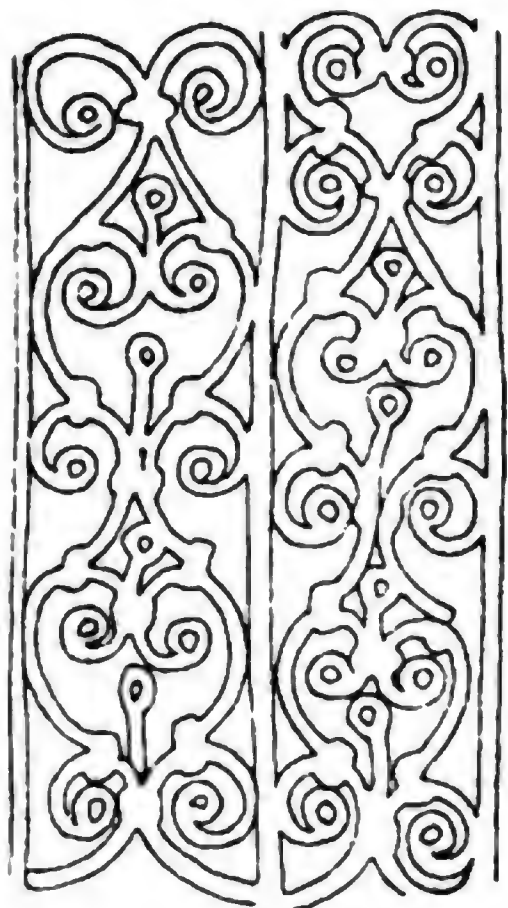

Fig. 20. ³/₄.

en Række betydelige Værker¹. Det er her ene Filigranarbejdet paa Bagsiden, der har Interesse. Øjensynlig er det en stiliseret Rankeornamentik; at forfølge dens Historie længere tilbage, hvorved vi formentlig vilde føres til italo-byzantinsk Kunst, vil her bringe os altfor vidt; at Arbejdet ikke skyldes indkaldte Grækere men er frankisk og netop Udtryk for selvstændig, vesteuropæisk Smag, maa siges at være sikkert. Motiverne er udførte med en grov, kornet men ikke snoet Filigrantraad, der er lagt paa en forgyldt Sølvplade; Spiralopsnoningerne afsluttes i Reglen med imiterede Naglehoveder, der ligesom holder Spidsen fast; Indtrykket af Sammenhæng og Fasthed styrkes yderligere ved de mange, smaa Tværbaand, som er lagt overalt, hvor to Ranker mødes, eller en Gren skyder sig ud fra Hovedstammen, disse Tværbaand, som er karakteristiske ogsaa for den karolingiske Bladornamentik, saaledes som den er velkendt fra Metalarbejder og Elfenbensskærerier², og som her ligesom der er brede med en ejendommelig Tværrifling, der giver dem Karakter af Bundter af Snore.

Karl den Skaldedes Bønnebog giver det klareste Billede af Karakteren af denne karolingiske Guldsmedekunst omkring Midten af IX. Aarhundrede. Dens Betydning har været overordentlig, og Estervirkningerne af den spores gennem de føl-

¹ Se Goldschmidt i Repertor. für Kunstwissensch. 1892. S. 167. — Lür & Creutz: Geschichte der Metallkunst. II. Stuttg. 1909. S. 86 ff.

² Se Leitschuh i Mitteil. aus dem german. Nationalmus. 1890. S. 46. At anføre Exempler er iøvrigt overflødigt.

gende Aarhundreder i al Guldsmedekunst, i Særdeleshed forsaavidt der anvendes Filigrandekoration, fra franske og vesttyske Skoler. Os interesserer kun den Del af denne Udvikling, som kan komme i Betragtning som Forbillede for Vikingetidskunsten. Her maa da særlig nævnes Bindet om *codex aureus* i München¹, der sikkert med Rette er blevet tilskrevet Reimserskolen selv², og som tilhørende Slutningen af IX. Aarhundrede betegner et lidt yngre Stadium i Stiludviklingen³. Nær beslægtede med dette, mulig endog udgaaede fra samme Haand, er det bekendte Arnulfciborium i »reiche Kapelle« i München og Lindauerbiblens Bind⁴. Den overhaandtagende Anvendelse af Glasflusser og Stene har i denne Gruppe trængt Filigrandekorationen stærkt tilbage; de fortløbende Ranker er brudte og i Stedet er traadt mindre Rankestumper og enkelte Volute-par, som fylder Hjørner og Mellemrum mellem Stenindfatningerne; tillige er den anvendte Traad tyndere. Nogle Motiver fra *codex aureus* er gengivne i Fig. 22. Stilistisk er det navnlig af Interesse, at vi her genfinder den samme Udvikling af Vinkelfyldningen til en Stilk med en Kreds paa Spidsen som paa den lille Terslevdaase.

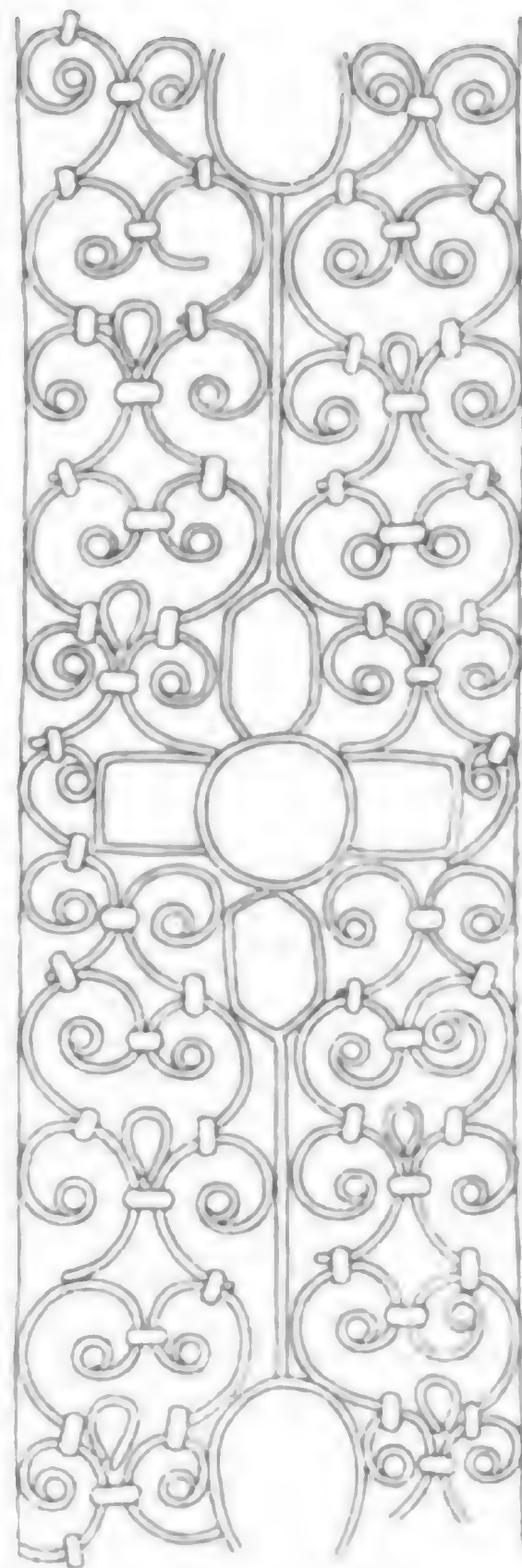

Fig. 21 (efter Labarte). $\frac{1}{2}$.

¹ Labarte, *anf. St.* I. Pl. XXIX.

² Se Swarzenski i *Jahrb. der kgl. preussisch. Kunstsamml.* 1902. S. 92.

³ Se Creutz *anf. St.* S. 90. — Om *codex aureus*-Bindets Tid har der hersket Uenighed. Under Henvisning til den indskriftlig bevidnede Restauration, som Abbed Ramuold i St. Emmeran lod foretage i Slutningen af X. Aarhundrede, har man villet betragte Rammen om Bindet, saaledes som det er os bevaret, som et Værk fra denne Tid; saaledes Labarte, i nyere Tid W. M. Schmidt i *Repert. f. Kunstwissenschaft.* 1900. S. 197. Alex. Nesbitt i Teksten til *Vetusta Monumenta*. VI. Pl. XLVII fg. S. 15 ff. og Creutz *anf. St.* har dog godtgjort det urigtige heri; se ogsaa Swarzenski *anf. St.* S. 92⁶.

⁴ *Vetusta Monumenta*. VI. Pl. XLVIII.

De anførte Hovedværker vil være tilstrækkelige til at vise Karakteren af Filigrandekorationen og dens Udvikling indenfor karolingisk Guldsmedekunst i IX. Aarhundrede. Videre

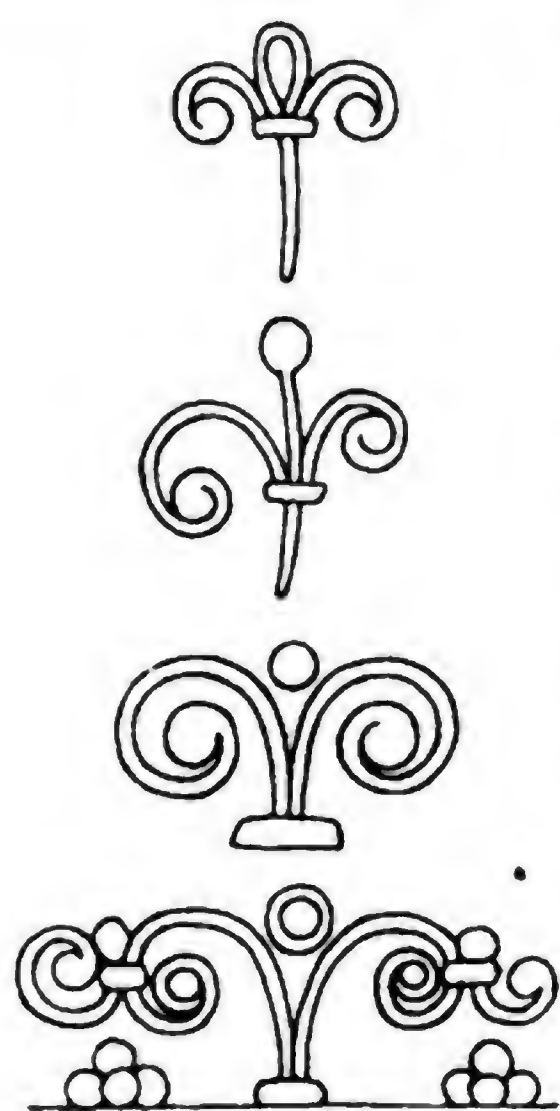

Fig. 22 (efter Labarte). c. $\frac{1}{1}$.

at forfølge Udløberne er uden større Interesse i denne Sammenhæng. Som Punkter, der markerer Gangen, kan blot anføres den berømte Statue af St. Foy i Kirkeskatten i Conques¹, Lotharkorset, Egbert af Triers Arbejder, Reichenauerskolen o. s. v. Udviklingen fortsættes bestandig i det samme Spor: den Traad, der benyttes til Filigranarbejdet bliver tyndere og tyndere, Rankeværket som Følge deraf stadig spinklere men tillige mere og mere kompliceret, indtil det ender i det Virvar, som Filigrandekorationen paa den hellige Bernwards Arbejder f. Ex. viser os².

At nu denne Art af Guldsmedearbejde i sin oprindelige Form, saaledes som Karl den Skaldedes Bønnebog viste det, har fundet Anvendelse ikke alene paa saadanne Pragtværker som de anførte men ogsaa paa mindre Smykkegenstande, det viser et trefliget Spænde i British Museum³, fundet ved Kirkoswald i Cumberland sammen med 700 stycas fra 796—854. I alle Henseender viser dets Dekoration den mest indgaaende Overensstemmelse med Bønnebogens: det er de samme Ranker med Spiralopsnoninger, hvis inderste Spidser afsluttes med imiterede Naglehoveder, det samme Vinkel fyld, de samme tværdelte Tværbaand, alt udført med den samme grove Perlesnor. Smykkets karolingiske Oprindelse tør betragtes som sikker. Det har ikke ringe Interesse saaledes at iagttage denne Filigranstil i selve Stilgruppens Hjemland overført paa mindre Industrigenstande til verdslig Brug. De

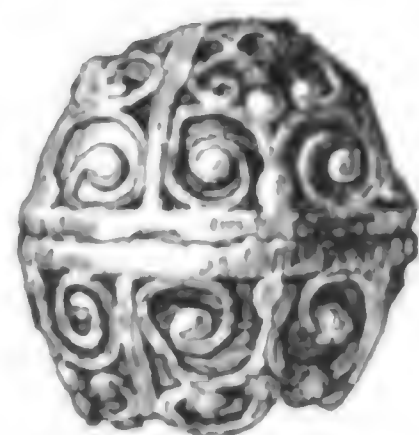
¹ A. Darcel: Trésor de l'église de Conques. Pl. I.

² St. Beissel: Der heilige Bernward von Hildesheim. Taf. I.

³ Victor. Histor. Cumberland. I. S. 282. — Se Reginald A. Smith i Proceed. of the Soc. of Antiqu. Lond. 2. Ser. (1910). S. 304.

store Pragtværker kunde vanskelig naa udenfor de kirkelige Kredse, for hvilke de var bestemte; Smykker som Cumberlandspændet kunde lettere komme Barbarerne i Hænde¹ og saaledes bidrage væsentligt til Stilens Udbredelse til fjernere Egne; tillige var det af Værdi, at Stilen allerede fra Begyndelsen var tilpasset for mindre Opgaver af den Art, som ogsaa blev stillet det barbariske Kunsthaandværk.

Fig. 23. ³/₄.

Og saaledes har da ogsaa denne Gren af den karolingiske Guldsmedekunst kunnet sætte sig Spor i vor Vikingetidskunst², hvis Tilknytning til karolingiske Forbilleder jo paa saa mange andre Punkter forlængst er erkendt. Der staar ikke her Midler til Raadighed til en udtømmende Redegørelse for Stilens Udbredelse i Norden.

Fig. 24. ³/₄.

Typiske Exempler maa gøre Fyldest. Den i Fig. 23 afbildede Perle³ stammer fra Vester Vedstedfundet, et af de ældste blandt de yngre Sølvfund (kufisk Mønt, den yngste, som kan dateres, fra 916). Motivet, som er gentaget 4 Gange omkring hver Kuglehalvdel, udført med grov Traad, genkendes let som hjemmehørende i den angivne karolingiske Kreds. Det samme gælder Motivet paa det lille Fragment Fig. 24, som hører til Vaalsefundet, et Motiv, som genfindes oftere i støbt Efterligning⁴. Herhen synes ogsaa Dekorationen paa et Par smaa Beslag-

¹ Om sikre karolingiske Originalarbejder af denne Stil er fundne i Norden, er mig ikke bekendt. Muligt vilde man dog kunne betragte det lille Hængesmykke fra Hoenfundet, Holmboe: Descriptio etc. Pl. II. Fig. 15, som et saadant.

² Forholdet er antydningvis berørt af Reg. A. Smith i Proceed. anf. St. Som det vil fremgaa af det foregaaende, kan vi ikke dele hans Opfattelse af karolingisk Paavirkning i Stykker som det trefligede Spænde »Ording« II. 604 og Hængesmykket ibid. 665.

³ Mus. Nr. 18376. Sammensat af mange Brudstykker; omtrent Halvdelen mangler endnu.

⁴ Se Montelius: Kulturgeschichte Schwedens. S. 299. Fig. 485. — Ouvaroff: Les Mériens. Pl. IV. 25.

stykker, der stammer fra en Baadkammergrav nær Slesvig¹, at høre; de tilhører formodentlig ogsaa X. Aarhundrede. Som Vidnesbyrd om Stilens fortsatte Liv kan f. Ex. henvises til de bekendte, store Spænder fra svenske Smykkefund fra XI.—

Fig. 25. $\frac{3}{4}$.

XII. Aarh. eller til Endestykkerne paa Sølvkæden i Fundet fra Halikko i Finland². Fundet, der er uden Mønter, er øjensynligt sildigt (XI. Aarhundrede). — Men langt mere omfattende end den baade teknisk og stilistisk direkte Optagelse af den karolingiske Stilart, som de anførte Exempler viser, og for hvilken den lille

Terslevdaase giver et nyt og vægtigt Vidnesbyrd, er den Indflydelse, som den samme Kunstkreds indirekte har udøvet paa den nordiske Stiludvikling, enten gennem Paavirkning af og delvis Motivoverførelse i anden Art af Filigranarbejde, eller ved at afgive Forbilleder for støbte Efterligninger af de karolingiske Motiver; Exempler paa dette sidste findes ret naturligt især blandt de trefligede Spænder, nu og da i smuk og klar Form, se saaledes det Fig. 25 afbildede Stykke³, men hyppigere paa mindre og tarveligere Broncespænder, der gengiver de fremmede Forbilleder med ringe Forstaaelse⁴.

¹ Mitteil. des anthropol. Vereins in Schleswig-Holstein. H. XIX. 1911. S. 68 ff. Taf. XIII. 8.

² Teckning. ur Statens histor. Mus. H. 2. Pl. 4 ff. — Vorgeschichtl. Altertümer aus Finland. Pl. 49.

³ Mus. Nr. C. 11880, af Bronze med stærk Forgyldning paa Oversiden i de fordybede Partier; formentlig fra Vindblæs, Slet H., Aalborg Amt.

⁴ Se saaledes Vedel: Bornholms Oldtidsminder. S. 182. Fig. 373. Antikv. Tidsskr. f. Sverige. XVIII. Nr. 1. S. 184. Fig. 111. — Smlg. Sværdhefte fra Norwich, Proceed. Soc. Ant. Lond. 1910 anf. St.

- Og her er da det Punkt naaet, fra hvilket vi atter kan vende tilbage til de runde Hængesmykker med Dobbeltspiralerne, som var Udgangspunktet. Hvis man efter dette korte Indblik i karolingisk Filigrankunst atter betragter det største af Terslevsmykkerne, Nr. 34, se Pl. I, da vil det sikkert være paa-faldende, hvilken nøje Overensstemmelse med den skildrede karolingiske Stilgruppe det i alle Henseender viser. Det er de samme Spiraloprulninger, de samme Tværbaand, det samme Vinkelfyld. Og Overensstemmelsen er ikke indskrænket til det rent stilistiske, den gælder ogsaa det tekniske. Den karolingiske Traad var som sagt hverken glat eller snoet men stærkt kornet, saaledes at den tager sig ud som en tynd Perlesnor; ganske den samme Virkning er øjensynlig tilsigtet ved en Tværrifling af Traaden paa Terslevsmykket. Karakteristisk for de karolingiske Arbejder var Forkærligheden for Anvendelsen af Stene og Glasflusser; ogsaa Terslevsmykket synes paa Midten at have baaret en Sten, af hvis Indfatning der endnu er Rester tilbage. Paa Karl den Skaldedes Bønebog dannes Bunden af forgyldt Sølvblik; det er vel næppe blot en Tilfældighed, naar Loddemetallet, i hvilket Terslevsmykkets Filigranmønster er nedlagt, har givet hele Grundfladen en gullig Glans som af Forgyldning. Det store Terslevsmykke giver vel nok et langt rigere og fyldigere Billede af Forholdet til den karolingiske Filigrankunst end noget andet af de nordiske Smykker med Dobbeltspiralerne. Men ogsaa fra det øvrige Materiale kan fremdrages Enkeltheder, som klart peger i samme Retning¹. Ja endog et saa karakteristisk

¹ Kun et enkelt Punkt skal berøres. idet det tillige har Interesse for det ovf. Fig. 14 afbildede Smykkefragment fra Terslevfundet (Nr. 47). Paa det S. 233 omtalte Fragment af et Hængesmykke med 4 Dobbeltspiraler fra et Sølvfund ved Eskilstuna er paa Pladens Midte anbragt en lille Kegel, dannet af en ganske fin, spiraloprullet, snoet Traad, ganske som de mange smaa Kegler af samme Art paa det anførte Fragment fra Terslev og et lignende fra Bräckefundet, se ovf. S. 228. Traadkegler af ganske samme Art og Arbejde danner et væsentligt Led af Dekorationen paa et Evangeliebind fra det X. Aarh. i Domkirkeskatten i Aachen (se Otto v. Falke: Deutsche

Træk som den karolingiske Tværdeling af de smaa Tværbaand mangler ikke¹.

Saaledes synes da alt at tale for, at det er i den skildrede karolingiske Guldsmedekunst, at vi maa søge Udgangspunktet for den vegetabile Omdannelse af det almindelige, lineære Dobbeltspiralmønster. Om denne Omdannelse er foregaaet allerede indenfor selve den karolingiske Kunstkreds, skal lades usagt. At intet Exempel derpaa synes at kunne paavises, kan ikke berettige til at afvise denne Mulighed; i Betragtning af det meget indskrænkede Materiale, som vi overhovedet besidder til Kendskab om karolingisk Metalkunst, ganske særligt hvad de mindre Smykker angaar, er det kun altfor forstaaeligt, om en saadan Enkelthed unddrager sig vor Viden. Og naar selve det ornamentale Motiv heller ikke synes anvendt indenfor de Arter af Arbejder, som er vore Hovedkilder for Studiet af karolingisk Kunst, Haandskriftsilluminationer og Elfenbensskærerier, da er det aabenbart, fordi den skildrede Stil netop udelukkende er en Metalstil, skarpt adskilt fra Stilarter, som er afpassede efter en væsensforskellig Teknik.

Til helt andre Kunstkredse vil en Betragtning af det lille Øresmykke Nr. 58 i Terslevfundet, afb. Pl. II, føre os. — Et Par Gange tidligere er Ørenringe af denne Type dukket frem i danske Fund; en², som er afbildet i Aarbøgerne 1892. S. 339, Fig. 55 = »Ordning« II. 661, hører til Sølvfundet fra Tolstrup, en anden forekom i Sejerøfundet³. Trods smaa Variationer i Ornamenteringen er de tre Stykker dog paa det allernøjeste overensstemmende baade, hvad angaar Arbejdets Karakter

Schmelzarbeiten des Mittelalters. Taf. 7), der for Guldsmedearbejdets Vedkommende staar Bindet om Karl den Skaldedes Psalterium nær.

¹ Se især Spændet fra Tumbo hos Dybeck: Svenske Fornsakar. H. 2 Pl. III. 3.

² Mus. Nr. C. 6675.

³ Mus. Nr. 18199.

og Art, og i typologisk Henseende. Konstruktionen er den, at der over den cirkelformede Bøjle er lagt et smalt Bælte af fin Sølvtraad, der deler Cirklen i to Halvdele. Den nedre dækkes af ombøjet Sølvblik med forskellige Forsiringer: smaa, udslagne Bukler, Filigranornamenter o. lign., og under Kanten af den er fastgjort smaa Øjer til Ophængning af Kæder. Intet af de tre danske Stykker foreligger dog i fuldstændig Form. De fine Smaakæder, som har hængt i Øjerne under Ringens Underkant, og som har baaret Perler, Hængezirater el. lign., mangler paa alle tre. Ubetydelige Stumper af dem er dog endnu bevarede paa Tolstrupringen; et lille Kædestykke, endende med en hul Sølvblære og sikkert hørende til et Øresmykke som disse, foreligger løst mellem Smaafragmenterne i Terslevfundet (Nr. 63), og tilsvarende er ogsaa ellers forekommet i Sølvfundenes Masser af Brudstykker. I den fuldstændige Skikkelse, oftest med flade Blikstykker af forskellig Form i Kæderne, er Ørenringe af denne Type hyppige i nordtyske Sølvfund fra Slutningen af X. og Begyndelsen af XI. Aarhundrede¹. En saadan Overensstemmelse mellem tyske og danske Sølvfund er det bedste Vidnesbyrd om, at vi her har at gøre med en af de Smykkeformer, der er vandret med Sølvstrømmen, og iøvrigt viser egentlig allerede Arbejdets udpræget unordiske Karakter det samme. Der bliver da Spørgsmaal om dette Øresmykkes oprindelige Hjemsted.

Naar dette ligesom saa mange andre af Sølvfundenes Smykkeformer har været anset for arabisk Arbejde², da er det sikkert kun et Udslag af den før omtalte, forstaaelige Tilbøjelig-

¹ Se saaledes Fundene fra Remlin i Mecklenburg-Schwerin, Mecklenb. Jahrb. IX. S. 392; fra Paatzig i Pommern, Balt. Stud. N. F. VI. S. 81. Taf. V & VII; fra Leissow og Tempelhof i Brandenburg, Hervorragende Kunst- und Altertumsgegenstände des Märk. Mus. Hacksilberfunde. I. Taf. III. Fig. 41 og Taf. IV; fra Obrzycko i Posen, Jul. Friedlaender: Der Fund von O. Berl. 1844. Taf. I; fra Cisteves i Böhmen, Zeitschr. f. Ethnolog. XXX. (1898). S. 272. Fig. 2.

² Se »Ordning« II. 661.

hed til at henhøre alle fremmedartede Bestanddele i Sølvfundene til de samme Egne, hvorfra ogsaa Hovedmassen af Fundenes Mønter er udgaaede. Ad positiv Vej kan der neppe anføres noget for en saadan Antagelse. Og i Virkeligheden synes et Forsøg paa at finde Typens Oprindelse at føre i en ganske anden Retning.

Paa Gravpladsen ved Akhmîm-Panopolis i Øvre-Ægypten er der blandt forskellige, andre Smykkesager ogsaa fundet en Ørenring af Sølv, hvis Lighed med de Øresmykker, hvorom der her tales, er ganske slaaende¹. En Sammenligning vil hurtigt overbevise om den fuldkomne typologiske Overensstemmelse. Identiteten angaar saavel Arbejdets Karakter som Smykkets Form og Bygning: den samme cirkelformede Bøjle, tværdelt ved et Bælte af fint Filigranarbejde, de samme Øjer under Bøjle's nedre Halvdel, de samme Kæder med Perler. Den eneste Forskel er, at den Blikplade, som paa de nordiske Stykker dækker Ringens nedre Halvdel, her mangler og er erstattet af et aabent Traadmønster, der er fastgjort mellem Ringen og Tværbæltet.

Akhmîm-Gravpladsen vil være mest kendt fra den Rigdom af romersk-byzantinske, vævede Stoffer, som i den sidste Menneskealder er bragt for Dagen der. Iøvrigt omfatter Gravfundene derfra et Tidsrum, der strækker sig lige fra VI. Dynasti til langt op i den kristne Tidsregning, formentlig til VII.—VIII. Aarhundrede. Fra denne sidste Periode af dens Tilblivelse hidrører en Del mindre Smaating, Smykker o. lign., af den Art, som betegnes som »koptisk«; dertil hører den omtalte Ørenring, om hvis nærmere Fundforhold der intet foreligger. Det Ræsonnement, som paa Baggrund af Forestillingen om vore nordiske Øresmykkers arabiske Oprindelse kunde ligge nær, at det her drejede sig om et tilfældigt Overfladefund, hidrørende fra Tiden efter den arabiske Besættelse af Ægypten, der tog sin Begyndelse c. 640, maa dog

¹ R. Forrer: Die Gräber und Textilfunde von Akhmîm-Panopolis. Strassb. 1891. Taf. I. 10.

afvises, hvis Smykket kan bringes i nær Forbindelse med sikre, »koptisk«-byzantinske Former. Og dette er utvivlsomt Tilfældet. En mere simplificeret Variation af Typen finder vi tydeligt repræsenteret af en Række efterhaanden ikke helt sjældne Ørenringe, der alle stammer fra Ægypten, alle er af Sølv, og hvis ejendommeligste, fælles Træk er det samme Tværbaand med det fine, gennembrudte Traadarbejde som paa Akhmîm-Ringen¹. Disse ægyptiske Ørenringe synes at danne en mindre, lokal Gruppe, for hvilken det bl. a. er karakteristisk, at den mangler Kæderne. Men iøvrigt er Typen sikkert fælles for senromersk-byzantinsk Kunst; i forskellige Variationer genfindes den overalt indenfor dens Omraade. Som det almindelige Udgangspunkt tør vist betragtes en i senromersk-byzantinske Fund ikke sjelden Ørenringsform, bestaaende af en simpel, glat, cirkelformet Bøjle af Guld, ved hvis Underkant der i smaa Øjer er ophængt tynde Kæder, der bærer ægte Perler². De fleste Exempler har naturligvis Ægypten ydet³; men Fund fra andre Egne viser Formens almindelige Udbredelse; af særlig Interesse er dens Forekomst i de store Skattefund fra Kyrenia paa Cypern, hvorved dens Existens endnu i Slutningen af VII. Aarhundrede er bevidnet⁴. Et Mellemlinje mellem denne Grundform og den

¹ Cat. génér. du Mus. du Caire. J. Strzygowski: Koptische Kunst. Wien 1904. Nr. 7040. Taf. XXXVIII. — Kais. Friedr. Mus. Beschreib. der Bildwerke der christl. Epochen. Band III. Osc. Wulff: Altchristl. und mittelalterl. Bildwerke. I. Nr. 1114. — Mitteil. aus dem germ. Nat. Mus. in Nürnberg. 1906. S. 20. Nr. 46, denne sidste Ørenring sikkert hidrørende fra Akhmîmgravpladsen selv. — Som en pragtfuld Udvikling af den samme Type kan en Guldørenring i Brit. Mus. med rigt udviklet Filigranarbejde betragtes, se Dalton: Cat. of early christ. antiqu. Nr. 269. Pl. V.

² De smaa hule Sølvblærer, som er hyppige ved de i nordiske Lande fundne Ørenringe (se Terslev Nr. 63), maa utvivlsomt forstaaes som Efterligning af ægte Perler.

³ Cat. gén. du Mus. du Caire. Vernier: Bijoux. II. Pl. XXX. 52437—40. Marshall: Catal. of the Jewellery. Brit. Mus. Pl. LIV. Nr. 2581—82.

⁴ Dalton i Archæologia. LX. (1906). S. 11. Fig. 7 og Byzantine Art and Archæology. Oxf. 1911. S. 543. — Fra Cypern stammer ogsaa Ørenringen: L. di Cesnola: Descript. Atlas. III. Pl. XVIII. 18.

deraf udviklede Type med Tværbælte og Filigranmotiver i gennembrudt Arbejde i Ringens nederste Halvpart viser en Ørenringstype, af hvilken siciliske Fund har bragt gode Eksempler¹, og til hvilken der endog kendes en Støbeform, funden ved Ruvo i Apulien².

Det synes ret utvivlsomt, at det er i denne Kreds af byzantinske Øresmykker, at Terslevørenringen med dens Slægtninge i nordiske Fund hører hjemme. Og i Virkeligheden er der i dette Forhold intet særligt forbavsende, saa sandt som det ikke her drejer sig om en isoleret Overensstemmelse af tvivlsom Værdi, men om en virkelig Forbindelse af meget videre Omfang. Sikkert gør disse Forbindelser sig stærkest gældende i Landene Syd for Østersøen, hvor de kan siges for en meget væsentlig Del at give Sølvfundene et Særpræg. Ikke alene finder flere af deres Smykkeformer nære, ja næsten identiske Sidestykker indenfor byzantinsk Omraade³, men en langt overvejende Del af Fundenes Indhold af mindre Smykkegenstande viser i Arbejdets Karakter, i Traadens Behandling, i Forkærligheden for Anvendelsen af udslagne Smaabukler paa det som oftest meget tynde Sølvblik, fremdeles i de ornamentale Motiver, i Særdeleshed de hyppigt forekommende tre- eller firkantede Sammenstillinger af ganske fine Kugler, et umiskendeligt Slægtskab med den paa god, græsk Tradition baserede senantike Guldsmedekunst. Men ogsaa vore Sølvfund har, omend i langt mindre Grad, øst af de samme Kilder. Vidnesbyrd derom afgiver især adskillige, tildels meget smaa Fragmenter blandt Brudsølvet, men sikkert hører ogsaa herhen mange af de »orientalske« Perler, se »Ordning« II. 655, af hvilke ogsaa adskillige forekommer

¹ Se Byzant. Zeitschr. XIX. S. 464. Fig. 1 ff.

² Notiz. degli Scavi. 1880. Tav. VI.

³ Man sammenligne saaledes f. Ex. en Ørenring fra et mecklenburgsk Sølvfund — Meckl. Jahrb. IX. S. 388 = Beltz.: Vorgesch. Altertümer. Taf. 69. 8. — og dens Sidestykker i flere andre nordtyske Fund, se Paatzigfundet i Balt. Stud. I. c. Taf. VIII, med en Ørenring fra Achmîmgravpladsen, Forrer I. c. Taf. I. Fig. 16, jfr. Mitt. des germ. Nat. Mus. I. c. S. 20. Nr. 44.

i Terslevfundet (se ovf. Nr. 57). Nogen nærmere Bestemmelse af Tidspunktet for disse Smykkeformers Fremtræden i de nordiske Fund vil være vanskelig at give, men dog synes det at kunne siges, at de ikke fra første Færd hører med i den Tilførsel af nye Typer, som sætter Skel mellem de ældre og de yngre Sølvfund, men først træder til paa et senere Tidspunkt indenfor Rækken af de sidste.

Eet Forhold maa endnu fremhæves vedrørende disse Smykker. Bestandig er Talen her om indførte, fremmede Sager. Noget Forsøg paa Efterligning synes de overhovedet ikke at have affødt, maaske dog med nogle Undtagelser for Perlernes Vedkommende. Men iøvrigt er jo aabenbart kun yderlig faa Smykker af denne Art naaet i forholdsvis uskadt Stand herop.

III.

De danske Sølvfund er hverken i Tal eller i Masse saa anselige, at de frembyder nogen Mulighed for en mere detaljeret Gruppering. Ser man bort fra den skarpt afgrænsede lille Gruppe af ialt 9 Fund, som allerede er udskilte og karakteriserede af Sophus Müller i »Ordning« II. 636—640¹, og som sikkert er at betragte som en ældste Klasse, tilhørende det IX. Aarhundrede, og lades ogsaa de bornholmske, ialt 11, under Hensyn til deres Særstilling ude af Betragtning, bliver der tilbage 37 »blandede« Sølvfund, hvorunder ikke medregnes Enkeltfund af de ogsaa i Sølvfundene forekommende Smykkeformer eller Fund, bestaaende alene af nogle faa hele, oftest ensartede Smykker, saalidt som Møntfund uden ledsagende Smykkesager. Deres Fordeling over Landsdelene er nogenlunde ligelig². Kronologisk spænder de efter de led-

¹ 1 fra Falster, 1 fra Møen, 2 fra Sjælland, 1 fra Langeland og 4 fra Jylland. Det største — fra Erridsø, Elbo H. — er publiceret Aarb. 1892. S. 339.

² 4 fra Falster, 1 fra Møen, 7 fra Sjælland, 6 fra Fyen og 16, hyppigst dog meget smaa, fra Jylland, Slesvig iberegnet. Dertil kommer 3 ubetydelige Fund, for hvilke Findested er ukendt.

sagende Mønter i Hovedsagen kun over 100 Aar — fra Begyndelsen af X. Aarhundrede til faa Aartier ind i det XI. —, idet ialt kun 7 væsentligt smaa Fund synes nedlagte efter 1020. Fundrækken er saaledes forholdsvis lille og dog stor nok til, at det tør anses for mer end en Tilfældighed, naar den i paafaldende Grad viser en jævnt foregaaende Forandring, i Kraft af hvilken Skattene i Løbet af Aarhundredet i væsentlig Grad skifter Karakter. Man vilde saaledes kunne tale om en ældre og en yngre Gruppe, der dog indbyrdes er forbundne gennem jevne Overgange. I den ældre Gruppe bestaar Skattene af et relativt meget stort Antal hele og forskelligartede Smykker, ret ubetydelige Mængder af Brudsølv og undertiden slet ingen Mønter, hyppigst dog et mindre Antal, der langt overvejende er kufiske; karakteristisk for disse Fund er endelig et forholdsvis anseligt Guldindhold. I den yngre Gruppe er derimod de hele Smykkers Antal yderligt ringe og i det væsentlige indskrænket til Ringsmykker, medens Brudsølvet er tiltaget i overvældende Grad og ogsaa Møntmængden, i hvilken vesteuropæisk Mønt nu ogsaa er rigt repræsenteret, er stærkt forøget; Guld kendes ikke. En kort Oversigt over Indholdet i nogle af de betydeligere, danske Sølvfund, som i det foregaaende atter og atter er omtalt, vil klarere vise dette Forhold.

Ved Vester Vedsted, Ribe H. og A., gjordes i 1859 et meget smukt Fund (Mus. Nr. 18272—83, 18374—78, 18571—73) med usædvanlig stort Guldindhold, bestaaende af: Fragment af en meget fin Kæde af Guld, 0.265 langt, til den ene Side afsluttet med en lille Ring. — 2 Halsringe(?) af Guld, af Størrelse som Terslev Nr. 10, dannede af henholdsvis 2×2 og 3×2 sammensnoede, spinkle Stænger, hvis sammenhamrede Ender danner Hage og Øsken. — Aaben Armring af Guld som »Ordning« II. 646. — Armring af Guld af en firkantet, tynd, uorneret Stang med sammensnoede Ender. — Armring af Guld, afb. »Ordning« II. 645. — Armring af Guld, dannet af to sammensnoede, trinde Stænger; de tynde Ender er

snoede sammen. — Armring af Guld af en tynd, trind Stang med sammensnoede Ender. — Lille Naalesmykke af Guld med Dyrefigurer i »karolingisk« Stil. — Hængesmykke af Guld med meget fint Traadarbejde: omkring et trekantet Midterornament to concentriske Kranse af en bølgeformet Traad og derom langs Randen en Kreds af Smaabukler. — Stor Perle af Sølv med Filigranpaalægning: Dobbeltspiraler, forbundne ved brede Tværbaand paa »karolingisk« Maner. — Stor Perle af Sølv, afb. ovf. Fig. 23. — Flere Fragmenter af et rundt Smykke med karolingiske Spiralrankemotiver. — Dertil 2 Guldbarrer, 2 afhuggede, firkantede Sølvstænger, den ene med indslagne Trekanter, og en ubetydelig Smule Traadsølv. — Nogle faa kufiske Mønter, den yngste fra 916. — Samlet Vægt c. 775 gr.

Fundet fra Mandemark paa Møen (1874. Mus. Nr. C. 1774—87. 1801) bestaar af følgende Dele: Kæde af Sølv med Dyrehoveder og dermed formentlig sammenhørende Thorshammer, afb. Vor Oldtid, Pl.: Smykker fra Vikingetiden, jfr. Aarb. 1876. S. 125. — Brudstykke af en Kæde af Sølv af meget fint Arbejde, ved den ene Ende afsluttet med et spidst Blikhylster, der ender i et Øje, hvori en Ring; paa Kæden som løs Skyder en stor Kugle, ganske lignende Midterkuglen paa Terslevkæden. — Halsring af Sølv, overbrudt og noget defekt, har været ganske som Terslev Nr. 9. — Halsring(?) af Sølv, noget forbukket, men hel, ganske som Terslev Nr. 10. — Armring af Guld som »Ordning« II. 646. — Armring af Guld ganske som Terslev Nr. 20, Fig. 8 ovf. — Armring af Guld som Terslev Nr. 18, Fig. 7 ovf., men spinklere. — Armring af Sølv ganske som Terslev Nr. 17, Fig. 6 ovf. — Armring af Sølv som Terslev Nr. 21. — Armring af Sølv, dannet af to trinde Stænger, hvis Ender er smedede sammen i firkantede Stænger med indslagne Ornamenter; de yderste Spidser sammensnoede. — Armring af Sølv, afb. »Ordning« II. 644 b. — Lignende Armring af Sølv men spinklere; fire Smaaringe hænger paa den. — Thorshammer af Sølv med indslagne Ornamenter,

hængende i en stærkt forbukket Sølvtraad. — 3 Fragmenter af Sølvblik med Filigrandekoration af karolingisk Karakter (Dobbeltspiraler, forbundne med Tværbaand), muligvis af Beslagstykker el. lign. — Dertil hverken Brudsølv eller Mønter. — Den samlede Vægt var 964,4 gr.

Paa Sejerø fandtes 1858—59 nær Stranden under en flad Sten en Skat (Mus. Nr. 18112—19, 18192—205, 18583, C. 4810), bestaaende af følgende Dele, alle af Sølv: Kæde med Thorshammer. — 3 Halsringe, snoede af 3×2 tynde Stænger, af Størrelse som Terslev Nr. 9—10, med flade Endestykker og Hager. — Armring af samme Slags med Spirallukke. — 2 Armringe som Terslev Nr. 18, se Fig. 7 ovf. — 2 Armringe af glatte, trinde Stænger med sammensnoede Ender; den ene bærer 4 Smaaringe. — Armring som »Ordning« II. 646 men meget svær. Løs Skyder til Lukke, jfr. »Ordning« II. 645. — Finger-ring som Terslev Nr. 33. — 3 Naalesmykker med Baandmønstre, et bærende 3 Kæder med Filigranprydelser, et afb. ovf. Fig. 19. — Ørenring som Terslev Nr. 58. — 2 runde Blikskiver med indstemplede Hjulmønstre, se ovf. S. 232. — Svær, glat Kugle fra et Ringspænde. — Dertil nogle faa Kædestumper og Armringsfragmenter, Stykker af Barrer og Stænger samt en Del Brudstykker af Filigransmykker, blandt hvilke nogle viser karolingisk Stil, medens et Flertal er af østlig (»byzantinsk«) Art. — Fremdeles 97 kufiske og 46 vest-europæiske Mønter, den yngste fra Bruno af Köln (953—965). — Samlet Vægt c. 1880 gr.

En væsentlig anden Karakter viser den Sølvskat, som i 1862 fandtes i et Lerkar, efter Opgivelserne i den østre Side af Tomten af en Høj, i T a r u p, Sønder Næraa S., Aasum H. (Mus. Nr. 20100—10). Bortset fra en lille Dyrefigur, et Hængesmykke som »Ordning« II. 658 og to smaa, runde Skiver med indstemplede Hjulmønstre, se ovf. S. 232, indeholdt den kun Brudsølv: Ringfragmenter, afhuggede Stykker af trinde og firkantede Stænger, Barrestumper, Blikstykker o. lign. —

Dertil 109 kufiske (—971) og 3 vesteuropæiske (Otto I. som Kejser) Mønter. — Samlet Vægt c. 1380 gr.

Ganske af samme Art er det bekendte store Sølvfund fra Vaalse, Nørre H., Falster, fundet 1835 nedlagt i et Broncekar (Mus. Nr. 3494—96, 3515—46, 8434—39). Se udførlig Publication i Annal. f. nord. Oldk. 1842—43. S. 22—141. — Mønter: 160 kufiske (—972), 1 byzantinsk, 386 vesteuropæiske (yng. M.: Otto III. og Adelheid). — Den samlede Vægt paa det nærmeste 6500 gr.

Endelig skal omtales det Fund, der i 1853 gjordes paa den lille Ø Yholm i Svendborg Sund (Mus. Nr. 13594—608, C. 1837). Det bestod af: en Armring af et fladt Baand med indstemplede Trekantornamenter og med Spirallukke. — Armring af to sammensnoede Stænger. — 2 Armringe, dannede hver af en glat, trind Stang med sammensnoede Ender. — Fingerring som Terslev Nr. 33. — Iøvrigt kun Brudsølv af Karakter ganske som i Tarup- og Vaalsefundene. — Dertil 27 kufiske, 1 persisk, 1 byzantinsk, 442 vesteuropæiske Mønter (yngste fra Ethelred Type D, Olaf Skotkonge, Henrik II.). — Samlet Vægt omkring 2000 gr.

For et nøjere Studium, der søgte at udrede Aarsagerne til den ejendommelige Udvikling, som de anførte Fund har skullet belyse, vilde de danske Sølvfund dog neppe være tilstrækkelige. Og iøvrigt er det heller ikke Hensigten her at give en samlet Behandling af danske Sølv- og Guldfund fra Vikingetiden. Naar der i al Almindelighed er gjort Rede for Sagen, da er det kun sket for derved at give den bredere Baggrund, som syntes nødvendig for en Bedømmelse af Terslevskattens Stilling og for en nærmere Forstaaelse af Fundet.

Det er da straks iøjnefaldende, i hvilken Grad Terslevskatten efter sin Karakter og Sammensætning passer ind i det givne Skema paa det ved Mønterne betegnede Tidspunkt. Med sit rige og alsidige Indhold af hele Smykker slutter det sig tydeligt til den ældre Gruppe, medens den ikke ubetydelige Mængde Brudsølv og i Særdeleshed det store Antal Mønter

peger frem mod Fundene af den yngre Type. Men udover dette viser denne sammenfattende Oversigt over Fundene tillige klarere, end det har kunnet fremgaa af det foregaaende Afsnits Enkeltundersøgelser, at Terslevfundets Overensstemmelse med den ældre Gruppe ikke blot er af en almindelig Karakter, men ogsaa i fuldeste Maal gælder de enkelte Smykker i Fundene. De samme Kæder og Ringsmykker, de samme Filigransmykker af forskellig Art er det, som giver Fundene saa ensartet et Præg. Og skulde det da paa dette bredere Grundlag kort sammenfattes, hvad der i det forrige Afsnit med Udgangspunkt i Terslevfundet er søgt paavist for disse Smykkeformer, da maatte det omtrent blive dette: Karakteristisk er fremfor alt en udpræget nordisk Selvstændighed, der ikke alene gælder det rent haandværksmæssige, men ogsaa i videste Omfang selve den kunstneriske Smag, og som ogsaa præger Bearbejdelsen af de Impulser og Ideer, som vidtstrakte Forbindelser bragte til Landet. Spørges der om, hvilke af disse Paavirkninger der har været frugtbringende for den hjemlige Udvikling, da er det paafaldende, hvor ringe en Betydning de østlige Forbindelser — udover at have tilført Materialet, Sølv — i saa Henseende har haft. Bortset fra visse Ringsmykker synes østlige Former saa at sige at have været uden Indvirkning paa det hjemlige Arbejde. Tydeligst træder dette Forhold frem i det finere Guldsmedarbejde. Det yderlig fine, fra antike Værksteder direkte nedarvede Filigranarbejde, som østfra tilførtes Norden, fandt ikke Efterlignere. Det var de nye, vesteuropæiske Kulturrigers grovere og mere barbariske Guldsmedekunst, med hvilken Nordboerne først gjorde Bekendtskab, og hos hvilken de, med al Selvstændighed i Stil og Smag, vedblev at gaa i Lære.

Og endelig har denne indgaaende Overensstemmelse mellem Fundene ogsaa i en anden Henseende betydelig Interesse. Det er jo nemlig saa, at vi i Fundene fra Vester Vedsted, Mandemark og Sejerø ikke blot finder Smykker af samme Art som i Terslevskatten, men omend i mindre Omfang gen-

finder de samme Smykker i overensstemmende Sammenstillinger, man fristes til at sige de samme Smykkesæt. — Vi er her naaede Spørgsmaalet om den almindelige Forstaaelse af disse Skatte som Fund betragtede tæt ind paa Livet.

Den Opfattelse, der i Sølvfundene vilde se blot og bart Værdibeholdninger, hidrørende fra Handelssamkvemmet, kan formentlig overfor mangt et Fund af den yngre Gruppe, i hvilket Brudsølv og Mønter udgør Hovedparten, være ramrende; overfor Skatte af den Type, hvorom her tales, har den maattet opgives. Naar man fremstillede Smykker som de store Kæder og de smukke Hængesmykker, da var det naturligvis for at bære dem. Og ønskes der mere positive Vidnesbyrd for, at disse Smykker var i Brug til den Dag, de lagdes i Jorden, da kan intet bedre faaes end de Traadstumper, som fandtes i nogle af Terslevfundets Perler, ja selv i en af de afgjort fremmede og indførte (se Nr. 57). Det ejendommelige Modsetningsforhold mellem Gravenes og Sølvfundenes Smykkeformer, som vedbliver at være et Problem, omend der, som det ogsaa vil fremgaa af det foregaaende Afsnit, efterhaanden kan trækkes adskillige Forbindelseslinjer mellem disse to Fundgrupper, kan ikke rokke herved. Det kan have sin Aarsag i forskellige Forhold; mulig er Gravgodsskikken under Paavirkning fra kristne Lande bleven afsvækket, og man har da naturligt først unddraget de kostbare Smykker fra den, muligt kan ogsaa kronologiske Forhold, som endnu ikke har kunnet iagttages, for en Del have Betydning herfor.

Det er da Smykker, som Tiden yndede dem og bar dem, der udgør Hovedindholdet af disse Fund. Og naar vi da gentagne Gange finder disse Smykker ikke i tilfældige Sammenhobninger, men forenede til ensartede Helheder, da synes det vanskeligt at forstaa dette anderledes end, at hvert af disse Fund i Hovedsagen repræsenterer et samlet Smykkeudstyr, saaledes som vel hvert velhavende Hjem har besiddet det, rigere eller fattigere alt efter Besidderens Evne.

Men udover Smykkerne indeholder jo Terslevskatten en

Række Skaale, og i denne Henseende indtager det en Særstilling. Hvilken er da disse Skaales Betydning indenfor Fundet? Det er saa heldigt, at flere lykkelige Fund gør det muligt at godtgøre, at det her drejer sig ikke om tilfældigt sammenbragte Skaale, men om et virkeligt Sæt eller Stel, som maa have haft en bestemt Opgave. I 1872 fandtes paa Fejø¹ et stort og smukt Bæger, baade i Form og Dekoration ejendommeligt, afb. »Ordning« II. 670, og sammen med det 5 smaa Skaale, af hvilke dog den ene gik i Stykker og forsvandt, alle af ganske samme Type som Terslevfundets 4 mindre Skaale (se Fig. 2), og som disse af indbyrdes forskellig Størrelse (Tværmaal: 0.062, 0.068, 0.072, 0.075; den femte sagdes at have været endnu mindre); den ene af disse er afbildet »Ordning« II. 672. Ganske lignende var det Fund, som i 1908 gjordes paa Ribe Nørremark², og som bestod af et Bæger, der i Størrelse, Form og Dekorationsmaade var et meget nært Sidestykke til Fejøbægeret, og dertil 6 smaa Skaale, atter alle af samme Type som »Ordning« II. 672, og som Skaalene i Fejø- og Terslevfundene af indbyrdes forskellig Størrelse (Tværmaal: 0.052, 0.055, 0.062, 0.070, 0.071 og 0.090—0.100). Endelig slutter sig hertil et Fund³, som i 1850 blev gjort ved Lejre, men som desværre blev stærkt mishandlet; det bestod af et lille, rundbuget Bæger (»Tumling«), afb. »Ordning« II. 671, og mindst 4 Skaale, stadig af den samme Grundtype, men denne Gang dog baade større (de 2 eneste, som er nogenlunde helt bevarede, er 0.083 og 0.128 i Tværmaal) og smukkere udstyrede. Som det fjerde Sæt slutter nu Terslevfundets Skaale sig til denne Række, og ellers er Skaale af denne ejendommelige Type saavidt ses ikke forekommet⁴.

Saa ejendommelige Fundforhold kan ikke bero paa et Tilfælde. Man tvinges da til at anerkende, at det er et ganske

¹ Mus. Nr. C. 1458—59. ² Mus. Nr. Dnf. ^{15—21}/₀₈. ³ Mus. Nr. 11373—11376.

⁴ De Sæt af Sølvskaale, som forekommer i nogle svenske Sølvfund fra tidlig Middelalder, se Måndsbl. 1891. S. 142 ff., 156 ff., er af helt anden Art og kan neppe sammenstilles med de 4 danske Sæt.

bestemt Sæt, et fast Stel med sin særlige Bestemmelse. Men, hvilken denne har været, synes neppe muligt at afgøre. Skaalene selv fortæller intet derom. Ganske vist er et Par af Terslevskaalene, som vi har set, mærkede paa særlig Maade. Men hvad Triquetraornamentet (Fig. 3) angaar, da synes det meget tvivlsomt, om man tør tilskrive det mer end rent ornamental Værdi, sidestillet med de Trekantmønstre og koncentriske Kredse, som paa flere af Skaalene fra de andre Fund er indgraverede med samme Omhu under Bunden; og den Thorshammer (Fig. 4), som flygtigt er indridset under Bunden af Skaalen Nr. 4, kan, saalænge intet andet Moment træder til og leder Forstaaelsen i en bestemt Retning, ikke siges i sig selv at betyde mer end det Pentagram og den velkendte, gamle, magiske Formel, som en Nordbo i det XIII. Aarhundrede har ridset paa en til Gotland indført, østerlandsk Skaal¹. Som man gjorde Hammertegn over det Bæger, man tømte, for at signe det til Thor², som man satte det hellige Hammermærke paa Runestenene, saaledes har ogsaa en Besidder af denne Skaal set sin Fordel i at mærke den med Thors magiske Tegn, og det tør ikke deraf uden videre sluttes, at denne — og dermed ogsaa de andre Skaale — staar i et bestemt Forhold til Thorsdyrkelsen. Men ganske vist synes det for en almindelig Betragtning sikkert rimeligst at søge Forklaringen paa dette Sæt indenfor Kultus, forsaavidt som det er vanskeligt at forestille sig, hvilket praktisk Formaal fra det daglige Livs Omraade det kan have tjent.

Som Led af en Sølvskat af Terslevfundets Art kan et saadant samlet Sæt af Kar dog ikke forbavse. Tværtimod falder det særdeles godt i Traad med den almindelige Karakter af de Fund, hvorefter der her tales, og forøger end mere Indtrykket af, at man her har at gøre med virkelige Familieskatte.

¹ Måndsbl. 1882. S. 89 ff. ² Hakon den Godes Saga. Kap. 17.

UNDERSØGELSER AF PROF. BILLE GRAM.

I. En skorpeformet, sort Masse, se Nr. 59, S. 202.

Stoffet bestod af Bivox; i den undersøgte Del af Prøven fandtes der to halve Græsfrugter; da kun det ene Stykke viste Tilstedeværelse af Kim, har Stykkerne muligt været af en og samme Græsfrugt, som tilfældigt er blevet skaaret igennem, da der toges Materiale til Undersøgelsen.

II. Del af en Traad, fundet i en Sølvperle, se S. 202.

Traaden er fremstillet af Hør; det fremgaar af Materialets Udseende, at det hidrører fra Hørstængelens øvre Del, og det har efter den rigelige Forekomst af Hudvæv, saa vel som af Dele af Veddet, været et ret ufuldkomment fremstillet (slet rødnet) Produkt. I Præparaterne af Traaden paavistes ganske enkelte Uldhaar (Faareuld), dels blaa, dels et lyst brunligt. De blaa Uldhaar saa ud til at være indigofarvede, et enkelt var paafaldende ubeskadiget; det maa sluttes, at disse Uldhaar er tilfældigt indførte under eller efter Optagningen af Fundet. Det paaviste, brunlige Uldhaar var beskadiget; Farven skyldes sikkert Humusstoffer, og det maa antages at være tilfældigt indført under eller forinden Nedsætningen.

Til ovenstaaende skal yderligere bemærkes:

ad I. Berettigelsen til at tyde Stoffet som Bivox støttes paa følgende Forhold: 1) Paavisning af Voxet dels gennem dets mikroskopiske Udseende og Forhold, dels gennem dets Opløselighedsforhold (uopløseligt i Vand og Vinaand, opløseligt i Kloroform). 2) Tilstedeværelsen af de i Vox almindeligt forekommende Plantedele, i nærværende Tilfælde forskellige Planters Støvkorn, mellem hvilke der identificeredes Støvkorn af Lyng, Lind, Snerle og kurvblomstrede, medens andre Støvkorn ganske lignede Kærnefrugtfamiliens (Pære, Æble) og Stikkelsbærbuskens; disse Støvkorn er dog af en saa almindeligt forekommende Type, at Overensstemmelsen kun kan noteres; dernæst paa Vævelementer fra Bløsterblade, der almindeligvis er for lidet karakteriserede til nærmere at kunne

bestemmes; der er dog paavist Epidermis, som sikkert stammer fra Lyng; endvidere forskellige Haarformer: Dækhaar (Stikkelsbær) og Kirtelhaar, og sluttelig ved Paavisning af det opgyldede Bignavs organiserede, stærkt findelte Partikler.

I Voxet paavistes spredt forekommende, stærkt slidte Brudstykker af Hørtaver; da disse fandtes i hele Voxmassen, maa Tavernes Tilstedeværelse tydes som hidrørende fra, at Voxet, da det tilberedtes, er blevet siet gennem Linned.

Græsfrugten laa inde i Voxmassen; den var saa vel bevaret, at der kunde tages Snit af den til mikroskopiske Præparater. Nogen Forandring viste Fermentcellernes Farve og Stivelsens Form. Der er foretaget sammenlignende Undersøgelser med danske Græsarters Frugter, uden at det er lykkedes med Sikkerhed at identificere den. Det er muligt, at Græsfrugten skyldes en Hejreart, herpaa tyder Stivelsens Form, Størrelse og andre Forhold; et enkelt viser ikke Overensstemmelse med Hejrefrugten, idet Frøhvidens Cellevægge ikke er udbulnende, som hos frisk Hejre. Dette kunde dog tænkes at være en Virkning af Alderen og Opbevaringsforhold. — Maaske er det dog en indført, fremmed Græsfrugt.

ad II. Identificeringen af Traaden som hidrørende fra Hør støttes paa Paavisningen af Hørstængelens Vævelementer; foruden Hørtaver, hvoraf en Del var ret stærkt destruerede, paavistes Dele af Veddet og navnlig en rigelig Mængde af Hørstængelens Hudvæv med typiske Spalteaabninger.

OM MISFOSTRENE I DE GAMLE NORSKE LOVE.

EN RETSHISTORISK-TERATOLOGISK SKITSE.

AV

DR. MED. FREDRIK GRØN.

Det er en bekjendt sak, at de menneskelige vanskapninger fra tidernes morgen har været gjenstand for alle slags overtroiske forestillinger, og at man har betragtet dem med rædsel og gru. Der har ogsaa været knyttet de mest fantastiske idéer til spørgsmaalet om aarsakerne til saadanne misfostres fødsel, likesom overtroen har hat et stort raaderum med hensyn til deres betydning som varsler eller jertegn. Som en seig rest av denne fortids overtro maa man anse den omstændighet, at fødsel av barn med hareskaar eller andre lyter, saasom større morsmerker, fremdeles i vide kredse sættes i forbindelse med en antagelse om, at moren under svangerskapet har »forset sig«. Ja, i virkeligheten hænger der vistnok langt mere igjen av denne fortidens overtro, end man i almindelighet er tilbøielig til at anta. Dog tror vel neppe det oplyste nutidsmenneske længere, at et misfosters fødsel varsler store begivenheter, krig eller pest. Det var ellers den almindelige tro baade i middelalderen og langt senere med. Imidlertid skal det paa den anden side indrømmes, at en saadan tro igrunden ikke var saa urimelig endda. Thi om man, væbnet endog med al nutidens kjølige videnskabelige ro, gjennomblader en moderne illustrert haandbok om misdannelser, som f. e. Ernst Schwalbes¹, faar man uvilkaarlig et levende indtryk av naturens uuttømmelige fantasi og op-

¹ Die Morphologie der Missbildungen des Menschen und der Tiere, I—III, 1906—11.

findsomhet i retning av at forme de besynderligste, ja ofte rent uhyggevækkende væsener. Man kan ialfald derved lettere forstaa, at fortiden saa paa disse ›*lusus naturae*‹ med skræmte øine. Der kan vel heller ingen tvil herske om, at misdannelserne i menneskehetens barndom faktisk har været ialfald en medvirkende faktor til mytedannelsen, selv om man vanskelig vil gaa saa vidt, som enkelte tyske medicinske forfattere i den sidste tid har gaaet i denne henseende. Blandt disse bør særlig nævnes prof. Schatz i Rostock, som for nogen aar siden har pekt paa¹, hvorledes en hel række av den græske mytologis fabelvæsener, cykloper, sirener, harpyier, janiceps o. fl. tør ha sine forbilledlige forudsætninger i tilsvarende menneskelige vanskapninger. Idéen er vistnok ikke helt original, idet ogsaa en saa betydelig videnskabsmand som v. Recklinghausen har været inde paa denne tanke². Men det lar sig ikke negte, at Schatz's fremstilling ofte virker overraskende slaaende ved hans sammenstilling av de nævnte eller andre mytologiske væsener, saaledes som de kjendes fra græske vasebilleder og andre av oldtidens kunstfrembringelser, med virkelige menneskelige misdannelser, saaledes som de nutildags forefindes i de patologisk-anatomiske muséer. Senere har ogsaa en tysk gynækolog, Hans Bab, i Berlin forsøkt en lignende jevnførelse³ mellem den indiske mytologis fabelvæsener og forskjellige slags misdannelser. Selv om maaske en saadan ensidig betoning av et supponert materielt substrat for en saa komplicert faktor, som mytedannelsen i kulturens barndom utvilsomt har været, skyter over maalet og er altfor materialistisk i sin rent antropologiske betragtning av forholdet, kan det vel neppe negtes, at der er en kjerne av sandhet ogsaa heri. Imidler-

¹ Die Griechischen Götter und die menschlichen Missgeburten, Wiesbaden, 1907.

² I en avhandling om ›*Spina bifida*‹ i Virchows Archiv, Bd. CV (1886).

³ Geschlechtsleben, Geburt und Missgeburt in der asiatischen Mythologie, i Zeitschrift für Ethnologie, 1906, s. 269 ff.

tid vil det her føre for vidt at gaa nærmere ind paa dette i periferien av det foreliggende emne liggende spørsmål. Derimot er den kortelig antydede betragtningsmaate til en viss grad grundlaget for det i det følgende anstillede forsøk paa en utredning av et i flere henseender interessant spørsmål, nemlig om de gamle norske loves betragtning av de i retshistorien i det hele ikke ubekjendte monstra samt disses faktiske betydning i teratologisk henseende. Mens det for retshistorikeren formenligt vil være av størst interesse, om det er mulig at eftervise kilderne for de gamle norske loves retslige bestemmelser angaaende misdannelserne, et spørsmål, som ogsaa vil forsøkes løst i det følgende, er det for medicineren av ulike større interesse at søke at utfinde, hvilke specielle former av monstra der muligvis sigtes til i de enkelte tilfælder med de benyttede uttryk. Et saadant forsøk vil ogsaa bli anstillet i det følgende¹.

Det er i og for sig en eiendommelighet, at de menneskelige misdannelser like indtil i det 17de og 18de aarhundrede i langt høiere grad var gjenstand for juristernes end for lægernes opmerksomhet i videnskabelig henseende. Vistnok samlet mange av tidens polyhistoriske lærde, saasom t. e. Thomas Bartholin², paa misfostre i sine naturaliekabinetter og beskrev dem ogsaa i lærde avhandlinger med talrige illustrationer. Men noget videnskabelig studium av selve deres anatomiske eiendommeligheter kunde der alene bli tale om efter embryologiens grundlæggelse. Ja, det er igrunnen først med tyskeren J. F. Meckel i 1812, at den videnskabelige teratologi begynder. Imidlertid hadde retsvidenskapen like fra den klassiske oldtid ofret de menneskelige misdannelser sin specielle opmerksomhet ut fra spørsmålet om,

---

¹ Efter hvad prof. Taranger har meddelt mig, var allerede avd. prof. Hjalmar Heiberg († 1897) paa det rene med, at flere av de benyttede uttryk kunde tyde paa en virkelig naturiagttagelse av menneskelige misfostre.

² Han utgav saaledes i 1654: *De monstros in natura et arte*, Basileae, 1645. Det var hans *disputatio inauguralis*.

hvorvidt de kunde betragtes som virkelige retssubjekter eller ikke. Herav avhang da igjen, om deres ombringelse betinget straf eller tvertom maaske tillotes. I denne henseende var oldtidens retsopfatning i almindelighet nærmest den, at det var tilladt at berøve dem livet, noget, som nærmere vil bli berørt i det følgende. Det vil imidlertid for betragtningen av det foreliggende emne være hensigtsmæssigst først at omtale vedkommende norrøne lovsteder og deres sandsynlige kilder.

II.

De lovsteder i vore ældste retskilder, som har interesse for det her foreliggende spørsmål, er kun to, nemlig cap. 21 i den ældre Gulatingslov¹ og cap. 1 i den ældre Borgartingslov². Av disse to lovbestemmelser er den sidste den mest omfattende og specificerte, mens den første er betydelig mere indskrænket. Forøvrig er der en fuldstændig parallelisme mellem begge i uttrykkene. Den første lyder i oversættelse saaledes: »Det er nu dernæst, at ethvert barn, som fødes, skal opføres i vort land, undtagen det, som er født med de lyter, at ansigtet vender dit, som nakken skulde vende, eller tærne dit, som hælene skulde vende«. Langt fyldigere er Borgartingslovens bestemmelse: »Det er begyndelsen av vore love, at vi skal bøie os mot øst og gi os til Kristus og vise ærbødighet for kirken og presterne. Hvert barn, som fødes i denne verden, skal man opføre, døpe og bære til kirke, undtagen det alene, som fødes med lyter (ørkuml, se nedenfor!). De skal være store hos det menneske, hvem moren ikke skal gi mat: Hælen vender til den side, hvor tærne skulde være, men tærne til hælenes side, haken mellem skuldrene, nakken fortil paa brystet, læggene fortil paa benene, øinene bakover i nakken, sæsluffer og hundehode. Det skal man føre til et uindviet sted (forvé) og begrave det i en stenrøs der, hvor hverken folk eller fæ gaar henover; det er paa djævelens forbandede sted. Nu er der et andet slags barn, som blir født

¹ Norges gamle Love, I, s. 12.

² N. g. L., I, s. 339.

som en bælg (eller med en bælg?); der er bælg der, hvor ansigts form skulde være. Det er klart for enhver, at et saadant menneske ikke kan skaffe sig mat, selv om det vokser op; derfor skal det bringes til kirke, primsignes og lægges foran kirkedøren under den nærmeste slegtnings bevogtning, indtil det opgir aanden. Det skal begraves paa kirkegaarden og de varmeste bønner opsendes for dets sjæl«.

Hvad nu først disse lovsteders alder angaar, er rethistorikerne enig om, at de begge tilhører en meget gammel tid. Saaledes tilskrives Gulatingslovens indførelse allerede Haakon Adelstensfostre¹, selv om dette ikke er at forstaa saaledes, at den hele lovs tilblivelse skyldes ham. Ellers betegnes Olav den hellige altid som den egentlige grundlægger av den norske retsforfatning². Om Borgartingsloven, hvis kristenret er opbevart i tre forskjellige redaktioner, anfører Konrad Maurer uttrykkelig, at »dens fremstillingsmaate er saare gammel-dags, og likeledes røber selve indholdet en forholdsvis meget høi alder«³. Dens tilblivelsestid i dens ældste nu opbevarede skikkelse ansættes til aarene 1140—1152. Yderligere anfører⁴ K. Maurer netop i tilknytning til det ovenfor omhandlede lovsted: »Die drastischen Bestimmungen über die Missgeburten — — — mögen als Belege für das Gesagte (nml. die alterthümliche Redeweise) dienen«. Taranger paapeker⁵ utførlig, hvorledes den ældre Borgartings kristenret bærer mange vidnesbyrd om at tilhøre overgangstiden fra hedenskab til kristendom. Gulatingslovens ældre kristenret er ifølge Taranger sandsynligst nedtegnet allerede i det 11te aarhundrede. Vi har efter denne forfatter i de ældre bestemmelser i kristenretten at se levninger av den Olav-Grimkelske kristenret,

¹ Konrad Maurer: Udsigt over de nordgermaniske Retskilders Historie, udg. af Den Norske historiske Forening, Kristiania, 1878, s. 15.

² Ib. s. 16.   ³ Ib., s. 30.

⁴ Ersch und Gruber: Allgemeine Encyklopädie der Wissenschaften und Künste, Art. Gulapingsløg, s. 24.

⁵ Den angelsaksiske kirkes indflydelse paa den norske, Kristiania, 1890, s. 209.

altsaa av den geistlige lovgivning, som skylder Olav den hellige og hans biskop Grimkel sin oprindelse¹. Taranger hæver videre for den ældre Borgartingslovs vedkommende, at den gir et temmelig tro billede av den Olav-Grimkelske kristenrets indhold². Netop indledningsformelen, at andagten skal forrettes »med ansigtet vendt mot øst«, peker hen paa, at vedkommende kapitel tilhører overgangstiden mellem hedenskap og kristendom³. Under sin videre gjennomgaaelse av de gamle norske kristenretter kommer Taranger paa grundlag av utførlige sammenligninger med de angelsaksiske kirkelove særlig fra kong Æthelreds tid, i hvis tjeneste jo Hellig-Olav en tid stod, til det resultat, at der foreligger en sterk paavirkning fra disse ags. love til de gammelnorske kristenretter. Det ligger da allerførst nær at opkaste det spørsmål, om der i de nævnte angelsaksiske kirkelove lar sig paavise mer eller mindre direkte forbilleder for de kapitlers vedkommende, som er av interesse i denne forbindelse. Herom indeholder Tarangers arbeide ingen opplysning. Imidlertid har prof. Taranger paa forespørsel meddelt, at saadanne forbilleder totalt savnes. Det næste skridt maa da bli at undersøke, om der muligens andetsteds lar sig paavise saadanne forbilleder, eller om der findes fjernere kilder, som kan tillate en tilknytning. Paa forhaand maatte man nærmest vente at finde saadanne mulige kilder i fremmede retssystemer, hvorfra i tilfælde impulser kunde forutsættes hentet av vore hjemlige lovgivere. Thi, som allerede antydnet, var det i oldtid og middelalder de retslærde, som særlig interesserte sig for misfostrene. Utgangspunktet for en saadan undersøkelse maa da naturnødvendig bli Romerretten, og det av den grund, at retssystemer, der er endnu ældre end denne, ikke kan antas at ha hat nogen direkte indflydelse paa utformningen av den middelalderlige retsopfatning i Norden. Der foreligger iøvrig i fransk litteratur et arbeide⁴,

¹ Ib., s. 203—204.² Ib., s. 208.³ S. 213.⁴ E. Martin: *Histoire des monstres depuis l'Antiquité jusqu'à nos jours*, Paris, 1880, sp. cap. I: *Les législations antiques et les monstres*.

som netop undersøger de menneskelige monstras retsstilling i det gamle Egypten, Indien og Hellas. Herfra kan dog intet av betydning for det foreliggende spørsmål hentes.

Der er imidlertid et andet spørsmål av interesse, som først trænger sig i forgrunden, nemlig hvorvidt nogen av de ældre kommentatorer til de gamle norske love har gjort forsøk paa at utfinde den nærmere sammenhæng med hensyn til de to omtalte misfosterkapitler. Hannes Finsson¹, som i 1759 utgav en latinsk oversættelse av hele Borgartingsloven, forsynt med oplysende noter, kan dog ikke sees at ha indlatt sig paa nogen undersøkelse av de mulige kilder til de nævnte lovsteder. Om enkelte av hans forklaringer vil der senere bli anledning til at tale. Heller ikke Hans Paus gir i sin utgave av de gamle norske love noget bidrag til løsningen av den ovenfor nævnte opgave, men paapeker² derimot, at bestemmelsen om den rigorøse fremgangsmaate likeoverfor de fødte misfostre blev avskaffet av Magnus Erlingssøn Lagaböter. Det viser sig ogsaa, at de yngre kristenretters redaktion av det tilsvarende kapitel er ganske anderledes end de to ældstes, likesom forøvrig ogsaa Ældre Eidsivatings kristenret³ helt avviker fra Ældre Borgartings- og Gulatingslov paa dette punkt. Den lyder nemlig saaledes: »Opføde skal man hvert barn, som blir født, og som der er menneskehode paa, selv om der er nogen lyte, og ikke ombringe nogen«. Grunden til denne uoverensstemmelse mellem de ældste kristenretter paa dette punkt kjendes ikke. Redaktionen i de yngre kristenretter er tildels ordlydenden den samme, saaledes i Nyere Gulatingslov, cap. 10⁴, i kong Magnus's kristenret, cap. 6⁵, i erkebiskop Jons⁶ og i Nyere Borgartings kristenret, cap. 2⁷. Her staar i alle tilfælde som i Ældre Eidsivatingslov, kun med den forandring, at sidste passus

¹ Tentamen historico-philologicum circa Norvegiae jus ecclesiasticum, quod Vicentium sive Priscum vulgo vocant. Kjøbenhavn, uten aarstal.

² Samling af Gamle Norske Love, Kjbhvn. 1751, s. 30, note a).

³ N. G. L., I, s. 375. ⁴ N. G. L., II, s. 310. ⁵ ib., s. 327. ⁶ ib., s. 341. ⁷ ib., s. 293.

lyder »og føre det til daab« istedetfor »og ikke ombringe nogen«. Endelig er kong Sverres kristenret, cap. 28, som for fuldstændighets skyld ogsaa bør nævnes, helt summarisk og lyder kort og fyndig saa:¹ »Hvert barn, som der er mennekehode paa, skal man opføde, døpe og føre til kirke«.

En sammenlignende retshistorisk undersøkelse kunde maaske nærmere forklare den udvikling, som er at spore fra de to ældste kristenretter til de yngres mere humane bestemmelser. Paa den ene side lar det sig vel tænke, at man heri har at se et vidnesbyrd om et almindelig kulturfremskridt med en mildere og mere human opfatning i det hele tat. Paa den anden side kan vel ogsaa bestemte formulerbare indflydelser andetstedsfra ha været medvirkende dertil. At undersøke dette spørgsmaal ligger utenfor nærværende arbeides ramme.

III.

Romerne benævnte enhver menneskelig misdannelse »monstrum« eller »prodigium«, ogsaa »ostentum« og »portentum«. Grækerne hadde herfor ordet τέρας. Grundbetydningen er et »tegn«, nemlig fra guderne, idet enhver usedvanlig eller overordentlig eller naturstridig foreteelse, hvori man trodde at se et tegn fra guderne eller et varsel om fremtiden, betegnedes saaledes. Da nu enhver usedvanlig skapning, dyr eller menneske, som ved størrelse eller utseende forøvrig avvek fra det sedvanlige, gjaldt for et varselstegn fra guderne, kom ordet τέρας ogsaa til at betegne de menneskelige misfostre eller vanskapninger². Aldeles parallelt dermed er utviklingen av det latinske ord monstrums betydning. Oprindelig betegnende et varsel eller jertegn, som betyr ulykke, gik ordet efterhaanden over til ogsaa at betegne et »vidunder« eller »uhyre«, et usedvanlig eller unaturlig væsen, en vanskapning. Ordet avledes av moneo — at paa-

¹ N. G. L., I, s. 419.

² Se f. e. Passow: Handwörterbuch der griechischen Sprache.

minde, og Cicero siger likefrem i »De divinatione«¹ om de ovenfor anførte latinske synonyme betegnelser: »quia enim ostendunt, portendunt, monstrant, praedicunt, ostenta, portenta, monstra, prodigia dicuntur«. Selve ordet monstrums etymologi viser altsaa hen til, hvorledes misdannelserne av romerne som av grækerne betragtedes som ulykkesbudskap fra guderne. Forstaaelsen herav er ogsaa nødvendig for forstaaelsen av Romerrettens bestemmelser.

Angaaende dennes stilling til spørgsmaalet i sin almindelighed udtaler Baron følgende² om personlighetens juridiske begrep og dets avhængighet av selve personens væsen: »Blosse Abweichungen von der regelmässigen Menschengestalt (Glieder zu viel oder zu wenig, Zusammenwachsen zweier Menschen) sind kein Hinderniss der Persönlichkeit; die Grenze der Menschengestalt aber und der Beginn eines Monstrum (prodigium, portentum) lassen sich in keine allgemeine Formel fassen; frühere Juristen erklärten die normale Bildung des Kopfes für entscheidend«. De steder i Romerretten, hvortil Baron i anledning av denne sin uttalelse henviser, og som er av interesse for det følgende, er væsentlig nedennævnte:

Paulus (c: Julius Paulus, som virket under Aleksander Severus, keiser fra 222-235) udtaler følgende (libro quarto sententiarum³): »Non sunt liberi, qui contra formam humani generis converso more procreantur: veluti si mulier monstruosum aliquid aut prodigiosum enixa sit. partus autem, qui membrorum humanorum officia ampliavit, aliquatenus videtur effectus et ideo inter liberos connumerabitur«. En oversættelse herav vil bli omtrent følgende: »De, som fødes paa usedvanlig maate uten menneskeslegtens (almindelige) skikkelse, er ikke børn, saaledes som naar en kvinde har bragt til verden en vanskapning eller et »uhyre«; men avkom,

¹ I, cap. 42.

² Pandekten, Leipzig, 1887, s. 36. For henvisning til kilderne paa dette omraade er jeg hr. høiesteretsadvokat L. Rynning tak skyldig.

³ De statu hominum, Justiniani digestorum seu pandectorum liber primus, i corpus juris civilis, institutiones et digesta, Berolini, 1889, s. 7.

som (blot) har forøket de menneskelige lemmers antal (eg. pligter), synes til en vis grad fuldt (normalt?) utviklet og regnes av den grund blandt børn«.

Gajus (død omkring 180, tilhørte Sabinianerne) gjør i forbindelse med et arvespørsmål en bemerkning, som i nutidens øine tar sig meget besynderlig ut, naar vi stiller os overfor spørsmålet om, hvad vi vil regne som »monstrum«. Han siger nemlig følgende:¹ »sed tamen quod ultra tres nascitur, fere portentosum videtur«; altsaa naar der fødes mere end trillinger, synes der »næsten« at foreligge en »misdannelse« eller vel snarere en fødsel mot naturens orden. Dette nævnes i tilknytning til et selvoplevet tilfælde, nemlig at en kvinde, Serapias Alexandrina, i Gajus's egen tid blev ført til Hadrian med fem børn, som hun hadde født paa én gang. Ganske vist er fødsel av femlinger en stor sjeldenhet; men noget »portentosum« vil vi neppe se deri.

Av større interesse for os er Ulpian's definition (Ulpian var samtidig av Julius Paulus, levet altsaa paa Aleksander Severus's tid²) av »ostentum«³, som lyder saaledes: »Ostentum« Labeo (som levet under Augustus) definit omne contra naturam cujusque rei genitum factumque. duo genera autem sunt ostentorum: unum, quotiens quid contra naturam nascitur, tribus manibus forte aut pedibus aut qua alia parte corporis, quae naturae contraria est: alterum, cum quid prodigiosum videtur, quae Graeci *φαντάσματα* vocant«. Altsaa: »Labeo definerer »ostentum« som alt, der er født eller skapt av enhver slags mot naturens orden; men der er to slags »ostenta«: det ene, hvergang naar der fødes noget naturstridig, kanske med tre hænder eller føtter eller med en eller anden legemsdel, som er uoverensstemmende med naturen; det andet, naar der fødes noget vanskapt, som grækerne kal-

¹ De rebus dubiis, liber XXXIIII, s. 493.

² Oplysningerne om de romerske jurister er hentet fra Ræder: Den romerske retsvidenskab i Folkenes Historie, II, s. 475 ff.

³ De verborum significatione, lib. L., s. 858.

der fantomer (spøkelser?)«. Her hentydes der jo til enkelte bestemte former av misdannelser, hvormed vel sigtes til rudimentære dobbeltmisdannelser, hvorav blot en tredie arm eller et tredie ben er tilbake. Saadanne misdannelser forekommer nemlig i virkeligheten ikke saa ganske sjelden.

Endelig har vi i Codex Justinianus¹ en lovbestemmelse angaaende testamenter, hvorunder ogsaa monstras stilling i testamentsaker kommer paa tale: »si vivus ad orbem totus processit ad nullum declinans monstrum vel prodigium«, altsaa: »hvis det (fosteret) er kommet helt til verden og ikke avviker i retning av en vanskapning eller et ,uhyre'«. Isaa-fald kan da testamente, ifølge hvilket nævnte avkom er arveberettiget, ikke omstøtes.

Saavidt sees, indeholder Romerretten intet videre utover det her anførte angaaende de menneskelige misdannelser. Som det vil fremgaa herav, gir de ovennævnte retsbestemmelser intet holdepunkt for, at de paa nogen maate kan ha tjent som direkte forbilleder for de gamle norske kristenretter i dette punkt. Muligvis er heller ikke de nødvendige historiske forutsætninger herfor tilstede, idet paa den ene side den eneste tænkelige formidler derav, den kanoniske ret, først bestemt utformedes omkring 1150 ved Gratians dekretsamling, og paa den anden side dens indflydelse paa kirkelig lovgivning i Norden først blir umiskjendelig i det 13de aarhundrede. Endelig synes det, som om kanonisk ret heller ikke i England vandt indgang før under William erobreren², altsaa paa en tid, der falder efter kong Olav den helliges tid. Kanonisk ret er endvidere efter sit indhold langt fra det samme som Romerretten, selv om den sidste faktisk paa mange omraader danner grundlaget for den første, naar bortsees fra det specifikt kirkelige omraade. Thi ogsaa den kanoniske ret streifer, skjønt en kirkelig lovgivning, paa talrige punkter ind paa privatrettens, f. e. familierettens omraade, der forelaa bearbeidet og utfor-

¹ Corpus juris civilis, vol. II, codex Justin., lib. VI, cap. 29, s. 262.

² Taranger, a. a., s. 114.

met i corpus juris civilis. Romerretslige synsmaater gjør sig derfor selvsagt gjældende ogsaa indenfor kanonisk ret.

Det ligger efter ovenstaaende betragtning nær at opkaste det spørsmål, om der overhodet er grund til at forutsætte bestemte forbilleder for de gamle norske kristenretters lære om de menneskelige misdannelser. Man kan spørge, om ikke avsnittet om disse sidste i den form, som foreligger i kristenretterne, særlig i Borgartingsloven, virkelig er bygget over erfaringsmæssige iagttagelser av misfostre. Muligheten herav maa ganske vist indrømmes, saaledes som senere vil bli nærmere forklaret. Men da det paa den anden side har vist sig, at der paa andre omraader av den klassiske litteratur end det juridiske findes omtalt menneskelige misfostre paa en saadan maate og i saadanne vendinger, at der her tør formodes at være en viss sammenhæng tilstede med de norrøne retskilders uttryk, vil det være hensigtsmæssig først at dvæle ved de antydede litterære kilder.

I virkeligheten finder man hos flere forskjellige oldtidsforfattere, baade hedenske og kristne, omtalt i næsten staaende vendinger en række fabelfolk eller -væsener, der skildres med uttryk, som ialfald delvis frembyder paafaldende likhetspunkter med de i de norrøne kristenretter beskrevne misfostre. Da forfatteren av disse retskilder, hvilken med adskillig sandsynlighet tør formodes at være selve biskop Grimkel, forutsætningsvis maa antas at ha sin kundskap fra kristne forfattere, og da nu netop kirkefaderen Augustin er én av de antydede oldtidsforfattere, vil det for den videre undersøkelse være rimeligst at ta utgangspunktet fra ham. Hermed er det dog ikke utelukket, at biskop Grimkel jo kan ha sin kundskap blot paa anden haand fra Augustin, idet det meget vel lar sig tænke, at en eller anden middelalderlig forfatter, som f. e. Isidor fra Sevilla eller andre, kan ha direkte citert fra Augustin de omhandlede uttryk. Imidlertid var jo netop de Augustinske skrifter selv gjennem den hele middelalder ivrig studert i den kristne verden.

U o p n

Det er i et av Augustins bekjendteste skrifter, »de civitate Dei«, lib. XVI¹, at det sted findes, hvortil der ovenfor er hentydet. Det er i et kapitel med overskrift: »Om visse vanskapte menneskestammer er utgaaet fra Adams slegt eller fra Noas sønner«. Her forekommer bl. a. først en refererende omtale av forskjellige slags, hos flere andre oldtidsforfattere oftere nævnte, mytiske eller fabelagtige folkeslag, hvis hjemstavn henlagdes til jordens grænser, nærmere bestemt til Skythien, Indien eller Æthiopien. Som vi straks nærmere skal se, er Augustins kilde til kundskap om disse utvilsomt at søke hos romerske forfattere som Plinius og Aulus Gellius, om han end ikke i nævnte kapitel anfører nogen av disse. Det heter nu hos Augustin følgende: »Quaeritur etiam, utrum — — —, sicut perhibentur quidam unum habere oculum in fronte media, quibusdam plantas versas esse post crura, quibusdam utriusque sexus esse naturam, — — —, aliis ora non esse eosque per nares tantummodo halitu vivere; — — —. Item ferunt esse gentem, ubi singula crura in pedibus habent nec poplitem flectunt, quos sciopodas vocant — —; quosdam sine cervice oculos habentes in umeris. Quid dicam de Cynocephalis, quorum canina capita atque ipse latratu magis bestias quam homines confitetur? — — Sed omnia genera hominum, quae dicuntur esse, credere non est necesse«. Altsaa tales der om dem, som fortælles at ha blot ét øie midt i panden (ϝ: cykloperne), om nogen, hvis »fotsaaler er vendt bakover fra læggene«, om hermafroditerne eller de tvekjønnede, om nogen, »som ikke har mund«, om de s. k. skiopoder, som har ét ben, der er saa stort, at de kan søke skygge under foten (kfr. herom nedenfor), samt endelig om de hundehodede, »hvis hundehoder, ja endog gjøen vidner mere om dyr end om mennesker«. Som det vil sees, føier han dog forsigtig til: »Men det er ikke nødvendig at tro, at alle de slags mennesker,

¹ De civitate Dei, iter. recogn. B. Dombart, Lipsiae, 1877, II, lib. XVI, cap. 8: An ex propagatione Adam vel filiorum Noe quaedam genera hominum monstrosa prodierunt.

som siges at være til, virkelig eksisterer«. Derefter drøfter Augustin nærmere disse væseners natur, om de er dyr eller mennesker, og kommer her til det resultat: »Men ethvert menneske, som nogetsteds fødes, han er et fornuftig og dødelig væsen, selv om han aldrig saa meget bærer en for vore sanser uvant legemsform eller farve eller bevægelsesmaate«. Videre drøftes Guds forhold til disse skapninger: »Selv om der saaledes opstaar den største forskjel, saa vet Han, hvad Han har gjort, og Hans gjerninger laster ingen med rette«. Av interesse er dernæst Augustins videre omtale av en menneskelig misdannelse, nemlig en dobbeltmisdannelse »med to hoder, to bryst, fire hænder, men én buk og to ben«. Disse slags misdannelser, som i teratologien gaar under navn av thorakopagus tetrabrachius dicephalus, er ikke ganske sjeldne¹, og et saadant monstrum er ikke i og for sig noget paa-faldende. Augustin stiller sig heller ikke tvilende, om han end ikke har seet vidunderet med egne øine. Men han benytter dette som et argument for, at naar der findes slike misfostre hos et enkelt folkeslag, da er det heller ikke urimelig, at der i verden kan findes hele folkestammer, som er monstrøse. Augustin konkluderer sluttelig med følgende: »Enten er alt saadant, som er skrevet om nogen folkeslag, overhodet ikke noget; eller hvis det er saa, da er det ikke mennesker; eller hvis det er mennesker, stammer de fra Adam«. Dette maa vel forstaaes saaledes, at Augustin ikke drister sig til at fælde en selvstændig avgjørelse om de fabelagtige folkeslags eksistens overhodet og heller ikke om deres menneskelige eller ikke-menneskelige væsen. Men det synes av de tidligere citerte linjer at fremgaa, at han tilkjender de enkelte menneskelige monstra, som fødes, menneskeværd. Herav skulde da fremgaa, at han var en motstander av den opfatning, at det ikke var homicidium at ombringe disse skapninger. Men om dette juridiske spørsmaal uttaler han sig overhodet ikke, idet der vel heller ikke i den forbindelse, hvori ovennævnte

¹ Se f. e. fig. 59 hos Schatz, a. a., s. 48.

kapitel findes, foreligger nogen opfordring for ham til at uttale sig om dette spørgsmaal. Det er jo om disse væseners plads i Guds stat, han skriver, ikke om deres eventuelle retsstilling i det menneskelige samfund. •

Det er allerede tidligere pekt paa, at der er visse nærmere overensstemmelser mellem de Augustinske udtryk og de gamle norske kristenretters, selv om specielt Borgartingsloven er adskillig utførligere i sin specifikation. Særlig iøinespringende vil det være, at Augustin taler om dem, »hvis fotsaaler er vendt bakover fra læggene«. Dette udtryk dækker næsten nøiagtig Borgartingsrettens: »hælen vender til den side, hvor tæerne skulde være, men tæerne til hælenes side«. Gulatingsloven har det kortere udtryk »tæerne (vender) dit, som hælene skulde vende«. Begge disse gjengivelser kan være noget friere oversættelser av det latinske udtryk. Videre er Borgartingslovens »hundehoder« overensstemmende med Augustins »canina capita«, likesom der ogsaa er en mulighed for, at ordet »belgborinn« kan henføres til dem, om hvem Augustin siger, at »de har ingen mund og lever ved at aande alene gjennem næseborene«. Om dette oldnorske ord og dets mulige forståelse skal imidlertid tales nærmere nedenfor. Noget fjernere staar Borgartingslovens udtryk »øinene bakover i nakken« fra hentydningen hos Augustin til mennesker »uten nakke og med øine paa skuldrene«, selv om der ogsaa er visse berøringspunkter mellem begge vendinger. Forøvrig vil der ogsaa senere bli anledning til en nærmere omtale av disse udtryk og deres mulige reale forudsætninger i de menneskelige misdannelsers store udvalg av former.

Om der end saaledes med grund lar sig anta visse paa-virkninger fra Augustins anførsler til de gamle norske kristenretters, bør det paa den anden side straks indrømmes, at der for flere andre av de sidstes udtryk savnes forbilledlige allusioner hos Augustin. Dette er saaledes specielt tilfældet med »sæslufferne«, et udtryk, som uten videre maa sammenstilles med en fremdeles i teratologien gjængs benævnelse »phoko-

melus« (o: med lemmer som en sæl), et uttryk, som vistnok nu savner videnskabelig berettigelse, men som dog fremdeles brukes om en ikke saa ganske sjelden form av menneskelige misdannelser, hos hvilke hænder og føtter sitter direkte paa kroppen uten noget forbindende mellemed i form av lemmer. Det er disse slags misdannelser, som den nævnte tyske forsker Schatz anser som de reale forutsætninger for den græske mytologis fabeluhyrer »harpyierne«, hvilket han bl. a. illustrerer¹ paa en ret slaaende maate ved sammenstilling av endel paa græske kunstgjenstande avbildede harpyier og etpar menneskelige fokomeler.

Medens Augustin, som allerede antydet, i det citerte kapitel ikke henviser til nogen bestemt av de klassiske forfattere som kilde, men blot nøier sig med de ubestemte uttryk »sic ut perhibentur« og »ferunt«, er der ingen tvil om, at han har bestemte hjemmelsmænd i den antike litteratur for øie. Uttrykkene hos disse, som straks skal paapekes nærmere, viser altfor stor overensstemmelse med Augustins egne til, at der blot skulde foreligge en tilfældighet. Det maa være tilladt at slutte, at Augustin kjender disse forfattere, saa meget mere som det dreier sig om nogen av de mest kjendte romerske autorer. Den ene er, som nævnt, Plinius, der som bekjendt omkom ved Vesuvs utbrudd aar 79 e. K. f., og den anden er Aulus Gellius, f. ca. 130 e. K. f., der i sin gjengivelse atter uttrykkelig citerer Plinius som sin kilde. Plinius omtaler ogsaa i et kapitel² av sin store naturhistorie de forskjellige fabelagtige folkeslag ved verdens grænser, nævner bl. a. »arimaspi« med ét øie midt i panden og fortsætter saaledes: »Men ovenfor de menneskeættende skyter er der i en stor dal ved bjerget Imavus en egn, som heter Abarimon, i hvilken der lever skovmennesker med fotsaalerne vendt bakover fra læggene« (»aversis post crura plantis«, altsaa ordret det samme uttryk

¹ A. a., s. 18—19.

² C. Plinii Secundi Naturalis Historia, rec. Detlefsen, Berolini, 1867, Vol. II, lib. VII, cap. 2, s. 9

Aarb. f. nord. Oldk. og Hist. 1912.

som hos Augustin). Noget senere¹ vender dette uttryk atter tilbake: Megasthenes fortæller (nml. om Indien), at der paa det bjerg, som heter Nulo, findes mennesker med bakutvendte fotsaaler, som har 8 fingre paa hver haand; — — — men paa mange bjerge en menneskeslegt med hundehoder (»capitibus caninis«) og dyrehud. — — — De bor ikke langt fra troglodyterne og atter mot vest for disse nogen »uten hals med øine paa skuldrene« (»sine cervice oculos in umeris habentes«). Endelig nævner han bl. a. »mot Indiens yderste grænse astomorerne folk »uten mund« (sine ore).

Aulus Gellius, som utmerket sig ved sin store belæsthet og samvittighetsfuldt opgir kilde, bringer os for disse fantasi-væseners vedkommende et skridt nærmere end Plinius henimot den oprindelige kilde til troen paa deres eksistens. Han navngir² nemlig en hel række ældre græske forfattere som sine hjemmelsmænd, deriblandt f. e. historikeren Ktesias, som levet omkring 400 f. K. f. og længe opholdt sig i Persien samt bl. a. skrev en bok om Indien og dette lands vidundere, samt filosofen Hegesios, som levet i beg. av det 3die aarh. f. K. f. i Alexandria. Gellius fortæller, hvorledes han efter sin tilbagekomst til Italien fra Grækenland i Brundisium kommer over nogen græske bøker av »gamle forfattere med ikke liten autoritet«. Foruten de ovenfor nævnte opregner han Aristaeas Proconniensis og Isigonos fra Nicaea, Onesicritus og Polystephanus. Han fortæller saa, at han fra disse plukket ut hist og her noget og noterte det ned. Saa kommer den allerede fra Plinius kjendte opregning av cykloper (Arimaspi), av folk »med en vidunderlig hastighet, som har fotbladene rettet bakover og ikke som hos andre mennesker forover« (»vestigia pedum habentes retro porrecta non, ut ceterorum homi-

¹ S. 11.

² Aulii Gellii Noctes atticae, ed. Alb. Lion, Vol I, Göttingae, 1824, Lib. IX, cap. IV (utgaven, s. 601 ff.). Overskrift: »Om barbariske folkeslags vidunderlige tildragelser; og om de frygtelige og fordærvelige forhekselser og dernæst om kvinder, som nylig er omskapt til mænd.«

num, prospectantia«); derefter beretter han, at han »stødte paa i de samme bøker, hvad jeg senere ogsaa har læst i Plinius Secundus's naturhistories syvende bok«, nemlig mennesker med hundehoder«, videre de, »som ingen nakke har, men øine paa skuldrene«, samt endelig hermafroditer.

Som det fremgaar av det her anførte, eksisterte der altsaa allerede i den tidlige oldtid en tradition om en række fabelvæsener av den ovenfor nærmere skildrede beskaffenhet, som fra græsk litteratur vandret over i den latinske og, som straks nærmere skal vises, ogsaa videre over i den middelalderlige og senere lærde litteratur. Denne tradition antar tidlig faste former, saa at de samme fabelvæsener stadig gaar igjen hos forfatterne og det like op i den nyere tid. Middelalderen hadde allerede en rik kasuistisk teratologisk litteratur, som med tidens store interesse for det mystiske og oversanselige ivrig beskæftiger sig med misdannelsernes formentlige betydning som jertegn og varsler. Imidlertid forekom beskrivelser av disse misfostre hos de middelalderlige forfattere blot leilighetsvis akkurat som i oldtiden. Først efter boktrykkerkunstens opfindelse og renaissancen opstaar der en specifik litteraturgren over emnet; blandt de første forfattere paa omraadet nævnes Lycosthenes i 1557¹. Noget senere er Licetus's store verk om monstra, nemlig fra 1616. Schwalbe² nævner derfra: »Man ser der tigere med menneskehoder, et menneske, som har endnu et ansigt paa brystet, en voksen hodeløs mand med ét øie paa brystet«. Moriz Hoernes henviser til³, hvorledes man paa middelalderlige italienske karter ofte møter disse fantastiske forestillinger om fabelvæsener og halvmennesker i form av tilføjede illustrationer for Indiens og Æthiopiens vedkommende. Han nævner saaledes specielt det pragtfulde Ebstorkkart fra enden av det 13de aarhundrede. Hoernes tilføier ogsaa, at forestillingen om disse fabelvæsener, som antokes at bebo jordens utkanter, i virke-

¹ Schwalbe: A. a., I, s. 7.
 Misfostre, 1909, I, s. 10.

² S. 8.

³ Natur- und Urgeschichte des

ligheten er at anse som en arv fra oldtidens forfattere, saasom Solinus, Martianus Capella, Plinius d. æ. og Pomponius Mela. Vi har saaledes, som det vil sees, at gjøre med en vidt forgrenet, ældgammel tradition, som fortsætter sig middelalderen igjennem og paatræffes overalt i Occidenten. Hoernes reproducerer videre fra Hartmann Schedels Chronik fra 1493 en række illustrationer til disse antike forestillinger; man ser saaledes paa en hel del miniaturer billeder av »hundehodede mennesker«, cykloper, hodeløse mennesker med ét øie paa brystet, videre mennesker med føtterne vendt bakfrem, hermafroditer, en énbenet med én meget stor fot, som gir personen skygge i liggende stilling, altsaa illustration til de nævnte sciopoder, endelig mundløse med et rør gjennem et hul istedetfor mund, o. s. v. Kort sagt, i denne illustration fra inkunabeltiden gjenfinder vi stykke for stykke alle de fra oldtiden overleverte fabelvæsener, som forøvrig ogsaa paatræffes enkeltvis og i blandet form i talrige illustrerte verker fra de følgende aarhundreder. Paa et træsnit¹ fra aaret 1550, hentet fra byen Münsters kosmografi, ser man saaledes nøiagtig de samme fabelvæsener afbildet. Det er forøvrig av interesse at notere, at der paa denne illustration ogsaa findes afbildet et barn med to hoder, men forresten normalt bygget, altsaa en misdannelse, som heter dicephalus (monauchenos ♂: med én nakke) eller janiceps (♂: Janushode). Dette lille træk er av den grund ikke uten interesse, at det viser, hvorledes en sammenblanding av virkelig seet og blot i fantasien opdigtet fandt sted. Det er jo i denne tidsalder, at dyr som én-hjørningen, basilisken, dragen, griffen o. m. fl. troes virkelig at eksistere, medens djævelen med sine kjendte dyreattributer i folketroen vandrer lyslevende omkring og i indbildningen sees av mange, kort sagt en tidsalder, da fantasien eller overtroen, eftersom man vil uttrykke sig, tar magten fra menneskenes sunde fornuft som ingensinde før eller senere. Selv

¹ Efter Peters: Aus pharmaceutischer Vorzeit in Bild und Wort, Berlin, 1899, I, s. 183.

de mest oplyste hadde sin rem av huden, saa at t. e. en mand som Ambroise Paré (ca. 1575), den geniale gjenskaper av saarlægekunsten, i de menneskelige misdannelser saa djævelens onde verk og varsler om pest og ulykke¹.

IV.

I det foregaaende er det forsøkt paavist, hvorledes en bestemt utformet litterær tradition har utgjort ialfald den ene komponent av det norrøne misfosterkapitel. Men samtidig er det tidligere antydnet, at ogsaa en hermed parallelt løpende naturiagttagelse sandsynligvis har været en medvirkende faktor. At denne naturligvis har været undergit tidsforholdenes indflydelse, m. a. o. præget av en rent utvortes empirisk betragtning, er det overflødig at paapeke nærmere. Før der imidlertid anstilles et forsøk paa i enkeltheterne at eftervise de norrøne monstras specielle medicinske karakter, er der endnu et punkt angaaende misfosterkapitlets opstaaen, som fortjener en nærmere drøftelse. Det er nemlig spørsmålet om, hvorvidt der i de hjemlige tidsomstændigheter og det milieu, hvorfra de omhandlede retsbestemmelser er utsprunget, kan paavises forklarende momenter for den utformning, som de har faaet i kristenretterne. Forutsætningen maa jo være, at ikke den rene tilfældighet har været raadende med hensyn hertil. I forbindelse hermed vil ogsaa en kortere omtale av selve det ord, hvormed de omhandlede misfostre i sin almindelighet betegnes, nemlig oldn. ørkumbl., være paa sin plads.

A priori lar der sig opstille forskjellige muligheter for misfosterkapitlets tilblivelseshistorie. Man kan saaledes anta, at cap. I i Borgartingsretten som det vidtløftigste indeholder en delvis kodifikation av allerede gjældende retssedvaner, dog med visse modifikationer som følge af kristelig paavirkning. Hvis dette er saa, skulde altsaa dette lovsted indeholde et oprindeligt, førkristelig element, muligvis av meget høi ælde

¹ Kfr. Schwalbe, s. 8.

og utsprunget av et originalt norrønt, hedensk tænkesæt. Derfor kunde tale den omstændighet, som allerede ovenfor er nærmere utviklet, at lovstedet utvilsomt er meget gammelt og tilhører overgangstiden fra hedenskap til kristendom. Videre synes det, som om selve paabudet om at ombringe misfostrene paa den nærmere beskrevne maate neppe er forenelig med kristen tankegang, hvorfor det kan antas, at det er en indrømmelse til traditionsbundet hedensk tænkesæt, som det har voldt vanskeligheter at bryte med paa det tidspunkt, da lovbestemmelsen qua kristenret blev til. Man ser ogsaa, at de yngre kristenretter avskaffer paabudet om at ombringe misdannelserne, hvilket meget vel lar sig forene med den antagelse, at paabudet av sig selv blev overflødig, efterat kristendommen var trængt helt igjennem. Men ved siden av et saaledes supponert hedensk element i Borgartingslovens cap. 1 er det ogsaa nødvendig at anta et andet, kristelig, element, som har øvet en modificerende indflydelse paa kodifikationen. En saadan er uten videre indlysende av uttryk som »djævelens forbandede sted«, at barnet skal føres til »kirke«, begraves paa »kirkegaarden« o. s. v. Dette er selvfølgelig bestemmelser, indkommet med kristendommen, men kan paa den anden side ogsaa være en blot og bar overførelse paa kristelig grund av, hvad der tidligere i hedensk tid fandt sted.

Hvad dernæst angaar den anden mulighet, nemlig at misfosterkapitlet er indsat i kristenretten som et direkte laan andetstedsfra, altsaa efter et bestemt forbillede, saa indeholder igrunden det tidligere anførte allerede tilstrækkelig til at omstøte denne antagelse. Imidlertid lar dette sig supplere med adskillige andre bevisligheter, som maa tillægges en viss vegt. Særlig bør det nævnes, at en sammenlignende undersøkelse av de gamle islandske, svenske og danske love, saavidt det har været forfatteren mulig at finde, ingen holdpunkter gir for en tilknytning til nogen av disse. Saaledes har t. e. det ældste, hos Reuterdaahl¹ optegnede, svenske

¹ Statuta synodalia veteris ecclesiae sueo-gothicae, 1841, s. 61.

daapsritual, som iøvrig stammer saa sent som fra biskop Nicolaus Hermannus i Linkøping (1374—91), intel forbud mot at døpe vanskapte børn. Heller ikke har det været mulig i de øvrige nævnte love at paavise saadanne forbud eller andet, som tyder paa en særegen retsstilling for de fødte misfostre. Man faar derfor i virkeligheten indtryk av et specifikt norsk retsinstitut, naar talen er om bestemmelserne angaaende monstra. I sin almindelighet er ogsaa den først opstillede hypotese i god overensstemmelse med, hvad K. Maurer uttaler i følgende ord¹: »I begyndelsen lempede kirken sig saavidt muligt og tildels endog udover det tilladte maal efter de hjemlige forhold; men eftersom den selv vandt sikkert fodfæste i rigerne, d. e. efter midten af det 12te aarhundrede, søgte den at opkaste sig til herskerinde og at omdanne deres retsforfatning efter den kanoniske rets grundsætninger, saaledes som disse havde udviklet sig i kampene fra det 11te til det 13de aarhundrede«. Da der nu endelig heller ikke kan være tale om tysk indflydelse paa den ældre norske retsutvikling, idet en saadan indflydelse først tilhører den ældre middelalder, fra det 12te aarh. av², blir der i virkeligheten vanskelig plads for nogen anden hypotese end den ovenfor først opstillede. Denne finder forøvrig ogsaa støtte og forklaring i et andet specielt forhold, nemlig i den fra de ældste tider i Norge praktiserte barneutsættelse, »barna útburðr«, som det kaldtes. I det hele tat maa vistnok misfosterkapitlerne i sin ældste skikkelse sees i sammenhæng med eller under synsvinkel av denne skik, som ogsaa i mange punkter kaster lys over misfostrenes retsstilling. Det maa dog erindres, at utsættelse av nyfødte børn er et generelt etnologisk forhold, som praktiseres av en mængde primitive folk, og at det ikke er noget for de gamle nordboere særeget. Men det synes dog, som om denne skik har hat særlig dyp rot hos de gamle nordmænd og det netop i hedendommens tid³. Keyser

¹ De nordgermanske retskilders historie, s. 7.   ² ib., s. 8.

³ Slg. Keyser: Nordmændenes Privatliv i Oldtiden, Efterladte Skrifter, II, 2, s. 4 ff.

mener saaledes, at »de ældste Christenretter have, ligesom for at føie den almindelige Mening, tilladt Udsættelse af Fostere, som var i høi Grad vanskabte«. Hvad forøvrig motiverne til denne skik angaar, saa har man pekt paa, at hensynet til at forhindre folkets utartning i legemlig henseende kan ha været bestemmende i hedensk tid¹. Imidlertid gjør Keyser opmærksom paa forskjellige andre bevæggrunde dertil, hvilke han dokumenterer nøiere; saaledes uenighet mellem mand og kone, misnøie med egteskapet hos konens far, videre overtro »i det Øieblik, onde Forvarsler troedes at antyde Ulykker, der ved Barnet skulde afstedkommes«, endelig ogsaa armod. Under hensyn til det i indledningen paapekte forhold, at overtroen har spillet og forresten endnu den dag idag spiller en meget stor rolle ved vanskabte børns fødsel, forekommer det ikke usandsynlig, at det har været overtroiske forestillinger, som fremfor andet i hedensk tid har diktert utsættelserne av de med misdannelser eller lyter fødte børn.

Hvad derefter angaar det i de norrøne retskilder benyttede uttryk »ørkuml«, har prof. Finnur Jónsson velvilligst meddelt mig følgende angaaende etymologien. »Ordet er sammensat av ,kum(b)l' = merke og ,ør', det samme som vi har i ørlög o. fl. ord. Ordet skulde da oprindelig bety ,urmerke', et merke, som fra begyndelsen er klæbet ved noget. Et saadant ord kan faa en betydning af mere eller mindre intensiv art. Ørkuml har altid en meget sterk betydning; dets oprindelige saadanne passer ogsaa fuldstændig paa stedet i Borgartingsloven, som ogsaa er meget gammel. Altsaa faar det her betydningen ,sterkt vanskapt form fra fødselen av'. Den derav udviklede betydning ,svære legemlige beskadigelser, som vansirer og misdanner' som følge av saar møter man hyppig senere i oldnorsk.« Fritzner oversætter ogsaa ordet likefrem med »væsentlig legemsfeil eller legemsskade«, hvad der altsaa stemmer fuldstændig med ovenstaaende.

¹ Keyser citerer her Jon Erichsen: De expositione infantum, som kilde. Avhandlingen stammer fra 1775.

Naar derfor t. e. Hannes Finsson¹ oversætter ordet i Borgartingsloven med lat. *naevus*, som allerede i klassisk latin betyr »morsmerke« eller »føflekk«, er dette en indskrænkning av ordets »ørkumls« betydning, som i denne forbindelse gjør gjengivelsen med lat. »*naevus*« misvisende. Der findes forøvrig et andet ord i oldnorsk, *kyn*, n., som iflg. Fritzner skal være en gjengivelse av lat. *monstrum*, og som oversættes med vidunder. Hertil hører ogsaa ordet *kynjasótt* ɔ: underlig sygdom².

Et spørsmål, som sluttelig melder sig i sammenhæng med det foregaaende ved en nøiere betragtning av de to gammelnorske lovsteder, er det, om de opregnede lyter er at henhøre til et og samme individ paa én gang, eller om hver sætning for sig gjælder et forskjellig tænkt tilfælde. Det sidste synes rimeligst at anta, særlig av den grund, at der i Gulatingens tekst brukes ordet »eller«, ikke »og« mellem de to der nævnte tilfælder. Ordet »ørkumbl« forekommer ogsaa i flertal (*ørkumblum*). Imidlertid er der i Borgartingslovens tekst etpar steder, som vækker tvil i nævnte henseende. Der staar saaledes ved siden av hinanden »haken mellem skuldrene«, »nakken fortil paa brystet«. Er dette ment saaledes, at hodet er dreiet helt om, saa at haken vender mot ryggsiden og nakken fortil paa det samme individ? eller gjælder det to forskjellige tilfælde? Ogsaa her synes det, som om det sidste er rimeligst at anta av den grund, at »øinene bakover i nakken« ellers naturlig maatte være føiet ind her like bakefter og ikke først efter det indskutte led »læggene fortil paa benene«. Heller ikke synes »sæsluffer« og »hundehode« at referere sig til et og samme individ, men til to forskjellige. Thi om alt det opregnede var tænkt at gjælde kun ét slags misfoster av den komplicerte art, som da vilde fremkomme, maatte den praktiske betydning af hele kapitlet bli lik nul, idet et saadant væsen vanskelig kan tænkes bragt til verden.

¹ l. c., s. 12.

² Slg Finnur Jónsson: Lægekunsten i den nordiske oldtid, 1912, s. 36.

V.

Gaar vi nu endelig over til at analysere Borgartingslovens cap. I fra et rent medicinsk standpunkt, idet der midlertidig bortsees fra mulige litterære forbilleder, lar det sig i virkeligheten gjøre at bestemme de fleste av de opregnede former av misfostre. Dog vil selvsagt en indpasning av alle disse i et moderne teratologisk systems rubrikker være ugjennemførlig, idet paa den ene side et saadant system forutsætter en ganske anderledes detaljert beskrivelse end den foreliggende, og paa den anden side naturiagttagelsen paa et tidspunkt som det her omhandlede prægedes sterkt av oversanselige og overtroiske forestillinger. Virkelig og uvirkelig, realiteter og fantasier, maa derfor forutsættes at være blandet om hinanden. Men derfor kan jo allikevel en kjerne af sandhet være tilstede selv i den mest fantastiske beskrivelse. At utfinde denne kjerne blir da vor opgave.

Der skjelnes tydeligvis mellem to grupper av monstra, en sværere og en lettere slags. For den første gruppe lar der sig som fælles træk paavise én egenskap, som kan betegnes med det latinske uttryk »situs retroversus«, d. v. s. en av den normale stik motsat anatomisk stilling av lemmerne eller av andre legemsdele. Den anden form betegnes som »belgborinn«. Det ser ut, som om den første gruppe ansees som den uhyggeligste, mest gruopvækkende, idet den anviste fremgangsmaate, henlæggelse paa uindviet sted, er meget strengere end for den anden slags, hvorfor der foreskrives begravelse paa kirkegaarden. Det tør muligen antas, at en saadan situs retroversus, en »endevending« av legemsdelene, direkte tilskreves indflydelse av høiere, ondsindede magter. Ialfald synes der at være en viss overensstemmelse tilstede med en fra den senere middelalder utbredt overtro, nemlig at djævelen kunde dreie hodet om, saa at øinene kom til at sitte i nakken. Og det rent naturstridige i et saadant forhold kunde vel ogsaa berettige til en saadan overtro. Imidlertid forekommer,

som straks skal vises, en bokstavelig situs retroversus ikke blandt de menneskelige misdannelser, blot former, som med en viss grad af ret kan beskrives saaledes.

Det første uttryk »hælen vender til den side, hvor tærne skulde være, men tærne til hælenes side« kan i virkeligheten med en viss ret anvendes paa enkelte former av den medfødte klumpfot (»pes varus congenitus«¹). Dennes hyppighet angives av Dieffenbach til 1:800 eller 1000, altsaa slet ingen sjeldenhed; den er ogsaa ofte dobbeltsidig og kan naa de høieste grader². I disse sidste tilfælde kan i virkeligheten foten være saa sterkt indaddreiet, samtidig med at indre fotrand hæves op, at foten faar utseende av at være næsten »snudd om«. En nærmere omtale av de anatomiske forandringer av fotrotens skelet m. v. forbigaaes her; kun saa meget bør nævnes, at dette efterhvert blir sterkt deformert, saa at gangen besværliggøres i høi grad. Individet vil i voksen alder, naar ingen behandling har fundet sted, bli praktisk talt krøpling, om end ikke helt ute av stand til at bevæge sig.

»Haken mellem skuldrene« lar sig uten større vanskelighet applicere paa en forholdsvis ikke sjelden misdannelse, nemlig den s. k. anencefali³. Dette er misdannelser med et defekt hode, idet der mangler hjerne, men findes et ansigt. Hodet sitter her nede mellem skuldrene, aldeles som om det med magt var trykket ned mellem dem, hvorved altsaa halsen omtrent mangler. Nu er ganske visst ikke i vore øine dette forhold det mest karakteristiske, idet naturligvis den totale mangel paa hjerne med de derav flytende anatomiske forandringer synes os langt det væsentligste. Men for en primitiv betragtning er unægtelig det fysiognomiske det mest paafaldende, og i denne henseende maa det indrømmes, at den totale mangel paa hals, hvorved haken trykkes ned mellem skuldrene, virker særlig eiendommelig. Nu er det end-

¹ Slg. f. e. Hueter-Lossen: Spezielle Chirurgie, 1892, II, s. 314.   ² ib.

³ av α priv. og εγκέφαλος-hjerne. Nærmere hos Schwalbe, III, s. 608. Her en særlig illustrerende avbildning av et saadant misfoster.

videre at lægge merke til, at denslags vanskapninger i virkeligheten ikke bestandig kommer dødfødte til verden, hvad man paa forhaand kunde være mest tilbøielig til at forutsætte. Man har eksempler paa, at saadanne fostre eller disse ganske nærstaaende (s. k. akrani med anencefali) har levet flere, ja op til 20 dage¹. Forsaavidt er dette av interesse, som hele lovstedet jo maa forutsætte muligheten av fødsel av levende, om end ikke levedygtig, foster.

De to næste uttryk »nakken fortil paa brystet« og »læggene fortil paa benene« lar sig neppe med nogen rimelighet henhøre til isolerte, bekjendte misdannelser. Ved den s. k. agnathie (α: medfødt mangel av underkjæve) er der ganske vist en saadan defekt av hele ansigtspartiet, at hodet synker sterkt forover, saa at nakkepartiet kommer til at vende noget opad og fremad. Imidlertid er der vistnok for det ovenfor nævnte uttryk mindre grund til at søke en bestemt slags misdannelse som bakgrund, idet der vel snarere kan tænkes paa en fri fantasi. Thi det maa ikke glemmes, saaledes som allerede ovenfor antydte, at vi i misfosterkapitlet ingenslunde overalt kan vente at gjenfinde bestemte typiske misdannelser, som svarer til hvert enkelt benyttet uttryk. Fantasi og virkelighet er meget mere intimt sammenblandet. Paa lignende maate er ogsaa uttrykket »læggene fortil paa benene« umulig at henhøre til nogen bestemt slags, bekjendt monstrositet. Det maa snarere sættes i forbindelse med det forutgaaende »hælen vender til den side, hvor tærne skulde være«, saaledes at det er tænkt som en videre utvikling av denne tilstand, uten at der i virkeligheten foreligger nogen dertil svarende, eksisterende misdannelse. Ved den medfødte klumpfot sker der ganske visst ogsaa en delvis indadtreining av læggen. Men denne er saa ringe, at der ikke kan lægges nogensomhelst vekt derpaa i denne forbindelse.

For den næste kategori »øinene bakover i nakken« lar der sig imidlertid ved hjelp av en smule fantasi meget vel

¹ ib., III, s. 109.

paavise et faktisk forbillede i form av den s. k. »hemicephali med rhachischisis« (ϝ: med rudimentært hode og spaltedannelse av hvirvelsøilen). Om denne misdannelses ydre skikkelse uttaler Schwalbe bl. a.¹: »Samtidig med de høieste grader av lordose (ϝ: patologisk krumning af hvirvelsøilen fortil) og forkortning av hvirvelsøilen mangler halsen tilsynelatende helt; ansigtet sitter simpelthen like paa kroppen, lodret paa dennes længdeakse (Uranoskopi)«. Efter dette vil man forstaa, at ansigtet vender ret opad omtrent som, naar man bøier nakken bakover saa langt som mulig, hvorved blikretningen er vendt like mot himmelen. Altsaa dreies øinene faktisk noget »bakover i nakken«. Selvfølgelig er dog ikke dermed ment, at netop blot denne specielle form av misdannelse er forutsat med nævnte uttrykk. Men et reelt substrat for dette findes altsaa i virkelighetens verden.

Tilbake staar saa de to eiendommelige ord »sæsluffer« og »hundehode«. Om disse fra dyreriket hentede sammenligninger er først at si, at man tidligere var tilbøielig til i alle mulige menneskelige misdannelser at finde dyrelikheter, som ogsaa folket faktisk gjør den dag idag. Allermest kjendt i denne forbindelse er saaledes uttrykket »hareskaar«. Den populære fysiognomik betjener sig fremdeles i stor utstrækning av sammenligninger ogsaa med andre dyr og, som bekjendt, ikke uten en viss grund (f. e. et »fugleansigt«, hvortil svarer det videnskabelige faguttrykk mikrognathie ϝ: abnormt liten underkjæve). Et tysk uttrykk fra folkesproget »Krötenköpfe« betegner saaledes de før nævnte anencefale misdannelser, hvis ydre likhet med en padde er slaaende. Paa samme vis er ogsaa uttrykket »phokomelie« (ῥ φώκη = sælhund, τό μέλος = lem) meget betegnende for den før nævnte misdannelse, hvortil der ogsaa maa antas at sigtes med uttrykket »sæsluffer«. Likheten er naturligvis rent overfladisk, men allikevel iøinespringende. Det synes ogsaa at være av interesse, at vi her antagelig har med et selvstændig eller originalt be-

¹ III, s. 87.

grep i den gammelnorske lovtekst at gjøre. Thi da sælen er et avgjort nordisk, for ikke at si arktisk dyr, tør det være sandsynlig, at den derfra hentede sammenligning maa stamme fra Norden, antagelig da fra Norge eller Island. Det videnskabelige faguttryk »phokomelie« synes at være av forholdsvis ny oprindelse. Det kan ialfald ikke, saavidt bekjendt, paavises hos de klassiske forfattere og findes heller ikke i de større græske ordbøker¹. Det er vistnok et medicinsk kunstuttryk av nyere dato. Der er følgelig ingen grund til at anta ordet i Borgartingslovens tekst som et laan eller en oversættelse. Det danner i saa henseende en skarp motsætning til ordet »hundehoder«, hvorfor det klassiske *κυνόκεφαλος* (adj., forsynet med et hundehode) kan ligge direkte til grund, og hvorfor vi ogsaa, som før paavist, kan paapeke en bestemt litterær kilde. Hvad forøvrig misdannelsen »phokomelie« angaar, er den ikke saa rent sjelden. Man vil som regel finde et eller flere eksemplarer derav i alle moderne patologisk-anatomiske samlinger. Men de maa dog regnes at høre til rariteterne. Omvendt kan der i naturen ikke paavises nogen egentlig monstrositet, som fortjener navnet »hundehode«. Vistnok findes der ogsaa i nutiden s. k. hundemennesker, som dog blot er det samme som haarmennesker, og hvorav enkelte familier i Rusland og i Siam har naaet en viss videnskabelig berømmelse². Deres likhet med hunde er ganske visst i fysiognomisk henseende paafaldende, og det tør vel være en mulighet for, at oldtidens tro paa eksistensen av hundehodede mennesker i virkeligheten er at føre tilbake til saadanne haarmennesker. I saa henseende er det ikke uten en viss interesse, at de i vore dage netop kjendes fra egne av jorden, som i oldtiden hørte til utkanterne av den da bekjendte verden, nemlig fra Rusland (Skythien) og Siam (Indien). Ellers er der ikke blandt monstrositeterne noget forbillede, som med

¹ Derimot vel *φώκη* = sælhund og lat. *phoca* hos klassiske forfattere.

² Tillmanns: *Allgemeine Chirurgie*, Leipzig, 1893, s. 638. Fig. 411 og 412.

rimelighet kan antas at ligge til grund for ovennævnte uttrykk i Borgartingsloven.

Den anden gruppe monstra, som sættes i en særstilling m. h. t. den mot dem befulgte fremgangsmaate, betegnes i teksten blot med ordet »belgborinn«. Hertil føies saa supplerende: »Der er bælg der, hvor ansigtets form skulde være«. Hvad først selve ordet »belgborinn« angaar, er det nødvendig at skjænke dette en kortere omtale. Leksikograferne gir en noget forskjellig tydning; ordet synes at være et *ἀπαξ λεγόμενον* i den norrøne litteratur¹. Fritzner oversætter ordet blot: »født med en hinde over hodet« og anfører kun citatet fra Borgartingsloven. Cleasby-Vigfusson gjengir derimot ordet med »a monster child without any trace of face«. Endelig oversætter Hertzberg²: »født som eller med en bælg, d. e. uten de nødvendige aapninger paa legemet, mund etc.« Som det fremgaar herav, er opfatningen blandt de nævnte forfattere meget forskjellig. Endelig kan det for fuldstændighets skyld nævnes, at Hannes Finsson gir følgende latinske definition av ordet: »cum folliculo natus, cum tota facies continuate obducitur, sensibus clausis ut omnia folliculi instar appareant«. Dette maa vel bli at gjengi saaledes: »født med en bælg, idet hele ansigtet dækkes av en sammenhængende hud, med tillukkede sanseaapninger, saa at det hele faar utseende av en bælg«.

Efter den tilføielse, som loven gir om, at det er klart for enhver, at et saadant menneske ikke kan skaffe sig mat, synes meningen at være følgende: Der tænkes først og fremst paa et foster, født uten mundaapning. Men da der videre staar »bælg er der, hvor ansigts form skulde være«, tør det antas, at begrepet maa utvides utover den blotte mangel av mundaapning. Hvad selve denne misdannelse i og for sig

¹ I gammel svensk findes intet tilsvarende; derimot opfører Schlyter i Glossarium ad corpus juris sueo-gotorum antiqui: »bælgher = 2) buk; derav »bælgmord« — fosters fördrifvande. I oldn. betyr belgr 1) hud uten aapning 2) skindsæk.

² N. G. L., Glossaret.

angaar, forekommer neppe en »atresia oris« (ɔ: manglende mundaapning) som en isolert, medfødt lyte, hvorimot ganske visst en »atresia ani« (ɔ: manglende endetarmsaapning) findes ikke saa ganske sjelden hos den nyfødte. Den bekjendte franske barnelæge Bouchut nævner forøvrig i sit store arbejde om sygdomme hos de nyfødte¹, at mangel paa mundhule, astomi², har været iagttat, men kun i forbindelse med andre misdannelser av ansigtet, specielt mangel av underkjeve. Han føier imidlertid til: »Undertiden findes der istedetfor mund en liten uregelmæssig aapning, som neppe tillater at stikke en pennefjær igjennem«. Denne allusion bringer i vor erindring bl. a. billederne fra den før nævnte Hartmann Schedels chronik av 1493, saaledes at der altsaa ogsaa for de der avbildede mundløse med et rør igjennem det istedenfor mundaapning eksisterende hul kan forefindes et reelt forbillede i virkeligheten. Imidlertid har det her nævnte neppe nogen praktisk interesse for avgjørelsen av, hvad der sigtes til med det oldn. »belgborinn«, netop fordi den ovennævnte lyte som isolert forekomst utvilsomt er saa overordentlig sjelden³. Hertzbergs forklaring, som jo efter det anførte nærmest gaar i denne retning, kan derfor ikke fra et medicinsk standpunkt godtas. Heller ikke Fritzners forklaring »født med en hinde over hodet« kan av samme grund accepteres, om det end er saa, at et barn kan fødes med den s. k. »seiershue« (tysk »Glückshaube«) over hodet. Dette vil si, at fosterhinderne er saa tykke og faste, at hodet under fødselen kan komme frem med de hele hinder foran sig⁴. Det er den samme foreteelse, som i sit videre forløp kan føre til, at hele

¹ Traité pratique des maladies des nouveau-nés, des enfants à la mamelle et de la seconde enfance, Paris, 1873, s. 437.

² Ἄ priv. og στόμα — mund. Begrepet svarer altsaa til de hos Plinius og hos Augustin forekommende uttryk »sine ore« og »allis os non esse«.

³ Der kan saaledes ikke i de større medicinske haandbøker findes nogen hentydning hertil.

⁴ Slg.: Schönberg: Lærebog for jordemødre, 1897, s. 184; Schröder: Lehrbuch der Geburtshülfe, 1893, s. 151.

fosteret kommer frem i hele hinder, hvilket kaldes »seiers-skjorte«. Denne forklaring kunde passe til Hannes Fins-sons definition og falder ogsaa paa det nærmeste sammen med Fritzners, omendskjønt han intet nævner om, at han har tænkt paa netop fødsel med seiershue, noget der iøvrig vel har sin naturlige forklaring i ubekjendtskap med sakens virkelige sammenhæng. Som bekjendt, har overtroen beskjæftiget sig meget ivrig med fødsel i seiersskjorte, idet saadanne individer troddes at være usaarlige og lykkebarn. Der er imidlertid den væsentlige indvending at gjøre mot forklaringen av ordet »belgborinn« som »født med seiershue«¹, at et saadant foster ikke gjør noget indtryk av monstrum eller éngang av misdannelse. Thi indi hinderne, som er ganske tynde, selv om de i saadanne tilfælde er tykkere end sædvanlig, sees eller føles fostret tydelig, og hinden sprænges let, hvorved barnet kommer frem. Og der er intet bekjendt om, at barn født paa denne vis disponeres for misdannelser i og for sig. Det ligger iøvrig langt fra nutids sprogbruk at ville betegne denne foreteelse som en form av misdannelse. Det er blot en anomali ved selve fødselen. Vistnok kommer denne indvending ikke i betragtning likeoverfor den omstændighet, at man i hine tider, hvorom her er tale, naturligvis ikke kjendte fødselsmekanismen eller forstod at bedømme avvikelserne fra den normale modus. Men paa den anden side var dog naturiagttagelsen saa utviklet, og det utvilsomt ogsaa paa dette omraade, at der vanskelig lar sig tænke muligheten av en saadan forveksling av en fødselsanomali med en virkelig misdannelse. Endelig bør der vel lægges en særlig vegt paa det av loven paabudte forhold, at denne slags misdannelse skulde faa lov at hvile paa kirkegaarden, altsaa i indviet jord².

¹ Merkelig nok synes ikke de citerte forfattere paa noget punkt at ha tænkt paa muligheten av denne forklaring.

² Muligens man heri tør se et forsøk fra kirkens side paa at hitføre en mildere betragtningsmaate eller en slags overgangsbestemmelse til den fuldstændige ophævelse av monstrositetens særstilling?

Med utgangspunkt i den sidstnævnte omstændighed kan der da bli tale om en række virkelige misfostre, som alle har det tilfælles, at de litet eller intet menneskelig har ved sig, at de altid fødes uten liv, og at de derfor ogsaa for en primitiv betragtning maa ta sig ut som sykelige dannelser uten noget egentlig uhyggelig eller grufuldt ved sig, om de end er paa-faldende nok. Det skal dog straks indrømmes, at dette muligens blot er en tankekonstruktion, som kan ha sin gyldighet for en moderne betragtningsmaate, men ikke for en fjern tids. Thi, kan man spørge, hvorfor skulde et saadant foster begraves i indviet jord? Herom er det vanskelig at ha nogen formening. Imidlertid findes der en gruppe misdannelser, de s. k. *acardii* (α priv. og $\kappaαρδία$ — hjerte), der egentlig betegner monstra uten hjerte og med de derav flytende, meget betydelige, sekundære deformiteter¹. Blandt disse findes nu de høieste grader av misdannelser, som overhodet kan tænkes. Det, der fødes, kan f. e. ha skikkelse som en formløs klump med navlesnor, hvilken klump ved overskjæring kan erindre om en cystisk svulst eller sæksvulst. Alle ydre dele, saasom hænder og føtter, kan mangle totalt, likesom der samtidig kan findes *acefali*. Netop om denne form, »*acardius acephalus*«, bruker Schwalbe ogsaa et uttryk som »forholdsvis hyppige«. At anføre nogen slags statistik for deres hyppighet lar sig dog av gode grunde ikke gjøre. Thi saadan statistik findes intetsteds. Men en saa erfaren autoritet paa omraadet som Schwalbe anfører altsaa, at den er forholdsvis hyppig². Man bruker forøvrig i det videnskabelige sprog ogsaa uttrykket »*amorphus*« (α priv. og $\muορφή$ — form) om disse slags monstra. Der gis i virkeligheten en hel række variationer og kombinationer indenfor denne gruppe. Fælles for dem alle

¹ Schwalbe, II, s. 133 ff.

² Hvad hyppigheten av misdannelser (σ : virkelige monstra) i sin almindelighet angaar, kan det være av interesse at nævne følgende: Den franske teratolog, Isidor Geoffroy St. Hilaire beregnet i Paris for aarene 1830—33 hyppigheten omtrent til 1:3000 fødsler. (Schwalbe, I, s. 203).

er imidlertid netop deres formløshet i anatomisk henseende, og deriblandt er altsaa bl. a. sækformen ikke helt sjelden. Om nu imidlertid en saadan total formløshet dækker det oldn. begrep »belgborinn«, kan vel være tvilsomt paa grund av den supplerende tilføjelse: »bælg er der, hvor ansigts form skulde være«. Imidlertid er det jo netop for den primitive fysiognomiske iagttagelse av menneskene væsentlig ansigtet, som kommer i betragtning. Det synes ogsaa nærmest at være en lignende opfatning, som har foresvævet oversætteren i Cleasby-Vigfussons ordbok, naar han gjengir uttrykket med »a monster child without any trace of face«. I hvert fald synes det, som om en saa vidt mulig alsidig utredning av dette spørsmål nærmest fører til den antagelse, at »belgborinn« betegner en viss bestemt slags misdannelser av den sidst beskrevne art.

VI.

Som det endelig antagne resultat av den i det foregaaende forsøkte utredning kan i korthet anføres følgende: De gamle norske loves bestemmelser angaaende misfostrene utgjør oprindelig for en væsentlig del en lovfæstelse av retssedvaner fra hedendommens tid. I Borgartingslovens misfosterkapitel tør vi se en blanding av fantasi og virkelighet, forsaavidt som der for endel av de der antydede monstra faktisk lar sig paa- vise tilsvarende temmelig typiske kategorier av monstrositeter, mens omvendt saadanne forbilleder savnes for andre av dem. I den klassiske oldtids tradition om fabelvæsener kan der paavises en lignende blanding av fantasi og virkelighet. For den ældre kristne middelalder, som optar og fortsetter denne tradition, ligger det nær at anse Augustin som den nærmeste kilde til traditionens fortsættelse. Der lar sig ogsaa i virkeligheten paa en række punkter paavise nøie overensstemmelse mellem de hos Augustin brugte uttryk og de i den norrøne kirkeret benyttede. Da der omvendt ikke lar sig paavise nogen direkte kilde for misfosterkapitlet i den angel-

saksiske kirkeret, synes den antagelse rimelig, at der foreligger direkte eller indirekte indflydelser fra Augustin til den norrøne kristenrets forfatter eller forfattere. Dette gjælder specielt de betegnelser, som brukes om misfostrenes ydre kjendemerker. Derimot tør man i selve den fremgangsmaate, som paalægges likeoverfor de til verden bragte monstra, væsentlig se reminiscencer fra hedendommens overtroiske forestillinger om misfostrenes betydning, hvilke forestillinger den indtrængende kristne kirke har været nødt til at ta hensyn til. Dog har den forsøkt at lægge en mildnende haand paa de haarde bestemmelser, idet den ialfald for én art av misdannelserne har faaet paalagt begravelse i kristen jord. Den videre utvikling av den norrøne kristenret fører ogsaa i løpet av 11te og 12te aarhundrede til en fuldstændig ophævelse av den retslige særstilling, som kirken oprindelig, maaske nødvendvungent, maatte indrømme den hedenske opfatning av misdannelserne.

Sluttelig tør det være tilladt at opkonstruere misfosterkapitlets tilblivelse omtrent paa følgende maate: Ophavsmanden eller »redaktøren« av vedkommende lovkapitel har neppe selv hat nogen personlig erfaring om de forskjellige slags menneskelige misfostre, om han end som geistlig kan ha hat endel direkte befatning med deres skjæbne. Han har hat den opgave at sammenarbeide eller sammenknytte gammelt og nyt i en vanskelig lovmaterie. Han har tat sin tilflugt til den store autoritet Augustin og direkte laant endel uttryk fra denne. Men samtidig har han indflettet det hjemlige, overleverte stof og derunder virkelig indført i lovkapitlet en række realiteter, basert paa mange generationers sikre naturiagttagelse. Herved er der fremkommet, man kunde fristes til at si, noget av et juridisk »misfoster«, en blanding av virkelig og uvirkelig, halvt en fantasiskapning, halvt et uforfalsket naturprodukt.

BRUGTES KAPPEN SOM HOVEDBEDÆKNING I MIDDELALDEREN?

AF SOFUS LARSEN.

— — — — —

Den første og væsentligste Forudsætning for en Konjekturs Berettigelse er, at der utvivlsomt foreligger en Fejl i den overleverede Tekst — Fejlen er saa at sige det Substrat, hvorfra den henter sin Næring. Lykkes det at finde en fornuftig og rimelig Forklaring af et tidligere uforstaaeligt Sted, er dens Saga endt; thi Konjekturen er altid et nødvendigt Onde, en subsidiær Løsning, naar alle andre Midler svigter. Ud fra dette Synspunkt blev ogsaa i sin Tid den Tekstrettelse fremsat, som min Ven Professor Nyrop fornylig i dette Tidsskrift har vejjet og fundet for let. Man vil derfor kunne forstaa, med hvilken Interesse jeg imødesaa hans Redegørelse for det i mine Øjne uforklarlige Udtryk ,at svøbe sit Hoved i Skind'. Af et Avisreferat vidste jeg, at den tidligere var fremsat i et Møde i Oldskriftselskabet, jeg desværre ikke havde Lejlighed til at overvære.

Hans Afvisning af den foreslaaede Rettelse kan vi altid senere komme tilbage til: her gælder det i første Linie at undersøge, om hans Forklaring af det gamle formelmæssige Udtryk virkelig holder Stik. Prof. Nyrop er fast overbevist om det; jeg maa efter en indgaaende Prøvelse tilstaa, at jeg tror det ikke.

Det, der efter hans Mening bringer Lys i Sagen, er, at man i Middelalderen under visse Forhold virkelig benyttede sin Kappe som Hovedbedækning. Naar han forudsætter, at dette var mig ubekendt, da jeg offentliggjorde min Artikel i

Dania, fejler han: jeg vidste det godt, og min Kilde var en Meddelelse, han selv med sin sædvanlige Velvilje gav mig under Korrekturlæsningen; men da der kun kunde paavises Eksempler paa denne Benyttelse af Kappen, naar Vedkommende begav sig ud i fri Luft, ikke som i Folkevisens Formelvers umiddelbart før Indtrædelsen i et Hus eller Værelse, faldt det mig aldeles ikke ind, at denne Skik kunde komme i Betragtning ved Fortolkningen af den velkendte Vandrestrofe. Gennem Prof. Nyrops Artikel er Skikken saa at sige blevet Spørgsmaalets Akse. Lad mig da for at have fast Bund under Fødderne først kortelig sammenstille, hvad der hidtil er oplyst desangaaende.

Sørgende Kvinder tilhylede i Middelalderen undertiden deres Hoved med Kappen. For Frankrigs Vedkommende fremgaar det af de to Citater, Prof. Nyrop anfører. For Danmarks Vedkommende kan vi gennem Litteraturens Vidnesbyrd kun paavise denne Skik fra Renaissancetiden¹; men paa Kalkmalerier fra langt ældre Tid findes Jomfru Maria, hvor Kunstneren vil fremstille hende som sørgende Kvinde, især ved Foden af Korset ikke sjældent afbildet med Kaaben over Hovedet². Hvor udbredt Skikken ellers har været, véd jeg ikke. Rimeligvis var den ret almindelig, da de fremdragne Vidnesbyrd skriver sig fra meget forskellige Tider og — efter middelalderlige Begreber — indbyrdes vidt adskilte Lande. Dog er det næppe korrekt, naar Prof. Nyrop til sine Citater

¹ Ny Danske Mag. II, 276 (Bestemmelser fra 1563); Kirkehist. Saml. VI, 458 (fra 1668) med det der af Rørdam citerede Progr. fra Ribe Skole 1835 S. 53. Bilag S. 20—21 (angaar Bestemmelser fra Aar 1607). — Paa det store samtidige Billede af Frederik den II's Ligbegængelse har Damerne i Følget, ikke Herrerne, Hovedet svøbt i Sørgekaaben.

² Beskrivelser og Afbildninger af Kalkmalerier i danske Kirker ved J. Magnus Petersen. 1895. Pl. VIII. Fig. 1; Pl. XI. Fig. 3; XXII. Fig. 2; XXV. Fig. 3; XXVI. Fig. 2; XLI. Fig. 3. — Hvor megen Vægt der i denne Henseende bør lægges paa disse Mariabilleder, er jeg ikke i Stand til at afgøre. I Almindelighed kan man vist roligt gaa ud fra, at Fremstillinger af Jomfru Maria, Engle og symbolske Skikkelser kun aflægger meget utilforladelige Vidnesbyrd om verdslig Klædeskik paa et givet Tidspunkt.

føjer den Bemærkning, at, man¹ hyllede sit hoved i kappen for at skjule sin sorg og sine taarer'. Det kan kun bevises — er ialfald kun bevist for Kvinders Vedkommende, og vi har enkelte Efterretninger om, at Mænd, idetmindste i Norden, bar sig anderledes ad. Egil Skallegrimsen lagde sig til Sengs, laasede sit Kammer og vilde ingen se, da han var grebet af Fortvivlelse over Bødvars Død². Paa lignende Maade bar Kveldulf sig ad, da han sørgede over sin Søn Thorolf³.

Forøvrigt har denne Skik ikke det fjærneste at gøre med det foreliggende Spørgsmaal, da den omhandlede Strofe aldrig bruges til at skildre sørgende Personers Færd.

Det samme gælder egentlig om følgende to Steder: D. g. F. 4, 362, 7 & 8, 186, 39. De viser kun, at Middelalderens Kvinder i en snæver Vending ligesom andre forstandige Folk forstod at bruge, hvad de havde ved Haanden; men da begge handler om at gemme Hovedet i Skindet, og det ene er anført tidligere baade af mig selv og Prof. Nyrop, vil det vist være bedst med det samme at faa Rede paa, hvad det egentlig er, de aflægger Vidnesbyrd om⁴.

Det første skildrer et Møde i Skoven mellem en meget indladende ung Dame og en noget sippet Ungersvend. Den unge Dame kender ikke til Formaliteter; hendes Opfordring til Ungersvenden lyder saaledes:

thager y begis vor kabe,
y reder os theraff enn seng!

Ungersvenden, som nødig vil spolere sine gode Klæder, svarer:

Ieg breder icke min kabe under thig,
thend er aff skarlagen grøenn:
bliffuer hun et sind i dogenn bløtt,
hun rømper y huer end søem.

¹ Udhævet af mig.

² Egils Saga cap. 78.

³ Ibid. cap. 24. — Skildringen i Egils Saga c. 56 angaar ikke Hovedets Tilhylning med Kappen.

⁴ Den Forklaring, jeg i sin Tid i Dania IX, 96 har fremsat til dette Sted og Stedet i Peder Plades Visitatsbog S. 128 rammer i hvert Fald ikke Kærnen i Sagen.

Fornærmet over hans Afslag vil hun hævne sig paa ham og foreslaar paa Skrømt, at hun selv skal hente nogle Bolstre hos sin i Nærheden boende Moder. Dernæst hedder det:

Hun slou kobenn offuer hans hoffuit,
bad, hannd skulde stande och bide;
hun gick bourt, hun kom icke igien,
hun sueg hannom under lide.

Kaaben faar han altsaa over Hovedet, for at han ikke skal kunne se, i hvilken Retning hun fjærner sig.

Det andet Citat skriver sig fra Visen om Hertugen af Skaras Datter, hvem Kongesønnen Valdemar forfølger med sin Kærlighed. Forgæves sendes den spæde Ungmø efter eget Ønske bort til det fjærntliggende Lysekloster; Prinsen drager afsted for at opsøge hende og finder endelig hendes Gemmested. Han gaar ind i Kirken, hvor hun sammen med Nonnerne synger Ottesang. Virkningen af hans Tilsynekomst paa det hellige Sted skildres derpaa i disse Linier:

Alle di møer, i klosterit waar,
di huøffit dennem med deris liinn,
forudenn lidenn Hyllegier,
hund skyfflte sig med sit skinnd.

Hyllegier bruger altsaa sin Kappe ligesom Nonnerne deres Lin for at værne sig mod profane Blikke under Guds-tjenesten — ikke som Hovedbedækning.

To af de Steder, Prof. Nyrop anfører som Bevis for, at man i Middelalderen hyppigt anvendte sin Kaabe som Hovedbedækning, refererer sig til den ganske naturlige og vistnok i de fleste Lande udbredte Skik, at Kvinder af de jævne Samfundslag, naar de skulde ud i det fri, tog Kaaben over Hovedet, ligesom Arbejderkoner i min Barndom gjorde med deres Shawl, enten fordi de under de givne Omstændigheder ikke fandt Anledning til at gøre mange Omstændigheder med deres Paaklædning, eller fordi de ingen egentlig Hovedbeklædning ejede. Under dette Synspunkt falder baade Boccaccios Beretning (IV, 8) om den fattige Skrædderdatter Salvestra, hvem

Manden opfordrer til at tage sin Kaabe over Hovedet og løbe hen i Kirken for at lytte til Kvindernes Udtalelser om Girolamos Død, og ligeledes Citatet af Vergas *Cavalleria rusticana*, der omhandler sicilianske Bønderpiger. Endvidere det af mig i Dania anførte Sted af Peder Plades Visitatsbog¹, hvor Forfatteren beskriver Landsbyskøgens Trick for at fastholde sine Klienter blandt den mandlige Ungdom. Morsomt og rammende skildrer han hendes Færd, da hun faar Nys om, at et Giftermaal staar som en truende Sky i Horizonten:

»strax faar hun sin kaabe paa sit hoffuid oc hen oc søger hannem op oc faar hannem fat bag en lade oc scriffter hannem: Jens, ieg haffuer hørt, at du vilt nu giffte dig, du vilt haffue den mands datter; vilt du haffue den bredmundede pige, den langnæsedede diæffuel? etc.«

Man er ikke et Øjeblik i Tvivl om, i hvilket Selskab man befinder sig, og netop Selskabets Art har sin Betydning; thi denne Klædesæd benyttedes idetmindste i Norden kun af simple eller dog jævne Kvinder. Herom har vi en højst interessant Udtalelse hos Saxo i hans Fortælling om Amleth. Efter Gæstebudet har Amleth udtalt sig foragteligt om Kongens Moder og om denne selv. Som Grund til sin nedsættende Dom om Dronningen angiver han bl. a., at hun ligesom en Tjenestetøs havde dækket sit Hoved med sin Kaabe². Hertil føjer P. E. Müller i sin Note den fuldstændig korrekte Oplysning: »Fæminæ liberæ habebant quædam capitis tegumenta, quibus cum carerent servæ, sub aëre frigido caput pallio obducere cogeantur«. Fra Saxo til Peder Plade er der baade i Tid og Kulturforhold et langt Spring; men idetmindste paa

¹ Grundtvigs Udg. S. 128.

² Saxo ed. Müller III, 147: »quod ancillæ more pallio caput obduxerit«. Rimkrønikens Forfatter har benyttet Saxos Beretning 657 ff:

Theth førsthe, sadhe iek aff wisdom myn,
wor theth hwn skiwldhe meth koben syn
sith howeth som en thernæ fwill
oc sadh ther vndher paa skiwll.

dette lille Omraade synes de skiftende Tider ikke at have medført nogen Forandring i de lavere stillede Kvinders Klædesæd.

Som Vidnesbyrd om, at man i Middelalderen efter det 9. Aarh.¹ i de fornemme og velsituerede Stænder virkelig svøbte sit Hoved i Skindet, naar man gik ud, staar da kun de Bevissteder, Prof. Nyrop har anført fra franske Ridderdigte. De er desværre ikke ret mange — tre ialt; et af dem falder endda sammen med det af Alwin Schultz anførte Citat. Da det af forskellige Grunde kunde være interessant at faa det omhandlede Forhold belyst saa alsidigt som muligt², og da Prof. Nyrop vel er den eneste, som sidder inde med Materialet, skulde det glæde mig meget, om han ved Lejlighed vilde offentliggøre det i sin Helhed. I saa Tilfælde kunde det maaske oplyses, om det var særlige Omstændigheder, der bevirkede, at Skindet brugtes paa denne Maade, samt indenfor hvilke Tidsgrænser Kappen benyttedes saaledes i Frankrig³.

¹ Karolingertidens fornemme Kvinder — aldrig Mændene — bar sædvanligvis inde og ude Yderbeklædningen kastet over Hoved og Skuldre som et Slags Shawl eller langt Slør. Jvnfr. f. Eks. Quicherat, *Hist. de la costume en France*, P. 117—119.

² Henvisningen til G. Ebelings Note til Auberee V. 91 er i denne Henseende uden Betydning. Her findes ganske vist alle de samme Citater, som Prof. Nyrop anfører i sin Artikel lige til Boccaccio og Verga, men heller ikke fler, som angaar det foreliggende Spørgsmaal; thi i Chev. as II esp. 2671 er der kun Tale om, at en Dame beskytter sin Hals ved at lægge Kappen om den, og deri er der jo intet mærkeligt. Formentlig sigtes der til det samme i det ogsaa af Prof. Nyrop anførte Sted Fergus 3, 3., hvor Dronningen siges at lægge Kappen om sig til Værn mod Sommerheden. Om Tildækning af Hovedet tales der i hvert Fald ikke.

³ I det 14. Aarh. var det Mode bl. højere stillede Kvinder at indhylle Hovedet i et Hovedklæde. I Almindelighed ses det let, at dette Klæde ikke falder sammen med Vedkommendes Kappe, og kender man denne Mode, vil man selv paa flygtigt gjorte Afbildninger let kunne skelne disse to Ting fra hinanden. Smlgn. Hildebrand, *Sveriges Medeltid III*, 446 (Fig. 335); 454 (Fig. 344). 460 (Fig. 350). — Kongegravene i Ringsted, 1858. Pl. 17. — J. Quicherat, *Hist. du costume en France*, P. 186, 190, 243. — Alle disse Figurer er fra Begyndelsen af det 14. Aarh.; men Moden synes i Virkeligheden kun i en lidt ændret Form at genoptage en ældre Tids Klædeskik, det gamle Hovedlin (Theristrum). Smlgn. Quicherat l. l. P. 143.

Men hvor interessant end Resultatet i andre Henseender kan blive — over den gamle Folkeviseformel ,at svøbe sit Hoved i Skind' vil det sikkert ikke kunne kaste Lys. De velbaarne Mænd og Kvinder, der i Folkevisen svøber deres Hoved i Skindet, foretager nemlig saa godt som altid dette Arrangement med deres Overklædning, umiddelbart før de begiver sig ind i et lukket Rum, ikke naar de forlader det eller begiver sig ud under aaben Himmel. Her — netop her er det Hovedvanskeligheden ligger, det, der for mig idetmindste gør Udtrykket uforstaaeligt. At Prof. Nyrop i denne Sammenhæng kan finde Formlen fuldstændig klar og ganske uangribelig, er mig en Gaade. Kan man da kalde et Udtryk klart og uangribeligt, naar Meningen, der lægges ind i det, i Virkeligheden er en helt anden end den, man efter Sammenhængen og Ordenes Betydningsværdi er berettiget til at antage? Om et ironisk Udtryk¹ kan der jo i denne Sammenhæng ikke være Tale.

Prof. Nyrop mener jo. Vi har her at gøre med en staaende Formel, og vil man forstaa den Slags Talemaader, nytter det hverken at undersøge dem etymologisk eller historisk for at faa fat paa Betydningen. Sprogbrugen har omstemplet dem, saa Ordenes Valuta i denne Sammenhæng er blevet en helt anden end den sædvanlige og oprindelige. Hænderne er Esaus, men Røsten er Jakobs². Hvorledes han tænker sig dette Syns-

¹ Du er en rar Dreng ∴ en slem Dreng.

² Det er næppe rigtigt, naar Prof. Nyrop anfører Ordet Farvel som et Eksempel — endda et yderst karakteristisk Eksempel — paa den Slags Udtryk. Det betyder vistnok simpelthen: Gid det maa gaa dig (eder) vel. Et Ønske, der ligesaa godt kan rettes til den, der bliver tilbage, som til den, der drager bort. Til Oplysning om denne tidligere almindelige og endnu ikke helt forsvundne Betydning af Verbet fare (∴: gaa paa en vis Maade) kan følgende Eksempler tjene, andre har Kalkar samlet i sin Ordbog under fare: Jyske Lov 2, 108: tha faræ han sum andræ thiufæ ockvning takæ hans howæthlot; Dansk Klosterlæsning (Af Vorherres Pine) 13, 18: Menniskens søn skal fare sosom scriffuit er; Flor. & Blansefl. (Rom. Digt. 1, 334) 1476: jech hawer for thik — ofte fared wodelig; Hert. Fred. af Norm. 643 (R. Digt. 1, 227): Otte grewer owert werdh — the foræ

punkt anvendt paa den omstridte Formel, gengives bedst med hans egne Ord:¹ »Man plejede at svøbe sit hoved i skind, at slå kappen op over hovedet, når man skulde gå ud, ligesom man i vore dage tager sin hat og frakke. At svøbe sit hoved i skind blev derfor det ganske naturlige udtryk for at berede sig til at gå, eller, med en art metonymisk anvendelse af ordene, at begive sig på vej. Såsnart udtrykket var blevet en stereotyp vending, en art cliché, benyttedes det naturligvis uden hensyn til de enkelte ords betydning, uden hensyn til om man virkelig slog kappen op over hovedet eller ej«.

Dette kunde altsammen være meget tiltalende, selv om det ikke er saa umiddelbart indlysende, at det berettiger til at kalde Udtrykket fuldstændig klart og uangribeligt, hvis det blot kunde vises, at man i Middelalderen plejede at svøbe sit Hoved i Skind, slaa Kappen over Hovedet, naar man skulde gaa ud. Men Ulykken er, at denne Paastand er urigtig

then same ferdh (ɔ: fik samme Skæbne); Karl. Magn. Krønike c. 40 (Rom. Digtn. 3, 78, 19) tha skall han fare wærre en sønnæn; ibid. c. 61 (R. D. 3, 126, 24): so skulle flere fare; Persenober 1104 (R. D. 2, 70): faræ tøllich fær (ɔ: lide saadan Skæbne); D. g. F. 7, 349, 8: siden farer hun saa ilde. — Passivformen bruges undertiden upersonligt i samme Betydning: Iw. Løverid. 4621 (R. D. 1, 147): jen stund fors hanum fuld wæl adh; P. Laales Ordspr. Nr. 168 (Østn. och lat. medeltids ordspråk 1, 21): the ære alle glade, wel fares ath (ɔ: som det gaar godt); D. g. F. 6, 223, 1: saa høfiske haffuer handt søner V — di II fors ilde adtt. — Ogsaa i ældre Dansk benyttes Verbet undertiden ved Afskedshilsner, saaledes Iw. Løverid. 385 (R. D. 1, 13): Hierden badh megh fare vel; D. g. F. 3, 672, 9:

Hand tog den frœckenn y synn arum.
hand baad hynd fuld-wel faarre.

Ibid. v. 11

ridder och suene, iumfruer och møør
bad hanom aldsamenn weell faare.

Smlgn. V. 17: Chrest laadde denom alle well faare. Selve Ordet Farvel — altsaa Imperativen — brugt som Afskedshilsen har jeg derimod ikke kunnet finde noget Eksempel paa. Man brugte nemlig dengang ved Afskeden at ønske hinanden Godnat. Om den oprindelige Betydning af denne sidste Hilseformel faar jeg maaske en anden Gang Lejlighed til at udtale mig.

¹ Aarb. f. nord. Oldk. 1912. S. 78—79.

og derfor som Udgangspunkt for den tænkte Udvikling uholdbar. Vi ved kun fra nogle faa Steder i Ridderromaner, at Kappen i det middelalderlige Frankrig undertiden kunde anvendes som Hovedbedækning; men nogen almindelig Sædvane var det ikke. Der er ikke fra andre litterære Kilder eller fra kulturhistoriske Afbildninger ført noget Bevis for, at man — bortset fra Kvinder af lavere Stand — plejede at bære sig saaledes ad. Jeg tvivler ogsaa om, at et saadant Bevis kan føres; thi de højere stillede Klasser benyttede virkelig i Middelalderen ligesom nutildags særlig Hovedbedækning udendørs: Hat, Hue, Hovedsæt, Hovedklæde eller Hjælm.

Af denne Grund kan jeg ikke anerkende Rigtigheden af Prof. Nyrops principale Forklaring af den gamle Folkeviseformel, og ligesaa lidt er jeg i Stand til at underskrive den subsidiære, der fremsættes S. 79, Anmk. 2. Han hævder her, at Udtrykket ,at svøbe sit Hoved i Skind' kan forklares om ikke paa anden Vis saa ved at antage, at der som hyppigt ellers foreligger en Brachylogi: Skildringen af, hvorledes man bar sig ad, er ikke udført i alle Enkeltheder. Hvilken Enkelthed vi i dette Tilfælde skal tænke os udeladt, angives ikke; men det kan ogsaa være det samme.

Hele Middelalderen igennem beholdt Mænd og Kvinder af de højere Stænder deres Kappe og sædvanligvis ogsaa deres Hovedbedækning paa, naar de havde Foretræde hos en Standsperson, naar de traadte ind i en Gildesal eller blandt en anselig Forsamling, naar de deltog i et Drikkelag, overhovedet naar det inde eller ude galdt at være standsmæssig paaklædt¹.

---

¹ Dog maa det bemærkes, at i Løbet af det 15. Aarh., navnlig dets sidste Halvdel, vekslede Moderne i de højere stillede Klasser ret hurtigt og dermed ogsaa Brugen af Kappen ved festlige Lejligheder. Men for Forstaaelsen af Folkevisens Klædeskik har dette jo slet ingen Betydning. — Oplysende med Hensyn til den Forskel, der i dette Tidsrum kunde herske mellem det afsides liggende Nord og Syden, er det smukke Billede af Festmaaltidet i Colleonis Slot (C. E. Reventlow, Freskerne paa Slottet Malpaga Pl. IV): Kong Christian I og de danske Herrer af hans Følge sidder

Til Bevis for denne Paastands Rigtighed skal jeg først henvise til en Del Afbildninger af middelalderligt Liv ude og inde: Paa Bayeux Tapetet er saaledes alle Mænd af højere Stand — men hverken Svende eller Sendebud — inde og ude iførte Kappe og Hovedbedækning, forsaavidt de da ikke bærer Rustning, eller særlige Forhold betinger en enkelt Afvigelse fra Reglen¹. Paa en af Tegningerne i Herad af Landsbergs Billedværk² — den forestiller et Gæstebud hos Kong Ahasverus — har de fri Personer, som sidder til Bords, Kappe paa, de tre ogsaa Hovedbedækning, Tjeneren ingen af Delene. Paa et Vægmaleri i Domkirken i Brunsvig, som ligeledes gengiver en Scene fra et fyrsteligt Gilde, er alle Deltagerne afbildede med Kappe, en stor Del ogsaa med Hovedbedækning³. Samme Klædesæd, samme skarpe Sondring mellem høj og lav, Standspersoner og Betjening træder os i Møde paa en Række Afbildninger fra andre Lande⁴.

---

ved Bordet med Kaabe og Baret, de italienske Herrer — ogsaa Colleoni selv — bærer runde Huer, men ingen Overklædning; Colleonis Døtre hverken Overklædning eller Hovedsæt.

¹ The Bayeux Tapestry published by the Society of Antiquaries. Fol. max.

² Gengivet i Henne am Rhyns Kulturgeschichte des deutschen Volkes I, 205. ³ Ibid. 182.

⁴ Smlgn. saaledes: Beskr. og Afbildn. af Kalkmalerier i danske Kirker ved J. Magnus Petersen. 1895. S. 119 (De hellige tre Konger. 12. Aarh.); P. VIII, 4 & 6 (Adeligt Ægtepar skænker Herren en Kirke. 12. Aarh.); Pl. XXXVIII, 5 (Johannes' Hoved bringes ind paa et Fad. 15. Aarh.); — Sveriges hist. utg. af Hildebrand. II, 134 Fig. 118 (Barnemordet i Bethlehem. 12. Aarh.). — P. Lacroix, Les arts au moyen âge. 1871. P. 13 (Gildescene. 14. Aarh. el. ældre); P. 20 (Scene fra et Sengekammer. 14. Aarh.). — Samme, Mœurs, usages et costumes au moyen âge. 1872. Titlbillede (Dronningen af Saba for Salomon. Venedig. 15. Aarh.); P. 18 (Hyldingscene. Burgund. Manusc. 14. Aarh.); P. 33 (Jagtscene. 14. Aarh.); P. 181 (Gildescene 13. Aarh.); P. 256 (Fornemme Herrer spille Skak. 15. Aarh.); P. 354 (Møde i et fransk Broderskab 1466); P. 377 (La cour des seigneurs. 13. Aarh.); P. 567 (Tristan og Isolde i Samtale i et Gemak. 14. Aarh.). — Samme, Vie milit. & relig. au moyen âge. 1873. P. 15 (Audiensscene. 15. Aarh.); P. 24 (Hertugen af Alençons Domfældelse 1468); P. 72 (Karl den dristige giver Audiens. 15. Aarh.); P. 474 (Rettergangscene. 11. Aarh.).

Endvidere maa det udtrykkelig fremhæves, at litterære Vidnesbyrd tilhørende vidt adskilte Tider for Nordens Vedkommende fuldstændig bekræfter den ovenfor angivne Regel. Saaledes vidner den dramatiske Scene fra Drikkelaget hos Kong Magnus den gode, som skildres Flateyjarbók III, 273, tydeligt nok om, at Gæsterne havde deres Skind paa inde i Hallen. Brand den gavmilde staar inde i Stuen og maaler Lærred af iført sin fine Kappe, da Kong Haralds Bud kommer til ham. (Fornm. S. 6, 348). At man sad med Skindet paa ved Gilder og Drikkelag, fremgaar ogsaa af adskillige Folkevisevers. Saaledes hedder det D. g. F. 3, 13, 12:

Silde om afftenenn, de ridder sattis innd:
ingen matte bere suerd op unnder sin skind.

og D. g. F. 6, 11, 6:

Jeg gick mig y stuffuen ind,
ieg var saa vredt y sinde;
der drack inde di kiemper ny (o: ni),
ieg veyde thennum alle under skind¹.

Selv under Dansen beholdt Ridderen sit Skind paa D. g. F. 3, 19, 24:

De dantzet ud, oc de dantzet ind
med dragen Sverd under Skarlaggenskind.

I Slutningen af det 15. Aarh. er Skikken muligvis undergaaet Ændringer; men man traadte i hvert Fald ind i Hallen med Skindet paa. Smlgn. saaledes følgende Vers fra Visen om Kong Hans's Bryllup. D. g. F. 3, 625, 18 hedder det:

Dy eddelle herer aff Danemarck
sluo offuer denom sabell och morrd:
saa gaar dy y hyffue-loft
for kongen aff Midsen at staa.

Michel, Hist. de l'art II, 1, 408 (Kirkemaleri fra Zillis i Schweiz). — A. Parmentier, Album historique 4. éd. 1902. T. II. P. 7 (Fransk Hoffest. 14. Aarh.); P. 10 (Kongen præsiderer i Rentekamret. 15. Aarh.); P. 35 (Paris's Magistrat overrækker det tyske Kejserpar Gaver. 14. Aarh.); P. 83 (Italiensk Selskabsscene. 14. Aarh.). — A. Abram, Engl. Life and Manners in the Later Middle Ages. 1913 P. 134 (Gilde for Kong Edward III.).

¹ Smlgn. ogsaa D. g. F. 3, 706, 11 & 14; 7, 504, 13.

De vil nemlig have en Afgørelse paa Sagen, da de er blevet holdte lang Tid hen. Hertugen svarer ikke paa deres Anmodning, men indbyder dem til sit Taffel med disse Ord:

Lieger y nu aff eders løffuegrønn skiend
och gaar til bredden buord!

De vægrer sig imidlertid ved at efterkomme Opfordringen, før de faar Svar paa deres Herres Frieri.

Skindet var altsaa for de højere Klasser en nødvendig Bestanddel af Dragten. Det kunde ikke undværes, naar man skulde være anstændig paaklædt i godt Selskab. Det er ogsaa Forklaringen paa den norske Konges Adfærd, da Marsk Stigs Døtre kommer bønfaldende til hans Gaard. D. g. F. 3, 396, 21:

Kong Erick slog offuer dem Skarlaggen Skind,
saa fulde hand dennem i Fruerstue ind.

De var aabenbart for daarligt klædte til at præsenteres for Hoffets Damer.

Samme Følelse for Skindets repræsentative Betydning er vistnok ogsaa Grunden til, at saamange franske Adelsdamer fra Middelalderen paa deres Sigil lod sig afbilde med Skind og Hovedbedækning¹.

Naturligvis var Livet heller ikke dengang lutter Repræsentation: man gik ikke altid med sin Kappe over Skuldrene, ligesaa lidt som man i vor Tid bestandig slæber omkring med sine Ordner. Traadte Adelsmanden til daglig ind i sit eget Hus og vilde gøre sig det bekvemt, tog han Skindet af og kastede det over en Klædestang. Jvnfr. saaledes D. g. F. 4, 186, 3:

Hyem kaam herre Esky,
hand kaaste synn skiend offuer stang.

Den vrede Fru Mette slænger ved Hjemkomsten fra Kirken sit paa Bordet. D. g. F. 3, 322, 15:

Saa kaste hun sin Kaabe paa Bord:
Hr. Thule, du tenck paa din Faders Mord!

¹ Smlgn. G. Demay, Le costume au moyen âge d'après les sceaux. Paris 1880. P. 92 ff.

Men stod Husets Herre eller Frue ude ved Borgeled, hvor den store Verden begyndte, og hvor man blev iagttaget af de forbifarende, saa kunde Skindet ikke undværes. Herom vidner bl. a. et i Folkevisen meget hyppigt benyttet Vandrevers, som jeg her kun skal anføre et enkelt Eksempel paa¹. D. g. F. 2, 318, 2—3:

Tthett wor Wienerland-greffuen søn,
hand kaam der ridinn y gard:
vd stuod stalte frw Mettelild,
hun war well suøbt y mord.
»Her stander y stalltten frw Mettelild,
y er well suøbt i skiennd:
well y gifue meg iumfru Issalt
til aller-kereste myn?«

Se derfor svarer heller ikke Middelalderens Skind og Hovedbeklædning — for at blive i Prof. Nyrops Sammenligning — til den audienssøgende Etatsraads Hat og Frakke, men til hans fine Kjole, og den er vi vist begge enige om, at han beholdt paa, da han traadte frem for Majestæten.

Om nogen Art af Brachylogi kan der altsaa ikke være Tale ved Udtrykket ,at svøbe sit Hoved i Skind'. Verset eller Versene, hvori det forekommer, siger ogsaa med rene Ord, at det var et Arrangement, man foretog med Overklædningen, ikke blot før man traadte ind, men fordi man traadte ind, og ingen uhildet Læser af efterfølgende Strofe

D. g. F. 1, 50, 27:

Det waar stolte Frue Grimmild
suøber sit Hoffuit i Skind:
saa gaar hun vdi steenstuen
for alle sine Kemper ind².

¹ En Række Eksempler paa Anvendelsen af dette Vers er samlede i min Udg. af Niels Ebbesens Vise, P. 254. Anmk. 4.

² Smlgn. for en senere Tids Vedkommende Skildringen i følgende Vers. D. g. F. 3, 585, 9:

Ded ware droning Margrette
thog offuer sig skarlagenn smaa:
saa moene hun i sallen
for di danske raad ind gaae.

En Række andre Steder er anførte S. 315 Anmk. 1.

vil falde paa, at den stolte Fru Grimhild efter Indtrædelsen i Salen ændrede sin Klædedragt. I denne ene Henseende har jeg absolut intet at udsætte paa Udtrykkets Klarhed i den omstridte Strofe.

Enhver Forfatter, hvis fortsatte Studier hyppigt stiller ham Ansigt til Ansigt med hans egne tidligere Resultater, og som ikke i sin Forfattervirksomhed følger den bekendte Kierkegaardske Parole: »Lige ud, Marche. Hvad jeg skrev, det skrev jeg,« gaar det vist ganske som Undertegnede, at han undertiden kommer i Tvivl om Rigtigheden af et og andet, han tidligere har sagt. Netop overfor det foreliggende Spørgsmaal er dette hændet mig, og det, der i sin Tid bragte mig til at underkaste Sagen en fornyet Prøvelse, var et andet af Folkevisens staaende Udtryk, som det egentlig undrer mig, at Prof. Nyrop ikke har ført i Marken mod mig ved denne Lejlighed. Overordentlig hyppigt møder vi nemlig Formlen ,at smile under Skind'. Eksempelvis citeres her for at vise, hvorledes den anvendes, et Vers af Marsk Stigs Vise. D. g. F. 3, 351, 41:

Tthett suarid vnge kong Erick,
hand smiller vnder skieennd:
»Hinndis iaa och hindis willig
thend war saa guod som myn«.

Skal denne Talemaade tolkes i Overensstemmelse med Nutidens Sprogbrug, synes den netop at indeholde en Støtte for den ordrette Forklaring af ,at svøbe sit Hoved i Skind'. I saa Tilfælde maa vedkommende Persons Skind tænkes set i en højere liggende Synsline end Smilet. Hovedet maa med andre Ord have været svøbt i Kappen.

Forholder det sig saaledes, har Prof. Nyrop utvivlsomt Ret i sin Paastand, at det har været en udbredt Skik — idetmindste herhjemme — at bruge Kappen som Hovedbedækning, og der er aldeles ingen Anledning til, i saa Fald at opholde sig over det mærkelige i, at man svøbte Hovedet i Skind, umiddelbart før man traadte ind i Huset; thi adskil-

lige Steder fremgaar det tydeligt nok af Sammenhængen, at den, der siges at smile under Skind, befandt sig indendørs¹.

Sammenhængen er imidlertid en ganske anden. ,At smile under Skind' skal ikke forstaas bogstaveligt; det betyder, at smile iført sit Skind. Rigtigheden af denne Opfattelse fremgaar ikke umiddelbart af Talemaader som : svare under Skind, vredes under Skind, se noget under Skind, blegne under Skind, græde under Skind og lign.² Men hører vi, at man ogsaa danser med en anden under Skind³, bliver Sagen straks mere betænkelig; thi sligt lader sig nu engang kun daarligt gøre, hvis Skindet dækker Hovedet, særlig naar Talen er om middelalderlige Danse. Og Tvivlen om den ordrette Fortolknings Rigtighed bliver til Vished, naar man møder Udtryk som disse: D. g. F. 4, 109, 3:

Komer ieg y den bryni ydag,
daa bliffuer ieg vnder død.

eller D. g. F. 4, 94, 9:

Der holt 12000 raske hovmænd
de skinte under harnisk blaa.

Under i disse Forbindelser kan kun gengives ved iført. Den samme Betydning af Præpositionen har vi i Talemaader som ,vredes under Silke rød' (D. g. F. 8, 144, 98) eller ,han holdt under Hjælm hin blaa' (D. g. F. 5, 195, 29). I Analogi hermed maa ogsaa Præpositionen forinden forklares i følgende Vers. D. g. F. 8, 67, 22:

Jeg loffuer eder thett, vngen herre Biønn,
forinden myn skarlagenn rød.

Der er for et Nutidsmenneske noget stødende i, at Klæde- dragt og Tøjfarve omtales i samme Aandedræt, som den skildrede Persons Sindsbevægelse eller et højtideligt Løfte. Men

¹ Jvnfr. for Eks. D. g. F. 2, 266, 36; 3, 586, 35; 4, 270, 120.

² Se D. g. F. 2, 592, 21; 4, 556, 7; 8, 96, 42; 8, 49, 13; 4, 167, 17; 6, 324, 7; 6, 61, 19; 6, 85, 24.

³ D. g. F. 3, 104, 85.

for den, der kender Folkevisens traditionelle Rimteknik, er der heri intet mærkeligt. Rimet var for Datidens Digtere en streng Herre, og mange er de Fif, de har fundet paa for at fyldestgøre dets Krav. Et af de Hjælpemidler, der hyppigst maa gøre Tjeneste, er netop staaende parenthetiske Indskuds-linier som: 'han smiler under skind' eller som den, hvorpaa følgende Vers er et typisk Eksempel¹. D. g. F. 8, 186, 35:

Melte dett iuncker her Woldemor,
han stod i skarlagen rød (udt.: rø):
»Skulle dett ennd koste mig Westergotland,
daa skal ieg skue denn møe.«

Linien absolute Ligegyldighed for Skildringen af den foreliggende Situation lævner ikke Spor af Tvivl om, at det var Rimets Tryk, der nødte Digteren til just her at anbringe denne Oplysning om Heltens Klædedragt.

Med Hensyn til Rimets tvingende Magt, dets indgribende Betydning for Folkevisens Versteknik hersker der altsaa den skønneste Enighed mellem Prof. Nyrop og mig. Ja, jeg kan saamænd uden videre Forbehold slutte mig til den Tanke, at, hvis det staar fast, at Udtrykket 'at svøbe sit Hoved i Skind' var blevet en poetisk Formel, »der anvendtes som optakt, hvor der var tale om at begive sig afsted for at træffe en eller aflægge et besøg,« saa er der ingen Grund til at stødes over, at den ogsaa anvendes, naar Vedkommende begiver sig ind i et Hus eller et Værelse. Digteren var utvivlsomt i sin gode Ret, naar han i saa Tilfælde ikke tog Hensyn til Udtrykkets oprindelige Betydning; det, der er foregaaet, er jo netop, at Formlen har skiftet Betydning.

Men dermed er Spørgsmaalet ikke bragt ud af Verden; det flyttes kun over i et andet Plan. Betingelsen for den Antagelse, at Udtrykket i Folkevisen kunde benyttes som Formel, maa jo være Paavisningen af, at det enten var en staa-

¹ Andre Eksempler finder man D. g. F. 3, 556, 4; 584, 9; 598, 10; 636, 8; 637, 25; 646, 11; 700, 9; 702, 35; 743, 19; 5, 68, 22; 5, 368, 10; 6, 73, 8; 6, 78, 21; 6, 87, 15. Mange flere kunde med Lethed anføres.

ende Formel, før det fik Indpas i Visesproget, eller idetmindste, at der anføres sikre Vidnesbyrd om, at den Skik, som formodes at have givet Anledning til Formlens Dannelse, virkelig var udbredt herhjemme i Samtiden. Men Beviset herfor er, som vi ovenfor saa, ikke ført, og det kan ikke føres, for det har aldrig været almindelig Sæd blandt Folk i de højere Klasser, om hvis Liv Viserne saa godt som udelukkende handler, at benytte Kappen som Hovedbedækning.

Under disse Omstændigheder tror jeg ikke, det gaar an at betegne den gamle Formel som klar og fuldstændig uangribelig. Prof. Nyrops Fortolkningsforsøg løser ialfald ikke Knuden; den er lige fast.

Det maa heller ikke glemmes, at Spørgsmaalet foruden de Vanskeligheder, den fremsatte Fortolkning søger at fjærne, rummer en anden, som helt ignoreres. Vi har denne Formel i to sideløbende Typer *svøbe sig Hoved i Skind*¹ og *svøbe sit Hoved i Skind*. Hvilken af disse to skal vi nu gaa ud fra? Er de begge sproglig set lige forsvarlige? Næppe. Saavidt min Erfaring rækker, findes ikke indenfor dansk Sprog — nyere eller ældre — nogen Analogi til den første Variant. Jeg kender intet Eksempel paa, at der til et Verbum føjes sig som Hovedobjekt, og Pronominet derpaa nærmere bestemmes ved umiddelbar Tilføjelse af Navnet paa den Legemsdel, som Verbets Handling gaar ud paa. Det hedder jo: at støde sin Fod paa en Sten, vikle sin Arm i Bind, stikke sin Haand i en Hvepserede; derimod aldrig: støde

¹ Da maaske ikke alle kender eller har lagt Mærke til denne Variant af Udtrykket, skal jeg her henvise til nogle Eksempler, som let kan forøges med flere.

Svøbe sig Hoved i Skind har vi: D. g. F. 1, 26, 7 & 27; 1, 353, 6; 2, 40, 14; 2, 319, 9; 2, 327, 12 (det tilsv. Vers i en anden Redaktion 2, 325, 11 har *svøbe sig i skind*); 2, 454, 2; 3, 98, 18; 3, 350, 10 & 21; 3, 646, 17 (jfnr. 3, 648, 8); 4, 225, 6; 4, 243, 2 (i de tilsv. Vers 4, 239, 2 & 249, 2 lyder Linien *svøber sig i skind* & *svøber sit hoved i skind*); 4, 517, 4 (en anden Redaktion af samme Vers 4, 516, 4 har *svøber sig i skind*); 7, 163, 6; 8, 6, 55; 8, 19, 54; 8, 249, 197).

sig Fod paa en Sten osv. Ligger nu den først anførte Variant nærmere ved det oprindelige, vil det altsaa være klart, at Udtrykket ikke blot vækker kulturhistoriske Betæneligheder, men at der ogsaa er god Grund til at tvivle om dets Sprogrigtighed.

Vi kender kun disse to Varianter af Formlen gennem Folkevisens højst upaalidelige Tradition, der bruger dem iflæng som enstydige — hyppigst den sidste — og det forekommer mig meget usandsynligt, at man skulde have ændret en sproglig set saa gennemsigtig og klar Betegnelse som 'at svøbe sit Hoved i Skind' til 'at svøbe sig Hoved i Skind', et Udtryk, der ganske mangler Analogier i Dansk. Det omvendte finder jeg derimod baade forstaaeligt og sandsynligt; thi denne Tradition har ikke blot ændret, fordi den huskede fejl, men ogsaa fordi den ikke længer forstod Fortidens Tale, og dens Ændringer er næsten aldrig gennemførte over hele Linien: Det Udtryk, den ene tillæmpede efter sin Opfattelse, det lod den anden staa og gengav det, saaledes som han havde hørt det. Derfor kunde de to Varianter trives fredeligt Side om Side.

Fra dette Synspunkt sét foreligger der altsaa en Overlevering, som hverken kulturhistorisk eller sproglig kan forsvares — altsaa netop et af de Tilfælde, hvor Konjekturalkritiken har Lov til at gribe ind ikke for at feje den meningsløse Formel ud af Folkevisesproget (i dettes senere Periode har den formodentlig kun været kendt og brugt som saadan), men for om muligt at komme til Klarhed om, hvorledes den lød, før dens oprindelige Præg udviskedes, og Udtrykket stivnede til en meningsløs Formel.

Formelt set er den af mig foreslaaede Ændring¹ jo gan-

¹ svøbe sig Hovedskind (ᵛ: i et udmærket fint Skind) for svøbe sig Hoved i Skind. — Denne Formel i sin rettede Skikkelse samt Udtrykkene 'svøbe sig i Skind' og 'aksle sit Skind' betegner alle kun, at Kappen før Indtrædelsen i Hus eller Værelse arrangeredes eller sættes i Lave paa en bestemt Maade. De oplyser intet om, at Vedkommende iførte sig Yderklædningen, før han traadte ind.

ske ringe — fra den Side kan der intet indvendes imod den. Derimod kunde det synes betænkeligt — jeg har selv i Dania fremhævet denne Vanskelighed — at der ikke i ældre Dansk foreligger noget Eksempel paa denne Konstruktion af Verbet *svøbe*. I mine Øjne er Indvendingen af ringe Vægt. Forholdet er jo dette, at en Konstruktion, som er absolut stridende mod dansk Sprogbrug, ved Rettelsen ombyttes med en, som paa Norsk-Islandsk anvendes jævnsides med den, der er almindelig paa Dansk. Den forudsætter altsaa, at man ogsaa i middelalderligt Dansk ligesom i det nærbeslægtede Vestnordisk har anvendt en dobbelt Konstruktion ved dette Verbum. Heri er intet usandsynligt: Verbet forekommer saa sjældent i de bevarede Kilder, og hvad der er bevaret, er i det Hele taget saa lidt, at det maa være tilladt at regne med denne Mulighed. Sproget har jo i de Tilfælde, hvor vi kan kontrollere Udviklingens Gang, ladet mange Konstruktioner falde eller foretrukket den ene for den anden, naar oprindelig flere var lige brugelige, og efterhaanden som Kasusendelserne blev afslebne, og Følelsen for deres Betydning svandt, kom præpositionelle Konstruktioner ganske naturligt til at spille større og større Rolle. I vore Dage kan man ikke sige:

Ieg giver eder det røde guld
og helten (∴ Hælvten) mit Kongerige¹.

Ejheller kan man bruge Udtryk som dette:

Løcken hwn maa wel lighnes eth glar²

eller

Jeg will føre tik hannum løffendis³

eller

Giffthæ hans søn sin dottær⁴

og dog er det — endda i sent middelalderligt Dansk — ingenlunde sjældent forekommende Konstruktioner.

Endelig kan jeg slet ikke finde nogetsomhelst anstødeligt

¹ D. g. F. 5, 14, 28.   ² Rmkr. 2593.   ³ Rom. Digt. 3, 40, 11.

⁴ Gammeld. Krøniker ved M. Lorenzen (C) 51, 25; jvnfr. ogsaa Dansk Klosterlæsning II, 41, 7.

eller overhovedet mærkeligt ved Ordet Hovedskind¹. Hoved hører til de Sammensætningsled, som den talende endnu i vore Dage kan føje til en Række af Begreber for at betegne det, der sigtes til, som udmærket, fremragende eller ejendommeligt i sit Slags. Sammensætninger af den Art har sproghistorisk set en højst forskellig Skæbne. Nogle trænger igennem og vinder Borgerret i Sproget; andre benyttes kun nogle faa eller en enkelt Gang og forsvinder ligesaa hurtigt, som de kom, hvis ikke tilfældige Omstændigheder bevirker, at Mindet om dem bevares. Saadan er det gaaet med Ordet Hovedkæmpe (o: en udmærket, fortrinlig Kæmpe), der kun er overleveret et eneste Sted²; saaledes er det gaaet med Hoveddaare (o: Kraftidiot)³, Hovedfjende (o: Dødsfjende)⁴, Hovednavn (o: ypperste, vigtigste Navn)⁵, og saaledes er det rimeligvis ogsaa gaaet med Stridens Genstand Hovedskind, hvis hyppige Forekomst i forvansket Skikkelse i Folkevisen ikke er andet end Øjenforblændelse. Udtrykket 'svøbe sig (sit) Hoved i Skind' kan nemlig ikke paavises udenfor dette skarpt begrænsede litterære Omraade og hører utvivlsomt hjemme i et Vandrevers, der som alle andre Strofer af den Art, før det begyndte sin omflakkende Tilværelse og blev afpasset efter mange forskellige Situationer, havde Plads i en enkelt Vise og var digtet med ganske bestemte Forhold for Øje.

¹ De Eksempler, jeg i Dania IX, 96, Anmk. 2 og 97, Anmk. 1 anførte til Sammenligning, er alle hentede fra danske Kilder, ikke, som Prof. Nyrop (S. 74 øverst) mærkeligt nok synes at antage, væsentlig fra Norsk-Islandsk.

² Gammeld. Krøniker ved Lorenzen S. 26, L. 25: han drap en reysæ tolf houæth kæmpæ.

³ Flor. & Blansefl. 413 (Rom. Digtn. 1, 300): mæg tøcker thik weræ jen howet doræ.

⁴ Rimkr. 1392: han wor myn howeth fyændhæ.

⁵ Rimkr. 1733: skiælmør theth wor theres howeth naffn.

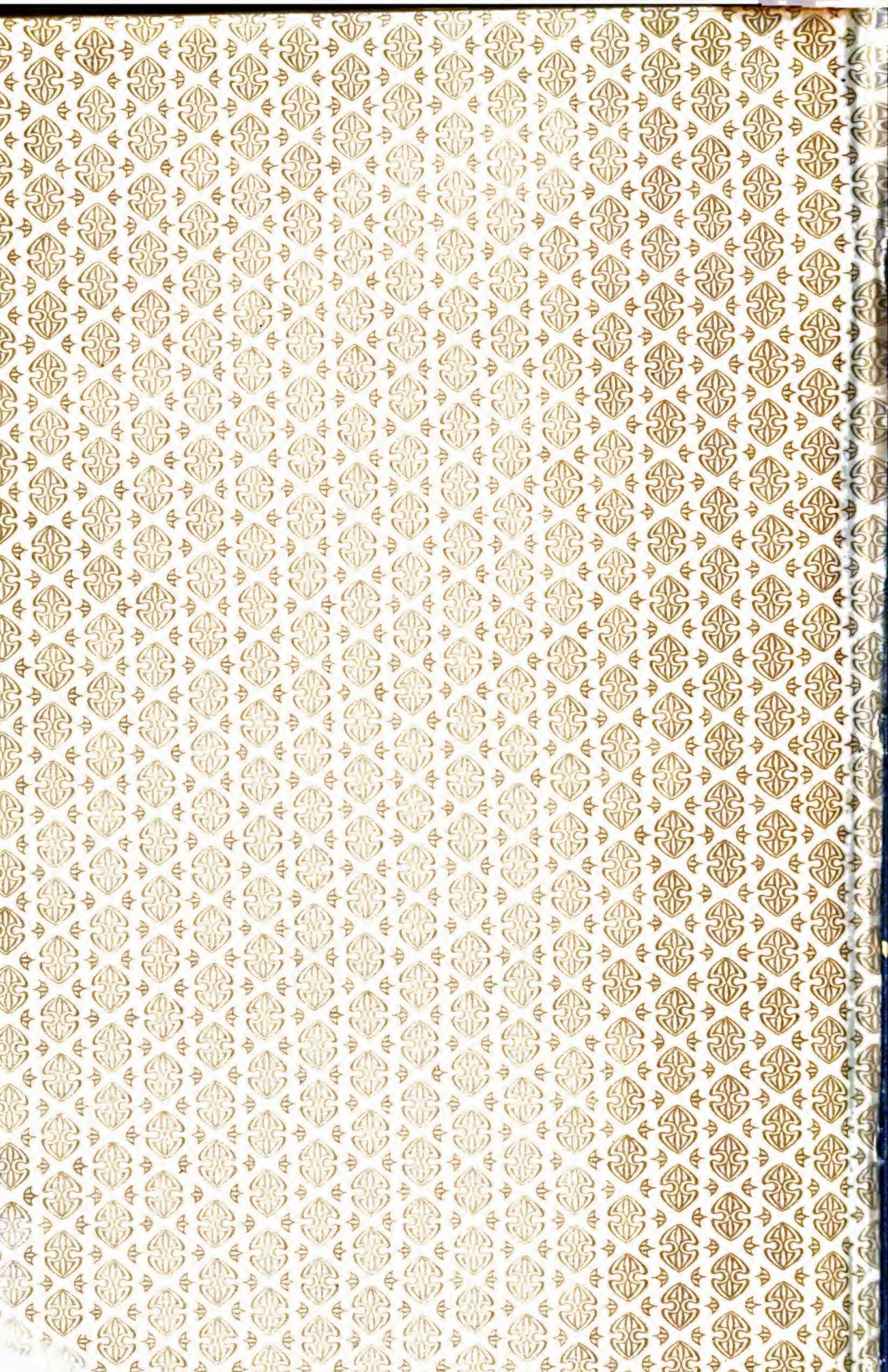
UNIV. OF MICHIGAN,

AUG 18 1918

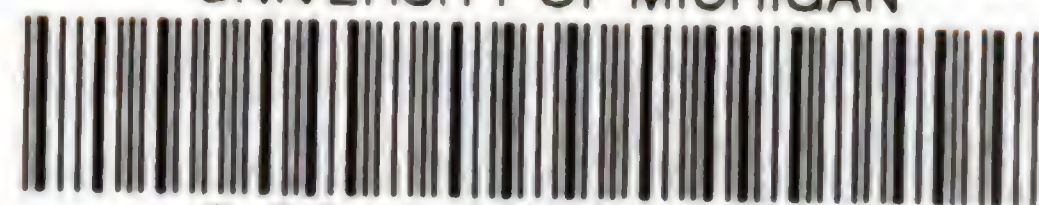

UNIVERSITY OF MICHIGAN

3 9015 07706 4528

